सत्यमेव जयते

ग्रामपंचायत निवडणूक

वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न

[**F**requently **A**sked **Q**uestions]

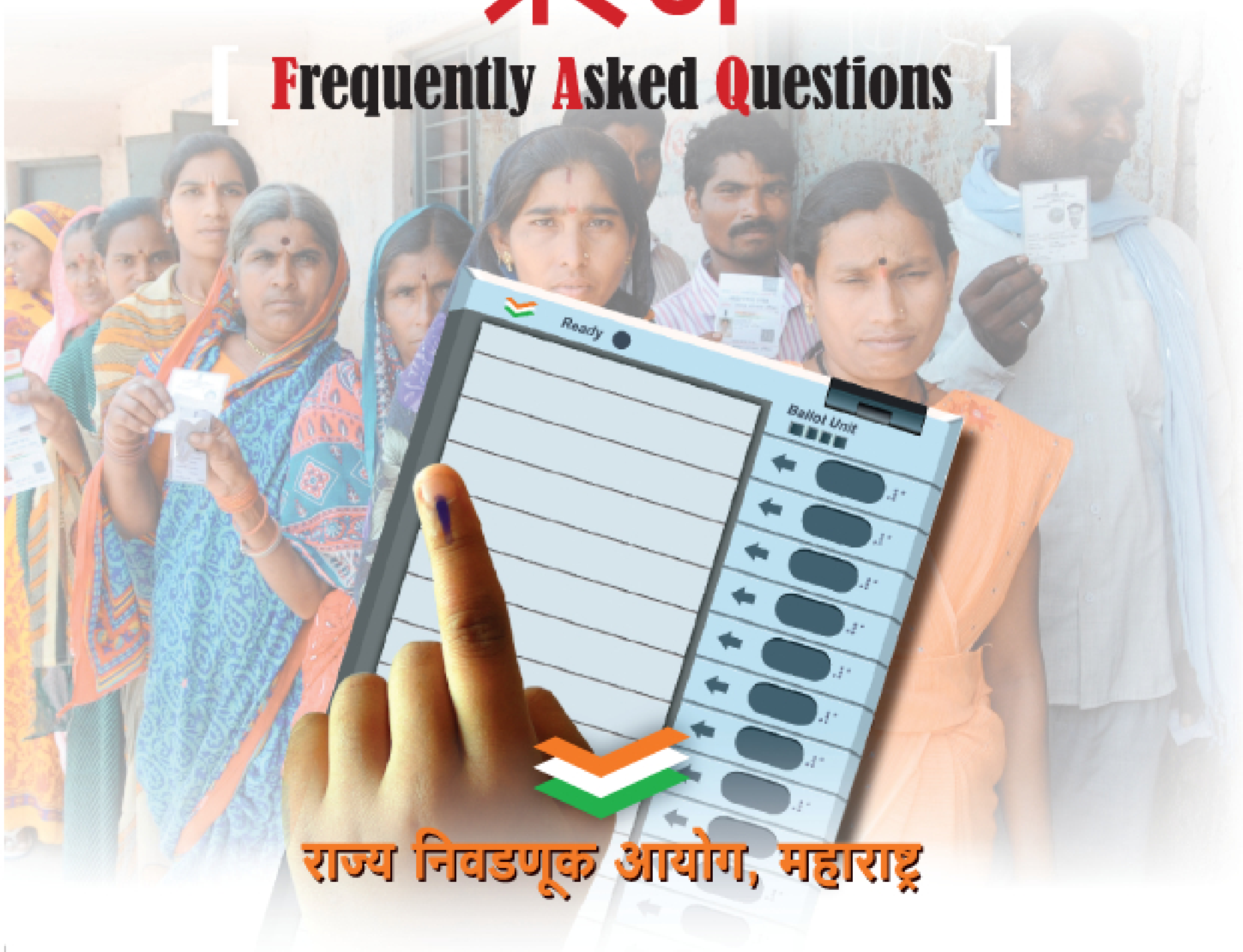

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र

ग्रामपंचायत निवडणूक
वारंवार विचारले जाणारे
प्रश्न

FrequentlyAskedQuestions

(जून २०१५)

राज्य निवडणूक आयोग

१८ वा मजला, नवीन प्रशासकीय भवन,
हुतात्मा राजगुरू चौक, मादाम कामा मार्ग, मुंबई- ४०० ०३२.
दूरध्वनी: ०२२-२२८४६७२०, २२०४५०७५.
ई-मेल: sec.mh@gov.in

मार्गदर्शक

श्री. ज. स. सहारिया,

राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र

डॉ. प्रदीप व्यास

सचिव, राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र.

स्थानिक स्वराज्य संस्था एफएक्यू समिती

अध्यक्ष

डॉ. श्रीकर परदेशी

तत्कालीन नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र

सदस्य

डॉ. चंद्रकांत पुलकुंडवार
अपर मुद्रांक नियंत्रक,
मुंबई.

श्री. उदय टेकाळे
उपआयुक्त, पुणे महानगरपालिका,
पुणे

श्री. बी. एम. कांबळे
उपमहानिरीक्षक, नोंदणी व उपनियंत्रक मुद्रांक,
औरंगाबाद

डॉ. कमलकिशोर फुटाणे
उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (रोहयो), विभागीय
आयुक्त कार्यालय, नागपूर

श्री. संतोष पाटील
प्रादेशिक अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास
महामंडळ, नांदेड

श्री. रवींद्र धुरजड,
उपजिल्हा निवडणूक अधिकारी,
अमरावती

श्री. दीपक नलावडे
विभागीय अधिकारी, महाराष्ट्र ऊर्जा निकास
अभिकरण, कोल्हापूर

श्री. रत्नाकर वाघमारे
उपायुक्त, नांदेड वाघाळा शहर
महानगरपालिका,नांदेड

श्री. जगदीश मिनियार
सहाय्यक आयुक्त, महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण
रोजगार हमी योजना, नागपूर

श्री. हनुमंत अरगुंडे
प्रशासक, सिडको,
औरंगाबाद

समन्वयक

श्री. नि. ज. वागळे

अवर सचिव, राज्य निवडणूक आयोग

डिस्क्लेमर

राज्य निवडणूक आयोग आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांची माहिती, कार्यपध्दती व कायदेशीर तरतुदी सोप्या शब्दांत मांडण्याच्या हेतूने हे पुस्तक तयार केले आहे. त्याची ही आवृत्ती प्रारुपाच्या स्वरुपात प्रसिद्ध करित आहोत. एखाद्या मुद्याच्या माहितीमध्ये विसंगती अथवा कायदेशीर अर्थाबाबत (legal interpretation) प्रश्न निर्माण झाल्यास कृपया संबंधित मूळ कायदे, नियम; तसेच राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश व परिपत्रके पाहावीत.

प्रस्तावना

लोकशाही मूल्ये अधिकाधिक खोलवर रुजविण्यासाठी १९९२ मध्ये भारतीय राज्य घटनेत अत्यंत महत्वपूर्ण दुरुस्ती करण्यात आली. त्यानुसार स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका मुक्त, निर्भय व पारदर्शक वातावरणात पार पाडण्यासाठी प्रत्येक राज्यामध्ये एक निष्पक्ष व सांविधानिक राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना करण्यात आली आहे.

महाराष्ट्रात स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका (ग्रामपंचायती, जिल्हा परिषदा/पंचायत समित्या, नगरपरिषदा/नगरपंचायती व महानगरपालिका) ५ वेगवेगळ्या कायद्यानुसार घेण्यात येतात आणित्यातल्या निवडणूकविषयक तरतुदींमध्येही बरीच भिन्नता आहे. त्यामुळे या निवडणुकांशी निगडीत अधिकारी/कर्मचारी, राजकीय पक्ष, उमेदवार, मतदार, आदींच्या मनात सातत्याने वेगवेगळे प्रश्न उपस्थित होतात व ते वारंवार विचारले जातात. सर्वांना या प्रश्नांची उत्तरे सहज आणि सोप्या भाषेत मिळावी, या उद्देशाने राज्य निवडणूक आयोगाने स्थानिक स्वराज्य संस्थानिहाय चार स्वतंत्र पुस्तके तयार केली आहेत. अशा प्रकारचा उपक्रम राबविणारे महाराष्ट्र हे देशामध्ये बहुतेक पहिलेच राज्य आहे.

आम्ही हे पुस्तक परिपूर्ण करण्याचा पुरेपूर प्रयत्न केला आहे. त्यात काही त्रुटी आढळल्यास त्याबाबतच्या सूचनांचे स्वागतच असेल. योग्य त्या सूचनांची नव्या आवृत्तीत दखल घेण्याचा आमचा प्रयत्न राहील. एखाद्या मुद्द्याच्या माहितीमध्ये विसंगती किंवा कायदेशीर अर्थाबाबत (legal interpretation)प्रश्न निर्माण झाल्यास कृपया संबंधित मूळ कायदे, नियम; तसेच राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश व परिपत्रके पाहावीत, असे मी नमूद करु इच्छितो.

या उपक्रमासाठी तत्कालिन नोंदणी महानिरीक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र आणि पंतप्रधान कार्यालयातील विद्यमान उपसचिव डॉ. श्रीकर परदेशी व त्यांच्या अध्यक्षतेखाली नियुक्त करण्यात आलेल्या समितीचे सर्व सभासदव राज्य निवडणूक आयोगातील संबंधित अधिकारी/कर्मचाऱ्यांनी केलेल्या अथक प्रयत्नांचे मी आयोगाच्या वतीने मन:पूर्वक अभिनंदन करतो.

हे पुस्तक सर्व निवडणूक अधिकारी/कर्मचारी, राजकीय पक्ष, उमेदवार, मतदार, अभ्यासक, प्रसार माध्यमे इत्यादींसाठी उपयुक्त ठरेल, असा मला विश्वास आहे.

ज. स. सहारिया
राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र

अनुक्रमणिका

१)	राज्य निवडणूक आयोगाबाबत राज्यघटनेतील तरतूद	४
२)	स्थानिक स्वराज्य संस्था अधिनियम व निवडणूक नियम	७
३)	सदस्य संख्या निश्चिती	१३
४)	प्रभाग रचना	१५
५)	आरक्षण	१९
६)	मतदार यादी	२६
७)	मतदान केंद्र	३३
८)	सदस्य — अर्हता / अनर्हता	३७
९)	नामनिर्देशन प्रक्रिया	४१
१०)	नामनिर्देशनपत्रांची छाननी	५२
११)	उमेदवारी मागे घेणे	६१
१२)	चिन्ह वाटप व मतपत्रिका छपाई	६५
१३)	निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांचे निवडणूक, मतदान तथा मतमोजणी प्रतिनिधी	७२
१४)	मतदान प्रक्रियेची तयारी व कर्मचारी प्रशिक्षण	७६
१५)	मतदान यंत्राबाबत	८९
१६)	मतदान साहित्य वाटप व मतदान पथकांची रवानगी	९५
१७)	मतदानाच्या दिवशीची कार्यवाही	१०१
१८)	मतमोजणी	११६
१९)	निवडणूक खर्च	१२३
२०)	निवडणुकीसंदर्भातील गुन्हे	१२८
२१)	आदर्श आचारसंहिता	१३३
२२)	कायदा व सुव्यवस्था	१४७
२३)	प्रसार माध्यमाविषयक तरतुदी	१५१

१

राज्य निवडणूक आयोगाबाबत राज्यघटनेतील तरतूद
(Provisions in the Constitution about State Election Commission)

१) राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना

प्रश्न १ राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना भारतीय राज्य घटनेतील कोणत्या तरतुदीनुसार झाली आहे?

उत्तर :- भारतीय राज्य घटनेतील अनुच्छेद २४३ के व २४३ झेड ए नुसार स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीची प्रक्रिया पार पाडण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना झालेली आहे. आयोग स्थापनेची अधिसूचना राज्यपाल यांचेकडून निर्गमित केली जाते.

प्रश्न २ महाराष्ट्रात राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना कशासाठी व केव्हा झाली ?

उत्तर :- महाराष्ट्र राज्यात सर्व स्थानिक स्वराज्य संस्था (जिल्हा परिषदा, पंचायत समित्या, ग्रामपंचायती, नगरपरिषदा, नगरपंचायती व महानगरपालिका) यांच्या निवडणुका घेण्याची जबाबदारी राज्य निवडणूक आयोगावर सोपविण्यात आलेली असून राज्य निवडणूक आयोगाची स्थापना दिनांक २६ एप्रिल १९९४ रोजी करण्यात आलेली आहे.

२) राज्य निवडणूक आयोगाचे कामकाज व प्रशासकीय संरचना

प्रश्न १ राज्य निवडणूक आयोगाचे प्रमुख कोण असतात ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे प्रमुख राज्य निवडणूक आयुक्त असतात.

प्रश्न २ राज्य निवडणूक आयोगाची प्रशासकीय संरचना कशी आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगामध्ये राज्य निवडणूक आयुक्त हे प्रमुख असतात. त्यांच्या अधिनस्त भारतीय प्रशासन सेवेतील सचिव दर्जाचे अधिकारी आयोगाचे सचिव म्हणून व त्यांच्या नियंत्रणाखाली उप आयुक्त, उपसचिव, सहाय्यक आयुक्त, अवर सचिव, कक्ष अधिकारी, इ. अधिकारी कार्यरत असतात. आयोगाचे कामकाज विभागीय पातळीवर विभागीय आयुक्त, जिल्हा पातळीवर जिल्हाधिकारी व महानगरपालिका स्तरावर महापालिका आयुक्त यांचेमार्फत पार पाडले जाते.

प्रश्न ३ राज्य निवडणूक आयोगास कोणकोणते घटनात्मक अधिकार आहेत ?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सर्व निवडणुकांसाठी मतदारयाद्या तयार करण्याच्या कामाचे अधिक्षण, संचालन व नियंत्रण आणि अशा निवडणुकांचे आयोजन या बाबी राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित आहेत.

३) राज्य निवडणूक आयोगाचे कर्तव्य व राज्य निवडणूक आयोगाची कार्यकक्षा

प्रश्न १ विविध स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांसंदर्भात राज्य निवडणूक आयोगाची कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका स्वच्छ, भयमुक्त व पारदर्शक पध्दतीने पार पाडण्यासाठी त्या त्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या कायद्यातील तरतुदींची अंमलबजावणी करून निवडणूक प्रक्रिया कार्यक्षमरित्या राबविण्याचे व सर्व निवडणूक प्रक्रियेवर देखरेख करणे, निदेश देणे आणि नियंत्रण ठेवणे हे राज्य निवडणूक आयोगाचे कर्तव्य आहे.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांकरिता स्वतंत्रपणे मतदारयाद्या राज्य निवडणूक आयोगाकडून तयार केल्या जात नाहीत. याकरिता, राज्य निवडणूक आयोगाने अधिसूचित केलेल्या दिनांकास भारत निवडणूक आयोगाने विधानसभा निवडणुकीसाठी तयार केलेल्या मतदार याद्याच वापरल्या जातात.

प्रश्न २ राज्य निवडणूक आयोग राज्यातील कोणत्या निवडणुका घेण्यासाठी जबाबदार आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगावर राज्यातील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था (ULB) म्हणजेच महानगरपालिका, नगरपालिका / नगरपंचायती व ग्रामीण म्हणजेच स्थानिक स्वराज्य संस्था (RLB) जिल्हा परिषदा, पंचायत समित्या व ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका घेण्याची जबाबदारी आहे.

मात्र लोकसभा, विधानसभा व विधान परिषद इ.च्या निवडणुका पार पाडण्याची जबाबदारी भारत निवडणूक आयोगावर असते. त्याचा राज्य निवडणूक आयोगाशी संबंध नसतो.

प्रश्न ३ राज्य निवडणूक आयोग आपले कोणकोणते अधिकार आणि कामे आदेश देऊन कोणाकडे सोपवू शकते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयुक्तांना त्यांच्या अधिकारापैकी आणि कामांपैकी कोणतेही अधिकार व कामे, आदेशाद्वारे राज्य निवडणूक आयोगाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे किंवा राज्य शासनाच्या तहसिलदारापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे किंवा महापालिकेच्या सहाय्यक आयुक्तांपेक्षा कमी दर्जाचा नसेल अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे सोपविता येते.

(मुं. प्रा. अधिनियम १९४९ चे कलम १० अ (२))

प्रश्न ४ राज्य निवडणूक आयुक्तांची नेमणूक करण्याबाबत काय तरतूद आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयुक्तांची नेमणूक राज्य निवडणूक आयुक्त (अर्हता व नियुक्ती) अधिनियम, १९९४ प्रमाणे होते. राज्य निवडणूक आयुक्तांची नियुक्ती, शासनाच्या प्रधान सचिवांच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचे नसेल असे पद ज्या व्यक्ती धारण करीत असतील किंवा ज्यांनी धारण केलेले असेल अशा व्यक्तींमधून राज्यपालांद्वारे करण्यात येते.

प्रश्न ५ राज्य निवडणूक आयुक्तांचा दर्जा काय असतो ?

उत्तर :- भारतीय राज्यघटनेने ज्याप्रमाणे भारत निवडणूक आयोगाला दर्जा दिला आहे, तसाच दर्जा राज्य निवडणूक आयोगाला देण्यात आला आहे. ही बाब मा. सर्वोच्च न्यायालयाने याचिका क्र.५६५७/२००५ किशनसिंग तोमर विरूध्द अहमदाबाद महानगरपालिका व इतर या प्रकरणात दि.१९/१०/२००६ रोजी दिलेल्या निर्णयामध्ये अधोरेखित झाली आहे. राजशिष्टाचारासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक १२/९/२०११ च्या शासन निर्णयान्वये सर्व शासकीय समारंभासाठी उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिशांनंतर राज्य निवडणूक आयुक्त यांचा समावेश केलेला आहे.

(संदर्भ:- महाराष्ट्र शासन सामान्य प्रशासन विभाग क्र. सा.प्र.वि./डब्लू आर पी/१०१०/६७६/ईसटी, दि.१२/९/२०११)

प्रश्न ६ राज्य निवडणूक आयुक्त यांच्या कार्यकाळाबाबत काय तरतुदी आहेत?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयुक्त ज्या दिनांकास ते आपले पदग्रहण करतील त्या दिनांकापासून पाच वर्षापेक्षा अधिक नसेल इतक्या मुदतीसाठी पद धारण करतात आणि ते पुर्ननियुक्तीस पात्र होत नाहीत. त्यांच्या नियुक्ती अथवा कार्यरत राहण्यासाठी उच्च वयोमर्यादा नाही. परंतु राज्य निवडणूक आयुक्त आपल्या सहीनिशी राज्यपालांना उद्देशून पत्र लिहून आपल्या पदाचा राजीनामा देऊ शकतात.

प्रश्न ७ राज्य निवडणूक आयुक्त यांना पदावरून दूर करण्यासाठी कोणती प्रक्रिया अवलंबावी लागते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयुक्तांना भारताच्या राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २४३-ट च्या खंड २ च्या परंतुकामध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या रीतीने असेल त्याव्यतिरिक्त अन्य प्रकारे पदावरुन दूर करता येत नाही. राज्य निवडणूक आयुक्तांना त्यांच्या पदावरुन दूर करण्यासाठी उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिशांकरिता संसदेद्वारे महाभियोगाची जी पध्दत अवलंबविली जाते तीच पध्दत अवलंबावी लागते.

(आयोगाचे परिपत्रक दि.२.८.२००६)

४) भारत निवडणूक आयोग व राज्य निवडणूक आयोग यामधील तुलनात्मक फरक

प्रश्न १ भारत निवडणूक आयोग व राज्य निवडणूक आयोग यांच्यामध्ये काय फरक आहे ?

उत्तर :- दोन संस्थामधील फरक खालीलप्रमाणे :-

		भारत निवडणूक आयोग (ECI)	राज्य निवडणूक आयोग (SEC)
१.	कार्यक्षेत्र	संपूर्ण देश	संपूर्ण राज्य
२.	कार्यकक्षा	विधानसभा, विधान परिषद, लोकसभा, राज्यसभा, राष्ट्रपती, उपराष्ट्रपती यांच्या निवडणुका	स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका
३.	रचना	मुख्य निवडणूक आयुक्त, व इतर दोन निवडणूक आयुक्त	राज्य निवडणूक आयुक्त
४.	राज्य पातळीवरील अधिकारी	मुख्य निवडणूक अधिकारी	-----

प्रश्न २ राज्य निवडणूक आयोग हा भारत निवडणूक आयोगाच्या नियंत्रणाखाली आहे काय ?

उत्तर :- नाही. ही राज्यस्तरावरील स्वतंत्र घटनात्मक संस्था आहे.

प्रश्न ३ मुख्य निवडणूक अधिकारी (Chief Electoral Officer) हे कोण असतात ? स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकीमध्ये त्यांची काय कर्तव्ये आहेत ?

उत्तर :- मुख्य निवडणूक अधिकारी हे भारत निवडणूक आयोगाचे राज्य स्तरावरील अधिकारी असतात. राज्यातील लोकसभा, विधानसभा व विधान परिषदांच्या निवडणुकांच्या कामकाजावर देखरेख, निदेश व नियंत्रणाचे काम ते पाहतात. विधानसभा मतदारसंघनिहाय मतदारयादी तयार करण्याच्या कामाचे नियंत्रण मुख्य निवडणूक अधिकारी यांचेकडे असते. विहित तारखेच्या मतदारयाद्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकीसाठी वापरल्या जातात. अशा मतदारयाद्या उपलब्ध करून देण्याचे मुख्य निवडणूक अधिकारी यांचे कर्तव्य आहे. मात्र स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका पार पाडण्यामध्ये मुख्य निवडणूक अधिकारी यांचा कोणताही संबंध नसतो.

५) राज्य निवडणूक आयोगाचा पत्ता, दूरध्वनी क्रमांक, ई-मेल आयडी व संकेतस्थळ

प्रश्न १ राज्य निवडणूक आयोगाचे कार्यालय कोठे आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे कार्यालय मुंबई येथे आहे.

प्रश्न २ राज्य निवडणूक आयोगाशी संपर्क कसा करावा (पत्ता, दूरध्वनी क्र., फॅक्स क्र., ई-मेल आयडी काय आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाशी संपर्कासाठी तपशील खालीलप्रमाणे :-
राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र
पहिला मजला, नवीन प्रशासन भवन, मादाम कामा रोड, मंत्रालयासमोर
हुतात्मा राजगुरू चौक, मुंबई - ४०००३२.
दूरध्वनी:- ०२२ - २२८४६७२० फॅक्स ०२२ - २२८४६७१९ / २१, २२०२६९०९
ई-मेल :- stateelectioncommission@gmail.com

प्रश्न ३ राज्य निवडणूक आयोगाशी पत्रव्यवहार कोणाच्या नावे करावा ?

उत्तर :- पत्रव्यवहार सचिव, राज्य निवडणूक आयोग यांच्या नावे करावा.

प्रश्न ४ राज्य निवडणूक आयोगाचे संकेतस्थळ काय नावाने आहे ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे संकेतस्थळ www.mahasec.com असे आहे.

प्रश्न ५ राज्य निवडणूक आयोगामध्ये जन माहिती अधिकारी कोण आहेत व त्यांचे अपिलीय प्राधिकारी कोण आहेत ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे माहिती व जनसंपर्क अधिकारी हे जन माहिती अधिकारी, ग्रंथपाल हे सहायक जन माहिती अधिकारी व उपसचिव हे प्रथम अपिलीय प्राधिकारी आहेत.

२

स्थानिक स्वराज्य संस्था अधिनियम व निवडणूक नियम
(Local Body Act & Election Rules)

१) स्थानिक स्वराज्य संस्था अधिनियम व नियमातील तरतूद

प्रश्न १ महाराष्ट्रामध्ये ग्रामपंचायतीचे कामकाज कोणत्या अधिनियमानुसार चालते ?

उत्तर :- महाराष्ट्रामध्ये ग्रामपंचायतीचे कामकाज महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ नुसार चालते.

प्रश्न २ ग्रामपंचायतीच्या निवडणूका कोणत्या कायद्यानुसार व नियमानुसार पार पाडल्या जातात ?

उत्तर :- महाराष्ट्रामध्ये ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका ह्या महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ व मुंबई ग्रामपंचायत निवडणूक नियम, १९५९ या कायद्यानुसार पार पाडल्या जातात.

प्रश्न ३ ग्रामपंचायत सदस्यांची संख्या किती असते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत सदस्यांची संख्या लोकसंख्येशी निगडीत असते. लोकसंख्यानिहाय सदस्य संख्या खालीलप्रमाणे आहे.

लोकसंख्या	निवडून द्यावयाची सदस्य संख्या
१५०० किंवा त्यापेक्षा कमी	७
१५०१ ते ३०००	९
३००१ ते ४५००	११
४५०१ ते ६०००	१३
६००१ ते ७५००	१५
७५०१ आणि अधिक	१७

(महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (गावाचे प्रभागात विभाजन करणे आणि स्त्रिया, अनुसूचित जाती, व अनुसूचित जमातीसाठी जागा राखून ठेवणे, नियम १९६६, नियम २अ)

प्रश्न ४ ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी मतदार यादी तयार करण्यासाठी अधिक्षण, संचालन व नियंत्रणाचे काम कोण पाहते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने याबाबत पदनिर्देशित केलेला अधिकारी म्हणून जिल्हाधिकारी हे ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी मतदार यादी तयार करण्यासाठी संपुर्ण कामकाज पहातात.
(म.ग्रा.अ. १९६६ कलम -१२ (२))

प्रश्न ५ ग्रामपंचायतीचे प्रभागामध्ये (वार्ड) विभागणी कोण करते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या प्रभागामध्ये विभागणी सबंधित जिल्हयाचे जिल्हाधिकारी करतात.
(राज्य निवडणूक आयोग यांचे पत्र दिनांक २७ जानेवारी १९९५)

२) स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा कालावधी

प्रश्न १ ग्रामपचायतीचा कालावधी किती वर्षाचा असतो ? हा कालावधी केव्हापासून गणला जातो ?

उत्तर :- ग्रामपचायतीचा कालावधी सर्वसाधारणपणे ५ वर्षाचा असतो. ग्रामपंचायतीचा कालावधी हा पंचायतीच्या पहिल्या सभेच्या दिनांकापासून गणला जातो.

प्रश्न २ विसर्जित / बरखास्त ग्रामपंचायतीची निवडणूक किती कालावधीमध्ये घेणे बंधनकारक आहे ?

उत्तर :- पंचायतीच्या विसर्जनानंतर विसर्जनाच्या दिनांकापासून ६ महिन्याच्या आत विसर्जित ग्रामपंचायतीची निवडणूक घेणे बंधनकारक आहे.
(म. ग्रा. अ. १९५८ कलम २८ (१) (दोन))

३) सदस्यांचा पदावधी, राजीनामा व पोट निवडणूक

प्रश्न १ निवडून आलेल्या सदस्यांचा सर्वसाधारण पदावधी किती वर्षाचा असतो ?

उत्तर :- निवडून आलेल्या सदस्यांचा सर्वसाधारण पदावधी हा पाच वर्षाचा असतो.
(म. ग्रा. अ. १९५८ कलम २७ (१))

प्रश्न २ जागा रिक्त झाल्यामुळे अथवा अन्य कारणांमुळे पोट निवडणूक झाल्यास निवडून आलेल्या सदस्याचा कालावधी किती असतो ?

उत्तर :- जागा रिक्त झाल्यामुळे अथवा अन्य कारणांमुळे पोट निवडणूक झाल्यास निवडून आलेल्या सदस्याचा कालावधी हा निवडून आल्यापासून सार्वत्रीक निवडणुकीमध्ये निवडून आलेल्या सदस्यांचे कालावधी जिथेपर्यंत असेल त्या कालावधीपर्यंत असेल.

प्रश्न ३ ग्रामपंचायतीमध्ये निवडून आलेल्या सदस्यांच्या कालावधीची सुरुवात केव्हापासून होते ?

उत्तर :- सार्वत्रिक निवडणुकीत ग्रामपंचायतीमध्ये निवडून आलेल्या सदस्यांचा पदावधी पंचायतीच्या पहिल्या सभेच्या दिनांकापासून सुरु होतो.

प्रश्न ४ ग्रामपंचायतीमध्ये एकापेक्षा जास्त जागांवर निवडून आलेल्या सदस्याने काय करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- एकापेक्षा जास्त जागेवर निवडून आलेल्या सदस्यांने एक सोडून उर्वरित जागांचा राजीनामा निवडणूक निकालापासून ७ दिवसाचे मुदतीत लेखी स्वरुपात राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेले अधिकारी (जिल्हाधिकारी) यांचेकडे दिला पाहिजे.
(महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ कलम १३ अ)

प्रश्न ५ एकापेक्षा जास्त जागांवर निवडून आलेल्या सदस्याने एक सोडून इतर जागांचा राजीनामा विहित केलेल्या अवधीमध्ये न दिल्यास काय परिणाम होतील ?

उत्तर :- असा राजीनामा न दिल्यास त्या सदस्याच्या सर्व जागा रिकाम्या होतील.
(म. ग्रा. अ. १९५८ कलम १३ क)

प्रश्न ६ सर्व साधारणपणे ग्रामपंचायत सदस्यास राजीनामा द्यावयाचा झाल्यास तो कोणाकडे द्यावा लागतो ?

उत्तर :- पंचायतीच्या सदस्याने स्वत:च्या सहीने ग्रामपंचायतीच्या सरपंचाकडे राजीनामा द्यावा.

प्रश्न ७ सदर राजीनामा केव्हापासून अंमलात येतो ?

उत्तर :- राजीनामा तात्काळ अंमलात येतो.

प्रश्न ८ पद रिक्त झाल्याबाबत राज्य निवडणूक आयोगाला कळविण्याची जबाबदारी कोणावर असते ?

उत्तर :- सबंधित ग्रामपंचायतीच्या ग्रामसेवक यांनी गटविकास अधिकारी यांना रिक्त जागे बाबत कळवायचे आहे. गटविकास अधिकारी यांनी तहसिलदार व जिल्हाधिकारी यांचेमार्फत निवडणूक आयोगास रिक्त जागेबाबत कळविणे आवश्यक आहे.

४) निवडणूकीसाठी मतदार यादी तयार करणे व अधिप्रमाणित करणे

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीकरिता कोणती मतदार यादी वापरली जाते ?

उत्तर :- सदर निवडणूकीसाठी राज्यनिवडणूक आयुक्त आदेशाव्दारे याबाबत अधिसुचित करतील अशा दिनांकास अंमलात असलेली महाराष्ट्र विधानसभेची मतदार यादी वापरण्यात येते.

प्रश्न २ मतदार यादी प्रसिध्द करण्याबाबत काय तरतूद आहे ?

उत्तर :- प्रभागनिहाय विभागणी केलेली मतदार यादी राज्य निवडणूक आयोग निर्देशित करेल त्या तारखेला प्राधिकृत अधिकारी (तहसिलदार) यांनी प्रसिध्द करण्याची तरतुद आहे.

५) निवडणूकीत मत देण्याचा अधिकार व मतदानाची पध्दत

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये मत देण्याचा अधिकार कोणाला आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या प्रभागाच्या अंतिम अधिप्रमाणित मतदारयादीत नाव असेल अशा व्यक्तीस मत देण्याच्या अधिकार आहे.

प्रश्न २ मतदार यादीत नाव नोंदविण्यासाठी व्यक्तीचे वय किती असावे लागते ?

उत्तर :- मतदार यादीत नाव नोंदविण्यासाठी किमान १८ वर्ष पुर्ण वय असावे लागते.

प्रश्न ३ एखाद्या मतदाराचे एकापेक्षा जास्त वेळा एकाच ग्रामपंचायतीच्या एकाच प्रभागात किंवा वेगवेगळया प्रभागाच्या मतदार यादीत नांव असल्यास त्याला एकापेक्षा जास्त वेळा मतदान करता येईल काय ?

उत्तर :- एखाद्या मतदाराचे एकापेक्षा जास्त वेळा एकाच ग्रामपंचायतीच्या एकाच प्रभागात किंवा वेगवेगळया प्रभागाचा मतदार यादीत नांव असल्यास त्याला एकापेक्षा जास्त वेळा मतदान करता येत नाही.

प्रश्न ४ एकापेक्षा जास्त ठिकाणी मतदार म्हणुन नाव नोंदविल्यास काय परिणाम होईल ?

उत्तर :- भारतीय लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियमाच्या कलम ३१ अन्वये ज्या व्यक्तीने नावाची नोंदणी मतदार यादीत एकापेक्षा जास्त वेळा केली असेल त्याच्याविरुध्द दावा चालविण्याची व न्यायालयात अपराध असल्याचे सिध्द झाल्यास त्याला जास्तीत जास्त एका वर्षापर्यंत शिक्षा देण्याची तरतुद आहे. सदर दावा दाखल करण्याचा अधिकार मतदार नोंदणी अधिकारी यांना आहे.

प्रश्न ५ निवडणूकीमध्ये मतदान करण्याची काय पध्दत असते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूक बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीने घेत असल्याने बहु सदस्यीय पध्दतीमध्ये जेवढया जागा आहेत तेवढी मते देता येतात. मतदान गुप्त पध्दतीने व मतदान यंत्राव्दारे (EVM) घेण्यात येते.

६) सदस्य म्हणून निवडून येण्यासाठी अर्हता

प्रश्न १ ग्रामपंचायत सदस्य म्हणून निवडून येण्यासाठी काय पात्रता असावी लागते ?

उत्तर :- सबंधित ग्रामंपचायतीच्या (कोणत्याही प्रभागात) मतदार यादीत मतदार म्हणून नाव नोंदविलेले असावे तसेच नामनिर्देशन पत्र दाखल करण्याच्या अतिंम दिनांकास २१ वर्षापेक्षा कमी वय नसावे व इतर कोणत्याही कायद्याव्दारे अपात्र न ठरविलेली व्यक्ती अशी सर्वसाधारण पात्रता आहे.

(म. ग्रा. अ. १९५८ कलम १३)

प्रश्न २ सदस्य म्हणून निवडणूक लढविण्यासाठी वयोमर्यादा किती असणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- नामनिर्देशन दाखल करण्याच्या अतिंम दिनांकास २१ वर्षापेक्षा कमी वय नसावे.

प्रश्न ३ सदस्य म्हणून निवडणूक लढविण्यासाठी त्या ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीत नांव असणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय.

७) सदस्य होण्यास अनर्हता (अपात्रता)

प्रश्न १ सदस्य म्हणून निवडून येण्यासाठी विविध कायदयांखाली कोणकोणत्या स्वरुपाच्या अपात्रता नमूद करण्यात आल्या आहेत ?

उत्तर :- सदस्य म्हणून निवडून येण्यासाठी खालील स्वरुपाच्या अपात्रता महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ मध्ये नमुद करण्यात आलेल्या आहेत.

१. ज्या व्यक्तीला या अधिनियमाच्या प्रारंभीपूर्वी किंवा त्यानंतर -

अस्पृश्यता (अपराध) अधिनियम १९५५ किंवा मुंबई दारुबंदी अधिनियम १९४९ केंवा राज्याच्या कोणत्याही भागात अंमलात असलेला कोणताही तत्सम कायदा याखालील अपराधाबदल सिध्दापराध ठरवले असेल पण जिच्या बाबतीत अपराधसिध्दीनंतर पाच वर्षाचा, किंवा कोणत्याही विविक्षित बाबतीत राज्य शासन मुभा देईल असा त्याहून कमी अवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती, किंवा

कोणत्याही इतर अपराधाबदल सिध्दापराध ठरवले असेल व तिला सहा महिन्यांहून कमी नसेल इतक्या कालावधीच्या कारावासाची शिक्षा झालेली असेल पण जिच्याबाबतीत ती कारावासातून मुक्त झाल्यापासून पाच वर्षाचा अवधी किंवा कोणत्याही विशिष्ट बाबतीत राज्य शासन मुभा देईल असा त्याहून कमी अवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती, किंवा

महाराष्ट्र राज्याच्या विधानमंडळाच्या निवडणूकींच्या प्रयोजनार्थ, त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याव्दारे किंवा त्या अन्वये निरर्ह ठरविण्यात आले असेल अशी व्यक्ती.

२. ज्या व्यक्तीला सक्षम न्यायालयाने विकल मनाची म्हणून ठरविली असेल अशी व्यक्ती, किंवा

३. ज्या व्यक्तीला नादार म्हणून अभिनिर्णित केले असेल व जिने नादारीतून मुक्तता मिळविलेली नसेल अशी व्यक्ती. किंवा

४. ज्या व्यक्तीला कलम ३९ पोट कलम १ अन्वये अधिकार पदावरुन काढलेल्या दिनांकापासून पाच वर्षाचा कालावधी संपलेला नसेल अशी व्यक्ती. किंवा

५ कलम ३९ पोट कलम २ खाली अधिकार पद धारण करण्यास निरर्ह ठरवलेली व्यक्ती निरर्ह कालावधी संपेपर्यंत, किंवा

६. ग्रामपंचायतीच्या अधिकाराखालील कोणतेही अन्य पद धारण करित असेल ती व्यक्ती , किंवा

७. पंचायतीच्या कोणत्याही कामात किंवा पंचायतीच्या वतीने केलेल्या कोणत्याही संविदेत किंवा पंचायतीच्या किंवा तिच्या अधिन असलेल्या कोणत्याही नौकरीत स्वतचा किंवा भागीदारामर्फत कोणताही प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष हिस्सा किंवा हित सबंध असेल असी व्यक्ती, किंवा

८. रितसर बिल दिल्यानंतर पंचायतीला किंवा जिल्हापरिषदेला देणे असलेला कोणताही कर भरण्यास (रितसर बिल देण्यात आलेले असल्यास त्या दिंनाकापासून तीन महिन्याच्या आत) कसूर करेल अशी व्यक्ती, किंवा

९. जी व्यक्ती शासनाचा किंवा कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाचा कर्मचारी असेल अशी व्यक्ती, किंवा

१०. अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार निश्चित केलेल्या दिनांकास दोन पेक्षा अधिक अपत्य असलेली व्यक्ती, किंवा

११. अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार शौचालय वापराबाबत प्रमाणपत्र सादर करण्यास कसूर करील अशी व्यक्ती, किंवा

१२. अधिनियमाची तरतूद कलम १४ अ नुसार विविक्षित अपराधसिध्दी व भ्रष्टाचार यामधून उद्भवनारी निरर्हर कोणतीही व्यक्ती, किंवा

१३. ज्या व्यक्तीला या अधिनियमाच्या इतर कोणत्याही तरतुदींखाली निरर्ह ठरविण्यात आले असेल , व जिच्या बाबतीत ज्या कालावधीसाठी तिला याप्रमाणे निरर्ह ठरविण्यात आले तो कालवधी लोटलेला नसेल अशी व्यक्ती.

प्रश्न २ निवडणूक लढविण्यासाठी अथवा सदस्य म्हणून राहण्यास निरर्हतेचा (अपात्रतेचा) कालावधी किती?

उत्तर :- अशा आदेशाचा कालावधी प्रकरण परत्वे वेगवेगळा असतो .

प्रश्न ३ भारत निवडणूक आयोगाने निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरविलेली व्यक्ती ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोगाने निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरविलेली व्यक्ती ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढवू शकत नाही.

प्रश्न ४ निरर्ह (अपात्र) ठरविलेल्या व्यक्तींची यादी कोठे पाहता येईल ?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोगाने निवडणूकीत अपात्र ठरविलेल्या व्यक्तीची यादी भारत निवडणूक आयोगाकडे किंवा संकेतस्थळावर व राज्याच्या मुख्य निवडणूक अधिकारी यांच्याकडे उपलब्ध असते. स्थानिक स्वराज्य संस्थाच्या निवडणुकी संदर्भात अपात्र ठरविलेल्या व्यक्तींची यादी विभागीय आयुक्तांकडे, जिल्हाधिकारी व राज्य निवडणूक आयोगाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध असते.

प्रश्न ५. ग्रामपंचायतीमधील निरर्ह व्यक्ती जिल्हा परिषद / पंचायत समिती निवडणुकीसाठी निरर्ह होते काय ?

उत्तर :- नाही. ग्रामपंचायतीमध्ये निरर्ह झालेली निरर्हता संस्थेपुरते मर्यादित असल्यामुळे दुसऱ्या स्थानिक स्वराज्य संस्था निवडणुकीसाठी निरर्ह होत नाही.

प्रश्न ६. निरर्हता दूर करण्याचा अथवा निरर्हतेचा कालावधी कमी करण्याच्या अधिकार कोणाला आहे. ?

उत्तर :- महाराष्ट्र ग्राम पंचायत अधिनियम १९५८ मधील कलम १४ व १४ अ नुसार असणारी निरर्हता ठरविण्याचे अधिकार जिल्हाधिकारी यांना असून त्यातील प्रकरण परत्वे निरर्हता वेगवेगळी असल्याने काही बाबतीत (मुंबई दारुबंदी अधिनियम १९४९ अंतर्गत तरतुदीमुळेची अपात्रता, भ्रष्टाचारासाठी दोषी ठरलेल्या उमेदवरांची अपात्रता तसेच कलम ३९ (१) खालील अपात्रता) ती कमी अथवा नाहीसे करण्याचे अधिकार राज्य शासनास आहेत.

कलम १४ ब नुसार निवडणूक खर्च सादर न केल्याबाबत अपात्र ठरविण्याबाबतचे, राज्य निवडणूक आयोगास असलेले अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दिनांक १९ नोव्हेंबर २०१० नुसार जिल्हाधिकारी

यांना प्रदान केले आहेत, तथापि सदर निरर्हता कमी किंवा नाहीशी करण्याचे अधिकार या बाबतीत विभागीय आयुक्त यांना आहेत.

८) अनर्हतेसंबंधी निर्णय घेणेचे अधिकार

प्रश्न १ ग्रामपंचायतच्या सदस्याच्या बाबतीत त्याच्या अनर्हतेसंबंधी निर्णय घेण्याचा अधिकार कोणाला आहे ?

उत्तर :- जिल्हाधिकारी यांना ग्रामपंचायतच्या सदस्याच्या बाबतीत त्याच्या अनर्हतेसंबंधी निर्णय घेण्याचा अधिकार आहेत.

प्रश्न २ अनर्हतेसंबंधीच्या सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या निर्णयावर अपील कोणाकडे व किती दिवसात करता येते?

उत्तर :- ग्रामपंचायत सदस्यांच्या अनर्हतेबाबत कलम १४ मधील तरतुदी भंग करणाऱ्या प्रकरणात निर्णय घेण्याचे अधिकार कलम -१६ नुसार जिल्हाधिकारी यांना आहेत. जिल्हाधिकारी यांनी दिलेल्या निर्णयाच्या दिनांकापासून १५ दिवसाच्या आत विभागीय आयुक्त यांचेकडे अपिल दाखल करता येते.

९) सदस्य पदावरुन काढून टाकणे

प्रश्न १ ग्रामपंचायत सदस्यांना पदावरुन काढून टाकण्यासंदर्भात काय नियम आहेत ?

उत्तर :- १. पंचायतीचा कोणताही सदस्य महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ च्या कलम १४ मध्ये उल्लेख केलेल्या निहर्तापैकी कोणतेही निर्हता प्राप्त झाली असेल तर त्याला सदस्य म्हणून सदस्य पदावरुन काढून टाकाता येते. सदरचे अधिकार जिल्हाधिकारी यांना आहेत.

२. कोणताही सदस्य रजेशिवाय लागोपाठ ४ महिन्यापेक्षा जास्त काळासाठी परवानगी गेला किंवा गावात राहूनही रजा न घेता न घेता ६ महिने लागोपाठ पंचायतीचे सभांना गैरहजर राहिला, तर तो पंचायतीचा सदस्य असल्याचे बंद होईल. याबाबतीत कारवाई करण्याचे अधिकार जिल्हा परिषद अध्यक्ष यांना आहेत. (कलम-४०)

३. जो सदस्य आपले कर्तव्य पार पाडण्यास असमर्थ असल्याबद्यल दोषी असेल तेंव्हा कलम ३९ प्रमाणे त्याला त्याचे पदावरुन दूर करता येईल. सदरचे अधिकार विभागीय आयुक्त यांचे आहेत.

१०) अधिनियमात नमूद राज्य निवडणूक आयोगाचे अधिकार

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकांसाठी कोणाकडून तारीख निश्चित केली जाते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग यांचेकडून ग्रामपंचायत निवडणूकांसाठी तारीख निश्चित केली जाते.

प्रश्न २ ग्रामपंचायत निवडणूक संदर्भातील तारीखवार कार्यक्रम कोण निश्चित करते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग ग्रामपंचायत निवडणूक संदर्भातील तारीखवार कार्यक्रम निश्चित करतात.

प्रश्न ३ निवडणूकीच्या तारीखवार कार्यक्रमाची अंमलबजावणी तालुका पातळीवर करण्याची जबाबदारी कोणाची आहे ?

उत्तर :- निवडणूकीच्या तारीखवार कार्यक्रमाची अंमलबजावणी तालुका पातळीवर करण्याची जबाबदारी तहसिलदार यांची आहे.

११) निवडणूक नियमातील तरतूद

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकांसाठी एक किंवा अनेक ग्रामपंचायतीसाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांची नेमणूक कोण करतो ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकांसाठी एक किंवा अनेक ग्रामपंचायतीसाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांची नेमणूक तहसिलदार हे करतात. (महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम ६)

प्रश्न २ सहायक निर्वाचन अधिकाऱ्यांची नेमणूक करण्याची तरतूद आहे काय ? व त्यांची संख्या जास्तीत जास्त किती असावी ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीमध्ये सहाय्यक निवडणूक अधिकारी यांची नियुक्ती करण्याची तरतूद नाही, तथापि, सहाय्यक म्हणून आवश्यक कर्मचारी तहसिलदार यांचेकडून नियुक्त केले जातात.

प्रश्न ३ मतदान केंद्राध्यक्षाची नेमणूक कोण करु शकतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षाची नेमणूक निवडणूक अधिकारी तथा तहसिलदार हे करतात.
(महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम ६)

प्रश्न ४ मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून निवडणूकीत किंवा निवडणूकीच्या संबंधात एखाद्या उमेदवाराने किंवा त्याच्या वतीने कामावर लावलेल्या किंवा काम करणाऱ्या व्यक्तीची नियुक्ती करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही, मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून निवडणूकीत किंवा निवडणूकीच्या संबंधात एखाद्या उमेदवाराने किंवा त्याच्या वतीने कामावर लावलेल्या किंवा काम करणाऱ्या व्यक्तीची नियुक्ती करता येणार नाही.

प्रश्न ५ मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अनुपस्थितीमध्ये त्याचे कामकाज पूर्ण करण्यासाठी काय पर्यायी व्यवस्था करावी लागते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षाच्या अनुपस्थितीमध्ये मतदान अधिकारी क्रमांक १ मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून काम पार पाडतील.

प्रश्न ६ उमेदवाराला मागणीप्रमाणे नामनिर्देशनपत्र पुरविण्याची जबाबदारी कोणाची आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराला मागणीप्रमाणे नामनिर्देशनपत्र पुरविण्याची जबाबदारी संबंधित ग्रामपंचायतच्या निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची आहे.

३

सदस्य संख्या निश्चिती

(Fixing No. Of Members)

१) स्थानिक स्वराज्य संस्थेची संरचना व सदस्य संख्या

प्रश्न १ ग्रामपंचायतची संरचना कशी असते ?

उत्तर :- प्रत्येक पंचायत ग्रामपंचायत या नावाची स्थानिक स्वराज्य संस्था असेल. पंचायतीच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा पंचायतीमधील निवडणूकी व्दारे भरावयाच्या जागेची संख्या यामधील गुणोत्तर व्यवहार्य असेल तेथवर संपुर्ण राज्यभर समान असते. प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये किमान ३ प्रभाग असतात व कमाल ६ प्रभाग असतात.

प्रश्न २ ग्रामपंचायतीमध्ये नियमानुसार कमीत कमी व जास्तीत जास्त किती सदस्य असू शकतात ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीमध्ये कमीत कमी ७ व जास्तीत जास्त १७ सदस्य असु शकतात.

प्रश्न ३ ग्रामपंचायत करिता सदस्य संख्या कोण व कशी निश्चित करते ?

उत्तर :- लगतच्यचा जनगणनेच्या प्रसिध्द झालेल्या लोकसंख्येच्या आधारे राज्य निवडणूक आयोगाच्या निकषानुसार जिल्हाधिकारी सदस्य संख्या निश्चित करतात.

प्रश्न ४ ग्रामपंचायतीची विभागणी करण्यात आलेल्या मतदारसंघांना काय म्हणतात ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीची विभागणी करण्यात आलेल्या मतदारसंघांना प्रभाग (वार्ड) म्हणतात.

२) सदस्य संख्येचे निकष

प्रश्न १ निश्चित केलेली सदस्य संख्या किती कालावधीसाठी असते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या सार्वत्रीक निवडणुकीनंतर पहिल्या सभेसाठी नेमुन दिलेल्या दिनांकापासून पाच वर्षाच्या कालावधीपर्यंत असते. मात्र ग्रामपंचायतीची हद्द वाढ झाल्यास सदस्य संख्या बदलते.

प्रश्न २ सदस्य संख्या निश्चित केल्यानंतर त्यासंबंधीचे आदेश कसे प्रसिध्द केले जातात ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीचे सदस्य संख्या व आरक्षण निश्चित करुन प्रारुप प्रभाग रचना जिल्हाधिकारी यांच्या मान्यतेने प्रसिध्द करण्यात येते. सदरची प्रसिध्दी ग्रामपंचायतीच्या कार्यालयावर तसेच त्या ग्रामपचायतीच्या क्षेत्रातील प्रत्येक गावच्या चावडीवर व तहसिल कार्यालयाच्या सूचना फलकावर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ३ राखीव जागेवरील सदस्यांची संख्या कोणत्या आधारे निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- १. अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीची सदस्य संख्या ही जनगणनेच्या प्रसिध्द झालेल्या लोकसंख्येच्या आधारावर निश्चित करण्यात येते. महाराष्ट्र ग्रामपचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १० मधील पोटनियम (२) मधील खंड (ब) तसेच महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (सदस्य संख्या, प्रभाग रचना आणि जागांचे आरक्षण) नियम १९६६ मधील नियम ४ नुसार

अनुसूचित जातींची सदस्य संख्या.

सुत्र = अनुसूचित जातींची लोकसंख्या × एकूण सदस्य संख्या ÷ लोकसंख्या

अनुसूचित जमातीची सदस्य संख्या.

सुत्र = अनुसूचित जमांतीची लोकसंख्या × एकूण सदस्य संख्या ÷ लोकसंख्या

२. नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाच्या सदस्यासाठी एकूण सदस्य संख्येच्या २७ % जागा निश्चित करण्यात येतात.

महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे कलम १० मधील पोटकलम (२) मधील खंड (क) तसेच महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (सदस्य संख्या , प्रभाग रचना आणि जागांचे आरक्षण) नियम १९६६ मधील नियम -४ अ (१) नुसार आरक्षित सदस्य संख्या.

सुत्र - ग्रामपंचायतीची एकूण सदस्य संख्या × २७ ÷ १००

प्रश्न ४ ग्रामपंचायत सदस्यांची संख्या कोणत्या निकषाच्या आधारावर निश्चित केली जाते ? त्याचे सूत्र काय आहे ?

उत्तर :- लगतच्या जनगणनेच्या प्रसिध्द झालेल्या लोकसंख्येच्या आधारे तहसिलदार सदस्य संख्या निश्चित करतात. महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (गावाचे प्रभागात विभाजन करणे आणि महिला, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीसाठी जागा राखून ठेवणे) नियम १९६६ कलम २ , अ मध्ये लोकसंख्येनुसार सदस्य संख्या निश्चित करण्यात आलेली आहे.

प्रश्न ५ नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी सदस्य संख्या कशा प्रकारे निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाच्या सदस्यासाठी एकूण सदस्य संख्येच्या २७ % जागा निश्चित करण्यात येतात.

महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १० मधील पोटकलम (२) मधील खंड (क) तसेच महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (सदस्य संख्या , प्रभाग रचना आणि जागांचे आरक्षण) नियम १९६६ मधील नियम -४ अ (१) नुसार आरक्षित सदस्य संख्या.

सुत्र - ग्रामपंचायतीची एकूण सदस्य संख्या × २७ ÷ १००

प्रश्न ६ महिलांसाठी सदस्य संख्या कशा प्रकारे निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये महिलांसाठी एकूण सदस्य संख्येच्या ५० % जागा महिलासाठी राखीव ठेवल्या जातात.

१. एकूण स्त्री आरक्षित सदस्य संख्या = एकूण सदस्य संख्या ÷ २

२. अनुसूचित जातींच्या स्त्री राखीव जागांचे आरक्षण

सुत्र = अनुसूचित जातींची आरक्षित सदस्य संख्या ÷ २

३. अनुसूचित जमातीची स्त्री राखीव जागांचे आरक्षण

सुत्र = अनुसूचित जमांतीची आरक्षित सदस्य संख्या ÷ २

४. नागरिकांचा मागास प्रवर्ग स्त्री राखीव जागांचे आरक्षण

सुत्र = मागास प्रवर्ग आरक्षित सदस्य संख्या ÷ २

५. उर्वरित सर्व साधारण स्त्री आरक्षित सदस्य संख्या = अनुक्रमांक १ मधील संख्या - अनुक्रमांक २ ते ४ ची बेरीज

प्रश्न ७ ग्रामपंचायत निवडणूक प्रभागातील काही भाग नगरपरिषद / महानगरपालिका क्षेत्रामध्ये गेल्यास काय कार्यवाही करण्यात येते.

उत्तर :- जेवढा भाग समाविष्ट झाला आहे तेवढे सदस्य पुर्वीच्या स्थानिक स्वराज्य संस्थामधुन कमी होतात व तो भाग ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये समाविष्ट होतो तेवढया भौगोलिक क्षेत्रासाठी सदस्य संख्या निश्चित करण्यात येते.

४

प्रभाग रचना
(Delimitation Of Constituencies)

१) प्रभाग रचना तयार करणेसाठी अधिकार

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी प्रभाग रचना करण्याची जबाबदारी राज्य निवडणूक आयोगाने कोणाकडे सोपविलेली आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी प्रभाग रचना करण्याची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची आहे. (आयोगाचे पत्र दि. १६.११.२००७)

प्रश्न २ प्रभाग रचना करण्यासाठी प्रारुप प्रभाग रचनेचा प्रस्ताव कोण तयार करतो ?

उत्तर :- प्रभाग रचना करण्यासाठी प्रारुप प्रभाग रचनेचा प्रस्ताव तहसिलदार तयार करतात.

प्रश्न ३ प्रभाग रचनेचा प्रारुप प्रस्ताव तहसिलदार कोणाकडे मान्यतेसाठी सादर करतात ?

उत्तर :- प्रभाग रचनेचा प्रारुप प्रस्ताव तहसिलदार जिल्हाधिकारी यांच्याकडे मान्यतेसाठी सादर करतात.

२) प्रभाग रचनेची संरचना

प्रश्न १ प्रभाग रचनेची संरचना कशी असते ?

उत्तर :- मुंबई ग्रामपंचायत (गावाचे प्रभागात विभाजन करणे आणि स्त्रिया, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीसाठी जागा राखून ठवणे) नियम १९६६ मधील कलम २ व २-अ नुसार ग्रामपंयायतीच्या निवडणुकीसाठी नजीकच्या जनगणनेच्या लोकसंख्येच्या आधारावर सदस्य संख्या व आरक्षण ठरविण्यात येते.

प्रश्न २ प्रभाग रचना कधी करावी लागते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या आदेशाप्रमाणे सदस्य संख्या निश्चित झाल्यानंतर प्रभाग रचना करावी लागते. सर्वसाधारणपणे अद्यावत लगतच्या जनगणनेची आकडेवारी जाहीर झाल्यानंतर प्रभाग रचना करण्यात येते. मात्र अशी प्रभाग रचना ही संबंधित ग्रामपंचायतीची मुदत संपण्याच्या सहा महिने अगोदर करावी लागते.

प्रश्न ३ प्रभाग रचनेमध्ये आरक्षण कशाच्या आधारे निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- प्रभाग रचनेमध्ये आरक्षण हे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या विचारात घेऊन सदर प्रवर्गासाठी सदस्य संख्या निश्चित करण्यात येते. तसेच नागरिकांच्या मागावर्गासाठी एकूण सदस्य संख्येच्या २७ % जागा राखून ठेवण्यात येतात. महिलांसाठी देखील एकूण सदस्य संख्येच्या ५० % जागा (राखीव जागासहीत) ठेवण्यात येतात.

प्रश्न ४ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीसाठी प्रभाग रचना करातांना कोणत्या बाबींचे पालन करणे आवश्यक आहे.

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने ठरवून दिलेल्या सदस्यसंख्येनुसार प्रभाग रचना करणे व आयोगाचे विविध आदेश व ग्रामपंचायतच्या अधिनियमातील तसेच नियमातील तरतुदीनुसार प्रभाग रचना करणे आवश्यक आहे. सदरची प्रभागरचना करातांना सर्वसाधारणपणे खालील बाबीं लक्षात घेणे आवश्यक आहे.

१. प्रत्येक प्रभागातून निवडावयाच्या सदस्यांची संख्या व त्या प्रभागाची लोकसंख्या यामधील प्रमाण व शक्य असेल तेथवर गावातील सर्व प्रभागामध्ये एकसारखे राहील अशा पध्दतीने गावाचे योग्य त्या संख्येत प्रभाग पाडून विभागणी करावी.

परंतु ज्या वस्त्यांमध्ये अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींची लोकसंख्या सर्केंद्रित झाली असेल अशा वस्त्यांची शक्यतोवर विभागणी करु नये.

२. प्रभाग रचना करताना एकूण लोकसंख्या भागिले एकूण सदस्य संख्या याप्रमाणे जी संख्या येईल त्यांच्या १० % जास्त अथवा कमी या मर्यादेत प्रभागांची लोकसंख्या निश्चित करण्यात येते. असे करतांना प्रभागाचे क्षेत्र सलग व आटोपशीर (Compact) असावे.

३. प्रत्येक प्रभाग हा भौगोलीक दृष्टया सलग असला पाहिजे. त्याची सीमा रेषा रस्ते , गल्ल्या , नद्या नाले, मोठे रस्ते, इ. विचारात घेऊन निश्चित करण्यात येते.

४. प्रभाग रचनेत एका इमारतीचे , चाळीचे अथवा घराचे विभाजन दोन प्रभागामध्ये होणार नाही याची दक्षता घेण्यात येते.

५. प्रभाग रचनेत मोकळया जागेसह सर्व जागा कोणत्या ना कोणत्या प्रभागाच्या हद्दी दर्शविण्यात येतात.

६. प्रभाग रचना करतांना दक्षिण दिशेकडून सुरुवात करुन दक्षिण पश्चिम, उत्तर, पश्चिम, उत्तर-पूर्व, पूर्व व दक्षिण पूर्व या क्रमाणे क्रमांक देण्यात यावेत.

७. प्रत्येक प्रभागातून निवडावयाच्या सदस्यांची संख्या तीन पेक्षाजास्त व दोन पेक्षा कमी असणार नाही. (महाराष्ट्र ग्रामपंचायत (गावाचे प्रभागाचे विभाजन करणे आणि महिला, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती साठी जागा राखून ठेवणे) नियम १९६६.

प्रश्न ५ अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी प्रभाग रचना करतांना प्रगणक गट फोडावा लागल्यास कोणती काळजी घ्यावी ?

उत्तर :- प्रभाग रचना करतांना शक्यतो प्रगणक गट फोडण्यात येत नाही. तथापि अपवादात्मक परिस्थितीत जनगणनेचा प्रगणक गट फोडावा लागल्यास सर्वसाधारणपणे एक कुटूंब दोन वेगवेगळया प्रभागामध्ये विभागले जाणार नाही. तसेच दृश्य स्वरुपात ठळक भोगोलिक खुणा अस्तित्वातील असतील. प्रत्यक्ष लोकसंख्येची माहिती प्राप्त करुन घेणे, ई. बाबी सबंधी दक्षता घ्यावी लागते.

३) गृहित धरावयाची जनगणना

प्रश्न १ प्रभाग रचना करताना केव्हाची व कोणत्या क्षेत्राची जनगणना विचारात घेतात ?

उत्तर :- प्रभाग रचना करतांना नजीकच्या काळाची प्रसिध्द झालेली संबंधित ग्रामपंचायतीच्या संपूर्ण क्षेत्राची जनगणनेची लोकसंख्या विचारात घेतली जाते.

प्रश्न ३ मागील जनगणनेची आकडेवारी प्रसिध्द न झाल्यास कोणती कार्यपध्दती अवलंबितात ?

उत्तर :- प्रभाग रचना करातांना त्यापुर्वीच्या लगतच्या प्रसिध्द झालेल्या जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्या अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती याचे लोकसंख्येची आकडेवारी लक्षात घ्यावी लागते .

प्रश्न ४जनगणनेच्या आकडेवारीनुसार अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीचे आरक्षण निश्चित केले जाते, त्याप्रमाणे नागरिकांच्या मागासवर्गासाठी आरक्षण निश्चित केले जाते अथवा नाही ?

उत्तर :- नाही, तथापि, नागरिकांच्या मागास प्रर्वगासाठी आरक्षण निश्चित करातांना एकूण सदस्य संख्याच्या २७ % जागा राखून ठेवण्यात येतात, मात्र संपूर्ण अनुसूचित क्षेत्रातील सदस्यांच्या बाबतीत अनुसूचित जाती / अनुसूचित जामतीचे सदस्य वगळून उर्वरित सदस्य संख्येच्या २७ % सदस्य नागरिकांच्या मागास प्रर्वगासाठी राखीव ठेवण्यात येतात.

४) परिसीमनाचा कालावधी

प्रश्न १ प्रत्येक निवडणूकीकरीता नवीन प्रभाग रचना करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही ग्रामपंचायतीच्या, हद्दीमध्ये बदल झाल्यास तसेच जनगणेची नवीन आकडेवारी जाहीर झाल्यास पुढील / लगतच्या निवडणूकीसाठी नवीन प्रभाग रचना आवश्यक ठरते.

प्रश्न २ निवडणुकींनंतर हद्दवाढ झाल्यास नव्याने प्रभाग रचना करण्यात येते काय ?

उत्तर :- निवडणूकीनंतर हद्दवाढ झाल्यास नव्याने प्रभाग रचना करण्यात येते.

प्रश्न ३ एखाद्या प्रभागाची पोट निवडणूक घ्यावयाची असल्यास प्रभागरचना नव्याने करण्यात येते काय?

उत्तर :- एखाद्या प्रभागाची पोट निवडणूक घ्यावयाची असल्यास प्रभागरचना नव्याने करण्यात येत नाही.

५) प्रभाग रचनेची पध्दत

प्रश्न १ प्रभागाच्या सीमा रेषेचे वर्णन कशा प्रकारे नमूद करण्यात येते ?

उत्तर :- प्रत्येक प्रभागाच्या सीमारेषेचे वणर्न करतांना उत्तर, पूर्व, दक्षिण व पश्चिम अशा दिशा नमुद करुन सीमारेषेचे वर्णन करावे. नमुद केलेल्या सीमा रेषांची नागरिकांस प्रभागाची पूर्व कल्पना येईल याची काळजी घ्यावी.

प्रश्न २ प्रभाग रचना करताना प्रभागांना अनुक्रमांक कशा प्रकारे देण्यात येतो ?

उत्तर :- प्रभागांना क्रमाक देतांना दक्षिण दिशेकडून सुरुवात करुन दक्षिण पश्चिम, उत्तर, पश्चिम, उत्तर-पूर्व, पूर्व व दक्षिण पूर्व या क्रमाणे क्रमांक देण्यात यावेत.

प्रश्न ३ प्रभाग रचना करताना नैसर्गिक हद्द, मुख्य रस्ते ओलांडता येतात काय ?

उत्तर :- प्रभाग रचना भोगोलिक सलगता विचारात घेऊन करण्यात येते. यात प्रामुख्याने रस्ते, गल्ल्या, नद्या, नाले, डोगर, मोठे रस्तते, फ्लाय ओव्हर ईत्यादी नैसर्गिक मर्यादा विचारात घेऊन निश्चित करण्यात येते. अपवादात्मक परिस्थितीत राज्य निवडणूक आयोगाच्या निर्देशानुसार मुख्य रस्ते ओलांडून प्रभाग रचना करण्यात येऊ शकते.

६) आरक्षण निश्चित करणे

प्रश्न १ एकूण सदस्य संख्येमध्ये आरक्षित सदस्यांची संख्या किती असावी ?

उत्तर :- १. अनुसूचित जाती अनुसूचित जमातीसाठी व महिलांसाठी आरक्षित सदस्यांची संख्या खालील सुत्रान्वये निश्चित करण्यात येते.

सूत्र- अनुसूचित जाती अथवा अनुसूचित जमातींची लोकसंख्या भागिले प्रसिध्द झालेल्या जनगणनेची लोकसंख्या गुनिले सदस्य संख्या.

२. नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाच्या सदस्यांसाठी एकूण सदस्य संख्याच्या २७ % जागा (महिलांसह) निश्चित करण्यात येतात.

३. महिलांसाठी सदस्य संख्या ही एकूण निवडूण दयावयाच्या सदस्य संख्येच्या ५० % जागा (राखीव जागेसह) निश्चित करण्यात येते.

प्रश्न २ आरक्षण निश्चितीसाठी कोणत्या सामाजिक प्रवर्गाची प्रभाग निहाय लोकसंख्या विचारात घेतली जाते?

उत्तर :- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती प्रवर्गासाठी प्रभागनिहाय लोकसंख्या विचारात घेऊन आरक्षण निश्चित करण्यात येते.

७) प्रभाग रचना सोडत (प्रारुप प्रभाग रचना)

प्रश्न १ प्रारुप प्रभाग रचना म्हणजे काय ?

उत्तर :- संबंधीत ग्रामपंचायतीच्या भौगोलीक क्षेत्रासाठी सदसय संख्या विचारात घेवून केलेली गावाची प्रभागनिहाय विभागणी व जागांचे प्रवर्गनिहाय आरक्षण म्हणजे प्रारुप प्रभाग रचना होय.

प्रश्न २ प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्द करण्याची जबाबदारी कोणाची आहे व ती कशी प्रसिध्द केली जाते ?

उत्तर :- प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्द करण्याची जबाबदारी तहसिलदार यांची आहे. सदर प्रारुप प्रभाग रचना प्रत्येकी एक प्रत तहसिल कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डवर, सबंधित ग्रामपंचायतीच्या चावडीवर, तसेच ग्रामपंचायतीअंतर्गत असलेल्या गावाच्या चावडीवर डकवली जाते.

प्रश्न ३ प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीनंतर नागरिकांचे आक्षेप मागविण्यात येतात काय व त्याची कार्यपध्दती कशी असते ?

उत्तर :- होय प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीनंतर हरकती व सूचना सादर करण्यसाठी राज्य निवडणूक आयोगाने कालावधी निश्चीत करुन दिल्यानुसार तहसिलदार / जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडे   लेखी स्वरुपात आक्षेप दाखल करता येतो व प्राप्त आक्षेपावर   जिल्हाधिकारी यांचेकडे सुनावणी ठेवण्यात येते.

प्रश्न ४ प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीपूर्वी आरक्षण निश्चित करण्यात येते काय?

उत्तर :- होय प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीपूर्वी अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागास प्रवर्गासाठी व महिलासाठी राखून ठेवावयाचे आरक्षण निश्चीत करण्यात येते.

८) प्रभाग रचना प्रसिध्दी, आक्षेप व हरकती

प्रश्न १ प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीनंतर आक्षेप व हरकती घेण्यासाठी किती मुदत असते ?

उत्तर :- प्रारुप प्रभाग रचना प्रसिध्दीनंतर आक्षेप व हरकती घेण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाकडून वेळापत्रक देण्यात येते. सर्व साधारणपणे हा कालावधी ७ दिवसाचा असतो.

प्रश्न २ आक्षेप दाखल करण्याचे ठिकाण निश्चित करण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय सर्वसाधारणपणे संबंधित तहसिलदार / जिल्हाधिकारी कार्यालयात आक्षेप स्वीकारण्यात येतात.

प्रश्न ३ राखीव प्रभागाच्या बदलाच्या संदर्भात आक्षेप दाखल करता येतो काय?

उत्तर :- होय, राखीव प्रभागाच्या बदलाच्या संदर्भात आक्षेप दाखल करता येतो.

प्रश्न ४ आक्षेप व हरकती स्विकारण्याची जबाबदारी कोणाची आहे ?

उत्तर :- आक्षेप व हरकती स्विकारण्याची जबाबदारी (तहसिलदार / जिल्हाधिकारी किंवा) याबाबतीत राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यांची आहे.

९) आक्षेप व हरकतीवरील सुनावणी

प्रश्न १ प्रभाग रचना आक्षेप व हरकतीवर सुनावणी घेण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- जिल्हाधिकारी यांना प्रभाग रचना आक्षेप व हरकतीवर सुनावणी घेण्याचे अधिकार आहेत.

प्रश्न २ आक्षेप व हरकतीच्या सुनावणीकरिता लेखी कळविण्यात येते काय ? या सुनावणीस कोण कोण उपस्थित राहू शकतात ?

उत्तर :- होय संबधीत हरकतदार उपस्थित राहू शकतो.

प्रश्न ३ आक्षेप व हरकतीसंबंधी सुनावणी झाल्यानंतर प्रभाग रचनेत बदल करण्यात येतो काय?

उत्तर :- आक्षेप घेणाऱ्या मुद्यावर सुनावणीमध्ये गुणवत्तेवर विचार करुन सदर आक्षेपांमध्ये तथ्य आढळल्यास सदर अधिकाऱ्यांच्या आदेशानुसार प्रभाग रचनेत बदल करता येतो.

प्रश्न ४ आक्षेपधारकाचे आक्षेपावरील झालेला निर्णय लेखी कळविण्यात येतो काय?

उत्तर :- नाही तथापि, अंतिम अधिसूचनेच्या प्रती तक्रारदारास, आक्षेपधारकास मागणी प्रमाणे उपलब्ध करुन देण्यात येतात.

प्रश्न ५ आक्षेपधारकांच्या आक्षेपावर सक्षम अधिकाऱ्याने दिलेल्या निर्णयाविरुध्द अपिल कोणाकडे दाखल करता येते?

उत्तर :- नाही अशा प्रकरणी अपील करण्याची तरतूद नाही.

प्रश्न ६ आक्षेप मान्य केल्यानंतर प्रभाग रचनेत बदल झाल्यास त्यावर अन्य व्यक्तीस पुन्हा आक्षेप घेता येऊ शकतो काय ?

उत्तर :- नाही. आक्षेप मान्य केल्यानंतर प्रभाग रचनेत बदल झाल्यास त्यावर अन्य व्यक्तीस पुन्हा आक्षेप घेता येत नाही.

प्रश्न ७ आक्षेप मान्य केल्यानंतर प्रभाग रचनेत बदल झाल्यास आरक्षण बदलण्याची शक्यता असते अशा वेळी आरक्षणाची सोडत पुन्हा काढावी लागते का ?

उत्तर :- होय, आक्षेप मान्य केल्यानंतर प्रभाग रचनेत बदल झाल्यास आरक्षण बदलण्याची शक्यता असते अशा वेळी आरक्षणाची सोडत पुन्हा काढावी लागते .

१०) अंतिम प्रभाग रचना प्रसिध्दी

प्रश्न १ अंतिम प्रभाग रचना प्रसिध्द करण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- प्रारुप प्रभागरचनेवर आक्षेप नसल्यास अथवा आक्षेप फेटाळण्यात आल्यास तहसिलदार अंतिम प्रभाग रचना जिल्हाधिकारी यांच्या मान्यतेनुसार प्रसिध्द करतात.

प्रश्न २ अंतिम प्रभाग रचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्यात येते काय?

उत्तर :- अंतिम प्रभाग रचना शासन राजपत्रात प्रसिध्द करण्यात येत नाही.

११) इतर

प्रश्न १ निवडणूक प्रभागांची संख्या कशी निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी तीन ते सहा प्रभाग असू शकतात. ग्रामपंचायतीची लोकसंख्येच्या आधारे सदस्य संख्या व प्रभाग संख्या निश्चित होते. एका प्रभागात किमान दोन व कमाल तीन सदस्य असतात, या बाबी लक्षात घेऊन प्रभाग संख्या निश्चित करण्यात येते.

प्रश्न २ प्रभागाची लोकसंख्या व मतदार संख्या ही समान असते काय ?

उत्तर :- नाही, सर्वसाधारणपणे प्रभागातील मतदार संख्येपेक्षा लोकसंख्या ही जास्त असते.

५

आरक्षण

(Reservation)

१) निवडणुकीसाठी प्रभाग रचनेची पध्दत व आरक्षण

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी प्रभाग रचना कोणत्या कायद्यानुसार पार पाडली जाते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकांसाठी प्रभाग रचना, मुंबई ग्रामपंचायत (गावाचे प्रभागात विभाजन करणे आणि स्त्रिया, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीसाठी जागा राखून ठेवणे) नियम १९६६ नुसार पार पाडली जाते.

प्रश्न २ बहुसदस्यीय प्रभाग म्हणजे काय ?

उत्तर :- एका पेक्षा जास्त सदस्य ज्या क्षेत्रातून निवडून दिले जातात अशा निवडणूक क्षेत्राला बहुसदस्य प्रभाग म्हटले जाते. प्रभाग ही निवडणूक क्षेत्राशी संबंधित भौगोलिक संकल्पना आहे.

प्रश्न ३ बहुसदस्य प्रभाग पध्दतीमध्ये एका प्रभागातील सर्व जागा आरक्षित ठेवण्यात येतात काय ?

उत्तर :- नाही. प्रत्येक प्रभागामध्ये व्यवहार्य असेल तेथवर किमान एक जागा बिनराखीव ठेवण्यात येते (मुंबई ग्रामपंचायत {गावाचे प्रभागात विभाजन करणे आणि स्त्रिया, अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीसाठी जागा राखून ठेवणे} नियम 1966 चे कलम 3(3))

प्रश्न ४ बहुसदस्य प्रभाग पध्दतीमध्ये एका प्रभागातील आरक्षित जागेवरुन व खुल्या जागेवरुन एकच उमेदवार निवडणूक लढू शकतो काय ?

उत्तर :- नाही.

(रानिआ/ग्रापनि-२००७/प्रक्र.२०/का-८/दिनांक १३.११.२००७ चे निर्देशानुसार)

प्रश्न ५ प्रभाग पध्दतीमध्ये आरक्षण ठरविण्याचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- प्रभाग पद्धतीमध्ये आरक्षण ठरविण्याचे निकष खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. लगतच्या प्रसिध्द झालेल्या जनगणनेची आकडेवारी.

२. सदस्य संखेच्या ५०% जागा महिलांसाठी राखीव ठेवणे.

३. अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीकरिता लोकसंख्येच्या टक्केवारीनुसार जागा उतरत्या क्रमाने आरक्षित करणे.

४. नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाकरिता एकूण जागांच्या २७% जागा सोडत पद्धतीने आरक्षित करणे. मात्र संपूर्णत: अनुसूचित क्षेत्रासाठी अनुसूचित जाती व जमातीच्या जागा वगळून उर्वरित जागांपैकी २७% जागा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी राखीव.

५. प्रत्येक आरक्षण गटात (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, व नागरिकांचा मागास प्रवर्ग) ५०% जागा महिलांसाठी तसेच तीन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त दोन आणि दोन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त एक जागा महिलांसाठी राखीव ठेवणे.

६. अनुसूचित जाती / जमातीसाठी राखीव जागांची संख्या प्रभागाच्या संख्येपेक्षा जास्त असल्यास प्रत्येक प्रभागात एक जागा नेमून देणे. अनुसूचित जाती / जमातीतील एकापेक्षा जास्त जागा एका प्रभागात त्या प्रवर्गासाठी आरक्षित झाल्या असतील तेथे प्रथम एक जागा महिला राखीव होईल. उर्वरित जागा सोडत पद्धतीने निश्चित करणे.

७. नागरिकांचा मागास प्रवर्ग महिला आरक्षण अशा प्रवर्गाकरिता राखीव प्रभागामधून सोडत पद्धतीने जागा राखीव ठेवणे. (आधी इतर प्रवर्गातील महिलांसाठी दोन जागा राखीव झालेला प्रभाग सोडतीतून वगळावा)

८. अनुसूचित जाती प्रवर्गातील महिला, अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील महिला व नागरिकांचा मागास प्रवर्ग या वर्गवारीच्या महिला राखीव जागा वजा केल्यानंतर शिल्लक राहणाऱ्या जागा सर्वसाधारण स्त्रियांकरिता राखीव राहतील.

(वरील सर्व निकष रा.नि.आ./ग्रापनि-२०११/प्र.क्र.२/का.८ दिनांक १३.५.२०११ चे आदेशात नमुद आहेत)

प्रश्न ६ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीत प्रभागातील प्रत्येक जागेसाठी प्रभागाअंतर्गत स्वतंत्र क्षेत्र निश्चित केले जाते का ?

उत्तर :- नाही. बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये निवडून येणारा प्रत्येक प्रतिनिधी हा त्या संपूर्ण प्रभागाचे प्रतिनिधीत्व करतो. त्यामुळे अशा बहुसदस्यीय प्रभागात मतदार सर्व जागांसाठी मतदान करु शकतात.

२) आरक्षणाचे प्रवर्ग

प्रश्न १ कोणकोणत्या प्रवर्गांना आरक्षण लागू होते ?

उत्तर :- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागास प्रवर्ग व महिला (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व नागरिकांचा मागास प्रवर्ग या प्रवर्गातील महिलांसह) या प्रवर्गांना आरक्षण लागू होते.
(संदर्भ :- महाराष्ट्र शासन राजपत्र दि. ३०.१०.१९९६)

प्रश्न २ प्रवर्गनिहाय जातींची यादी कोठे उपलब्ध होवू शकते ?

उत्तर :- अशी यादी राज्य शासनाच्या सामाजिक न्याय विभाग व आदिवासी विकास विभागाच्या शासन निर्णयामध्ये उपलब्ध असते. तसेच राज्य निवडणूक आयोगाच्या संकेतस्थळावर व स्थानिक तहसिल कार्यालयात उपलब्ध असते.

प्रश्न ३ प्रवर्गनिहाय लोकसख्ंया कोण प्रसिध्द करते व कोठून उपलब्ध होते ?

उत्तर :- प्रवर्गनिहाय लोकसंख्या प्रत्येक जणगणनेनंतर अधिकृतरित्या केंद्र शासनाच्या गृह विभागांतर्गत भारताचे महारजिस्ट्रार व जनगणना आयुक्त यांचेकडून प्रसिद्ध केली जाते. जनगणनेबाबत सर्व प्रकारची सांख्यिकीय माहिती www.censusindia.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

प्रश्न ४ लगतच्या जनगणनेची प्रवर्गनिहाय लोकसंख्येची आकडेवारी उपलब्ध नसल्यास आरक्षण कसे ठरविण्यात येते ?

उत्तर :- शेवटच्या प्रसिध्द झालेल्या जनगणनेच्या प्रवर्गनिहाय लोकसंख्येच्या आकडेवारीवरुन.

प्रश्न ५ इतर राज्यातील राखीव प्रवर्गांना महाराष्ट्रामध्ये ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसाठी आरक्षणाचे फायदे मिळू शकतात का ?

उत्तर :- नाही. महाराष्ट्र शासनाने अधिसूचित केलेल्या प्रवर्गांनाच ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसाठी त्या त्या प्रवर्गाचे आरक्षणाचे फायदे मिळू शकतात.

३) अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती आरक्षण

प्रश्न १ अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती यांचे आरक्षण ठरविण्याचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- १. अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीकरिता लोकसंख्येच्या टक्केवारीनुसार जागा उतरत्या क्रमाने आरक्षित करणे.

२. प्रत्येक आरक्षण गटात (अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती) ५०% जागा महिलांसाठी तसेच तीन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त दोन आणि दोन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त एक जागा महिलांसाठी राखीव ठेवणे.

३. संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रामध्ये एकूण लोकसंख्येशी अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात जागा अनुसूचित जमातीसाठी राखून ठेवण्याची तरतूद आहे. तथापि, किमान ५०% जागा अनुसूचित जमातीकरिता राखीव असाव्या लागतात.

४. अनुसूचित जाती / जमातीसाठी राखीव जागांची संख्या प्रभागाच्या संख्येपेक्षा जास्त असल्यास प्रत्येक प्रभागात एक जागा नेमून देणे. अनुसूचित जाती / जमातीतील एकापेक्षा जास्त जागा एका प्रभागात त्या प्रवर्गासाठी आरक्षित झाल्या असतील तेथे प्रथम एक जागा महिला राखीव होईल उर्वरित जागा सोडत पद्धतीने निश्चित करणे.

(वरील सर्व निकष रा.नि.आ./ ग्रापनि-२०११/प्र.क्र.२/का.८, दिनांक १३.५.२०११ चे आदेशात नमूद आहेत)

प्रश्न २ आरक्षणाचे शेकडा प्रमाण (%) किती असते ?

उत्तर :- १. स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या एकूण लोकसंख्येशी अनुसूचित जाती व जमातीच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणावर सदर प्रवर्गाच्या आरक्षित जागांची संख्या निश्चित केली जाते.

२. संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रामध्ये एकूण लोकसंख्येशी अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात जागा अनुसूचित जमातीसाठी राखून ठेवण्याची तरतूद आहे. तथापि, किमान ५०% जागा अनुसूचित जमातीकरिता राखीव असाव्या लागतात.

३. नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी एकूण जागांच्या २७% जागा राखीव ठेवल्या जातात. मात्र संपूर्णत: अनुसूचित क्षेत्रासाठी अनुसूचित जाती व जमातीच्या जागा वगळून उर्वरित जागांपैकी २७% जागा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी राखीव ठेवल्या जातात.

४. महिलांकरिता राखीव ठेवायच्या ५०% जागा अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांच्या मागास प्रवर्ग या प्रत्येक वर्गवारीतील आरक्षित जागांच्या ५०% आणि एकूण जागांच्या ५०% जागा आरक्षित ठेवण्यात येतात.

(संदर्भ - मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ कलम १० (२ब)

५. मुंबई ग्रामपंचायत (अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती / गावाचे प्रभागात विभाजन करणे, आणि स्त्रियांसाठी जागा राखून ठेवणे.) नियम १९६६ चे कलम ४

प्रश्न ४ अंशत: अनुसूचित क्षेत्रामध्ये समाविष्ट असलेल्या ग्रामपंचायतीमध्ये अनुसूचित जमातीसाठी किती जागा राखून ठेवण्याची तरतूद आहे ?

उत्तर :- अंशत: अनुसूचित क्षेत्रामध्ये एकूण लोकसंख्येशी अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात जागा अनुसूचित जमातीसाठी राखून ठेवण्याची तरतूद आहे.

प्रश्न ५ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एकाच प्रभागात अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीकरिता जागा आरक्षण ठेवता येतात काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ७ अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती यांचे आरक्षणात महिलांसाठी ठेवावयाचे आरक्षण कशा पध्दतीने निश्चित करण्यात येते ?

उत्तर :- १. अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीच्या राखीव जागांपैकी ५०% जागा त्या प्रवर्गाच्या महिलांकरिता सोडत पद्धतीने राखीव ठेवण्यात येतात.

२. अनुसूचित जाती / जमातीसाठी राखीव जागांची संख्या प्रभागाच्या संख्येपेक्षा जास्त असल्यास प्रत्येक प्रभागात एक जागा नेमून देणे. अनुसूचित जाती / जमातीतील एकापेक्षा जास्त जागा एका प्रभागात त्या प्रवर्गासाठी आरक्षित झाल्या असतील तेथे प्रथम एक जागा महिला राखीव होईल. उर्वरित जागा सोडत पध्दतीने निश्चित करणे.

प्रश्न ८ अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती यांची प्रभागातील लोकसंख्या समान असल्यास त्या प्रभागात आरक्षण कसे ठरविण्यात येते ?

उत्तर :- अनुसूचित जाती / जमाती यांचे आरक्षण त्या प्रवर्गाच्या लोकसंख्येच्या टक्केवारी नुसार ठरविले जात असल्याने

१. राखून ठेवावयाच्या जागांची संख्या व प्रभाग संख्या सारखी असल्यास अनुसूचित जाती / जमातीस प्रत्येक प्रभागात एक जागा

२. राखून ठेवावयाच्या जागांची संख्या प्रभागांच्या संख्येपेक्षा कमी असेल तर लोकसंख्येच्या टक्केवारीच्या उतरत्या क्रमाने (अधिक लोकसंख्या असलेला प्रभाग पहिले)

३. राखून ठेवावयाच्या जागांची संख्या प्रभागांच्या संख्येपेक्षा जास्त असेल प्रत्येक प्रभागात एक जागा त्यामुळे अनुसूचित जाती अनुसूचित जमाती यांची लोकसंख्या एका प्रभागात समान असली तरी वरील पद्धतीनेच आरक्षण ठरविले जाईल.

परंतु जर एखादा प्रभाग अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती या दोन्हीसाठी आरक्षित होऊ शकत असेल तर प्राधान्य अनुसूचित जमातींना देण्यात यावे.

प्रश्न ९ नामनिर्देशनपत्रासोबत जात प्रमाणपत्र व जातवैधता प्रमाणपत्र दाखल करणे बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- होय. तथापि, वेळोवेळी राज्यशासन या बाबतीत आदेश काढु शकते.

४) नागरिकांचा मागास प्रवर्ग आरक्षण.

प्रश्न १ नागरिकांचा मागास प्रवर्ग यामध्ये कोण कोणत्या संवर्गाचा समावेश होतो ?

उत्तर :- इतर मागास वर्गातील जाती, विमुक्त जाती व भटक्या जमाती यांचेसह विशेष मागास प्रवर्गातील जातींचा समावेश होतो.
(संदर्भ - राज्य निवडणूक आयोग पत्र दि.०७.१०.१९९६)

प्रश्न २ आरक्षण निश्चित करताना नागरिकांचा मागास प्रवर्गांची लोकसंख्या विचारात घेण्यात येते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ३ नागरिकांचा मागास प्रवर्ग व इतर मागासवर्ग हे एकच प्रवर्ग आहेत काय ?

उत्तर :- नागरिकांचा मागास प्रवर्गाची कक्षा मोठी असून त्यात इतर मागास वर्गाबरोबर भटक्या व विमुक्त जाती प्रवर्ग विशेष मागासवर्ग प्रवर्ग हे संवर्ग सुद्धा समाविष्ट आहेत.

प्रश्न ४ नागरिकांचा मागास प्रवर्ग आरक्षणाचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाकरिता एकूण जागांच्या २७% जागा सोडत पद्धतीने आरक्षित करण्यात येतात व या आरक्षित जागांपैकी ५०% जागा नागरिकांचा मागास प्रवर्ग महिलांसाठी सोडत पद्दतीने आरक्षित करण्यात येतात. मात्र संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रासाठी अनुसूचित जाती व जमातीच्या जागा वगळून उर्वरित जागांपैकी २७% जागा नागरिकांचा मागास प्रवर्गासाठी राखीव ठेवण्यात येतात.

प्रश्न ५ नागरिकांचा मागास प्रवर्ग आरक्षणामध्ये महिलांसाठी ठेवावयाचे आरक्षण कसे निश्चित करतात?

उत्तर :- नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाकरिता एकूण जागांच्या २७% जागा सोडत पद्धतीने आरक्षित करण्यात येतात व या आरक्षित जागांपैकी ५०% जागा नागरिकांचा मागास प्रवर्ग महिलांसाठी सोडत पद्दतीने आरक्षित करण्यात येतात.

प्रश्न ६ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एका प्रभागात अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीची जागा राखीव असल्यास त्यात नागरिकांचा मागास प्रवर्गासाठी जागा आरक्षित ठेवता येते काय ?

उत्तर :- शक्यतोवर प्रत्येक प्रभागामध्ये व्यवहार्य असेल तेथवर किमान एक जागा अराखीव ठेवणे अपेक्षित आहे. तथापि शक्यनसल्यास एकाच प्रभागामध्ये अनुसुचित जाती व अनुसुचित जमातीची जागा राखीव असल्यास त्यात ना. मा. प्र. सवर्गासाठी जागा आरक्षित ठेवता येईल.

प्रश्न ७ संपूर्णत: अनुसूचित क्षेत्रामध्ये समाविष्ट असलेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये नागरिकांच्या मागासप्रवर्गासाठी किती जागा राखीव असतात ?

उत्तर :- अशा क्षेत्रामध्ये अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीकरिता राखीव ठेवलेल्या जागा वगळून उर्वरित जागांच्या २७% जागा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी राखीव असतात.

प्रश्न ८ अंशत: अनुसूचित क्षेत्रामध्ये समाविष्ट असलेल्या जिल्हा परिषदेमध्ये नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी आरक्षण कसे ठरविले जाते ?

उत्तर :- सदर क्षेत्रामध्ये एकूण जागांच्या २७ टक्के जागा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी राखीव ठेवल्या जातात. अनुसूचित जमाती व अनुसूचित जाती करीता राखीव जागा वगळून नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी सोडत काढण्यात येते. व त्यानुसार आरक्षण ठरविण्यात येते.

प्रश्न ९ नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणपत्र नामनिर्देशनपत्रासोबत जोडणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- होय. तथापि, राज्यशासन वेळोवेळी आदेश देऊ शकते.

५) महिलांसाठी आरक्षण

प्रश्न १ महिलांसाठी ठेवावयाचे जागाचे आरक्षण ठरविण्याचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- १. एकूण जागांच्यापैकी ५०% जागा महिलांसाठी आरक्षित ठेवल्या जातात.
२. महिलांसाठी जागा आरक्षित करताना मागासवर्गीयांसाठी आरक्षित प्रत्येक प्रवर्गासाठी आरक्षित जागांच्या ५०% जागा महिलांसाठी राखीव ठेवण्यात येतात.
३. असे करतांना प्रत्येक तीन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त २ आणि दोन जागांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त १ जागा महिलांसाठी राखीव ठेवल्या जातात.

४. महिलांकरिता राखीव असलेल्या एकूण जागांपैकी अनुसचित जाती / जमाती, नागरिकांचा मागास प्रवर्ग या वर्गवारीच्या महिलांकरिता राखीव जागा वजा केल्यानंतर शिल्लक राहणाऱ्या जागा सर्वसाधारण महिलांकरिता राखीव ठेवल्या जातात.

५. मात्र एकच जागा असल्यास महिला आरक्षण सोडत पध्दतीने ठरविले जाते. तथापि, त्यापुढील निवडणुकीमध्ये मागील निवडणुकीच्या आरक्षणाचा विचार करता ते आळीपाळीने दिले जाते.

६. ज्या प्रभागात एकापेक्षा जास्त जागा अनुसचित जाती / जमातीसाठी राखीव झाल्यास प्रथम प्रत्येकी एक जागा त्या प्रवर्गातील महिलेसाठी राखीव ठेवण्यात येते.

प्रश्न २ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये प्रभागातील सर्व जागा महिलांसाठी आरक्षित होवू शकतात का ?

उत्तर :- बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये आरक्षण टक्केवारीनुसार ५०% पर्यंतच जागा महिलांसाठी आरक्षित होऊ शकतात. प्रभागामध्ये ३ जागा असल्यास महिलांकरीता २ व प्रभागामध्ये २ जागा असल्यास महिलांकरीता १ जागा आरक्षित होवू शकते. तथापि अपवादात्मक परिस्थीतीमध्ये तिनही जागा माहिलासाठी आरक्षित होऊ शकतात.

प्रश्न ३ महिला आरक्षणांतर्गत विविध सामाजिक प्रवर्गासाठी आरक्षण असते का ?

उत्तर :- नाही. महिला आरक्षण, समांतर आरक्षण असून ते विविध सामाजिक प्रवर्गाच्या अंतर्गत समाविष्ट असते.

प्रश्न ४ महिलांसाठी आरक्षित जागेशिवाय इतर जागेवरुन महिलांना निवडणूक लढविता येते काय ?

उत्तर :- होय.

६) आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविणे

प्रश्न १ आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविणे म्हणजे काय ? त्याचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविणे म्हणजे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागास प्रवर्ग आणि महिला यांचेसाठी विहित पद्धतीने आरक्षित झालेल्या जागा व यापूर्वीच्या प्रभाग निवडणुकीमधील प्रवर्गनिहाय आरक्षणाचा विचार करता पुढील निवडणुकीसाठी आळीपाळीने बदलणे. चक्रानुक्रमे आरक्षण फिरविणे यासाठी खालील सर्वसाधारण निकष खालीलप्रमाणे :-

१. अनुसूचित जाती व जमातीची प्रवर्गाची लोकसंख्येची टक्केवारी प्रभागनिहाय उतरत्या क्रमाने लावणे.

२. प्रभाग संख्या व आरक्षित करावयाच्या जागा यांची संख्यात्मक तुलना करणे.

३. आरक्षण पूर्ततेसाठी पूर्वीच्या निवडणुकीमध्ये आरक्षित असलेल्या जागा विचारात घेऊन तो यावेळी आळीपाळीने बदलण्यासाठी क्रम निश्चित करणे.

प्रश्न २ आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविताना राखीव जागांसाठी लोकसंख्येची टक्केवारी विचारात घेतली जाते काय ?

उत्तर :- होय. आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविताना अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमाती प्रवर्गाच्या लोकसंख्येची टक्केवारी विचारात घेतली जाते. मात्र नागरिकांचा मागास प्रवर्गासाठी पूर्वीच्या निवडणुकीतील आरक्षण विचारात घेऊन सोडत पध्दतीने आरक्षण निश्चित केले जाते.

प्रश्न ३ लोकसंख्येनुसार अनुसूचित जमातीची / अनुसूचित जातीची प्रत्येकी एक जागा आरक्षित झाल्यास त्याचे आरक्षण चक्रानुक्रमे कसे निश्चित केले जाते ?

उत्तर :- अनुसूचित जमातीची / अनुसूचित जातीची सर्वाधिक लोकसंख्या असलेल्या प्रभागापासून सुरुवात करुन उतरत्या क्रमाने.

प्रश्न ४ एकच प्रभाग एका प्रवर्गासाठी अथवा महिलांसाठी वारंवार आरक्षित होवू शकतो का ?

उत्तर :- एकाच प्रवर्गाचे अथवा महिलांचे वारंवार आरक्षण एकाच प्रवर्गात टाळण्यासाठी चक्रानुक्रम पध्दत अंमलात आणली जाते.

७) आरक्षण निश्चिती पूर्व प्रसिध्दी व सोडत

प्रश्न १ आरक्षण निश्चिती सोडतीकरीता पूर्व प्रसिध्दी देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २ आरक्षण सोडतीच्या प्रसिध्दीसाठी ठिकाण, दिनांक व वेळ निश्चित करण्यात येतो काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ३ सोडतीसाठी कोण कोण उपस्थित राहू शकतात ?

उत्तर :- इच्छूक सर्व व्यक्ती उदा. राजकीय पक्षांचे प्रतिनिधी, स्थानिक स्वराज्य संस्था क्षेत्रामध्ये राहणारे मतदार इत्यादी.

प्रश्न ४ आरक्षण कोण निश्चित करतो व सोडतीचे नियम काय आहेत ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी आरक्षण निश्चित करतो. सोडतीसंबंधी पूर्व प्रसिध्दी देण्यात यावी व सोडतीच्या वेळी उपस्थित राहू इच्छिणाऱ्यांना परवानगी द्यावी.

प्रश्न ५ सोडत काढताना कोणत्या बाबी विचारात घ्याव्या लागतात ?

उत्तर :- सोडत काढतांना आरक्षित प्रवर्गाच्या या पूर्वीच्या निवडणुकीमधील त्या प्रभागाचे आरक्षण त्याचप्रमाणे प्रभागांची एकूण संख्या, आरक्षणाचे प्रमाण इ. बाबी विचारात घ्याव्या लागतात.

प्रश्न ६ आरक्षण सोडतीसाठी कोणकोणती व्यवस्था करण्यात येते ?

उत्तर :- सर्व अनुषंगिक व्यवस्था उदा. पूर्व प्रसिध्दी, बैठक व्यवस्था, ध्वनीक्षेपण, सदस्य संख्येचा तक्ता, प्रभाग तक्ता, आरक्षण तक्ता, प्रभाग नकाशा, सोडतीसाठी पारदर्शक डबा, चिठ्ठी काढण्यासाठी लहान मुले, उपस्थिती पत्रक, स्टेशनरी व इ. व्यवस्था करावी लागते. त्याचप्रमाणे सर्व उपस्थितांना आरक्षण तक्ता व सोडतीची कार्यपध्दती एका माहितीपत्रकाद्वारे (Pamphlet) दिली जाते इत्यादी.

प्रश्न ७ सोडतीच्या प्रक्रियेचे इतिवृत्त ठेवणे गरजेचे आहे काय ?

उत्तर :- होय. दिलेल्या विहीत नमुन्यामध्ये इतिवृत्त ठेवणे गरजेचे आहे.

८) आरक्षण निश्चिती आक्षेप (हरकती) व सुनावणी

प्रश्न १ प्रारुप प्रभागरचनेमध्ये आरक्षणाबाबत आक्षेप (हरकत) नोंदविता येतो काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २ आक्षेप नोंदविण्यासाठी किती दिवसाचा कालावधी असतो ?

उत्तर :- आक्षेप नोंदविण्यासाठी कालावधी आयोगाने वेळोवेळी निश्चित केल्याप्रमाणे असतो.

प्रश्न ३ आक्षेप कोणाकडे दाखल करता येतात व कशा स्वरुपात ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी (जिल्हाधिकारी).

प्रश्न ४ आक्षेपाची सुनावणी कोण घेतो व आक्षेपावरील अंतिम निर्णय कोण घेतात ?

उत्तर :- जिल्हाधिकारी

प्रश्न ५ आक्षेपाच्या सुनावणीसाठी आक्षेप धारकास लेखी कळविणे गरजेचे आहे काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ सुनावणीचा निर्णय आक्षेपधारकास कळविणे गरजेचे आहे काय ?

उत्तर :- सुनावणीनंतर घेण्यात आलेला निर्णय वैयक्तिकरीत्या कळविला जात नाही. अंतिम अधिसूचनेद्वारे तो जाहीर केला जातो.

प्रश्न ७ आक्षेप मान्य झाल्यानंतर आरक्षणात बदल करता येतो काय ?

उत्तर :- होय. अशी परिस्थिती उद्भवल्यास आवश्यकतेप्रमाणे बदल केला जातो.

९) आरक्षण निश्चिती अंतिम प्रसिध्दी.

प्रश्न १ आरक्षण निश्चिती अंतिम झाल्यानंतर प्रसिध्दी देण्यात येते काय ? सदर प्रसिध्दी कोणत्या ठिकाणी व कशा प्रकारे करण्यात येते ?

उत्तर :- होय. प्रारूप प्रभाग रचनेच्या अधिसूचनेमध्ये आरक्षण निश्चितीची अंतिम प्रसिध्दी तहसिल कार्यालयाच्या नोटिस बोर्डवर, ग्रामपंचायतीच्या कार्यालयावर व संबंधितगावच्या चावडीवर इ. ठिकाणी केली जाते.

प्रश्न २ आरक्षण निश्चिती अंतिम प्रसिध्दी झाल्यानंतर अपिल दाखल करता येते काय ?

उत्तर :- नाही.

१०) आरक्षित जागेवर निवडणूक लढविण्यासाठी आवश्यक बाबी.

प्रश्न १ आरक्षित जागेवर निवडणूक लढविण्यासाठी जातीचा दाखला व जात वैधता प्रमाणपत्र आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. तथापि वेळोवेळी राज्यशासनाकडुन याबाबत आदेश काढले जातात.

प्रश्न २ आरक्षित जागेवर निवडणूक लढविण्यापूर्वी जात वैधता प्रमाणपत्र तपासणीसाठी कालावधी निश्चित करण्यात येतो काय ?

उत्तर :- यासाठी जात पडताळणी समित्यांद्वारे विशेष मोहिम हाती घेतली जाते. नामनिर्देशनपत्रासोबत जात वैधता प्रमाणपत्र जोडून सादर करणे आवश्यक आहे. तथापि वेळोवेळी राज्यशासनाकडून याबाबत आदेश काढले जातात.

प्रश्न ३ निवडणूक लढविताना जातीचा दाखला व वैधता प्रमाणपत्राची आवश्यकता कोणत्या कायद्यामध्ये नमूद केली आहे ?

उत्तर :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ १०(१)(अ)

प्रश्न ४ जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणपत्र कधी दाखल करावे लागते ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्राबरोबर सत्य प्रत व छाननीचे वेळी मूळ प्रत.

प्रश्न ५ ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढविण्यासाठी कोणत्या सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेला जातीचा दाखला ग्राहय मानला जातो ?

उत्तर :- महाराष्ट्र शासनाने जातीचे दाखले देण्यास वेळोवेळी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याने दिलेला विहित नमुन्यातील दाखला ग्राह्य धरण्यात येतो.

प्रश्न ६ माहेरच्या (लग्नापूर्वीच्या) नावाने दाखल केलेले जात प्रमाणपत्र, वैधता प्रमाणपत्र ग्राहय धरले जाते का ?

उत्तर :- होय. महिलांनी दोन्ही नावाची व्यक्ती एकच असल्याबाबत प्रतिज्ञालेख विहित वेळेत (नामनिर्देशनपत्रासोबत) सादर केल्यास ग्राहय धरले जाते. मात्र परराज्यातून लग्नानंतर महाराष्ट्रात आलेल्या महिलांच्याबाबतीत महाराष्ट्रातील सक्षम अधिकाऱ्याने दिलेले जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणपत्र असल्याशिवाय नामनिर्देशनपत्र ग्राह्य धरले जात नाही.

प्रश्न ७ आरक्षित जागेवर उमेदवार निवडणुकीसाठी उपलब्ध न झाल्यास काय कार्यवाही केली जाते ?

उत्तर :- त्या निवडणुकीकरिता सदर जागा रिक्त ठेवण्यात येते.

६

मतदार यादी
(List of Voters)

१) मतदार पात्रता

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी कोणती मतदार यादी उपयोगात आणली जाते ?

उत्तर :- लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम १९५० च्या तरतुदीखाली विधानसभेसाठी तयार केलेली आणि विधानसभेच्या मतदार संघाचा जो भाग स्थानिक संस्थेच्या म्हणजेच ग्रामपंचायतीच्या निवडणूक मतदारसंघात समाविष्ट करण्यात आला असेल अशा भागासाठी राज्य निवडणूक आयोग अधिसूचित करील अशा तारखेस अंमलात असलेली मतदार यादी ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी उपयोगात आणली जाते.

प्रश्न २ मतदार होण्यासाठी पात्रता काय आहेत ?

उत्तर :- मतदार होण्यासाठी पात्रता खालील प्रमाणे आहेत.

१. भारताचा नागरिक असावा.
२. मतदार यादी तयार करण्याच्या वर्षाच्या १ जानेवारी या दिनांकास १८ वर्ष वय पुर्ण झालेले असावे.
३. मतदार नोंदणी करावयाच्या मतदार संघातील सर्वसाधारण रहिवासी असावा.
४. लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियमाचे तरतुदीनुसार अन्य कारणामुळे अपात्र नसावा.

प्रश्न ३ मतदार म्हणून मतदार यादीत नाव केव्हा नोंदविता येते?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोग जेव्हा विशेष पुनरिक्षण कार्यक्रम जाहीर करतो त्या कालावधीत किंवा अन्य कोणत्याही वेळी मतदार नोंदणीसाठी तहसिल कार्यालयात अर्ज करता येतो व नांव नोंदविता येते.

प्रश्न ४ कोणत्या कारणांवरुन एखादया व्यक्तीचे नांव मतदार यादीमध्ये समाविष्ट होऊ शकत नाही ?

उत्तर :- लोकप्रतिनिधीत्व कायदा १९५० चे कलम १६ नुसार

(i) जी व्यक्ती भारताचा नागरिक नाही
(ii) सक्षम न्यायालयाने विकल मनाची ठरविला आहे.
(iii) भ्रष्ट मार्ग वापरल्यासाठी कायद्याने मतदानास अपात्र ठरविले आहे.
(iv) लोकप्रतिनिधीत्व कायदा १९५० चे कलम ११ अ नुसार अन्य गुन्हयासाठी मतदानाला आपत्र ठरविले.

या कारणावरुन एखादया व्यक्तीचे नांव मतदार यादीमध्ये समाविष्ट होऊ शकले नाही.

प्रश्न ५ भारताचा रहिवासी नसलेला व्यक्ती मतदार यादीमध्ये नांव नोंद करु शकतो काय ?

उत्तर :- नाही. लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम १९५० च्या कलम १९ नुसार ती व्यक्ती नोंदणी करावयाच्या मतदार संघाची सर्वसाधारण रहिवासी असणे आवश्यक आहे. मात्र भारत सरकारच्या सेवेतील अधिकारी जे परदेशामध्ये सेवारत आहेत त्यांची नोंदणी मतदार यादीमध्ये होऊ शकते.

प्रश्न ६ दुसऱ्या देशामध्ये वास्तव्य करणारी मात्र भारताव्यतिरिक्त इतर देशाचे नागरिकत्व न स्विकारलेली व्यक्ती मतदार यादीत नांव नोंदवू शकते काय ?

उत्तर :- होय. लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम १९५० चे कलम २० अ नुसार अशा व्यक्तींची नोंदणी मतदार यादीमध्ये करता येईल. सदरची बाब दिनांक १०.०२.२०११ पासून अंमलात आलेली आहे.

प्रश्न ७ ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीमध्ये नाव असल्यास कोठेही मतदान करता येते का ?

उत्तर :- नाही. ज्या निवडणूक प्रभाग व मतदान केंद्राच्या यादीत नांव असेल त्याच ठिकाणी मतदान करता येते.

२) निवडणुकीसाठी मतदार यादी तयार करणे व अर्हता दिनांक

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीसाठी मतदार याद्या तयार करण्यासंबंधातील अधिक्षण, संचालन व नियंत्रण कोण करते?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग विशिष्ट दिनांक निश्चित करुन त्या दिनांकास उपलब्ध असलेल्या भारत निवडणूक आयोगाने तयार केलेल्या (त्या ग्रामपंचायतीच्या क्षेत्राशी सबंधित) मतदार यादया प्राप्त करतो. या प्राप्त

झालेल्या मतदार यादया निवडणुकीसाठी तयार करण्याच्या कामकाजाचे अधिक्षण, संचालन व नियंत्रण राज्य निवडणूक आयोगाव्दारे प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यामार्फत केले जाते.

प्रश्न २ ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी मतदार यादी कोणत्या अधिनियमातील तरतुदीनुसार तयार केली जाते?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी मतदार यादी महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ कलम १२ नुसार केली जाते.

प्रश्न ३ मतदार यादी केव्हा तयार करण्यात येते?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाव्दारे अधिसूचित करेल अशा तारखेस विधानसभेसाठी अंमलात असलेल्या मतदार यादीवरुन ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी मतदार यादी तयार करण्यात येते.

प्रश्न ४ ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीसाठीचा अर्हताकारी दिनांक कोण ठरविते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीसाठीचा अर्हताकारी दिनांक निश्चित करते.

प्रश्न ५ मूळ मतदार यादी म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदान नोंदणी कार्यक्रमानुसार विहित तारखेला प्रसिद्ध केलेली अंतिम मतदार यादी व ज्याला कुठलीही पुरवणी जोडलेली नाही अशी यादी म्हणजे मुळ मतदार यादी होय.

प्रश्न ६ पुरवणी यादी म्हणजे काय ?

उत्तर :- मूळ मतदार यादीसोबत त्या यादीतील मतदारांच्या नांवांची दुरुस्ती, नवीन समाविष्ट नांवे, वगळलेली नांवे , यांचा समावेश असलेली स्वतंत्र जोडलेली यादी म्हणजे पुरवणी यादी होय.

प्रश्न ७ मतदार यादीचा भाग क्रमांक म्हणजे काय ?

उत्तर :- विधानसभा मतदारसंघाची मतदार यादी मतदान केंद्रनिहाय विभाजित झाल्यानंतर प्रत्येक मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादीच्या भागास अनुक्रमांक दिला जातो त्याला मतदार यादीचा भाग क्रमांक असे म्हणतात.

प्रश्न ८ निवडणूकीकरिता मतदार यादी तयार करताना नवीन नावे समाविष्ट करता येतात काय?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने अधिसुचित केलेल्या दिनांकांनंतर कोणतीही नवीन नावे समाविष्ट करता येत नाहीत.

प्रश्न ९ निवडणूकीसाठी प्रभागनिहाय मतदार यादी कशा प्रकारे तयार करता येते?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयुक्तांनी अधिसुचित केलेल्या दिनांकाला अस्तित्वात असलेल्या विधानसभेच्या मतदार यादीला प्रभागामध्ये विभाजित करुन प्रभागनिहाय मतदार यादी तयार करण्यात येते.

प्रश्न १०एकापेक्षा जास्त मतदार संघामध्ये मतदार यादीत नांव नोंदविता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. एकापेक्षा जास्त मतदारसंघामध्ये मतदार यादीत एकापेक्षा जास्त वेळी मतदार म्हणून नाव नोंदविले लोकप्रतिकनधीत्व अधिनियम १९५० चे कलम ३१ नुसार गुन्हा असून अपराध सिध्दा झाल्यास एका वर्षापर्यंतची शिक्षा देण्याची तरतूरद आहे.

प्रश्न ११ एखादया मतदाराचे नांव विधानसभेच्या मतदार यादीत आहे, (अर्हता दिनांकास) मात्र ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीत नसेल तर काय करावे ?

उत्तर :- मतदार यादी अधिप्रमाणित करण्यासाठी सक्षम असलेल्या अधिकाऱ्यानेअशा नावांची यादी करुन व त्याखाली तारखेसह स्वाक्षरी करुन संबंधित प्रभागाच्या मतदार यादीसोबत सदरील यादी जोडावी.

प्रश्न १२नगरपालिका हद्दीबाहेरील गांव ग्रामपंचायतीच्या प्रभागामध्ये समाविष्ट नसल्यास त्या गावातील मतदारांना ग्रामपंचायत प्रभागात समाविष्ट करुन मतदानाचा हक्क देता येईल काय ?

उत्तर :- असे मतदार कोणत्याही ग्रामपंचायतीमध्ये समाविष्ट नसल्यास लगतच्या ग्रामपंचायतीच्या प्रभागामध्ये समाविष्ट करता येतात व त्यांना मतदानही करता येते.

प्रश्न १३सर्व्हिस व्होटर्सबाबत स्थानिक ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीत काय तरतूद आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये सर्व्हिस व्होटर्सबाबत मतदान नोंदविण्याची तरतूद नाही.

३) मतदार नोंदणी पध्दत

प्रश्न १ ग्रामपंचायतींना मतदार यादी तयार करण्याचे अधिकार आहेत का?

उत्तर :- लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम १९५० नुसार विधानसभेसाठी मतदार यादी तयार करण्याचे अधिकार भारत निवडणूक आयेगाला आहेत. त्यावरुन प्रभागनिहाय मतदार यादी तयार करण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यास आहेत.

प्रश्न २ मतदार नोंदणी केव्हा व कोठे करावी लागते?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोग जेव्हा विशेष पुनरिक्षण कार्यक्रम जाहीर करतो त्यावेळी पदनिर्देशित अधिकारी यांचेकडे अथवा तहसिलदार कार्यालयात मतदारांची नोंदणी करावी लागते. या व्यतीरिक्त अन्य कालावधीत देखील मतदार नोंदणी अधिकारी अथवा सहाय्यक मतदार नोंदणी अधिकारी यांचेकडे मतदार नोंदणीसाठी अर्ज दाखल करता येऊ शकतो.

प्रश्न ३ मतदार यादीमध्ये नांव नोंदविण्यासाठी कोणता फॉर्म भरावा लागतो ?

उत्तर :- मतदार यादीमध्ये नांव नोंदविण्यासाठी फॉर्म नंबर ६ भरावा लागतो, नमुना ६-अ हा अनिवासी भारतीयांच्या नोंदणीसाठी वापरावा लागतो.

प्रश्न ४ मतदार यादीमध्ये नोंदविलेल्या नावामध्ये मुद्रण दोष असल्यास तो दुरुस्त करण्यासाठी कोणता फॉर्म भरावा लागतो ?

उत्तर :- मतदार यादीतील मुद्रणदोष दुरुस्तीसाठी फॉर्म नंबर ८ भरावा लागतो.

प्रश्न ५ स्वत:च्या निवासी पत्त्यामध्ये झालेला बदल मतदार यादीमध्ये करुन घेण्यासाठी कोणता फॉर्म भरावा लागतो ?

उत्तर :- स्वत:च्या निवासी पत्त्यामध्ये त्याच मतदारसंघामध्ये झालेला बदल मतदार यादीमध्ये करुन घेण्यासाठी फॉर्म नंबर ८ अ भरावा लागतो.

प्रश्न ६ मतदार यादीमध्ये नवीन नांव नोंदविणे, वगळणे अथवा त्यामध्ये सुधारणा करण्याचे काम कोण करु शकतो ?

उत्तर :- मतदार यादीमध्ये नवीन नांव नोंदविणे, वगळणे अथवा त्यामध्ये सुधारणा करण्याचे काम मतदार नोंदणी अधिकारी करु शकतात. विधानसभा क्षेत्रासाठी मतदार नोंदणी अधिकारी हे उपविभागीय अधिकारी/प्रांत/ उपजिल्हाधिकारी हे असतात. तर सहाय्यक मतदार नोंदणी अधिकारी हे तहसिलदार हे असतात.

प्रश्न ७ मतदार यादीमध्ये नवीन नांव नोंदविणे, वगळणे अथवा त्यामध्ये सुधारणा करण्याची तरतूद कोणत्या नियमात आहे ?

उत्तर :- लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम १९५० मधील कलम २२ व २३ मध्ये मतदार यादीमध्ये नवीन नांव नोंदविणे, वगळणे अथवा त्यामध्ये सुधारणा करण्याची तरतुद आहे.

प्रश्न ८ राज्य निवडणूक आयोगाकडून ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीची घोषणा झाल्यांनंतर ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीमध्ये नाव दाखल करता येते काय ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाकडून ग्रामपंचायतीच्या निवडणूकीची घोषणा झाल्यांनंतर ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीमध्ये नाव नोंदवता येत नाही. मतदार यादी ग्राहय धरण्यासाठी अधुसूचित केलेल्या दिनांकापासून ज्यांनी मतदार यादीमध्ये नांव नोंदविले असेल त्याच व्यक्तीचे नाव मतदार यादीमध्ये समाविष्ट होते.

४) विधानसभा मतदार संघाच्या मतदार यादीमध्ये नांव नोंदणीसाठी आवश्यक दस्तऐवज

प्रश्न १ मतदार यादीमध्ये नांव नोंदणीसाठी आवश्यक दस्तऐवज कोणते आहेत?

उत्तर :- मतदार यादीमध्ये नांव नोंदणीसाठी सर्वसाधारणपणे खालील दस्ताऐवज आवश्यक आहेत.
१) वयाचा दाखला, २) रहिवासी पुरावा, ३) दोन पासपोर्ट आकाराची छायाचित्रे

प्रश्न २ मतदार यादीमध्ये नांव नोंदणीसाठी आवश्यक दस्तऐवज कोणाकडे सादर करावेत ?

उत्तर :- मतदान केंद्रस्तरीय अधिका-यांकडे (BLO) / तहसिलदार कार्यालयात अथवा तहसिलदार निर्देशित करतील अशा अधिकाऱ्याकडे सादर करावीत.

प्रश्न ३ मतदार यादीमध्ये नांव नोंदणीसाठी रेशनकार्ड आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. रहिवासी संदर्भात इतर कोणताही पुरावा उदा. पासपोर्ट, बँक पासबुक, वाहन परवाना, वीज बिल इ. सादर करता येते.

प्रश्न ४ रहिवासासंबंधी कोणताही पुरावा नसल्यास काय करावे ?

उत्तर :- केवळ फॉर्म नंबर ६ भरुन दयावा. मतदार नोदंणी अधिकारी BLO मार्फत सत्यता पडताळतील, व निर्णय घेतील.

प्रश्न ५ पूर्वी एका ठिकाणी मतदार म्हणून नोंद असल्यास तेथील नाव कमी केल्याबाबत दाखला आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- नाही, मात्र फॉर्म नं. ६ च्या भाग ४ मध्ये याबाबतचा तपशिल अचुकपणे भरुन देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ भाडेकरु व्यक्तीला मतदार यादीमध्ये नांव नोंदविता येईल काय ?

उत्तर :- होय, याकरिता फॉर्म नं ६ भरुन दयावा.

प्रश्न ७ वयाचा दाखला म्हणून कोणते दस्तऐवज मतदार नोंदणीसाठी ग्राहय धरले जातात ?

उत्तर :- खालील दस्तवेज वयाचा दाखला म्हणून ग्राहय धरले जातात.

१. ग्रामपंचायत / नगरपालिका / महानगरपालिका यांनी दिलेला जन्मदाखला.
२. शाळा, कॉलेज सोडल्याचे प्रमाणपत्र ज्यावर जन्मतारिख नमुद आहे.
३. एस.एस.सी. अथवा एच.एस.सी. बोर्डाचे प्रमाणपत्र
४. जन्मदाखला अथवा जन्मतारिख नमुद असलेला अन्य शासकीय दस्ताऐवज
५. अशिक्षित अर्जदाराबाबत परिशिष्ट ४-१० मध्ये दिलेले घोषणापत्र

प्रश्न ८ बेघर व्यक्तीला मतदार यादीत नांव नोंदविता येईल काय ?

उत्तर :- बेघर व्यक्तीला मतदार यादीमध्ये नांव नोंदविता येते.

५) भारत निवडणूक आयोगातर्फे मतदार नोंदणीसाठी विविध उपाय योजना

प्रश्न १ विधानसभा मतदार संघाच्या मतदार नोंदणीसाठी निवडणूक आयोगाकडून कोणकोणत्या उपाय योजना करण्यात येतात?

उत्तर :- १. मतदार नोंदणीसाठी भारत निवडणूक आयोगाकडून मतदार नोंदणीबाबत जागरुकता निर्माण करणे
२. मतदान केंद्रस्तरीय अधिकाऱ्यांची नेमणूक करणे
३. मतदार नोंदणी कार्यक्रमाला विशेष प्रसिध्दी देणे
४. दि. २५ जानेवारी हा दिवस राष्ट्रीय मतदार दिवस म्हणून साजरा करणे इ. उपाय योजना करण्यात येतात.

त्याचप्रमाणे भारत निवडणूक आयोगाकडून या संदर्भात वर्षातून एकदा संक्षिप्त पुनरिक्षण आवश्यकतेनुसार विशेष पुनरिक्षण माहिम घेतली जाते. त्याच बरोबर मतदार जागृती अभियान, ऑनलाईन मतदार नोंदणीही केली जाते.

प्रश्न २ विधानसभा मतदारसंघाकरिता मतदार नोंदणीसाठी वर्षातून किती वेळा नोंदणी वेळापत्रक ठरविण्यात येते?

उत्तर :- मतदार नोंदणी ही निरंतर प्रक्रिया आहे तथापि मतदार नोंदणीसाठी वर्षातून एकदा संक्षिप्त पुन:रिक्षण व निवडणुकीच्या वर्षामध्ये एकापेक्षा जास्त वेळा विशेष पुनरिक्षण करण्यात येते.

प्रश्न ३ मतदार नोंदणी प्रक्रियेसाठी कोणत्या अधिकाऱ्याची नेमणूक केली जाते?

उत्तर :- मतदार नोंदणी प्रक्रियेसाठी मतदार नोंदणी अधिकारी, सहाय्यक मतदार नोंदणी अधिकारी यांचेकडून पदनिर्देशित अधिकारी व मतदान केंद्रस्तरीय अधिकाऱ्यांची नेमणुक केली जाते.

प्रश्न ४ मतदान केंद्र पातळीवर मतदारांच्या नोंदणीसाठी कोण अधिकारी नेमला जातो ?

उत्तर :- मतदान केंद्र पातळीवर मतदारांच्या नोंदणीसाठी मतदान केंद्रस्तरीय अधिकारी नेमला जातो.

प्रश्न ५ मतदार यादीचे संक्षिप्त पुर्ननिरीक्षण व विशेष पुर्ननिरीक्षण म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदार यादीमध्ये दरवर्षी नवीन पात्र मतदारांचा नव्याने समावेश करणे, मतदारांच्या नावात दुरुस्त्या करणे व मृत, स्थलांतरित इ. मतदारांना वगळण्याच्या प्रक्रियेसाठी राबविण्यात येणाऱ्या मोहिमेला संक्षिप्त पुनरिक्षण तर निवडणुकीच्या वर्षामध्ये नवीन मतदार नोंदणी व इतर बाबींसाठी विशेष कार्यक्रम जाहीर केला जातो त्याला विशेष पुनरिक्षण असे म्हणतात.

प्रश्न ६ मतदार नोंदणीसंबंधी सविस्तर माहिती कोठे मिळेल ?

उत्तर :- मतदार नोंदणीसबंधी सविस्तर माहिती मतदार नोंदणी अधिकारी तथा प्रांतधिकारी त्याचप्रमाणे सहाय्यक मतदार नोंदणी अधिकारी तथा तहसिलदार सबंधित मतदान केंद्रस्तरीय अधिकारी तसेच तहसिलदार कार्यालयात मिळेल. अधिक माहितीसाठी भारत निवडणूक आयोगाचे संकेत स्थळ www.eci.govt.in अथवा www.ceo.maharashtra.govt.in येथे भेट देता येईल.

६) प्रभागनिहाय प्रारुप मतदार यादी तयार करणे व प्रसिध्द करणे

प्रश्न १ प्रभागनिहाय प्रारुप मतदार यादी तयार करण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- प्रभागनिहाय प्रारुप मतदान यादी राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेले अधिकारी करतात

प्रश्न २ प्रभागनिहाय प्रारुप मतदार यादी केव्हा तयार करण्यात येते ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग अधिसूचित करेल अशा दिनांकास अस्तित्वात असलेल्या विधानसभेच्या मतदार यादीवरुन निवडणुकीच्या पुर्वी ठरवून दिलेल्या कार्यक्रमानुसार प्रभागनिहाय मतदार यादी तयार करण्यात येते.

प्रश्न ३ प्रभाग पद्धतीत जागानिहाय वेगवेगळी मतदार यादी तयार करण्यात येते का ?

उत्तर :- नाही, संपूर्ण प्रभागाची एकच मतदार यादी करण्यात येते.

प्रश्न ४ प्रारुप मतदार यादी तयार करण्याचे सर्वसाधारण निकष काय आहेत ?

उत्तर :- १. राज्य निवडणूक आयोग अधिसूचित करेल त्या तारखेस अस्तित्वात असणारी विधानसभेची मतदार यादी वापरणे.

२. ग्रामपंचायतीच्या प्रभागनिहाय मतदार यादीचे विभाजन करणे.

३. मतदार यादी प्रभागनिहाय विभाजीत करताना मतदान केंद्रासाठी ठरवून दिलेली कमाल व किमान मतदारांची संख्या विचारात घेणे. हे प्रारुप मतदार यादी तयार करण्याचे सर्वसाधारण निकष आहेत.

ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसाठी प्रारुप मतदार यादी तयार करतांना सबंधित प्रभाग रचनेच्या भोगोलीक क्षेत्रामध्ये समाविष्ट असलेल्या मूळ मतदार यादीतील सर्व मतदार समाविष्ट होणे आवश्यक आहे. त्या समाविष्ट भागातील कोणताही मतदार सुटणार नाही किंवा क्षेत्राबाहेरील कोणताही मतदार समाविष्ट होणार नाही याची दक्षता घेणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ प्रारुप मतदार यादी केव्हा, कशी व कोठे प्रसिद्ध करण्यात येते?

उत्तर :- प्रारुप मतदार यादी तयार झाल्यांनंतर ती पदनिर्देशित अधिकाऱ्यांच्या स्वाक्षरीने त्यांच्या कार्यालयात (मतदार संघात असेल तर) व मतदार संघातील त्याने निश्‍चित केलेल्या ठिकाणी व विहीत नमुन्यात प्रसिध्द करण्यात येते.

७) मतदार यादीतील दुबार नांव, मयत व स्थानांतरित मतदारांचे नावाबाबत

प्रश्न १ एखाद्या व्यक्तीने नावाची नोंदणी मतदार यादीत एकापेक्षा जास्त वेळा केली असेल तर भारतीय लोकप्रतिनिधित्व अधिनियमामध्ये काय तरतूद आहे ?

उत्तर :- याप्रकरणी दावा चालविता येतो व न्यायालयात आरोप (जाणिवपूर्वक कृती केल्याचे) सिध्दा झाल्यास जास्तीत जास्त एक वर्षाची शिक्षा संबंधितांना देण्याची लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम १९५० मधील कलम ३१ मध्ये तरतूद आहे.

प्रश्न २ विधानसभेच्या मतदार यादीतील नावे स्थानिक स्वराज्य संस्थाच्या मतदार यादीत प्रसिध्द झाल्यानंतर दुबार नांव कमी करण्यात येते काय ?

उत्तर :- नाही. असे प्रकार मतदार नोदणी अधिकाऱ्यांच्या निदर्शनास आणून दिल्या जातात व दुबार मतदान होणार नाही यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाचे दि. २४.०४.२००७ च्या पत्रानुसार काळजी घेतली जाते.

प्रश्न ३ मतदार यादीतील मयताचे नांव व स्थलांतरिताचे नांव आक्षेप घेतल्यानंतर कमी करता येते काय?

उत्तर :- होय, नमुना ७ मध्ये असा आक्षेप मतदार नोंदणी अधिकारी यांचेकडे घेतल्यास व आक्षेप सत्य आढळून आल्यास मतदार यादीतील मयताचे व स्थलांतरितांचे नांव कमी करता येते.

प्रश्न ४ मयत मतदारांची नावे मतदार यादीत कशी दर्शविली जातात ?

उत्तर :- मयत मतदाराच्या नावासमोर E अशी चौकोनात खूण केली जाते.

प्रश्न ५ स्थानांतरित झालेल्या मतदारांच्या नावापुढे कोणती खूण असते ?

उत्तर :- स्थानांतरित झालेल्या मतदारांच्या नावासमोर S अशी खुण असते.

प्रश्न ६ मतदार यादीमध्ये एकापेक्षा जास्त वेळा नांव असेल तर त्याच्या नावावर अन्य कोणी मतदान करण्याची शक्यता असते हे टाळण्यासाठी काय करावे ?

उत्तर :- १. मतदार यादीमध्ये एकापेक्षा जास्त वेळा नाव असणे हा गुन्हा आहे. तथापि, असे नाव असल्यास ज्या मतदाराचे नाव एकापेक्षा जास्त वेळा आले असेल तो मतदार एकच आहे याची खात्री करुन घ्यावी.

२. एकापेक्षा जास्त प्रभागात नांव असल्यास कोणत्या प्रभागात मतदान करणार हे विचारावे व जेथे मतदान करणार नसेल त्या मतदान यादीवर त्याच्या नावासमोर अभिप्राय लिहावा.

३. एकाच प्रभागात जास्त वेळा नाव आल्यास तो कोणत्या मतदान केंद्रावर मतदान करणार हे विचारावे व त्याप्रमाणे नोंद घ्यावी. उपरोक्त बाबी मतदार यादीमध्ये एकापेक्षा जास्त वेळा नांव असेल तर त्याच्या नावांवर अन्य कोणी मतदान करु नये यासाठी कराव्यात.

प्रश्न ७ प्रभागनिहाय मतदार यादी तयार झाल्यानंतर त्यामध्ये मुद्रणदोष असल्यास त्यात बदल करता येईल काय ?

उत्तर :- होय, प्रभागनिहाय मतदार यादी तयार झाल्यानंतर त्यामध्ये मुद्रणदोष असल्यास त्यात बदल करता येते.

८) आक्षेप व हरकती

प्रश्न १ प्रारूप मतदार यादीवर आक्षेप घेता येतात का ?

उत्तर :- होय, प्रारुप मतदार यादीवर आक्षेप घेता येतो.

प्रश्न २ मतदार यादीवरील आक्षेप, दावे अथवा दुरुस्ती अर्ज कोणत्या कालावधीमध्ये सादर करण्याची तरतूद आहे ?

उत्तर :- मतदार यादीवरील आक्षेप, दावे अथवा दुरुस्ती अर्ज हे राज्य निवडणूक आयोगाने निर्धारित केलेल्या कार्यक्रमानुसार विहित मुदतीमध्ये सादर करण्याची तरतुद आहे.
(संदर्भ: - राज्य निवडणूक आयोग आदेश दि. ०२.०१.२००२)

प्रश्न ३ आक्षेप घेण्यासाठी विहित नमुने उपलब्ध करुन देण्यात येतात का ? व आक्षेप कुठे दाखल करता येतो ?

उत्तर :- मतदार यादी तयार करण्यासाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या प्राधिकृत अधिकाऱ्यांकडे आक्षेप साध्या कागदावर लिहून दाखल करता येतात, विहीत नमुना उपलब्ध नाही.

प्रश्न ४ मतदार यादीवरील आक्षेप घेण्याबाबत सर्वसाधारण कोणते मुद्दे गृहित धरण्यात येतात?

उत्तर :- १. मतदाराचे दुसऱ्याच प्रभागाच्या मतदार यादीत नांव असणे. २. विधानसभेच्या मतदार यादीमध्ये नांव असतांना देखील प्रभागाच्या मतदार यादीमध्ये नांव समाविष्ट नसणे इ. सर्वसाधारण मुद्दे मतदार यादीवरील आक्षेप घेण्याबाबत गृहीत धरले जातात.

प्रश्न ५ प्रभागाच्या मतदार यादीमध्ये नागरिकांडून प्राप्त हरकती / सूचनांवर सुनावणी घेण्यात येते काय?

उत्तर :- होय, प्रभागाच्या मतदार यादीमध्ये नागरिकांकडून हरकती / सुचनांवर सुनावणी घेण्यात येते.

प्रश्न ६ आक्षेपावर अंतिम निर्णय कोण घेतो ?

उत्तर :- मतदार यादी तयार करण्यासाठी नियुक्त करण्यात आलेला प्राधिकृत अधिकारी हा आक्षेपावर अंतिम निर्णय घेतो.

प्रश्न ७ प्रारुप मतदारयादीवरील आक्षेप मान्य झाल्यास प्रभागाच्या मतदार यादीत बदल करण्यात येतो काय?

उत्तर :- प्रारुप मतदारयादीवरील आक्षेप मान्य झाल्यास सुनावणीनंतर प्रभागाच्या मतदार यादीत आवश्यक असल्यास बदल करता येतो.

९) अंतिम मतदार यादी प्रसिध्द करणे

प्रश्न १ आक्षेप व हरकतीनंतर अंतिम मतदार यादी केव्हा व कोठे प्रसिध्द करण्यात येते?

उत्तर :- प्राप्त आक्षेप व हरकतीचा निपटारा झाल्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगाच्या मतदार यादीबाबतच्या कार्यक्रमानुसार विहीत दिनांकास अंतिम मतदार यादी प्राधिकृत अधिकारी यांनी निश्चित केलेल्या ठिकाणी प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न २ अंतिम मतदार यादी तयार असल्याची सूचना कोण व कशा प्रकारे प्रसिध्द करते ?

उत्तर :- अंतिम मतदार यादी तयार असल्याची सूचना प्राधिकृत अधिकारी नोटीसव्दारे प्रसिध्द करतो.

प्रश्न ३ अंतिम मतदार याद्या पाहणीसाठी व माहितीसाठी उपलब्ध करुन दिल्या जातात काय? असल्यास कोठे?

उत्तर :- होय, ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी गावाच्या चावडीत आणि ग्रामपंचायतीच्या कार्यालयात तसेच तहसिल कार्यालयात अंतिम मतदार यादया पाहणीसाठी व माहितीसाठी उपलब्ध करुन दिल्या जातात.

प्रश्न ४ अंतिम मतदार यादी नागरिकांना / उमेदवारांना शुल्क भरुन उपलब्ध करुन देण्यात येते काय?

उत्तर :- होय, अधिकृत राजकीय पक्षांना निश्चित केलेले शुल्क आकारुन मतदार यादी पुरविली जाते.

प्रश्न ५ संकेतस्थळावरील मतदार यादीचा वापर करुन एखाद्या मतदाराला आपले नाव, प्रभाग व मतदान केंद्र शोधता येऊ शकते का ?

उत्तर :- होय, संकेत स्थळावरील प्रभागनिहाय मतदार यादीचा वापर करुन् आपले मतदान केंद्र / प्रभाग शोधता येते.

१०) ग्रामपंचायतीची मतदार यादी अधिप्रमाणित करण्याचे अधिकार

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीची मतदार यादी अधिप्रमाणित करणे म्हणजे काय ?

उत्तर :- अंतिम मतदार यादीच्या खाली सक्षम प्राधिकाऱ्याने नावानिशी सही करुन दिनांक व पदनामाचा शिक्का उमटविणे व त्यावर मतदार यादी ग्राहय धरण्याचा दिनांक नमूद करणे म्हणजे मतदार यादी अधिप्रमाणित करणे होय.

प्रश्न २ मतदार यादी अधिप्रमाणित करण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- मतदार यादी अधिप्रमाणित करण्याचे अधिकार प्राधिकृत अधिकाऱ्यास आहेत.

११) मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी छपाई व प्रसिध्दी

प्रश्न १ निवडणूकीसाठी प्रभागाच्या मतदार यादीवरुन मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी तयार करण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय, ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी प्रभागनिहाय मतदान केंद्र असल्याने प्रभागाची मतदार यादी हीच मतदान केंद्रनिहाय असते.

प्रश्न २ मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी केव्हा तयार करण्यात येते ? व कोठे प्रसिद्ध करण्यात येते ?

उत्तर :- निवडणुकीपूर्वी मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी प्रसिध्द करण्यात येते व ती मतदान केंद्रावर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादीत कोणकोणत्या बाबींचा तपशिल दर्शविण्यात येतो?

उत्तर :- मतदान केंद्राची व्याप्ती, मतदारांचे नांव, घर क्रमांक, वय व लिंग यासोबत मतदार यादीच्या शिर्षस्थानी प्रभाग क्रमांक, मतदान केंद्र क्रमांक, गांव व वस्ती, निवडणुकीचे वर्ष इ. बाबींचा तपशील दर्शविण्यात येतो.

प्रश्न ४ मतदान केंद्राच्या इमारतीत बदल झाल्यास मतदार यादीत बदल करण्यात येतो का?

उत्तर :- मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी तयार करण्यात येत असल्यामुळे तसा बदल करण्यात येत नाही.

प्रश्न ५ अंतिम मतदार यादी कोणाच्या स्वाक्षरीने प्रसिध्द केली जाते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी अंतिम मतदार यादी प्राधिकृत अधिकाऱ्यांच्या स्वाक्षरीने प्रसिध्द केली जाते.

प्रश्न ६ अंतिम मतदार यादी कोणत्या संकेतस्थळावर प्रसिध्द करावी लागते?

उत्तर :- ज्या ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे संकेतस्थळ उपलब्ध आहे त्या त्या संकेतस्थळावर अंतिम मतदार यादी प्रसिध्द केली जाते.

प्रश्न ७ मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी विकत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय. ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी मतदान केंद्रनिहाय मतदार यादी शुल्क भरुन मिळू शकते.

७

मतदान केंद्र

(Polling Station)

१) मतदान केंद्राचे निकष

प्रश्न १ मतदान केंद्र स्थापन करण्याबाबत सर्वसाधारण निकष काय आहेत ?

उत्तर :- मतदानकेंद्र स्थापन करण्याबाबत सर्वसाधारण खालील प्रमाणे निकष आहेत.

मतदार यादीच्या एका भागासाठी एक मतदान केंद्र किंवा आवश्यकतेप्रमाणे पुरक मतदान यामध्ये साधारणत: ८०० मतदारांसाठी एक मतदान केंद्र असावे. त्याचप्रमाणे लोकसभा / विधानसभा निवडणुकीचे मतदान केंद्र ज्या ठिकाणी असते, शक्यतो त्याच ठिकाणी स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे मतदान केंद्र असावे.

(i) कमीत कमी क्षेत्रफळ २० चौ.मीटर असावे.

(ii) प्रवेश आणि निर्गम यासाठी स्वतंत्र दरवाजे असावेत.

(iii) मतदारांना मतदानासाठी २ कि.मी. पेक्षा जास्त प्रवास करण्याची गरज असू नये.

(iv) वाडी तांडे यासाठी आवश्यकतेनुसार मतदान केंद्र ठेवण्यात यावे. ग्रामीण भागामध्ये एका इमारतीमध्ये सर्वसाधारण ०२ पेक्षा जास्त मतदान केंद्र असू नयेत.

(v) मतदान केंद्र हे मतदान क्षेत्रामध्येच असावे मात्र शक्य नसल्यास मतदान क्षेत्रापासून सर्वात जवळ असावे.

(vi) मतदान केंद्रासाठी शक्यतोवर शाळा (शासकीय किंवा अनुदानित) आणि सरकारी किंवा निमसरकारी संस्थांच्या इमारतींची निवड करावी.

(vii) पोलीस स्टेशन, दवाखाना, मंदिर किंवा धार्मिकतेशी संबंधित जागी मतदान केंद्र ठेवू नये.

(viii) शक्यतोवर मतदान केंद्र इमारतीच्या तळमजल्यावर असावे.

(ix) उमेदवाराचे पक्षाचे कार्यालय २०० मीटरच्या परिसरात नसावे.

हे सर्वसाधारणपणे मतदान केंद्र स्थापनेबाबतचे निकष आहेत.

प्रश्न २ आदर्श मतदान केंद्राची रचना कशी असावी ?

उत्तर :- आदर्श मतदान केंद्राची रचना खालील प्रमाणे असावी.

(i) कमीत कमी क्षेत्रफळ २० चौ मीटर असावे.

(ii) प्रवेश व बाहेर पडण्याचे स्वतंत्र दरवाजे/मार्ग असावेत.

(iii) विद्युत व्यवस्था, पिण्याचे पाणी, स्वतंत्र पुरुष-स्त्री प्रसाधनगृह असावे. या बाहय बाबीसोबत आदर्श मतदान केंद्राची अंतर्गत रचना खालीलप्रमाणे असावी.

(iv) मतदान केंद्राध्यक्षाची बसण्याची व्यवस्था अशी असावी की, ज्यामुळे त्यांना मतदान केंद्रावरील प्रत्येक बाब दिसू शकेल.

(v) मतदान अधिकारी क्र.१, २, व ३ यांची बसण्याची व्यवस्था मतदान केंद्रात प्रवेश होईल त्या ठिकाणापासून असावी. म्हणजे प्रथम मतदान अधिकारी १, त्यानंतर २ व त्यानंतर-३.

(vi) मतदान अधिकारी-३ यांचे बाजूला मतदान कक्ष असावा त्याची रचना मतदानाची गोपनीयता राखण्याच्या दृटीकोनातून असावी व तेथे पुरेसा प्रकाश असावा.

(vii) त्यानंतर मतदाराला मतदान केंद्राच्या बाहेर पडता येईल यासाठी स्वतंत्र दरवाजा असावा.

(viii) मतदान प्रतिनिधी यांची बसण्याची व्यवस्था मतदान अधिकाऱ्यांच्या मागे अंतरावर अशा जागी करावी की, जेथून त्यांना मतदार ओळखता येतील तसेच मतदान केंद्राध्यक्ष व तिसरा मतदान अधिकारी यांच्या टेबलवरील कंट्रोल युनिट व त्याबाबतची सर्व कार्यवाही पाहता येईल.

(ix) मतदान केंद्राबाहेर १०० व २०० मीटर हद्दीची निशाणी चुना टाकून दर्शविलेली असावी.

(x) त्याचप्रमाणे मतदान केंद्राबाहेर मतदान केंद्राचा तपशील, इशारा, मतदार यादी, नमुना पत्रिका व सूचना इ. मतदाराला दिसतील अशा दर्शनी भागात लावलेली असावीत.

(xi) मतदान केंद्राचे बाहेर पुरुष व स्त्री मतदारांच्या स्वतंत्र रांगा लावण्यासाठी पुरेशी जागा असावी.

२) मतदान केंद्र व मतदार संख्या निश्चिती

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणुकीत प्रभागातील मतदान केंद्राची संख्या कशी निश्चित केली जाते ?

उत्तर :- प्रभागातील एकूण मतदारांच्या संख्येला ८०० ने भागून ग्रामपंचायत निवडणुकीत प्रभागातील मतदान केंद्राची संख्या निश्चित केली जाते, शिवाय वाडी, तांडे व दुर्गम भागासाठी मतदारांच्या सोयीसाठी स्वतंत्र मतदान केंद्र स्थापन करण्यात येते.

प्रश्न २ मतदान केंद्राची संख्या निश्चित करताना प्रभाग हा निकष विचारात घेतला जातो काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रांची संख्या ठरविण्यावर काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- नाही.

३) प्रभागातील मतदान केंद्र निश्चित करणे

प्रश्न १ मतदान केंद्र निश्चित करण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी हे तहसिलदार तथा निर्वाचन अधिकारी यांच्या मान्यतेने मतदान केंद्राची निश्चिती करतात.

प्रश्न २ मतदान केंद्र ठरविण्यासाठी कशाचा आधार घेण्यात येतो ?

उत्तर :- मतदार संख्या व मतदार यादी विभाजीत झालेल्या भागांच्या आधारावर मतदान केंद्र ठरविले जातात. साधारणत: एका प्रभागासाठी एक किंवा आवश्यकतेप्रमाणे जास्त मतदान केंद्र निश्चित केले जातात.

प्रश्न ३ ग्रामपंचायत निवडणुकीत एका इमारतीत किती मतदान केंद्र स्थापन करु शकतात ?

उत्तर :- ग्रांमपचांयत निवडणुकीत एका इमारतीत सर्वसाधारणपणे ०२ मतदान केंद्र स्थापन करता येऊ शकतात.

प्रश्न ४ मतदान केंद्र प्रभागाच्या हद्दीत किती अंतरावर असणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्र हे शक्यतो प्रभाग क्षेत्रातच मध्यवर्ती ठिकाणी असावे. मात्र इमारत उपलब्ध नसल्यास जवळच मतदान केंद्र स्थापन करण्यात यावे.

प्रश्न ५ प्रभागात मतदान केंद्रासाठी इमारत उपलब्ध नसल्यास इतर प्रभागात मतदान केंद्र ठेवता येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ प्रभागाची व्याप्ती वाडे, तांडया व वस्त्यामध्ये विखुरली असल्यास मतदान केंद्रे कशी निश्चित करावीत ?

उत्तर :- अशा प्रसंगी सर्वात जास्त मतदार असलेल्या मध्यवर्ती ठिकाणी मतदान केंद्र प्राधान्याने ठेवावे. जेणेकरून मतदारांना मतदानासाठी २ कि.मी.पेक्षा अधिकचे अंतर चालावे लागणार नाही.

प्रश्न ७ मतदान केंद्र इमारतीच्या वरच्या (पहिल्या) मजल्यावर ठेवता येते काय ?

उत्तर :- शक्यतोवर मतदान केंद्र इमारतीच्या खालच्या मजल्यावरच असावे. वयोवृध्द आणि नि:समर्थ व्यक्तींसाठी रॅम्पची सुविधा असावी.

प्रश्न ८ मतदान केंद्र धार्मिक स्थळात ठेवता येते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ९ मतदान केंद्र पोलिस स्टेशन अथवा ईस्पितळात ठेवता येते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १०मोठ्या सोसायटी व निवासी संकुले यामध्ये मतदारांची संख्या मोठ्या प्रमाणावर असल्यामुळे या मतदारांच्या सोयीसाठी सोसायटीच्या आवारात अथवा संकुलामध्ये मतदान केंद्राची सोय उपलब्ध करून देता येईल काय ?

उत्तर :- होय. मतदारांच्या संख्येनुसार अशी सोय उपलब्ध करुन देता येईल.

प्रश्न ११ लोकसभा / विधानसभा निवडणुकीसाठी असलेल्या मतदान केंद्रातच प्रत्येक मतदाराचे नाव ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसाठी जोडले जाते काय ?

उत्तर :- असे असेलच असे नाही.

प्रश्न १२ खासगी ईमारत अधिग्रहीत करून त्यामध्ये मतदान केंद्र स्थापन करता येईल काय ?

उत्तर :- होय. मतदान केंद्राकरिता शासकीय / निमशासकीय इमारत उपलब्ध नसल्यास अपवादात्मक परिस्थितीत खाजगी इमारत अधिग्रहीत करुन त्यामध्ये मतदान केंद्र स्थापन करता येईल.

प्रश्न १३ तंबू, शामीयाना इत्यादी तात्पुरत्या इमारतीत मतदान केंद्र स्थापीत करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. तथापि, अपवादात्मक परिस्थितीत तंबू, शामियाना इ. तात्पुरत्या इमारतीत मतदान केंद्र स्थापित करता येईल.

४) मतदान केंद्रास किमान व कमाल मतदार जोडणे

प्रश्न १ ग्रामपंचायत प्रभागाच्या निवडणुकीत एका मतदान केंद्रास कमाल किती मतदार जोडता येतात ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत प्रभागाच्या निवडणुकीत एका मतदान केंद्रास कमाल ८०० पर्यंत मतदार जोडता येतात.

प्रश्न २ मतदान केंद्रास मतदार जोडणेचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- (i) एका मतदान केंद्रावर कमाल ८०० मतदार असावेत.

(ii) मतदाराला मतदान केंद्रावर पोहोचण्यासाठी दोन कि. मी. पेक्षा जास्त प्रवास करावा लागू नये. हे मतदान केंद्रास मतदार जोडण्याचे निकष आहेत.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रास मतदार जोडतांना काय दक्षता घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्रास जोडलेले मतदार हे सलग क्षेत्रातील असावेत. सर्वसाधारणपणे एकाच कुटुंबातील मतदार एकाच मतदान केंद्रात जोडले जाणे आवश्यक आहे. मात्र कोणत्याही मतदाराला मतदान केंद्रावर पोहोचण्यासाठी दोन कि. मी. पेक्षा जास्त प्रवास करावा लागू नये याची दक्षता घेणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ४ मतदान केंद्रास पुरुष मतदार व स्त्री मतदार वेगवेगळे जोडण्यात येतात काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ मतदान केंद्रास जोडावयाचे मतदार प्रभाग यादीमधील मतदारांच्या अनुक्रमांकानुसार (सलगपणे) जोडणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- असे बंधनकारक नाही, तथापि, आवश्यकतेप्रमाणे व भौगोलिक सलगतेप्रमाणे प्रभाग यादीतील मतदार मतदान केंद्रास जोडण्यात येतात / बदल करता येईल.

५) मतदान केंद्र यादी प्रसिध्दी

प्रश्न १ मतदान केंद्राची यादी व व्याप्ती कोण तयार करतो ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी.

प्रश्न २ मतदान केंद्राच्या यादीत कोणता तपशिल देण्यात येतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या यादीत अनुक्रमांक, भाग क्रमांक, मतदान केंद्राचे नांव, समाविष्ट क्षेत्र, मतदार क्रमांक, मतदार संख्या इ. तपशील देण्यात येतो.

प्रश्न ३ मतदान केंद्र निश्चित करुन यादी प्रसिध्द झाल्यानंतर मतदान केंद्राची इमारत बदलता येते काय ? त्यासाठी कोणाची परवानगी आवश्यक असते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राची यादी प्रसिध्द झाल्यानंतर अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये त्यामध्ये बदल करता येतो मात्र त्यासाठी जिल्हाधिकाऱ्यांची परवानगी आवश्यक असते.

प्रश्न ४ मतदान केंद्रनिहाय यादी सोबत नकाशा प्रसिध्द करण्यात येतो काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ मतदान केंद्राची यादी कोठे व कशारितीने प्रसिध्द केली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राची यादी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याच्या कार्यालयामध्ये, ग्रामपंचायतीच्या कार्यालयातील सूचना फलकावर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ६ मतदान केंद्राची यादी राजकीय पक्ष व निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना मोफत देण्याची तरतूद आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

६) संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रे निश्चित करणे

प्रश्न १ संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्र म्हणजे काय, त्यांच्या निश्चितीचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान प्रक्रियेमध्ये संभाव्य अडथळयाबाबत मागील पूर्वइतिहास व सध्याचे पुर्वानुमान काढलेले असतात त्यांना संवेदनशील व अडथळयांची शक्यता अधिक असल्यास त्यांना अतिसंवेदनशील मतदान केंद्र म्हणून घोषित केल्या जाते. त्यांच्या निश्चितीचे निकष खालील प्रमाणे आहेत :-

(i) निवडणूक ओळखपत्र मतदारांकडे अल्प प्रमाणात आहेत अशी मतदान केंद्रे.

(ii) Missing voters without family links जास्त असणारे मतदान केंद्र.

(iii) पूर्वीच्या मतदानाची टक्केवारी ७५ % पेक्षा जास्त व ७५% पेक्षा जास्त मते एकाच उमेदवाराला प्राप्त झालेली मतदान केंद्रे.

(iv) मागील निवडणुकीमध्ये गैरप्रकार व मतदान विषयक हिंसेमूळे फेरमतदान झालेले मतदान केंद्र.

(v) पूर्वीच्या निवडणुकीमध्ये गैरप्रकार निदर्शनास आलेले मतदान केंद्र.

उपरोक्त निकषाच्या आधारावर निवडणूक अधिकारी व पोलीस अधिकारी हे संयुक्तपणे संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रे ठरवितात.

प्रश्न २ सदर केंद्राबाबत कोणत्या विशेष उपाययोजना करण्यात येतात ?

उत्तर :- संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रावर अतिरिक्त सुरक्षा व्यवस्था पुरविली जाते. त्याचप्रमाणे आवश्यकतेनुसार मतदान प्रक्रियेचे चलछायाचित्रण (Videography) करण्यात येते.

७) मतदान केंद्रावरील सुविधा

प्रश्न १ मतदान केंद्रावर कोणकोणत्या सुविधा पुरविणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- पिण्याच्या पाण्याची, प्रसाधन गृहाची, सावली अथवा पावसापासून बचावाची सुविधा मतदान केंद्रावर पुरविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ मतदान केंद्रावर वृध्द मतदारास, गरोदर महिला, शारीरिकदृष्ट्या नि:समर्थ मतदारास कोणत्या सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात येतात ?

उत्तर :- शक्यतोवर यांचेसाठी मतदान केंद्र तळमजल्यावर ठेवावे त्याचप्रमाणे रॅम्पची सुविधा असावी. तसेच अशा मतदारांना मतदान करताना प्राधान्य देण्यात यावे, त्यांना रांगेचा नियम लावण्यात येऊ नये.

प्रश्न ३ उमेदवारांच्या बूथ स्थापनेविषयीचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- उमेदवार / राजकीय पक्षांच्या बूथ स्थापनेविषयीचे निकष खालील प्रमाणे आहेत.

(i) सदरील बूथ मतदान केंद्रापासून २०० मी. पेक्षा जास्त अंतरावर असावे.

(ii) एका उमेदवाराला पक्षाला एका मतदान केंद्रासाठी एकच बूथ स्थापित करता येईल.

(iii) अशा बूथवर केवळ एक टेबल व दोन खुर्च्या असाव्यात.

(iv) बूथ हे छोटया मंडपाच्या स्वरुपात असावे त्यावर ऊन व पावसापासून संरक्षणासाठी छत्री अथवा ताडपत्रीचा वापर करावा.

(v) या बूथमुळे वाहतुकीस अडथळा होणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.

(vi) त्या ठिकाणी उमेदवाराचे नांव व निशाणी दर्शविणारे छोटे बॅनर असावे.

(vii) असे बुथ हे परवानगीने घेवुन उभारलेले असावेत.

(viii) बुथवर कार्यकर्त्यांची अनावश्यक गर्दी होणार नाही मात्र मतदारांना मतदार यादीतील नोंदी व मतदान केंद्राची माहिती त्या ठिकाणी उपलब्ध केलेली असावी.

८

सदस्य — अर्हता / अनर्हता

(Qualifications & Disqualifications)

१) निवडून येण्यास पात्रता (अर्हता)

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीचे सदस्य होण्यासाठी कोणती किमान पात्रता असणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीचे सदस्य होण्यासाठी खालील किमान तीन पात्रता असणे आवश्यक आहे.:-

अ) नामनिर्देशनपत्र सादर करण्याकरिता निश्चित करण्यात आलेल्या अंतिम दिनांकास त्या व्यक्तीचे वय २१ वर्षापेक्षा कमी नसावे.

ब) ग्रामपंचायतीच्या विद्यमान मतदारयादीमध्ये त्या व्यक्तीचे नाव समाविष्ट केलेले असावे.

क) कोणत्याही कायद्याखाली अशा व्यक्तीला ग्रामपंचायत सदस्य म्हणून निवडून येण्यास अपात्र (अनर्ह) ठरविण्यात आलेले नसावे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १३)

प्रश्न २ एखाद्या व्यक्तीने कोणत्याही ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये मतदार म्हणून नाव नोंदणी केलेली नाही, तर ती व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकते काय?

उत्तर :- नाही. अशा व्यक्तीस ज्या ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढविण्याची आहे, त्या ग्रामपंचायतीच्या विद्यमान (राज्य निवडणूक आयोगाने अधिसूचित दिनांकास तयार करण्यात आलेल्या) मतदार यादीमध्ये त्या व्यक्तीचे नाव असणे आवश्यक आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १३ (२)

प्रश्न ३ एखादी व्यक्ती कोणत्याही निवडणुकीच्यावेळी निवडून येण्यासाठी पात्र आहे किंवा कसे हे ठरविण्याचा निर्णायक पुरावा कोणता आहे ?

उत्तर :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १३ (१) मधील ग्रामपंचायत सदस्य होण्यासाठीच्या पात्रतेस अधिन राहून त्या ग्रामपंचायत क्षेत्राच्या विद्यमान मतदार यादीमधील नाव व इतर तपशील हा कलम १३(३) अन्वये निर्णायक पुरावा असेल.

प्रश्न ४ एकापेक्षा जास्त प्रभागामध्ये मतदार असलेली व्यक्ती उमेदवार असू शकते काय ?

उत्तर :- होय. अशा व्यक्तीचे नाव हे ग्रामपंचायतीच्या मतदारयादीत समाविष्ट असल्याने व त्यावेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायदयान्वये सदर व्यक्ती अपात्र घोषित केली नसल्यास ती उमेदवार असू शकते.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे कलम १३)

प्रश्न ५ राखीव जागेवरील निवडणुकीसाठी उमेदवाराला कोणते पुरावे दयावे लागतील ?

उत्तर :- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा यथास्थिती नागरिकांचा मागासवर्ग यांच्याकरीता राखीव असलेल्या जागेवरील निवडणूक लढविण्यासाठी संबंधित व्यक्तीने नामनिर्देशनपत्राबरोबर सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र आणि पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १०-१अ)

प्रश्न ६ स्त्रियांसाठी राखीव असलेल्या जागांवर अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्गातील स्त्री अर्ज सादर करु शकेल काय ?

उत्तर :- होय. स्त्रियांसाठी राखीव असलेल्या जागांवर सर्व प्रवर्गातील पात्र स्त्रिया अर्ज सादर करु शकतील. (संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १०)

प्रश्न ७ महाराष्ट्र राज्याबाहेरील स्थलांतरीत झालेल्या अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती वा नागरिकांचे मागासवर्ग प्रवर्गातील व्यक्तींना राखीव प्रभागातून निवडणूक लढविता येईल काय?

उत्तर :- ज्या अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व इतर मागासवर्गीय महाराष्ट्र राज्याबाहेरील इतर राज्यातून महाराष्ट्रामध्ये स्थलांतरीत झाले असल्यास त्या व्यक्तींनी ग्राम पंचायत निवडणुकामध्ये त्या जातीसाठी आरक्षित असलेल्या प्रभागातून नामनिर्देशनपत्र जरी दाखल केले असले तरी त्यांना निवडणूक लढविता येणार नाही.

(राज्य निवडणूक आयोग महाराष्ट्र यांचे पत्र क्र.एसईसी/ एमएनसी-११९६/प्र.क्र.१९६/का-३ दिनांक ३१.१०.१९९६ रोजीचे पत्र)

२) निवडून येण्यास अपात्रता (अनर्हता)

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकीत निवडून येण्यासाठी अपात्रतेबाबत कोणत्या कायद्यात तरतूद आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीत निवडून येण्यासाठी उमेदवाराला लागू असलेल्या अपात्रतेच्या तरतुदी महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ मध्ये अंतर्भूत आहे.

प्रश्न २ एखाद्या व्यक्तीस राज्य विधानमंडळाने कोणत्याही कायद्याव्दारे अपात्र ठरविले असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- एखाद्या व्यक्तीस राज्य विधानमंडळाने कोणत्याही कायद्याव्दारे अपात्र ठरविले असेल तर अपात्रतेचा कालावधी संपेपर्यंत ती व्यक्ती स्थानिक ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढवू शकणार नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम-१४(१)(अ-१)

प्रश्न ३ एखाद्या व्यक्तीला न्यायालयाने अपराधासाठी सिध्दपराधी ठरविले असेल तर ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- (अ) एखादया व्यक्तीला अस्पृश्यता (अपराध) अधिनियम, १९५५ किंवा मुंबई दारूबंदी अधिनियम, १९४९ अन्वये दोषी ठरविले असेल व त्यानंतर पाच वर्षाचा कालावधी संपला नसेल किंवा शासनाने त्यामध्ये सूट दिली नसेल तर अशी व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकणार नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४(१)(अ)(एक))

(ब) एखाद्या व्यक्तीला इतर अपराधाबाबत न्यायालयाने दोषी ठरविले असेल व तिला सहा महिन्यापेक्षा अधिक कालावधीसाठी कारावसाची शिक्षा झाली असेल व कारावासतून मुक्त झाल्यापासून पाच वर्षाचा कालावधी संपत नसेल किंवा शासनाने त्यामध्ये सूट दिली नसेल अशी व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकणार नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (अ) (दोन).

प्रश्न ४ जर अशा व्यक्तीला जामीनावर सोडले असेल, तर तिचे अपील निकालात निघेपर्यंत ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही. जर एखाद्या व्यक्तीला अपराधसिध्दीनंतर जामिनावर सोडले असेल परंतु तिचे अपील निकालात काढण्यासाठी प्रलंबित असेल तर मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयानुसार ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी अपात्र ठरेल. परंतु तिच्या अपराधसिध्दीलाही स्थगिती दिली असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकते.

प्रश्न ५ एखाद्या व्यक्तीला महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम ३९ नुसार ग्रामपंचायत सदस्य पदावरून दूर केले असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही. एखाद्या व्यक्तीला वरील अधिनियमाच्या कलम ३९ नुसार ग्रामपंचायत सदस्य पदावरून आयुक्ताने दूर केले असेल तर अशा रितीने दूर करण्याच्या तारखेपासून पुढील पाच वर्षाचा कालावधी संपल्याशिवाय ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास पात्र होवू शकत नाही. परंतु अशा रितीने निश्चित होणारा अपात्रतेचा कालावधी हा राज्य शासन आदेशाव्दारे कमी अथवा दूर करू शकते.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम ३९)

प्रश्न ६ एखादी व्यक्ती अमुक्त नादार असेल तर ती निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही. संबंधित व्यक्तीस सक्षम न्यायालयाने अमुक्त नादार (Provincial Insolvency Act,१९२० अन्वये) म्हणून घोषित केलेले असणे आवश्यक आहे व ज्याला अद्याप नादारीतून मुक्तता मिळाली नाही अशी व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकत नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९६५ चे कलम १४ (१) (क))

प्रश्न ७ एखादी व्यक्ती विकल मनाची असेल तर ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही. संबंधित व्यक्तीस सक्षम न्यायालयाने विकल मनाची (Indian Lunacy Act,१९१२ अन्वये) म्हणून घोषित केलेले असणे आवश्यक आहे. केवळ आरोप ठेवणे पुरेसे नाही. अशी व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकत नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (ब))

प्रश्न ८ एखादी व्यक्ती भारताची नागरिक नसेल तर ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही. एखाद्या व्यक्तीने स्वेच्छेने परकीय देशाचे नागरिकत्व मिळविले असेल किंवा कोणत्याही परकीय देशाला निष्ठा किंवा इमान देण्यास कोणत्याही कबुलीने बध्द असेल तर ती व्यक्ती ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढवू शकत नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (ज))

प्रश्न ९ एखादी व्यक्ती न्यायाधीश असेल तर ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १० एखाद्या व्यक्तीने शासन अथवा स्थानिक प्राधिकरणामध्ये कोणतेही लाभाचे पद धारण केले असेल तर ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. एखाद्या व्यक्तीने शासन अथवा स्थानिक प्राधिकरणामध्ये कर्मचारी असेल तर त्या व्यक्तीस ग्रामपंचायत निवडणूक लढविता येत नाही. याबाबत लाभाचे पद म्हणजे असे पद की,

अ) ज्या पदावरील नियुक्ती शासनाने केली असेल

ब) धारकास त्या पदावरून काढून अथवा निलंबित करण्याचा अधिकार शासनास असेल

क) त्यासाठी वेतन / मोबदला दिला जात असेल

ड) त्या पदाची कार्ये ही शासनाकडून नियंत्रित केली जात असतील

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (आय))

प्रश्न ११ एखाद्या व्यक्तीने शासन अथवा स्थानिक प्राधिकरणामध्ये कोणतेही लाभाचे पद धारण केले असून तिला गैरवर्तणुकीबद्दल बडतर्फ करण्यात आले असेल तर ती व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. तथापि, अशा व्यक्तीस जर गैरवर्तणुकीबद्दल बडतर्फ करण्यात आले असेल तर तिच्या बडतर्फीपासून पाच वर्षाचा कालावधी संपल्याशिवाय ती व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढविण्यास पात्र होवू शकत नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (ह))

प्रश्न १२ एखाद्या व्यक्तीकडे ग्रामपंचायतीची थकबाकी असेल तर ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- एखाद्या व्यक्तीकडे ग्रामपंचायतीच कोणत्याही प्रकारची थकबाकी देय असेल आणि ती थकबाकी देण्याविषयी कसुर करेल तर अशा व्यक्तीस निवडणूक लढविता येणार नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (ह))

प्रश्न १३ एखाद्या व्यक्तीने लेखापरिक्षा आक्षेपानुसार देय असलेली रक्कम दिली नसेल तर ती व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- एखाद्या व्यक्तीने ग्रामपंचायतीची लेखा आक्षेपानुसार देय असलेली थकबाकी देण्याविषयी खास नोटीस बजावल्यानंतर थकबाकी भरण्यास कसुर केला तर ती व्यक्ती ग्रामपंचायत निवडणूक लढवू शकत नाही.

(महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (ह))

प्रश्न१४ एखादी व्यक्ती ग्रामपंचायतीची कंत्राटदार असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. एखाद्या व्यक्तीने तिचा धंदा किंवा व्यवसाय करताना ग्रामपंचायतीला माल पुरविण्यासाठी किंवा ग्रामपंचायतीने हाती घेतलेली कोणतीही कामे पार पाडण्यासाठी केलेला कोणताही करार जोपर्यंत अस्तित्वात असेल तोपर्यंत ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरेल.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४(१) (ग))

प्रश्न१५ एखाद्या व्यक्तीस दोनपेक्षा अधिक मुले असतील तर ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- मुंबई ग्रामपंचायत आणि महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या (सुधारणा) अधिनियम १९९५ अन्वये प्रारंभाच्या दिनांकास म्हणजेच १३ सप्टेंबर २००० रोजी असलेल्या अपत्यांची संख्या दोनपेक्षा अधिक असलीतरी अशी व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरणार नाही. तसेच, अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून एक वर्षाचे कालावधीत म्हणजेच १३ सप्टेंबर २००० ते १२ सप्टेंबर २००१ या कालावधीत एकाच प्रसुतीमध्ये जन्माला आलेले एक किंवा एकापेक्षा अधिक अपत्ये ही अपात्रतेसाठी विचारात घेतली जाणार नाहीत. मात्र त्यानंतर (१२ सप्टेंबर २००१ नंतर) झालेल्या अपत्यामुळे एकूण अपत्याचे संख्येत भर पडत असल्यास अशा व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरले.

(संदर्भ : महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४ (१) (जे-१))

प्रश्न १६ एका व्यक्तीस तीन मुले होती. नंतर त्यापैकी एक मूल त्याने दत्तक दिले आहे. परंतु नामनिर्देशनपत्र दाखल करतेवेळी त्या व्यक्तीकडे दोन मुले असतील तर ती निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ रोजी अथवा त्यानंतर व्यक्तीस तिसरे मूल झाले असेल तर त्याच दिवशी ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरते. तसेच मूल जरी दत्तक दिले असले तरी त्या मुलाचे पालकत्व हे त्याच्या नैसर्गिक पालकांकडे (Biological Parents) गृहीत धरले जाते.

(संदर्भ :- सुलेमान अब्बास विरूध्द प्रमोद नंदलाल यादव, २००७ (५) ऑल महाराष्ट्र लॉ रिपोर्टर २५५))

प्रश्न१७ एखाद्या व्यक्तीस राज्य निवडणूक आयोगाने निवडणूक खर्चाचा हिशेबाच्या मुद्यावरून अपात्र ठरविले असेल तर ती व्यक्ती पुन्हा निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने राजपत्रात प्रसिध्द केलेल्या आदेशाद्वारे एखादी व्यक्ती अनर्ह असल्याचे घोषित केल्यास अशी व्यक्ती अशा आदेशाच्या दिनांकापासून पाच वर्षाच्या कालावधीकरीता ग्रामपंचायत सदस्य म्हणून राहण्यास किंवा निवडणूक लढविण्यास अनर्ह असेल अशी तरतूद आहे. उक्त तरतुदीनुसार अनर्हतेचा कालावधी संपल्यानंतर अशी व्यक्ती पुन्हा निवडणूक लढवू शकेल.

(महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १४(१)(ज-४))

प्रश्न १८ एखाद्या व्यक्तीस भारताच्या निवडणूक आयोगाने निवडणूक खर्चाचा हिशेबाच्या मुद्यावरून अपात्र ठरविले असेल तर ती व्यक्ती पुन्हा निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. अशी व्यक्ती निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या अपात्रता आदेशाच्या कालावधीमध्ये पुन्हा निवडणूक लढवू शकत नाही.

(संदर्भ :- विद्याधर विनायक मथाने विरूध्द महाराष्ट्र शासन आणि इतर, २००४ (३) Mh LJ ३२८)

प्रश्न १९ राखीव जागेवरील निवडणुकीबाबत जात वैधता प्रमाणपत्र नसल्यास निवडणूक लढविता येईल काय?

उत्तर :- नाही. राखीव जागेवरील निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तीने नामनिर्देशनपत्राबरोबर सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र आणि पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र यांची सत्यप्रत सादर करणे आवश्यक आहे. तसेच छाननीच्या वेळी यांची मूळप्रत सादर करणे बंधनकारक आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम १०-१अ))

प्रश्न२० खाजगी अनुदानित शैक्षणिक संस्थेतील शिक्षक / कर्मचारी यांना निवडणूक लढविता येईल काय?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २१ पोलीस पाटील, अंगणवाडी सेविका यांना निवडणूक लढविता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न२२ स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे कर्मचारी / शिक्षक यांना निवडणूक लढविता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न२३ परकीय राष्ट्राचे नागरिकत्व संपादन केलेली व्यक्ती ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढवू शकेल काय?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न२४ जी व्यक्ती शौचालयाचा नियमित वापर करीत असल्याबाबत ग्रामसभेच्या ठरावासोबत संबंधित पंचायतीचे प्रमाणपत्र सादर करण्यास कसूर करेल ती व्यक्ती सदस्य होण्यास / असण्यास अनर्ह ठरविता येते काय ?

उत्तर :- होय. अशा व्यक्तीने कसूर केल्यास त्यास सदस्य होण्यास / असल्यास अनर्ह ठरविता येईल. (महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कलम-१४ (ज-५), मुंबई ग्रामपंचायत आणि महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती (दुसरी सुधारणा अधिनियम, २०१० (२०१० चा महा.३३)

१

नामनिर्देशन प्रक्रिया

(Nomination Process)

१) निवडणूक कार्यक्रम प्रसिध्द करणे

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीचा निवडणूक कार्यक्रम जाहीर करण्याचा अधिकार कोणास आहे?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीचा निवडणूक कार्यक्रम जाहिर करण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयोगास आहेत.

प्रश्न २ निवडणूक कार्यक्रमातील प्रमुख / महत्वाचे टप्पे कोणते ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्र दाखल करणे, छाननी, उमेदवारी मागे घेणे, चिन्ह वाटप, निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी प्रसिध्द करणे, मतदान आणि मतमोजणी हे निवडणूक कार्यक्रमातील महत्वाचे टप्पे आहेत.

प्रश्न ३ नमुना-अ (अ) मधील निवडणूक कार्यक्रम कशारितीने व कोठे प्रसिध्द केला जातो?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीचा निवडणूक कार्यक्रम खालील प्रमाणे प्रसिध्द करण्यात येतो:-

१. तहसिल कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डवर निवडणुकीची सूचना प्रसिध्द करुन

२. ग्रामपंचायतीच्या कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डवर व ग्रामपंचायतीच्या कार्यक्षेत्रामधील गावातील चावडीच्या ठिकाणी जाहीर सूचना (Public Notice) प्रसिध्द करुन व दवंडी देऊन किंवा इ. योग्य अशा पध्दतीने विस्तृत प्रसिध्दीव्दारे.

प्रश्न ४ निवडणूक कार्यक्रमात कोणकोणत्या कारणास्तव बदल होऊ शकतो व असा बदल करण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक कार्यक्रम घोषित झाल्यानंतर राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवटा जाहीर झाल्यास, उमेदवाराचा मृत्यु किंवा नैसर्गिक आपत्ती, नियंत्रणाबाहेर गेलेली कायदा व सुव्यवस्थेची परिस्थिती इत्यादी कारणा निवडणूक कार्यक्रमामध्ये बदल होऊ शकतो व असा बदल करण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयुक्त किंवा त्यांच्याव्दारे प्राधिकृत अधिकारी यांना आहेत.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ७(३)) व राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दिनांक २७.०१.१९९५.

प्रश्न ५ राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवट्याच्या कालावधीचा निवडणूक कार्यक्रमावर काय परिणाम होतो?

उत्तर :- राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवट्याच्या कालावधीचा ग्रामपंचायतीच्या निवडणूक कार्यक्रमामध्ये राज्य निवडणूक आयोग किंवा त्यांच्याव्दारे प्राधिकृत अधिकाऱ्याव्दारे खालीलप्रमाणे बदल करण्यात येतात. :-

अ) नामनिर्देशनपत्र दाखल करावयाचा अंतिम दिनांक राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवटयाच्या कालावधित येत असेल तर राज्य निवडणूक आयोग त्यामध्ये बदल करुन दुखवटा कालावधी नंतर निवडणुकीच्या विविध टप्प्यासाठींचा निवडणूक कार्यक्रम सुधारीत करतो.

ब) राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवटा हा छाननीच्या दिनांकास किंवा उमेदवारी मागे घेण्याच्या शेवटच्या दिनांकास सुरु होत असल्यास त्यामध्ये बदल करण्यात येत नाही. परंतु निवडणूक कार्यक्रमातील त्यानंतरचे टप्पे हे दुखवटा कालावधी संपल्यानंतर सुरु होतील या दृष्टीने आवश्यक बदल करण्यात येतात.

क) राष्ट्रीय किंवा राज्य दुखवटा हा मतदान किंवा मतमोजणीच्या दिवशी सुरु होत असल्यास आणि मतदान किंवा मतमोजणी सुरु झाली असल्यास निवडणूक कार्यक्रमामध्ये बदल करण्याची आवश्यकता नाही. परंतु त्या व्यतिरिक्त इतर वेळी निवडणुकीतील उर्वरित टप्पे हे दुखवटा कालावधी संपल्यानंतर सुरु होतील अशाप्रकारे निवडणूक कार्यक्रमामध्ये बदल करण्यात येतात.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दि २७.०१.१९७५)

२) निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची नियुक्ती व कर्तव्य

प्रश्न १ निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची नियुक्ती कोण करतात ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने प्रदान केलेल्या अधिकारानुसार तहसिलदार हे, निवडणूक निर्णय अधिकारी व आवश्यकतेनुसार सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची नियुक्ती करतात.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ६)

प्रश्न २ कोणत्या संवर्गातील अधिकाऱ्यांना निवडणूक निर्णय अधिकारी म्हणून नियुक्त करण्यात येते?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीचा निवडणुकीकरिता सर्वसाधारणपणे अव्वल कारकून / मंडळ अधिकारी / विस्तार अधिकारी / कनिष्ठ अभियंता संवर्गामधील किंवा त्यांच्या समकक्ष अधिकाऱ्यांची निवडणूक निर्णय अधिकारी म्हणून नियुक्ती करण्यात येते.

प्रश्न ३ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची प्रमुख कर्तव्ये काय आहेत?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्यावर संबंधित ग्रामपंचायतीच्या संबंधित अधिनियम व त्याखालील निवडणूक नियमामधील तरतुदीनुसार तसेच राज्य निवडणूक आयोगाने वेळोवेळी दिलेले आदेश, सूचना, परिपत्रके या नुसार निवडणुकीचे कामकाज सुरळीतपणे पार पाडण्याची प्रमुख जबाबदारी असते.

प्रश्न ४ सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची प्रमुख कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे नियंत्रणाखाली छाननीचे कामकाज वगळता अन्य सर्व निवडणुकीचे कामकाज स्वतंत्ररित्या पार पाडण्यास सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी हे सक्षम आहेत. तसेच कोणत्याही अपरिहार्य परिस्थितीमुळे निवडणूक निर्णय अधिकारी हे छाननीचे काम करण्यास असमर्थ असतील तर सदरचे कामकाज हे सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी पार पाडू शकतात. मात्र त्यापूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी त्यांना लेखी प्राधिकृत करणे आवश्यक आहे.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ६)

प्रश्न ५ ग्रामपंचायतीचे निवडणूक अधिकारी कोण असतात ?

उत्तर :- तहसिलदार हे ग्रामपंचायतीचे निवडणूक अधिकारी असतात.

३) नामनिर्देशनपत्राचा नमुना व सोबत सादर करावयाची सहपत्रे / घोषणापत्रे

प्रश्न १ ग्रामपंचायतीचा निवडणुकीसाठी नामनिर्देशनपत्राचा नमुना उपलब्ध करुन देण्यात येतो काय व त्याचे शुल्क आकारण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय. त्या त्यावेळी अस्तित्वात असलेल्या सूचनेनुसार शुल्क आकारण्यात येते.

प्रश्न २ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एक उमेदवार एका प्रभागातील सर्व जागांवर निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. एका उमेदवारास एका प्रभागातील फक्त एकाच जागेवर निवडणूक लढविता येईल.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. रानिआ/ग्रापनि/२००७/प्र.क्र.२०/का.०८, दिनांक १३.११.२००७)

प्रश्न ३ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एक उमेदवार वेगवेगळया प्रभागातील जागेवरील निवडणूक लढवू शकेल काय ?

उत्तर :- होय.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. रानिआ/ग्रापनि/२००७/प्र.क्र.२०/का.०८, दिनांक १३.११.२००७)

प्रश्न ४ नामनिर्देशनपत्रामधील उमेदवाराने करावयाचे घोषणापत्र स्वाक्षरीत न केल्यास, त्याचा काय परिणाम होवू शकतो ?

उत्तर :- उमेदवाराने करावयाचे घोषणपत्र स्वाक्षरीत न केल्यास छाननी दरम्यान सदर नामनिर्देशनपत्र फेटाळले जाईल.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ११)

प्रश्न ५ नामनिर्देशनपत्रासोबत उमेदवाराने कोणती शपथपत्रे / कागदपत्रे सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रासोबत खालील घोषणाचे / कागदपत्रे सादर करणे आवश्यक आहे:-

१) राज्य निवडणूक आयोगाने दिनांक १५ मार्च, २००४ रोजीच्या आदेशान्वये विहित केलेले मालमत्ता, दायित्व आणि गुन्हेगारी संदर्भातील परिशिष्ट-एक मधील घोषणापत्र.

२) राज्य निवडणूक आयोगाने दिनांक ३१ मार्च, २००९ रोजीच्या पत्रान्वये विहित केलेले अपत्यासंदर्भातील घोषणापत्र.

३) शौचालय असल्याबाबतचे प्रमाणपत्र.

४) मतदारयादीची प्रमाणित प्रत (उमेदवार अन्य प्रभागातील मतदार असेल तर)

५) सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र आणि पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र यांची सत्यप्रत. (उमेदवार राखीव जागेवरुन निवडणूक लढवित असल्यास)

६) प्रश्न ६ उमेदवारास ज्या प्रभागामधून निवडणूक लढविण्याची आहे, त्या प्रभागाच्या मतदार यादीमध्ये मतदार म्हणून नाव असणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवार ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेची निवडणूक लढवू इच्छितो त्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या म्हणजेच ग्रामपंचायतीच्या विहित दिनांकास प्रसिध्द करण्यात आलेल्या मतदार यादीमध्ये नाव समाविष्ट असणे बंधनकारक आहे.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३ (३))

प्रश्न ७ नामनिर्देशनपत्र लेखी स्वरूपामध्ये आणि विहित नमुन्यामध्ये सादर करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. आयोगाने विहित केलेल्या नमुन्यामध्ये नामनिर्देशनपत्र असले पाहिजे. जर अधिकृत छापील नमुने उपलब्ध नसतील किंवा मिळवता आले नाहीत तर खाजगीरित्या छापलेले, टंकलिखित, चक्रमुद्रीत तसेच हस्तलिखित नमुनाही वापरता येईल. परंतू ते आयोगाने विहित केलेल्या नमुन्यानुसार असले पाहिजेत.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ८)

प्रश्न ८ नामनिर्देशनपत्रासोबत पोलीसांचे वर्तणूक प्रमाणपत्र अथवा ग्रामपंचायतीचे नादेय प्रमाणपत्र जोडणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

४) राखीव प्रभागातील उमेदवारांनी सादर करावयाचे प्रमाणपत्र

प्रश्न १ नागरिकांचा मागास प्रवर्ग म्हणजे काय ?

उत्तर :- नागरिकांचा मागास प्रवर्ग याचा अर्थ, राज्य शासनाने वेळोवेळी जाहीर केलेल्या इतर मागास प्रवर्ग, विशेष मागास प्रवर्ग आणि विमुक्त जाती व भटक्या जमाती म्हणून घोषित केलेले असे वर्ग किंवा अशा वर्गांचे भाग अथवा त्यामधील गट असा होतो.

प्रश्न २ अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा यथास्थिती नागरिकांचा मागास प्रवर्ग यांच्याकरीता राखीव असलेल्या जागेसाठी निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तीने नामनिर्देशनपत्रासोबत जातीच्या पुराव्याबाबत कोणती कागदपत्रे जोडणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा यथास्थिती नागरिकांचा मागास प्रवर्ग यांच्याकरिता राखीव असलेल्या जागेसाठी निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तीने नामनिर्देशनपत्रासोबत सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र व पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्राची सत्यप्रत सादर करणे आवश्यक आहे व त्याच्या मूळ प्रती छाननीच्या वेळी तपासणीसाठी उपलब्ध करुन देणे आवश्यक आहे. (संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम कलम १० १ (अ))

प्रश्न ३ निवडणुकीसाठी इच्छूक उमेदवारांनी जात वैधता प्रमाणपत्र कधी मिळविणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी इच्छूक उमेदवारांनी जात वैधता प्रमाणपत्र नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्यापूर्वी किमान सहा महिने अगोदर त्याची वैधता तपासण्यासाठी सबंधित जिल्हाधिकारी मार्फत जात प्रमाणपत्र वैधता समितीस सादर करणे अपेक्षित आहे.

(संदर्भ :- शासन परिपत्र सामाजिक न्याय, सांस्कृतीक कार्य व विशेष सहाय्य विभाग सीबीसी १०/२००४/प्र.क्र.५७०, दि.०५.०३.२००५)

प्रश्न ४ निवडणुकीसाठी जात वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी शासनाने कोणास प्राधिकृत केले आहे ?

उत्तर :- अनुसूचित जमाती वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी शासनाने आदिवासी विकास विभागामार्फत स्थापन केलेल्या पडताळणी समितीस आणि अनुसूचित जाती, भटक्या जमाती, विमुक्त जाती, विशेष मागास प्रवर्ग, ईतर मागास

वर्ग अंतर्गत जात वैधता प्रमाणपत्र देण्यासाठी, शासनाने सामाजिक न्याय विभागामार्फत स्थापन केलेल्या पडताळणी समितीस प्राधिकृत केले आहे.

प्रश्न ५ अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा यथास्थिती नागरिकांचा मागास प्रवर्ग यांच्याकरिता राखीव असलेल्या जागेसाठी निवडणूक लढविणाऱ्या व्यक्तीने नामनिर्देशपत्राच्या छाननीच्या वेळी मूळ जात प्रमाणपत्र व जात पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र उपलब्ध करणे अनिवार्य आहे काय?

उत्तर :- होय, तथापि यासंदर्भात जात वैधता प्रमाणपत्र सादर करणेबाबत राज्य शासनाने विशेष आदेशाव्दारे दिलेल्या सुचना लागू राहतील.

प्रश्न ६ नामनिर्देशनपत्रामध्ये असलेले भाग दोन मधील अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गातील उमेदवाराने करावयाचे घोषणापत्र स्वाक्षरीत न केल्यास काय परिणाम होवू शकतो ?

उत्तर :- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा नागरिकांच्या मागास प्रवर्गाकरिता किंवा महिलांकरिता जागा राखीव जागावरून निवडणूक लढविण्यासाठी उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रामध्ये भाग दोन मधील रावयाचे घोषणापत्र स्वाक्षरीत न केल्यास असा उमेदवार राखीव जागेवरून निवडणूक लढविण्यास पात्र हे असे मानण्यात येत नाही. अशा उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्र छाननीमध्ये नामंजूर करण्यात येईल.

प्रश्न ७ राखीव प्रवर्गातील उमेदवार खुल्या जागेवरील निवडणूक लढवू शकतो काय ?

उत्तर :- होय. खुल्या जागेवरून सर्व प्रवर्गातील पात्र उमेदवार निवडणूक लढवू शकतात.

प्रश्न ८ एखाद्या व्यक्तीकडे महाराष्ट्र राज्याव्यतिरिक्त अन्य राज्यातील सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले जातीचे प्रमाणपत्र असेल तर त्या व्यक्तीस महाराष्ट्र राज्यामधील ग्रामपंचायतीची त्या प्रवर्गाकरिता आरक्षित असलेल्या जागेवरून निवडणूक लढविता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र क्र एसईसी/एमएनसी-११९६/प्र.क्र.१९६/का-३, दिनांक ३१.१०.१९९६)

प्रश्न ९ जातीचे प्रमाणपत्र व जातीचे वैधता प्रमाणपत्र यामध्ये कोणता फरक आहे ?

उत्तर :- महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागास प्रवर्ग, विशेष मागास प्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याचे पडताळणीचे विनियम) अधिनियम २००० च्या तरतुदीनुसार सक्षम प्राधिकाऱ्याने म्हणजेच उपजिल्हाधिकारी किंवा त्यापेक्षा कमी दर्जाचा नसलेल्या अधिकाऱ्याने दिलेले जात प्रमाणपत्र व सन १९९६ च्या पुर्वी सक्षम अधिकारी यांनी दिलेले जात प्रमाणपत्र व सदर प्रमाणपत्राच्या पडताळणीसाठी स्थापन करण्यात आलेल्या जात प्रमाणपत्र पडताळणी समितीने दिलेले प्रमाणपत्र म्हणजे जात वैधता प्रमाणपत्र होय.

५) अपत्य व दायीत्व, गुन्हेगारी पार्श्वभूमीचे घोषणापत्र

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्रासोबत अपत्याबाबतचे घोषणापत्र जोडणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. नामनिर्देशनपत्रासोबत अपत्याबाबतचे घोषणापत्र सादर करणे बंधनकारक आहे.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/ जीईएन/२००१/ प्र.क्र. २९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न २ घोषणापत्रावर साक्षांकन करण्यास सक्षम प्राधिकारी कोण असतात ?

उत्तर :- प्रथम वर्ग न्यायदंडाधिकारी (First Class Magistrate), ओथ कमिशनर, नोटरी पब्लिक आणि उपविभागीय अधिकारी तथा उपविभागीय दंडाधिकारी व तहसिलदार तथा कार्यकारी दंडाधिकारी (Executive Magistrate) हे साक्षांकन करण्यास सक्षम आहेत.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/ जीईएन/२००१/प्र.क्र.२९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न ३ अपूर्ण व अर्धवट माहितीचे घोषणापत्र सादर करता येते काय ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशन पत्रासोबत सादर करण्यात येणाऱ्या घोषणापत्रातील सर्व रकान्यातील माहिती भरणे अनिवार्य आहे. एखादया रकान्यातील माहिती उमेदवारास लागू पडत नसल्यास त्याठिकाणी निरंक अथवा लागू नाही असे स्पष्टपणे लिहणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ४ घोषणापत्रातील तपशिलाबाबत निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे इतर उमेदवार आक्षेप घेऊ शकतात काय ?

उत्तर :- घोषणापत्रातील तपशिलाबाबत इतर उमेदवार आक्षेप घेऊ शकतील. तथापि, इतर उमेदवारांना स्वत: केलेल्या शपथपत्राव्दारे किंवा घोषणापत्राव्दारे परस्पर विरोधी माहिती सादर करण्याच्या सूचना निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून देण्यात येतील. परंतु शपथपत्रातील तपशीलाची सत्यता पडताळणी करण्याचे अधिकार निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना नाहीत.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र.एसईसी/ जीईएन/२००२/प्र.क्र ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

प्रश्न ५ दिनांक १३ सप्टेंबर, २००० रोजी हयात अपत्यांची संख्या दोनपेक्षा अधिक असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी अपात्र ठरेल काय ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र.एसईसी/ जीईएन/२००१/प्र.क्र.२९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न ६ दिनांक १३ सप्टेंबर, २००० ते दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ या एक वर्षाच्या कालावधीमध्ये एकाच प्रसुतीमध्ये जन्माला आलेले एक अपत्य किंवा एकापेक्षा अधिक अपत्ये यामुळे व्यक्तीच्या एकूण अपत्यांची संख्या दोन पेक्षा अधिक होत असल्यास, ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी अपात्र ठरेल काय?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/ जीईएन/२००१/प्र.क्र.२९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न ७ दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ नंतर झालेल्या अपत्यामुळे एकूण अपत्यांची संख्या दोनपेक्षा अधिक झाल्यास अथवा आधीच दोनपेक्षा अधिक असलेल्या अपत्यांच्या संख्येत दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ नंतर भर पडल्यास अशी व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी पात्र ठरेल काय?

उत्तर :- नाही. सदर व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरेल.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/ जीईएन/२००१/ प्र.क्र. २९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न ८ मूल या संज्ञेमध्ये दत्तक असलेले मूल किंवा मुले यांचा समावेश होतो काय?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/जीईएन/२००१/प्र.क्र.२९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न ९ दोनपेक्षा अधिक अपत्ये या मुद्यावर एखादी व्यक्ती अपात्र ठरते किंवा कसे ? हे निवडणूक निर्णय अधिकारी कसे ठरवितात ?

उत्तर :- दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ नंतर झालेल्या अपत्यामुळे एकूण अपत्यांची संख्या दोनपेक्षा अधिक झाल्यास अथवा आधीच दोनपेक्षा अधिक असलेल्या अपत्यांच्या संख्येत दिनांक १२ सप्टेंबर, २००१ नंतर भर पडल्यास अशी व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी अपात्र ठरते.

(संदर्भ :- सूलेमान अब्बास चिरागअली हैदर विरूध्द प्रमोद नंदलाल यादव व इतर , २००८ (१) Bom CR ८८७: २००७ (५) All MR २५५)

प्रश्न १० अपत्याच्या संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र किती रूपयाच्या स्टॅम्प पेपरवर व कोणासमोर केलेले आणि कधीपर्यंत सादर करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- अपत्याच्या संदर्भातील घोषणापत्र हे प्रथम वर्ग न्यायदंडाधिकारी (First Class Magistrate), ओथ कमिशनर, नोटरी पब्लिक आणि उपविभागीय अधिकारी, उपविभागीय दंडाधिकारी व तहसिलदार तथा कार्यकारी दंडाधिकारी (Executive Magistrate) यांचेसमोर केलेले आणि ते नामनिर्देशनपत्रासोबत सादर करणे आवश्यक आहे. सदर घोषणापत्र साध्या पेपरवर करता येईल.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र दि.०८.०१.२०१५)

प्रश्न ११ अपत्याच्या संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र दिलेल्या मुदतीमध्ये सादर न केल्यास त्याचा काय परिणाम होऊ शकतो ?

उत्तर :- अपत्याच्या संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र दिलेल्या मुदतीमध्ये सादर न केल्यास छाननीमध्ये सदर उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्र नामंजूर होईल.

प्रश्न १२ गुन्हेगारी पार्श्वभूमीबाबतच्या घोषणापत्रामध्ये संपत्ती / मालमत्ता व गुन्हयांचे संदर्भात संपूर्ण तपशील देणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. गुन्हेगारी पार्श्वभूमीबाबतच्या घोषणापत्रामध्ये संपत्ती / मालमत्ता व गुन्हयांचे संदर्भात संपूर्ण तपशील देणे आवश्यक आहे.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र क्र एसईसी/ जीईएल/२००२/प्र.क्र.८५/कार्या ५, दि.१५.०३.२००४)

प्रश्न १३ गुन्हेगारी पार्श्वभूमीबाबत विहित केलेले घोषणापत्र व त्यासोबतचे प्रपत्र याव्यतिरिक्त अपत्याच्या संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र सादर करावयाचे आहे काय?

उत्तर :- होय.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील पत्र क्र. एसईसी/ जीईएन/२००१/प्र.क्र.२९/का.१०, दिनांक ३१/०३/२००९)

प्रश्न १४ अपराधसिध्दी या मुद्यावर एखादी व्यक्ती अपात्र ठरते किंवा कसे हे निवडणूक निर्णय अधिकारी कसे ठरवितात ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रासोबत सादर केलेल्या घोषणापत्रामध्ये त्याच्या विरुध्द दाखल असलेली गुन्हे व त्यामध्ये न्यायालयाने दिलेले निर्णय नमुद केलेले असतात. सदर माहिती वरुन ज्या अधिनियमाच्या कलमा अंतर्गत उमेदवारास सिध्दापराधि ठरविण्यात आलेले असेल त्या आदेशाच्या दिनांकापासून अपात्रतेचा कालावधी संपला किंवा नाही याची खात्री केली जाते. अपात्रतेचा कालावधी संपला नसल्यास अशा प्रकरणात वरिष्ठ न्यायालयामध्ये अपिल प्रकरण दाखल आहे काय, असल्यास त्यामध्ये शिक्षेस स्थगनादेश देण्यात आला आहे काय याची खातर जमा केली जाते.

प्रश्न१५ अपराधसिध्दी अथवा गुन्हेगारी पार्श्वभूमी संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र किती रूपयाचे स्टॅम्प पेपरवर व कोणासमोर करणे आणि कधीपर्यंत सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- या संदर्भातील विहीत केलेले घोषणापत्र हे प्रथम वर्ग न्यायदंडाधिकारी (First Class Magistrate), ओथ कमिशनर, नोटरी पब्लिक आणि उपविभागीय अधिकारी, उपविभागीय दंडाधिकारी व तहसिलदार तथा कार्यकारी दंडाधिकारी (Executive Magistrate) यांचेसमोर केलेले आणि ते नामनिर्देशनपत्रासोबत सादर करणे आवश्यक आहे. सदर घोषणापत्र साध्या पेपरवर करता येईल.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र. एसईसी/जीईएन/ २००२/प्र.क्र.८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४) व राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दि ०८.०१.२०१५)

प्रश्न १६ उमेदवाराने अपराधसिध्दी अथवा गुन्हेगारी पार्श्वभूमी संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र सादर न केल्यास, निवडणूक निर्णय अधिकारी कोणता निर्णय घेऊ शकतात ?

उत्तर :- उमेदवाराने अपराधसिध्दी अथवा गुन्हेगारी पार्श्वभूमी संदर्भातील विहित केलेले घोषणापत्र सादर न केल्यास, निवडणूक निर्णय अधिकारी सदर नामनिर्देशनपत्र छाननीमध्ये नामंजुर करतील.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र. एसईसी/जीईएन/२००२/ प्र.क्र. ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

प्रश्न१७ उमेदवाराने नामनिर्देशन पत्रासोबत सादर केलेल्या घोषणापत्रामधील तपशील अथवा माहिती जनतेस कशी माहित होते ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशन पत्रासोबत सादर केलेले घोषणापत्र अथवा घोषणापत्र याची प्रत निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या कार्यालयाच्या सूचना फलकावर प्रसिध्द करण्यात येते. तसेच शुल्क आकारून त्याच्या प्रती प्रचाराचा कालावधी संपेपर्यंत निवडणूक लढविणारा कोणताही उमेदवार, मुद्रण / इलेक्ट्रॉनिक प्रसार माध्यमांचे प्रतिनिधी व लोकप्रतिनिधी यांना उपलब्ध करून देण्यात येतात.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र. एसईसी/ जीईएन/२००२/ प्र.क्र. ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

प्रश्न १८ एखाद्या उमेदवाराने नामनिर्देशन पत्रासोबत सादर केलेल्या घोषणापत्रामधील तपशील अथवा माहिती चुकीची असल्याचे अन्य कोणत्याही व्यक्तीचे म्हणणे असेल तर ती व्यक्ती त्यासंदर्भात कशाप्रकारे कार्यवाही करू शकते ?

उत्तर :- उमेदवाराच्या घोषणापत्रामधील तपशील अथवा माहिती चुकीची असल्याचे अन्य कोणत्याही व्यक्तीचे म्हणणे असेल तर त्या व्यक्तीने स्वता केलेल्या शपथपत्राव्दारे किंवा घोषणापत्राव्दारे परस्पर विरोधी माहिती निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे सादर करणे आवश्यक आहे. त्यानंतर असे शपथपत्र / घोषणापत्र हे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयाच्या सुचना फलकावर प्रसिध्द करण्यात येतात.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र.एसईसी/ जीईएन/२००२/ प्र.क्र. ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

प्रश्न १९ उमेदवाराने सादर केलेल्या नामनिर्देशनपत्रासोबतच्या घोषणापत्रामधील तपशिल अथवा माहितीची सत्यता पडताळून पाहण्याचा अधिकार निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र. एसईसी/ जीईएन/२००२/ प्र.क्र. ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

प्रश्न२० उमेदवाराने सादर केलेल्या नामनिर्देशन पत्रासोबतच्या घोषणापत्रामधील तपशील अथवा माहिती निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना चुकीची आढळून आली तर ते नामनिर्देशन पत्र नाकारु शकतात काय ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाकडील आदेश क्र. एसईसी/ जीईएन/२००२/ प्र.क्र. ८५/कार्या.०५, दिनांक १५/०३/२००४)

६) अनामत रक्कम तरतूद

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी अनामत रक्कम ठेवणे आवश्यक आहे काय?

उत्तर :- होय. नामनिर्देशनपत्रासोबत रोखीने अनामत रक्कम ठेवणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी अनामत रक्कम किती आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी सर्वसाधारण जागेकरिता रु. ५०० व राखीव जागेसाठी रु.१०० इतकी अनामत रक्कम आहे. (संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १०)

प्रश्न ३ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी अनुसूचित जाती किंवा अनुसूचित जमाती किंवा नागरिकांचा मागास प्रवर्ग व या प्रवर्गातील महिला उमेदवाराला अनामत रक्कम भरण्यातून सूट देण्यात आली आहे काय?

उत्तर :- होय. ग्रामपंचायत निवडणूकासाठी फक्त अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व नागरिकांच्या मागासप्रर्वग व या प्रवर्गातील उमेदवारांना अनामत रकमेत सूट देण्यात आलेली आहे.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १०)

प्रश्न ४ कोणत्याही उमेदवाराचे नामनिर्देशन नाकारण्यात आले किंवा त्यांने आपली उमेदवारी मागे घेतली तर त्या उमेदवारास भरण्यात आलेली अनामत रक्कम परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ एखादा उमेदवार सार्वत्रिक निवडणुकीच्यावेळी एकापेक्षा अधिक प्रभागांसाठी रितसर नामनिर्देशित झाला असेल तर, त्याने प्रत्येक प्रभागामधील निवडणुकीसाठी जमा केलेली अनामत रक्कम परत करण्यात येईल काय ?

उत्तर :- सदर उमेदवाराने सर्व प्रभागातून उमेदवारी मागे घेतल्यास तसेच सदर उमेदवार निवडून आल्यास किंवा सदर उमेदवार पराभूत झाला असल्यास त्यास एकूण वैध मतांच्या १/८ पेक्षा अधिक मते मिळाली असेल तर अनामत रक्कम परत मिळू शकते. उमेदवाराने सदर निकष सर्व प्रभागात पूर्ण केल्यास त्यास सर्व प्रभागाकरिता जमा केलेली अनामत रक्कम परत मिळू शकते.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १०)

प्रश्न ६ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी उमेदवारने अनामत रक्कम कधीपर्यंत जमा करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्र सादर करण्यासाठी नेमलेल्या तारखेस किंवा त्यापूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे अनामत रक्कम जमा करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ७ ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी अनामत रक्कम धनादेशाव्दारे जमा करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. अनामत रक्कम रोखीने भरणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ८ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एका प्रभागामध्ये दोन किंवा तीन जागा असतील आणि या सर्व जागांसाठी नामनिर्देशनपत्र दाखल करावयाचे असल्यास, एकच अनामत रक्कम पुरेशी आहे काय?

उत्तर :- ग्राम पंचायत निवडणुकीत बहुसदस्यीय प्रभाग पद्धतीमध्ये एका उमदेवारास प्रभागामधील एकापेक्षा जास्त जागावरून निवडणूक लढविता येत नाही. त्यामुळे अनामत रक्कम एकदाच भरावी लागेल.

प्रश्न ९ अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती किंवा विशेष मागास प्रवर्गातील उमेदवाराने खुल्या प्रवर्गाच्या जागेवरील निवडणूक लढवित असल्यास अनामत रकमेत सवलत मिळते काय ?

उत्तर :- नाही, ज्या मतदार संघात / प्रभागात आरक्षित प्रर्वगातील उमेदवारासाठी राखीव जागा नसतील त्याठिकाणी प्रत्येक उमेदवाराने ५०० रु अनामत रक्कम ठेवणे आवश्यक आहे.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १०)

प्रश्न १० एका जागेसाठी एका व्यक्तीस जास्तीत जास्त ४ नामनिर्देशनपत्रे दाखल करता येवू शकतात. मग अनामत रक्कम सुध्दा ४ वेळा भरावी लागेल काय ?

उत्तर :- नाही. एका जागेसाठी एकदाच अनामत रक्कम भरावी लागते.

प्रश्न ११ कोणताही उमेदवार मतदानास प्रारंभ होण्यापूर्वी मृत्यु पावल्यास त्यांने ठेवलेली अनामत रक्कम परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय. अशा उमेदवाराच्या कायदेशीर वारसास अनामत रक्कम परत मिळू शकते.

प्रश्न १२ अनामत रक्कम केव्हा जप्त होते?

उत्तर :- उमेदवार पराभूत झाल्यास व त्यास एकूण वैध मतांच्या १/८ पेक्षा अधिक मते मिळाली नसेल तर त्याची अनामत रक्कम जप्त होते.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १०)

प्रश्न १३ खुल्या प्रवर्गातील महिलांसाठी अनामत रकमेला काही सवलत आहे काय?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१४ अनामत रक्कम परत मिळण्यासाठी अर्जासोबत रक्कमेची मूळ पावती सादर करणे आवश्यक आहे काय?

उत्तर :- होय.

७) नामनिर्देशनपत्राची संख्या

प्रश्न १ एका प्रभागामध्ये / मतदारसंघामध्ये उमेदवार म्हणून उभे राहण्यासाठी जास्तीत जास्त किती नामनिर्देशनपत्रे भरता येतील ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी एका प्रभागामध्ये / मतदारसंघामध्ये एका उमेदवारास जास्तीत जास्त चार नामनिर्देशनपत्र भरता येतील.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र क्र. रानिआ १०९७/प्र.क्र.१६३/९७/प.रा., दि. ०९.१०.१९९७)

प्रश्न २ एखादी व्यक्ती एकापेक्षा जास्त प्रभागातून / मतदारसंघामधून निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ३ बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये एका प्रभागामध्ये दोन किंवा तीन जागा असतील तर त्या प्रत्येक जागेसाठी नामनिर्देशनपत्र दाखल करता येईल काय ?

उत्तर :- बहुसदस्यीय प्रभागामध्ये उमेदवारास एकापेक्षा जास्त जागेवरुन निवडणूक लढविता येत नाही.
(संदर्भ:- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र क्र रानिआ/ग्रापनि/२००७/प्रक्र.२० / का ८, दि १३.११.२००७)

प्रश्न ४ ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये नामनिर्देशन भरणा-या उमेदवारास किती सुचकांची व अनुमोदकाची आवश्यकता असते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये नामनिर्देशन भरणा-या उमेदवारास सुचकांची व अनुमोदकाची आवश्यकता नसते.

८) नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्याचा कालावधी, वेळ व ठिकाण :-

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्र केव्हा सादर करता येईल ?

उत्तर :- निवडणूक कार्यक्रम घोषित केल्यानंतर त्यानुसार विहित केलेल्या दिनांकास व विहित वेळेत, विहित ठिकाणी नामनिर्देशनपत्र सादर करता येते.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम ८)

प्रश्न २ नामनिर्देशनपत्र कोठे (ठिकाण) सादर करता येवू शकेल ?

उत्तर :- निवडणूक कार्यक्रम प्रसिध्द केल्यानंतर त्यामध्ये नमूद केलेल्या ठिकाणी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कडे नामनिर्देशनपत्र सादर करता येते.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम ८)

प्रश्न ३ नामनिर्देशनपत्र सादर करताना उमेदवाराने स्वत: हजर राहणे बंधनकारक आहे काय ? प्रतिनिधीमार्फत नामनिर्देशनपत्र दाखल करता येऊ शकते काय ?

उत्तर :- उमेदवारास स्वत: किंवा त्यांनी लेखी प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीस नामनिर्देशन पत्र दाखल करता येते.

प्रश्न ४ नामनिर्देशनपत्र कोण स्विकारू शकतो ? सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी नामनिर्देशनपत्र स्वीकारु शकतात काय ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी. तथापि, निवडणूक निर्णय अधिकारी उपस्थित नसल्यास सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी नामनिर्देशनपत्र स्विकारु शकतात.

प्रश्न ५ उमेदवारी दाखल करण्याच्या शेवटच्या वेळी उपस्थित सर्व उमेदवारांची नामनिर्देशनपत्रे दाखल करुन घेता येऊ शकतील काय ?

उत्तर :- उमेदवारी दाखल करण्याच्या शेवटच्यादिवशी शेवटच्याक्षणी विहित वेळेच्या आत उपस्थित असलेले उमेदवारांना टोकन नंबर देउन नामनिर्देशनपत्र दाखल करुन घेण्यात येतात.

९) प्राथमिक तपासणी

प्रश्न १ उमेदवाराकडून नामनिर्देशनपत्र स्विकारतेवेळी प्राथमिक तपासणीमध्ये निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने कोणत्या बाबी तपासणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे नामनिर्देशनपत्रात उमेदवार यांचे नाव व स्वाक्षरी, मतदार यादीतील अनुक्रमांक, घोषणापत्रावरील स्वाक्षरी, जातीचे व वैधता प्रमाणपत्राची सत्यप्रत / अर्जाचा पुरावा (राखीव जागेवरिल उमेदवाराकरिता), अनामत रक्कम भरणा केलेली पावती, व अनर्हता इ. बाबी तपासणे आवश्यक आहे.

१०) स्विकारणेची प्रक्रिया व शपथ / प्रतिज्ञा

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्र कोण दाखल करू शकेल ?

उत्तर :- उमेदवार, अथवा त्याने लेखी प्राधिकृत केलेला व्यक्ती उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्र दाखल करु शकतो.

प्रश्न २ नामनिर्देशनपत्रात उमेदवाराने कोणकोणते घोषणापत्र भरुन देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रामध्ये उमेदवाराने त्याचे वयाबाबतचे घोषणापत्र, निवडून येण्यासाठी अपात्र नसल्याचे तसेच ठेकेदार नसल्याचे व थकबाकीदार नसल्याबाबतचे, राखीव जागेसंदर्भात जाती संदर्भात माहिती तसेच नामनिर्देशन पत्रासोबत २ पेक्षा जास्त अपत्य जास्त नसल्याबाबतचे घोषणापत्र व गुन्हेगारी पार्श्वभुमी तसेच मालमत्तेबाबतचे घोषणापत्र सादर करण्याचे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ नामनिर्देशनपत्र कोणाकडे दाखल करता येईल ?

उत्तर :- नामनिर्देर्शनपत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी / सहायक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे दाखल करता येईल.

प्रश्न ४ नामनिर्देशनपत्र कोणी स्वाक्षरीत करावयाचे आहे ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रावर उमेदवार, यानी स्वाक्षरीत करावयाचे आहे.

प्रश्न ५ स्वाक्षरी न केलेले / स्वाक्षरी नसलेले नामनिर्देशनपत्र हे उमेदवाराकडून दाखल करण्यात आले असेल तर त्या उमेदवारास छाननीपूर्वी त्या नामनिर्देशनपत्रावर स्वाक्षरी करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ६ नामनिर्देशनपत्रे दाखल करण्याच्या शेवटच्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजणेपूर्वी काही क्षण अगोदर एक उमेदवार नामनिर्देशनपत्रासह निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या कक्षामध्ये उपस्थित आहे. परंतु त्याच्याकडे नामनिर्देशनपत्रासोबत दाखल करावयाची घोषणापत्रे / कागदपत्रे नसतील तर त्याचे नामनिर्देशनपत्र दाखल करुन घ्यावे अगर कसे ?

उत्तर :- विहित वेळेच्या आत उपस्थित असलेले उमेदवारांना टोकन नंबर देऊन नामनिर्देशपत्र दाखल करुन घेता येते. परंतू ते परिपूर्ण नसल्यास छाननीमध्ये फेटाळता येईल.

प्रश्न ७ नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्याच्या शेवटच्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजता निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयामध्ये अनेक व्यक्ती नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्यासाठी उपस्थित असल्यास अशा परिस्थितीमध्ये या सर्वांचे नामनिर्देशनपत्र स्विकारता येईल काय ?

उत्तर :- विहित वेळेच्या आत उपस्थित असलेले उमेदवारांना टोकन नंबर देउन नामनिर्देशनपत्र दाखल करुन घेण्यात येते.

प्रश्न ८ अनामत रकमेची पावती नामनिर्देशनपत्रासोबत जोडणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. सत्यप्रत (Truecopy) जोडावी.

प्रश्न ९ नामनिर्देशनपत्र दाखल केल्यास उमेदवाराला पोच देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न १०नामनिर्देशनपत्रे जशी प्राप्त होतील तशी त्याच क्रमाने ठेवणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ११ नामनिर्देशनपत्र दाखल करतेवेळी शपथ / प्रतिज्ञा घेणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- ग्रामपंयायत निवडणुकीत अशी तरतूद नाही.

११) उमेदवारास द्यावयाची कागदपत्रे

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्र सादर केल्यानंतर त्याची पोच मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २ उमेदवाराकडून नामनिर्देशनपत्र मिळाल्यानंतर, उमेदवारास कोणती कागदपत्रे देणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- उमेदवाराकडून नामनिर्देशनपत्र प्राप्त झाल्यानंतर उमेदवारास नामनिर्देशनपत्र मिळाल्याची पोहच, छाननीची नोटीस तसेच दैनंदिन खर्चाबाबतच प्रपत्र व आचारसंहिताबाबत माहिती पुस्तिका, निवडणूक संदर्भात माहितीचे पत्र इत्यादी कागदपत्र उमेदवारास देण्यांत येतात.

प्रश्न ३ उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्र दाखल केल्यानंतर छाननीची नोटीस, पत्र देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ४ उमेदवारास खर्चाबाबतची सूचना व नमुने केव्हा देण्यात येतात ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्र दाखल केल्यानंतर विहित केलेले प्रपत्रे व खर्चाचे सूचना व नमुने देण्यात येतात.

१२) दैनंदिन प्रसिध्दी / अहवाल

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्याच्या कालावधीमध्ये दररोज प्राप्त होणाऱ्या नामनिर्देशनपत्रांची माहिती प्रसिध्द करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २ नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्याच्या कालावधी दरम्यान निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी दररोज नामनिर्देशनपत्रे स्विकारण्याचे कामकाज पूर्ण झाल्यानंतर कोणती माहिती / घोषणापत्रे प्रसिध्द करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशनासोबत सादर केलेले अपत्य बाबतचे घोषणापत्र, गुन्हेगारी पार्श्वभूमी व स्थावर मालमत्ता इ. बाबतचे घोषणापत्र व प्राप्त झालेल्या नामनिर्देशपत्राची विहित प्रपत्रात माहिती प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ३ सदर नामनिर्देशनपत्र व घोषणापत्रांची प्रसिध्दी कोणत्या ठिकाणी केली जाते ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डावर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ४ नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्याच्या कालावधी दरम्यान निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी दररोज कोणास अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- तहसिलदार तथा निवडणूक अधिकारी यांना विहित करुन दिलेल्या प्रपत्रात अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे.

१०

नामनिर्देशनपत्रांची छाननी

(Scrutiny of Nominations)

१) प्राधिकृत अधिकारी

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्राची छाननी करणेचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रांची छाननी केवळ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडूनच केली जाते. निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला हे काम सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये सोपवता येते.

२) सर्वसाधारण — अर्ध न्यायिक प्रक्रिया

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्रांची छाननी कोणत्या दिवशी, कोठे आणि कोणत्या वेळी करण्यात येते ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रांची छाननी ही निवडणूक कार्यक्रमानुसार निश्चित केलेल्या दिवशी व वेळी त्यामध्ये नमुद केलेल्या ठिकाणी केली जाते. सर्वसाधारणपणे नामनिर्देशनपत्रे सादर करण्याच्या शेवटच्या दिवसाच्या लगत नंतरच्या दिवशी नामनिर्देशनपत्रांची छाननी करण्यात येते. परंतु लगत नंतरचा दिवस हा सार्वजनिक सुट्टीचा दिवस असेल तर त्या दिवसालगत नंतरच्या दिवशी छाननी करण्यात येते. मात्र, सार्वजनिक सुट्टीच्या दिवशी छाननी करता येत नाही. छाननी करण्याचे ठिकाण हे सर्वसाधारणपणे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालय असते.

प्रश्न २ नामनिर्देशनपत्रांची छाननी ही कोणत्या प्रकारची चौकशी आहे ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रांची छाननी ही अर्ध-न्यायिक स्वरूपाची कार्यवाही असते व करण्यात येणारी चौकशी ही संक्षिप्त चौकशी (Summary Inquiry) या प्रकारची असते.

प्रश्न ३ छाननीसाठी उमेदवाराला लेखी कळविण्यात येते काय ? असल्यास केव्हा ?

उत्तर :- होय. उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे सादर केल्यानंतर एक पोचपावती देण्यात येते. या पोचपावतीमध्ये नामनिर्देशनपत्रांच्या छाननीसाठी निश्चित केलेली तारीख, वेळ व ठिकाण याबाबतची लेखी सूचना समाविष्ट असते.

प्रश्न ४ छाननीकरिता उमेदवारातर्फे विधिज्ञ / वकील / प्राधिकृत व्यक्ती उपस्थित राहू शकतो काय ?

उत्तर :- होय. उमेदवाराने योग्यरित्या लेखी प्राधिकृत केलेली एक व्यक्ती मग ती विधिज्ञ / वकील किंवा अन्य कोणतीही व्यक्ती असेल तर तिला नामनिर्देशनपत्रांची छाननी करण्यासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी व वेळी उपस्थित राहता येईल.

प्रश्न ५ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना छाननीअंती निर्णय देण्याचे अधिकार आहेत काय ?

उत्तर :- होय. प्रत्येक नामनिर्देशनपत्रावर ते स्विकारण्यात आले आहे किंवा नामंजूर करण्यात आले आहे या संबंधीचा निर्णय निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी नमूद करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ छाननीत एखाद्या उमेदवाराचे न्यायालयीन प्रकरण झाल्यास प्रभागाची निवडणूक स्थगित होते काय?

उत्तर :- नाही. छाननीमध्ये निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी घेतलेल्या निर्णयाविरुध्द अपिल दाखल करण्याची तरतूद नाही.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १२)

प्रश्न ७ छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र फेटाळण्यात आले असेल तर त्या नामनिर्देशनपत्रासोबत जमा केलेली अनामत रक्कम उमेदवारास परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय.

३) उमेदवार व त्यांचे प्रतिनिधी यांची उपस्थिती

प्रश्न १ छाननीसाठी उमेदवाराने उपस्थित राहणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न २ उमेदवाराने प्राधिकृत केलेल्या किती व्यक्ती छाननीसाठी उपस्थित राहू शकतात काय ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्रांच्या छाननीसाठी उमेदवार, स्वत : किंवा उमेदवाराने लेखी प्राधिकृत केलेल्या एका व्यक्तीला उपस्थित राहता येईल. याशिवाय अन्य कोणीही उपस्थित राहू शकत नाही.

प्रश्न ३ छाननीच्या वेळी एखादा उमेदवार अथवा त्यांनी लेखी प्राधिकृत केलेली व्यक्ती अनुपस्थित राहिलयास छाननी स्थगित ठेवता येते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ४ नामनिदेर्शनपत्रांच्या छाननीसाठी एखादा उमेदवार / त्याने प्राधिकृत केलेली व्यक्ती यापैकी कोणीही उपस्थित नाही, या मुदयाच्या अधारावरुन त्या उमेदवाराचे नामनिदेर्शनपत्र नामंजुर करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ एखाद्या उमेदवाराचा प्राधिकृत प्रतिनिधी उर्वरित उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्रावर आक्षेप घेऊ शकेल काय ?

उत्तर :- होय. नामनिर्देशनपत्रांच्या छाननीसाठी ज्या व्यक्तींना उपस्थित राहण्याची परवानगी नियमानुसार देण्यात आली आहे, त्यापैकी कोणतीही व्यक्ती उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्रावर आक्षेप घेऊ शकते.

प्रश्न ६ छाननीच्या वेळी उमेदवाराने कोणती कागदपत्रे व दस्तऐवजासह उपस्थित राहावे ?

उत्तर :- नामनिर्देशनासंदर्भात संभाव्य आक्षेपांना उत्तर देण्यासाठी उमेदवाराने छाननीच्या वेळी आपल्यासोबत खालील कागदपत्रे ठेवावीत.:-

अ) चालू मतदारयादीच्या संबंधित भागाची प्रत किंवा उमेदवार यांचे नाव असलेल्या मतदार यादीतील नोंदीची प्रमाणित प्रत,

ब) वयासंबंधी समाधानकारक पुरावा,

क) अनामत रक्कम भरल्याची पावती किंवा चलनाची प्रत,

ड) नामनिर्देशनपत्राची पोच आणि छाननीची सूचना,

इ) अपराधसिध्दीच्या तपशिलासंबंधात आणि अपत्यासंबंधात विहित नमुन्यामध्ये दाखल केलेल्या घोषणापत्राची प्रत,

ई) नामनिर्देशनासंदर्भात जो आक्षेप घेण्यात येईल अशा आक्षेपाचे खंडन करण्यासाठी आवश्यक असेल असा इतर कोणताही पुरावा किंवा साहित्य,

उ) राखीव जागेवर निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराने जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणापत्राच्या मूळ प्रती

४) वैध व अवैध ठरविण्याचे निकष

प्रश्न १ नामनिर्देशनपत्र फेटाळण्याची सर्वसाधारण कारणे कोणती ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्र फेटाळण्याची सर्वसाधारण कारणे खालील प्रमाणे आहेत.:-

अ) सदस्य होण्यास अर्हता प्राप्त नसणणे.

ब) सदस्य होण्यास कायद्यानुसार निरर्ह ठरविले आहे.

क) नामनिर्देशनपत्र नमुना - अ (अ) मधील निवडणूक कार्यक्रमामध्ये नमुद केलेल्या ठिकाणी आणि मुदतीमध्ये दाखल केले नाही.

ड) नामनिर्देशनपत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी उमेदवारा व्यतिरीक्त लेखी प्राधिकृत न केलेल्या अन्य व्यक्तीने सादर केले आहे.

इ) नामनिर्देशनपत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या व्यतिरीक्त अन्य व्यक्तीकडे सादर केले आहे.

ई) नामनिर्देशनपत्र विहित नमुन्यामध्ये नाही.

उ) नियमानुसार अनामत रक्कम भरली नाही.

ऊ) जागा ज्या प्रवर्गाच्या व्यक्तीसाठी राखून ठेवली आहे त्या प्रवर्गातील व्यक्ती नाही.

ए) नामनिर्देशनपत्रामध्ये वय नमुद केले नाही.

अं) नामनिर्देशनपत्रासोबत विहित नमुन्यातील घोषणापत्र सादर करण्यास कसूर केला आहे.

अ:)राखीव जागेवर निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराने जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणापत्राच्या मूळ प्रती दाखविल्या / उपस्थित केल्या नाहीत.

संदर्भ ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ११

प्रश्न २ निवडणुकीत प्रभाग यादीमध्ये उमेदवाराचे नाव मतदार म्हणून नोंदविले नसल्यास नामनिर्देशनपत्र नामंजूर करण्यात येते काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवार हा त्या ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीकरीता राज्य निवडणूक आयोगाव्दारे अधिसूचित करण्यात आलेल्या दिनांकास मतदार असणे आवश्यक आहे. उमेदवार हा प्रभागातील मतदार नसल्यास त्याने त्याचे नाव ज्या प्रभागाच्या मतदार यादीत नोंदविलेले असेल त्याची प्रमाणित प्रत नामनिर्देशनपत्राबरोबर सादर करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ मतदार यादीतील लेखन दोषासाठी उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्र नाकारले जाते काय ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम ११ २ (२अ)

प्रश्न ४ उमेदवार यांच्या नावामधील तांत्रिक दोष किंवा मतदार यादीमधील नमूद केलेला चुकीचा अनुक्रमांक टाकला असेल अथवा अनुक्रमांक टाकला नसेल या एकमेव कारणावरून नामनिर्देशनपत्र अवैध ठरविण्यात येईल काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रामध्ये नमूद केलेले त्याचे नाव व अनुक्रमांक चूकीचा टाकला असेल तर नामनिर्देशनपत्र दाखल करतेवेळी निवडणूक निर्णय अधिकारी त्यामध्ये दुरुस्ती करण्याची संधी उमेदवारास देईल तसेच छाननीच्या वेळी अचूक नोंदीचा तपशील उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्राधिकृत प्रतिनिधीने निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे निदर्शनास आणून दिल्यास त्याचे नामनिर्देशनपत्र अवैध ठरविण्यात येत नाही.

प्रश्न ५ नामनिर्देशनपत्रामध्ये उमेदवाराचे वय आणि संपूर्ण पत्ता नमुद केला नसेल तर नामनिर्देशनपत्र अवैध ठरविण्यात येईल काय ?

उत्तर :- नामनिदेर्शनपत्रामध्ये उमेदवाराचे वय नमुद केले नसेल तर नामनिदेर्शनपत्र अवैध ठरविण्यात येईल.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दि.१७.०६.२००६ व दि.१३.०६.२००७)

प्रश्न ६ नामनिर्देशनपत्रावर उमेदवाराने स्वाक्षरी / अंगठा केली नसल्यास नामनिर्देशनपत्र नामंजूर करण्यात येते का?

उत्तर :- होय. नामनिर्देशनपत्रावर उमेदवाराची संमतीदर्शक सही / अंगठा असणे आवश्यक आहे. जर नामनिर्देशनपत्रावर उमेदवाराने समंती दर्शक सही / अंगठा केली नसेल तर त्याने कायदेशीर बाबींची पूर्तता केलेली नाही असे समजून त्याचे नामनिर्देशनपत्र फेटाळले जाईल.

प्रश्न ७ महत्वाच्या स्वरुपाचा (Substantial) नसेल अशा कोणत्याही कारणास्तव नामनिर्देशनपत्र नामंजूर केले जाते काय ?

उत्तर :- नाही. महत्वाच्या स्वरुंपाचा (Substantial) नसेल अशा कोणत्याही कारणास्तव नामनिर्देशनपत्र नामंजूर केले जात नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंयायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ११ २ (२अ))

प्रश्न ८ राखीव प्रभागातील उमेदवाराने छाननीचे वेळी मूळ जात / वैधता प्रमाणपत्र सादर न केल्यास नामनिर्देशनपत्र अवैध ठरविण्यात येते काय ?

उत्तर :- राखीव प्रभागातील उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रासोबत सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेल्या जात प्रमाणपत्राची व पडताळणी समितीने दिलेल्या जातवैधता प्रमाणपत्राची सत्यप्रत सादर करणे आवश्यक आहे व छाननीच्या वेळी त्यांच्या तपासणीसाठी जात प्रमाणपत्र व वैधता प्रमाणपत्राची मूळ प्रत सादर करणे बंधनकारक आहे. तथापि याबाबतीत राज्य शासनाने विशेष आदेशाव्दारे शिथिलता दिल्यास जात वैधता प्रमाणपत्राबाबत त्याप्रमाणे मुदत दिली जाते. तथापि जात प्रमाणपत्र सादर करणे अनिवार्य आहे.

प्रश्न ९ छाननीमध्ये उमेदवाराचे जातीचे प्रमाणपत्र अथवा पडताळणी समितीने दिलेले वैधता प्रमाणपत्र हे संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्याने चुकीचे दिले आहे असा आक्षेप घेण्यात आला असेल तर काय करावे ?

उत्तर :- अशा स्वरूपाचा आक्षेप छाननीमध्ये घेण्यात आला असेल तर संबंधित उमेदवारास जातीचे प्रमाणपत्र चुकीचे दिले आहे किंवा कसे याच्या तपशीलामध्ये निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी जाऊ नये.

प्रश्न १० ग्रामपंचायत निवडणुकीत नामनिर्देशनपत्रासोबत सादर करावयाची प्रतिज्ञापत्रे / शपथपत्रे / घोषणापत्रे कोणासमोर सत्यापित करणे आवश्यक आहे ? शपथपत्रे / प्रतिज्ञापत्रे / घोषणापत्रे नोटरी करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीत नामनिर्देशन पत्रासोबत सादर करावयाची प्रतिज्ञापत्रे / घोषणापत्रे प्रथम वर्ग न्यायदंडाधिकारी, ओथ कमिशनर, नोटरी पब्लिक आणि उपविभागीय अधिकारी तथा उपविभागीय दंडाधिकारी, तहसिलदार तथा कार्यकारी दंडाधिकारी यांच्यासमोर साक्षांकित / सत्यापित करणे आवश्यक आहे. सदर घोषणापत्रे / प्रतिज्ञापत्रे नोटरी करणे आवश्यक नाही.

प्रश्न११ लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम १९५१ च्या कलम १० अ च्या तरतुदीनुसार एखाद्या उमेदवारास अनर्ह ठरविल्यास ग्रामपंचायत निवडणुकीत त्याचे नामनिर्देशनपत्र अवैध ठरविण्यात येते का?

उत्तर :- होय. लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम १९५१ च्या कलम १० अ च्या तरतुदीनुसार एखाद्या उमेदवारास जेवढ्या कालावधीसाठी अनर्ह ठरविण्यात आले आहे त्या कालावधी दरम्यान तो उमेदवार ग्रामपंचायत निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरतो.

प्रश्न११ एखाद्या व्यक्तीला अपराधाबद्दल सिध्दापराधी / दोषी ठरविले असून तिला २ वर्षापेक्षा अधिक कालावधीची शिक्षा झालेली आहे. परंतु आता त्या व्यक्तीला जामिनावर सोडले / त्याच्या शिक्षेस स्थगिती दिली असल्यास किंवा दोषारोपास स्थगिती दिली असल्यास तिचे अपील निकालात निघेपर्यंत ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकते काय ?

उत्तर :- होय. एखाद्या व्यक्तीला अपराधाबद्दल दोषी ठरविले असून, तिला दोन वर्षापेक्षा अधिक कालावधीची शिक्षा झाली आहे आणि आता त्या व्यक्तीच्या शिक्षेस किंवा दोषारोपास स्थगिती दिली असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकते. परंतु शिक्षेस किंवा दोषारोपास स्थगिती दिली नसेल व त्या व्यक्तीला अपराधसिध्दीनंतर केवळ जामीनावर सोडले असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढवू शकत नाही.

प्रश्न१३ ज्या ग्रामपंचायतीची निवडणूक लढविण्याची आहे, त्या ग्रामपंचायतीव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही स्थानिक स्वराज्य संस्थेशी एखाद्या व्यक्तीने कोणत्याही कामामध्ये केलेल्या करारामध्ये प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष हितसंबंध असेल तर त्या व्यक्तीस निवडणूक लढविण्यास बाधा येऊ शकते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१४ एकाच ग्रामपंचायतीचा सार्वत्रिक किंवा पोट निवडणुकीमध्ये दोन पेक्षा अधिक जागेवरून निवडणूक लढविता येते काय ?

उत्तर :- होय. एखादया ग्रामपंचायतीचा एकापेक्षा अधिक प्रभागाच्या निवडणुका घेण्यात येत असतील तर नामनिर्देशित करण्यासाठी पात्र असलेल्या व्यक्तीला एकापेक्षा जास्त प्रभागातून निवडणूक लढविता येते. परंतु एका उमेदवाराला एकाच प्रभागातील एकापेक्षा जास्त जागांसाठी निवडणूक लढविता येणार नाही.

(संदर्भ :- रानिआ/ग्रापनि/२००७/प्र.क्र.२०/का-८, दि.१३.११.२००७)

प्रश्न १६ महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम च्या कलम १४ व १४ अ च्या अपात्रता लागू असणा-या उमेदवाराच्या अर्जावर काय निर्णय घेण्यात येतो ?

उत्तर :- ज्या उमेदवाराला महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम च्या कलम १४ व १४ अ ची अपात्रता लागू असेल अशा उमदेवाराचे नामनिर्देशनपत्र फेटाळण्यात येते.

प्रश्न१७ एखाद्या स्त्रिला दोन मुले आहेत आणि छाननीच्या दिवशी ती गरोदर असेल तर ती निवडणूक लढविण्यास पात्र ठरते काय ?

उत्तर :- होय.

जन्मलेल्या मुलांची संख्या			**एकूण मुलांची संख्या**	**निवडणूक लढविण्यास पात्र किंवा अपात्र**
१३ सप्टेंबर, २००० पूर्वी	**१३ सप्टेंबर, २००० ते १२ सप्टेंबर, २००१ या कालावधीमध्ये**	**१२ सप्टेंबर, २००१ नंतर**		
३	निरंक	निरंक	३	पात्र

३	१ किंवा २	निरंक	४ किंवा ५	पात्र
२	१	निरंक	३	पात्र
२	निरंक	१	३	अपात्र
२	१	१	४	अपात्र
१	निरंक	जुळे अथवा त्यापेक्षा जास्त	३ किंवा त्यापेक्षा जास्त	पात्र
१	१	१	३	अपात्र
१	निरंक	१	२	पात्र
निरंक	निरंक	३ (सिंगल बर्थ)	३	अपात्र
निरंक	निरंक	१+जुळे	३	पात्र
निरंक	निरंक	२	२	पात्र
निरंक	१	२ (जुळे नाही)	३	अपात्र
निरंक	जुळे	१	३	अपात्र
निरंक	२ (सिंगल बर्थ)	१	३	अपात्र
निरंक	१	१	२	पात्र

प्रश्न १८एखादे दत्तक दिलेले मूल हे त्याचे नैसर्गिक पालक किंवा दत्तक पालक यापैकी कोणाकडे मोजण्यात यावे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या उमेदवाराची अपात्रता तपासण्यासाठी दत्तक मुलाचे पालकत्व त्याच्या नैसर्गिक पालकांकडे मोजण्यात येते मुल या संज्ञेमध्ये दत्तक मुल / मुलांचा समावेश होत नाही.

प्रश्न १९एखाद्या व्यक्तीस तीन मुले आहेत आणि त्यापैकी एक मूल हे छाननीच्या दिनांकापूर्वी मयत झाले असेल तर ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी पात्र ठरू शकते काय ?

उत्तर :- १. होय. छाननीच्या दिवशी त्या व्यक्तीस जिवंत दोन मूले असल्यामुळे ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास पात्र ठरते.

२. सदर उमेदवाराची पात्रता ही त्याच्या मुलांच्या जन्म दिनांकावरून ठरविणे अपेक्षित आहे. जर उमेदवाराच्या अपत्यांच्या संख्येत दिनांक १२ सप्टेंबर २००१ नंतर वाढ होऊन दोन पेक्षा अधिक अपत्य झाले असल्यास व त्यापैकी एखादे मूल मयत होऊन मुलांची संख्या दोन झाली असली तरी सदर व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरते, तथापि, एखाद्या व्यक्तीची तीनही मुले दिनांक १२ सप्टेंबर २००१ पूर्वी जन्मलेली असल्यास सदर व्यक्ती निवडणूक लढविण्यास पात्र ठरते.

प्रश्न२० एखाद्या व्यक्तीस दि.१२.९.२००१ नंतर पहिल्या पत्नी पासून दोन मुले असून पहिली पत्नी हयात नाही अथवा दोघांचा कायदेशीर घटस्फोट झाला आहे. आता त्या व्यक्तीस दुसऱ्या पत्नीपासून एक मूल झाले आहे. तर ती व्यक्ती आणि त्याची दुसरी पत्नी हे निवडणूक लढविण्यासाठी पात्र ठरू शकतात काय ?

उत्तर :- त्या व्यक्तीस पहिल्या पत्नी पासून झालेली दोन मूले आणि दुसऱ्या पत्नी पासून झालेले एक मूल यामुळे त्या व्यक्तीच्या एकूण मुलांची संख्या ही तीन होते. त्यामुळे त्या व्यक्तीच्या एकूण मुलांची संख्या ही दोनपेक्षा अधिक

झाल्यामुळे, ती व्यक्ती निवडणूक लढविण्यासाठी पात्र ठरत नाही. तथापि, त्या व्यक्तीच्या दुसऱ्या पत्नीला एकच मूल असल्यामुळे ती निवडणूक लढविण्यास पात्र ठरते.

प्रश्न २१घोषणापत्रातील तपशील खोटा आहे या कारणासाठी उमेदवारी अर्ज नामंजूर केला जातो का?

उत्तर :- नाही. घोषणापत्रातील तपशीलाची सत्य-असत्यता तपासण्याचे अधिकार निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना नाहीत.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगांचे पत्र क्र एसईसी / जीईएन /२००२ /प्र.क्र.८५/कार्या ०५, दि १५.०३.२००४)

प्रश्न२२ अविभक्त कुटुंबातील एखादी व्यक्ती मालमत्ता धारण करीत असेल व त्या मालमत्तेचा कर थकित असेल आणि त्या कुटुंबातील इतर कोणताही सदस्य निवडणुकीस उभा असेल तर त्याचे नामनिर्देशनपत्र वैध असेल काय ?

उत्तर :- नाही.

५) छाननीची कार्यपध्दती

प्रश्न १ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी छाननीची काय पूर्वतयारी करावी ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी छाननीसाठी खालील प्रमाणे पूर्वतयारी करावी.:-

१) दररोज नामनिर्देशनपत्र दाखल केलेल्या उमेदवारांची यादी तयार करावी.

२) भारत निवडणूक आयोग व राज्य निवडणूक आयोगाने निवडणूक खर्चाच्या हिशेबाच्या मुद्यावरून अपात्र ठरविलेल्या उमेदवारांची यादी, उपलब्ध करुन घ्यावी.

३) ग्रामपंचायत निवडणूकीसाठी अधिसुचित केलेल्या विहित दिनांकास अंमलात असलेली मतदार यादी प्राप्त करुन घ्यावी,

४) प्राप्त झालेल्या सर्व नामनिर्देशनपत्रांची छाननीपूर्व तपासणी करून तयार केलेली माहिती उपलब्ध ठेवावी.

५) महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम व अनुषंगिक नियम तसेच राज्य निवडणूक आयोगाच्या वेळोवेळी दिलेल्या सुचनांचा संच उपलब्ध करुन घ्यावेत.

प्रश्न २ छाननीची सर्वसाधारण कार्यपध्दती कशी असते ?

उत्तर :- छाननीसाठी उमेदवार किंवा उमेदवाराने लेखी प्राधिकृत केलेली एक व्यक्ती या व्यतिरिक्त अन्य कोणासही उपस्थित राहू दिले जाणार नाही याची दक्षता निवडणूक निर्णय अधिकारी घेतील. नियमानुसार उपस्थित असलेल्या सर्वांची लेखी नोंद घेतली जाईल. उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्रांची तपासणी उमेदवारनिहाय करण्यात येईल. त्यासाठी एका उमेदवाराने दाखल केलेल्या सर्व नामनिर्देशनपत्रांचा विचार तपासणीसाठी करण्यात येईल. परंतु उमेदवाराने दाखल केलेल्या अनेक नामनिर्देशनपत्रापैकी पहिले किंवा त्यानंतरचे नामनिर्देशनपत्र वैद्य ठरले आहे म्हणून उर्वरित नामनिर्देशनपत्रांची छाननी करण्याची आवश्यकता नाही असे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना करता येणार नाही. कोणत्याही नामनिर्देशनपत्रासंबंधी आक्षेप घेण्यात आला असेल, तर त्याबाबत आवश्यक असल्यास संक्षिप्त चौकशी करून निर्णय घेण्यात येईल. नाकारण्यात आलेल्या नामनिर्देशनपत्रावर ते कोणत्या कारणास्तव नाकारण्यात आलेले आहे याचे कारण नमुद करण्यात येईल.

प्रश्न ३ दाखल झालेल्या नामनिर्देशनपत्राच्या अनुक्रमांकानुसार छाननी करण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय. परंतु प्रत्येक उमेदवाराने दाखल केलेल्या सर्व नामनिर्देशनपत्रांची छाननी एका पाठोपाठ करण्यात येते.

प्रश्न ४ नामनिर्देशनपत्रांची छाननी ही आधी राजकीय पक्षांचे व नंतर इतर उमेदवारांचे याप्रमाणे करण्यात येते काय?

उत्तर :- नाही. ग्रामपंचायत निवडणूक हया पक्षामार्फत लढविल्या जात नाहीत तथापि दाखल झालेल्या नामनिर्देशनपत्राच्या अनुक्रमांकानुसार छाननी करण्यात येते. परंतु प्रत्येक एका उमेदवाराने दाखल केलेल्या सर्व नामनिर्देशनपत्रांची छाननी एका पाठोपाठ करण्यात येते.

प्रश्न ५ छाननीत उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्रातील नमूद माहिती उपस्थितांना वाचून दाखविणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय, नामनिर्देशनपत्रामधील गंभीर दोष आणि त्यासोबत आवश्यक ती प्रतिज्ञापत्रे / घोषणापत्रे सादर केली आहेत अगर कसे याबाबतची माहिती निवडणूक निर्णय अधिकारी उपस्थितांना सांगतील.

प्रश्न ६ छाननीत उमेदवारांना इतर उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्राची पडताळणी / पाहणी करता येते काय?

उत्तर :- होय. परंतु छाननीवेळी दाखल करण्यात आलेली नामनिर्देशनपत्रे व त्यासोबतच्या घोषणापत्रांची पडताळणी करण्याची संधी ही उमेदवारांना त्यांची प्रत्यक्ष हाताळणी न करता देण्यात येते.

प्रश्न ७ एखाद्या उमेदवाराने चार नामनिर्देशनपत्रे दाखल केली आहेत आणि छाननी दरम्यान त्याचे पहिले नामनिर्देशनपत्र वैध आढळून आले आहे, तर त्याच्या उर्वरित तीन नामनिर्देशनपत्रांची छाननी करण्याची आवश्यकता आहे काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ८ कोणत्याही एका अथवा अनेक नामनिर्देशनपत्राबाबत कोणीही आक्षेप घेतला नाही, तर केवळ या मुद्यावरून ते / ती नामनिर्देशनपत्रे वैध ठरविता येतील काय ?

उत्तर :- नाही. कोणत्याही नामनिर्देशनपत्राबाबत आक्षेप घेण्यात आला नसेल तरी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी नियमाच्या कसोटीवर सर्व नामनिर्देशनपत्रांची वैधता तपासून निर्णय घेणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ९ छाननीमध्ये प्रत्येक नामनिर्देशनपत्राचे स्विकारणे अथवा नाकारणे याबाबत कारण / कारणे देऊन नामनिर्देशनपत्रावर निर्णय लिहिणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- छाननीमध्ये स्विकारण्यात आलेल्या नामनिर्देशनपत्राबाबत कारण नमुद करण्याची आवश्यकता नाही. परंतु ज्या नामनिर्देशनपत्राबाबत आक्षेप घेण्यात आला आहे किंवा जे नामनिर्देशनपत्र नामंजूर करण्यात येणार आहे त्या प्रकरणी सविस्तर कारणमिमांसा नमुद करून निर्णय देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १०एखाद्या स्विकारलेल्या अथवा नाकारलेल्या नामनिर्देशनपत्रावरील निर्णयाची साक्षांकित सत्यप्रत मिळू शकेल काय ?

उत्तर :- होय. उमेदवाराने अथवा त्याने प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीने लेखी विनंतीव्दारे मागणी केल्यास निर्णयाची साक्षांकित सत्यप्रत ताबडतोब देण्यात येईल.

प्रश्न ११उमेदवाराची ग्रामपंचायत सदस्य होण्यासाठी पात्रता आणि अपात्रता ही कोणत्या दिवशी विचारात घेण्यात येते?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या उमेदवाराची पात्रता आणि अपात्रता ही त्या त्या संबधित कलमाच्या तरतूदीनुसार निश्चित केले जाते.

प्रश्न १२छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र व त्यासोबतच्या कागदपत्रांची छायाप्रत उमेदवारांना तपासण्यासाठी उपलब्ध करून दिली तर ते योग्य होईल काय ? / नामनिर्देशनपत्राच्या छायाप्रतीवरुन छाननी करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. दररोज दाखल करण्यात आलेली नामनिर्देशनपत्रे व त्यासोबतची सर्व घोषणापत्रे यांच्या छायाप्रती या त्याचदिवशी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डवर प्रसिध्द करण्यात येतात. त्यामुळे छाननीवेळी दाखल करण्यात आलेली नामनिर्देशनपत्रे व त्यासोबतच्या घोषणापत्रांची पडताळणी करण्याची संधी ही उमेदवारांना त्यांची प्रत्यक्ष हाताळणी न करता देण्यात येईल.

प्रश्न १३एखाद्या उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रासोबत सादर केलेल्या घोषणापत्रावर दुसऱ्या व्यक्तीस आक्षेप घेता येऊ शकतो काय ? असल्यास कोणत्या प्रकारे ? त्यावर निवडणूक निर्णय अधिकारी काय कार्यवाही करु शकतात ?

उत्तर :- होय. कोणत्याही प्रतिस्पर्धी उमेदवाराने स्वत: केलेल्या घोषणापत्राव्दारे परस्पर विरोधी माहिती सादर केली असेल, तर ती माहिती संबंधित उमेदवाराच्या शपथपत्र किंवा घोषणापत्रासोबत निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या कार्यालयातील नोटीस बोर्डवर प्रसिध्द करण्यात येईल आणि त्याच्या प्रती शुल्क आकारून निवडणूक लढविणारा कोणताही उमेदवार व मुद्रण / इलेक्ट्रॉनिक प्रसार माध्यमाचा प्रतिनिधी यांना उपलब्ध करून देण्यात येतील.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र क्र एसईसी / जीईएन / २००२/प्र.क्र.८५/का ०५, दि. १५.०३.२००४)

प्रश्न१४ छाननीचे इतिवृत्त तयार करण्यात येते काय ?

उत्तर :- छाननीचे इतिवृत्त आवश्यकतेनुसार तयार करण्याचा निर्णय संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकारी घेतात.

६) आक्षेप व आक्षेपकाची जबाबदारी व संक्षिप्त चौकशी

प्रश्न १ कोणत्याही नामनिर्देशनपत्राबाबत आक्षेप घेण्याचा अधिकार कोणास आहे ?

उत्तर :- उमेदवारास /उमेदवाराद्वारे लेखी प्राधिकृत व्यक्ती यापैकी कोणालाही इतर सर्व उमेदवारांचे अर्ज प्रत्यक्ष पाहण्याचा किंवा त्यावर आक्षेप नोंदविण्याचा अधिकार आहे.

प्रश्न २ छाननीत उमेदवारास लेखी आक्षेप नोंदविणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- छाननीमध्ये घेण्यात आलेल्या कोणत्याही आक्षेपाबाबत उमेदवाराने लेखी आक्षेप नोंदविणे आवश्यक राहील.

प्रश्न ३ छाननीत इतर उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्राच्या वैधतेबाबत घेतलेल्या आक्षेपाच्या पुष्ठार्थ पुरावा म्हणून कागदपत्र सादर करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. छाननीमध्ये इतर उमेदवारावर घेण्यात आलेला आक्षेप पुराव्यासह शाबित करण्याची जबाबदारी ही आक्षेप घेणाऱ्याची आहे.

प्रश्न ४ आक्षेपाच्या अनुषंगाने आक्षेप ज्या उमेदवारावर घेण्यात आला आहे, त्या उमेदवाराची जबाबदारी काय असते ?

उत्तर :- छाननीमध्ये ज्या उमदेवारावर आक्षेप घेण्यात आलेला आहे त्याबाबतीत घेण्यात आलेला आक्षेप खोडण्यासाठी आवश्यक ती कागदपत्रे किंवा पुरावा सादर करणेची जवाबदारी सदर उमेदवाराची आहे.

प्रश्न ५ दाखल झालेल्या आक्षेपावर चौकशी कोण करतो ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी हे दाखल करण्यात आलेल्या आक्षेपाबाबतची आवश्कतेनुसार संक्षिप्त चौकशी करतात.

प्रश्न ६ अपत्य संबंधात दाखल झालेल्या आक्षेपावर निवडणूक निर्णय अधिकारी चौकशी करुन आक्षेपाच्या उत्तरात निर्णय देऊ शकतात काय?

उत्तर :- होय. अपत्य संबंधात दाखल झालेल्या आक्षेपावर निवडणूक निर्णय अधिकारी हे संक्षिप्त चौकशी करून निर्णय देऊ शकतात.

प्रश्न ७ गुन्हेगारी पार्श्वभूमी व स्थावर मालमत्ता संदर्भात दिलेल्या घोषणापत्रात नमुद तपशीलाबाबत आक्षेप प्राप्त झाल्यास निवडणूक निर्णय अधिकारी निर्णय देऊ शकतात काय ?

उत्तर :- नाही. परंतु कोणत्याही प्रतिस्पर्धी उमेदवारास स्वत: केलेल्या शपथपत्राव्दारे किंवा घोषणापत्राव्दारे परस्पर विरोधी माहिती सादर करण्याची सूचना निवडणूक निर्णय अधिकारी देतील आणि ती माहिती संबंधित उमेदवाराच्या शपथपत्र किंवा घोषणापत्रासोबत निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या कार्यालयातील नोटीस बोर्डवर प्रसिध्द करण्यात येईल. त्याच्या प्रती शुल्क आकारून निवडणूक लढविणारा कोणताही उमेदवार व मुद्रण / इलेक्ट्रॉनिक प्रसार माध्यमाचा प्रतिनिधी यांना उपलब्ध करून देण्यात येतील.

प्रश्न ८ आक्षेपावर चौकशी करुन निर्णय देण्याचा कालावधी किती असतो? हरकतीच्या निर्णयाची प्रत आक्षेपकाला देण्यात येत काय ?

उत्तर :- छाननीच्या दिवशी शक्यतो प्राप्त सर्व नामनिर्देशनपत्राची छाननी करून निर्णय दिला जातो. हरकतीच्या निर्णयाची प्रत आक्षेपक किंवा इतर उमेदवार, प्राधिकृत व्यक्ती यांनी मागणी केल्यास त्यांना देण्यात येते.

प्रश्न ९ नामनिर्देशन पत्रासोबतची घोषणापत्रे किती रूपयाच्या स्टॅम्प पेपरवर सादर करणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या दि. ०८ जानेवारी २०१५ रोजीच्या पत्रानुसार घोषणापत्र स्टॅम्प पेपरवर सादर करणे आवश्यक नसून साध्या कागदावर सक्षम प्राधिकाऱ्यासमोर शपथ घेवून सादर करता येईल.
(संदर्भ :- १) राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश क्र.रानिआ/मनपा-२०१४/प्र.क्र.२२/का.५, दि.०८/०१/२०१५) व
२) शासन आदेश महसूल व वन विभाग क्र.मुद्रांक २००४/१६३६/सीआर- ४३६/ म-१, दि.०१/०७/२००४)

७) नामनिर्देशनपत्र स्विकारणे अथवा नाकारणे यावरील अपील

प्रश्न १ छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्यात अथवा नाकारण्यात आले असेल, तर त्याविरूध्द दाद मागता येईल काय ? असल्यास कोणाकडे ?

उत्तर :- नाही. छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्यात अथवा नाकारण्यात आलेल्या कोणत्याही निर्णयाविरूध्द न्यायालयामध्ये अपील करण्याची तरतूद नाही.

प्रश्न २ छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्यात अथवा नाकारण्यात आले असेल तर त्याविरूध्द अपिल कधीपर्यंत दाखल करता येईल ?

उत्तर :- छाननीमध्ये नामनिर्देशनपत्र स्विकारण्यात अथवा नाकारण्यात आले असेल तर कोणत्याही उमेदवारास अपिल दाखल करण्याची तरतूद नाही.

८) वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांची यादी तयार करणे व प्रसिध्द करणे

प्रश्न १ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवार म्हणजे काय ?

उत्तर :- ज्या उमेदवारांची नामनिर्देशनपत्रे छाननीमध्ये वैध ठरविण्यात आली आहे अशा उमेदवारांना वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवार म्हणतात.

प्रश्न २ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांची यादी केव्हा तयार करण्यात येते ?

उत्तर :- छाननी प्रक्रिया पूर्ण होताच वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांची यादी तयार करण्यात येऊन नोटीस बोर्डावर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न ३ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांची यादी तयार करणेबाबत कोणते निकष / मार्गदर्शक सूचना आहेत ?

उत्तर :- छाननीच्यानंतर वैध ठरलेल्या उमेदवारांची यादी तयार करुन आयोगाने दिलेल्या प्रपत्रात उमेदवारांची नावे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी त्यांच्या नोटीस बोर्डावर दिनांकासह मोहर उमटवून प्रसिध्द करण्याची तरतूद आहे.

प्रश्न ४ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवाराची यादी कोण प्रसिध्द करतात व कोठे प्रसिध्द करतात?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी हे वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवाराची यादी त्यांच्या कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डवर प्रसिध्द करतात.

प्रश्न ५ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांच्या यादीत कोणता तपशील देण्यात येतो ?

उत्तर :- वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांच्या यादीमध्ये उमेदवाराचे संपूर्ण नाव, पूर्ण पत्ता याचा तपशील देण्यात येतो.

प्रश्न ६ छाननीत अवैध ठरविलेल्या उमेदवारांची यादी देखील प्रसिध्द करण्यात येते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ७ एखाद्या उमेदवाराने दाखल केलेल्या चार नामनिर्देशनपत्रापैकी फक्त एकच स्विकारण्यात आले असून, उर्वरित तीन फेटाळण्यात आली असतील तर त्या उमेदवाराचे उमेदवारीवर काय परिणाम होऊ शकतो ?

उत्तर :- त्या उमेदवाराचे नाव विहीत नमुन्यातील वैधरित्या नामनिर्दिष्ट उमेदवारांच्या यादीमध्ये समाविष्ट करण्यात येईल. सदर उमेदवाराची उमेदवारी कायम राहते.

प्रश्न ८ वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांची यादी तयार करताना उमेदवारांची नावे कोणत्या क्रमाने असावीत ?

उत्तर :- उमेदवारांनी नामनिर्देशनपत्रामध्ये नमुद केल्याप्रमाणे मराठी वर्णानुक्रमे नावे असावीत. तसेच उपाधी व पदवी यांची नावे विचारात घेण्याची आवश्यकता नाही.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दि ११.०२.२००६)

प्रश्न ९ एका उमेदवाराने एकापेक्षा अधिक नामनिर्देशनपत्रे दाखल केली असून, छाननीमध्ये ती सर्व स्विकारण्यात आली असतील तर वैधरित्या नामनिर्दिष्ट उमेदवारांच्या यादीमध्ये त्या उमेदवाराचे नाव एकापेक्षा अधिक वेळा नमुद करणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवाराचे नाव एकाच वेळी नमूद करण्यात येईल.

११

उमेदवारी मागे घेणे

(Withdrawal of Candidature)

१) उमेदवारी मागे घेणेबाबत तरतुदी

प्रश्न १ उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस कोणाकडे व कोणत्या ठिकाणी सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस ही उमेदवाराने लेखी स्वरुपात स्वत: किंवा त्याच्याद्वारे लेखी प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीद्वारे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे निवडणूक कार्यक्रमामध्ये नमूद केलेल्या ठिकाणी म्हणजेच निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयामध्ये सादर करणे आवश्यक आहे.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३ (१))

प्रश्न २ उमेदवारी मागे घेण्याचा अंतिम दिवस कोणत्या तरतुदीन्वये निश्चित करण्यात येतो ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत उमेदवारी मागे घेण्याचा अंतिम दिवस महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम ७(क) अन्वये राज्य निवडणूक आयोगाकडून निश्चित करण्यात येतो.

प्रश्न ३ उमेदवारी मागे घेण्यासाठी निश्चित केलेल्या दिवशी उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस कोणत्या वेळेदरम्यान सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- निवडणूक कार्यक्रमामध्ये नमूद केल्यानुसार उमेदवारी मागे घेण्याच्या शेवटच्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजण्यापूर्वी उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस सादर करणे आवश्यक आहे.
(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३(७))

प्रश्न ४ उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस विहित नमुन्यामध्ये असणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. याबाबतीत निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी ठरवून दिलेल्या नमुन्यामध्ये असणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ वैधरित्या उमेदवारी मागे घेण्यासाठी आवश्यक असलेल्या बाबी कोणत्या आहेत ?

उत्तर :- उमेदवाराने त्याची उमेदवारी मागे घेण्यासाठी आवश्यक असलेल्या बाबी खालीलप्रमाणे आहेत.:-

१. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना लेखी स्वरूपात सादर करणे आवश्यक आहे.

२. उमेदवारी मागे घेण्याच्या सूचनेवर उमेदवाराची स्वाक्षरी / सही / अंगठा असणे आवश्यक आहे.

३. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना उमेदवाराने स्वत: किंवा त्याच्याद्वारे लेखी प्राधिकृत केलेला व्यक्तीद्वारे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना सादर करणे आवश्यक आहे.

४. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना त्याकरिता विहित करण्यात आलेल्या अंतिम दिनांकास ३.०० वाजने. पूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र गामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३)

प्रश्न ६ एखाद्या उमेदवाराचे नामनिर्देशनपत्र छाननीमध्ये फेटाळण्यात आले असेल, तर त्या उमेदवाराने माघारीसाठी अर्ज सादर करणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- नाही. छाननी पूर्ण झाल्यानंतर वैधरित्या नामनिर्दिष्ट उमेदवारांची यादी प्रसिध्द करण्यात येते. फक्त या यादीमध्ये नाव नमूद असलेले उमेदवारच माघारीसाठी अर्ज सादर करू शकतात.

प्रश्न ७ उमेदवारी मागे घेत असलेल्या प्रत्येक उमेदवाराच्या सदर अर्जाबाबतचे कारण निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी तपासणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. निवडणूक नियमात उमेदवारी मागे घेण्याच्या कारणांची तपासणी करण्याबाबत तरतूद नाही.

प्रश्न ८ नामनिर्देशनपत्रांची छाननी पूर्ण झाल्यानंतर लगेच त्याच दिवशी उमेदवारी मागे घेता येईल काय?

उत्तर :- निवडणूक कार्यक्रमामध्ये उमेदवारी मागे घेण्याबाबत निश्चित केलेल्या दिवशी सकाळी ११ ते दुपारी ०३ या वेळेत उमेदवार मागे घेण्याबाबतची सूचना सादर करता येईल.
(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ नियम १३ (१))

प्रश्न ९ एखाद्या व्यक्तीने उमेदवारी मागे घेण्याबाबत सूचना दिल्यानंतर ती रद्द करणेबाबत परवानगी देण्यात येते का ?

उत्तर :- नाही.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३(२))

प्रश्न १० मुदतीनंतर उमेदवारी मागे घेण्यासाठी दिलेली नोटीस वैध ठरते काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवारी मागे घेण्यासाठी दिलेली नोटीस ही उमेदवारी मागे घेण्याच्या शेवटच्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजण्यापूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे सादर करणे बंधनकारक आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३(२))

प्रश्न ११ उमेदवारी माघार घेण्याची नोटीस देताना उमेदवार किंवा प्रतिनिधीची ओळख पटविली जाते काय?

उत्तर :- होय. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना मिळाल्यानंतर, निवडणूक निर्णय अधिकारी अशा सूचनेच्या खरेपणाची आणि ती सुपूर्द करणाऱ्या व्यक्तीची म्हणजेच उमेदवार किंवा प्राधिकृत व्यक्तीच्या खरेपणाची पडताळणी करतात व त्यासाठी त्यांची ओळख पटविली जाते.

२) उमेदवारी कोण मागे घेऊ शकतो

प्रश्न १ उमेदवारी मागे घेण्याबाबतची सूचना उमेदवाराने स्वत: देणे बंधनकारक आहे का ?

उत्तर :- नाही. उमेदवारी मागे घेण्याबाबतची सूचना उमेदवाराने स्वत: किंवा त्याच्याव्दारे लेखी प्राधिकृत केलेल्या व्यक्तीने निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे सादर करणे बंधनकारक आहे.

प्रश्न २ उमेदवाराने प्राधिकृत केलेला व्यक्ती उमेदवारी अर्ज मागे घेऊ शकतो काय ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्याबाबतची सूचना उमेदवाराने स्वत: निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे सादर करणे बंधनकारक आहे. तथापि, सदर प्रतिनिधी यांना उमेदवाराने त्याबाबत लेखी प्राधिकृत करणे आवश्यक आहे. तसेच उमेदवारास या व्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही व्यक्तीस उमेदवारी अर्ज मागे घेण्यासाठी प्राधिकृत करता येत नाही.

प्रश्न ३ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारापैकी एक उमेदवार दुसऱ्या उमेदवाराचा अर्ज मागे घेऊ शकतो काय?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ४ उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस सादर करण्यात आल्यानंतर त्या नोटीसीची सत्यता निवडणूक निर्णय अधिकारी कशी पडताळून पाहतात ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना मिळाल्यानंतर, निवडणूक निर्णय अधिकारी अशा सूचनेच्या खरेपणाची आणि ती सुपूर्द करणाऱ्या व्यक्तीची म्हणजेच उमेदवार किंवा प्राधिकृत प्रतिनिधीच्या खरेपणाची पडताळणी करतात व त्यासाठी त्यांची ओळख पटविली जाते. उमेदवारी मागे घेण्याच्या सूचनापत्रावरील व प्राधिकारपत्र दिले असल्यास त्यावरील उमेदवाराची स्वाक्षरी व नामनिर्देशनपत्रावरील स्वाक्षरी पडताळून पाहिली जाते. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना दाखल करणाऱ्या व्यक्तीची ओळख शासनाद्वारे निर्गमित केलेल्या छायाचित्रासह ओळखपत्र उदा. निवडणूक ओळखपत्र (EPIC), आधार कार्ड (UID), आयकर पॅनकार्ड इत्यादीवरून पटविली जाते.

प्रश्न ५ उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस टपालाने अथवा फॅक्सव्दारे पाठविता येते काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना स्वतः उमेदवाराने अथवा त्याच्याद्वारे लेखी प्राधिकृत निवडणूक व्यक्तीने निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे प्रत्यक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे टपालाद्वारे व फॅक्सद्वारे पाठविलेली उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना वैध ठरत नाही.

प्रश्न ६ उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस विहित मुदतीमध्ये सादर केल्यानंतर त्याची पोहोच निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांकडून मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय. उमेदवाराकडून अथवा त्याच्या लेखी प्राधिकृत व्यक्तीकडून उमेदवारी मागे घेण्याची सूचना प्राप्त झालेनंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून त्याबाबत पोहोच देण्यात येते.

प्रश्न ७ वैधरित्या उमेदवारी मागे घेतली असेल तर नामनिर्देशनपत्राबरोबर जमा केलेली अनामत रक्कम परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय. त्याविषयी लेखी अर्ज केल्यानंतर अनामत रक्कम परत मिळू शकते.

प्रश्न ८ उमेदवारी मागे घेण्याबाबत वाद असल्यास त्याविरूध्द अपील दाखल करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. या संदर्भातील निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचा निर्णय अंतिम राहील.

३) उमेदवारी मागे घेतलेल्या उमेदवारांची यादी प्रसिध्द करणे

प्रश्न १ उमेदवारी मागे घेण्यासाठी निश्चित केलेल्या कालावधीमध्ये दररोज प्राप्त होणाऱ्या उमेदवारी माघारीची माहिती कोणत्या नमुन्यात व कोठे प्रसिध्द करण्यात येते ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्याच्या अंतिम दिनांका व्यतिरिक्त इतर दिवशी कार्यालयीन कामकाजाची वेळ संपल्यानंतर व उमेदवारी मागे घेण्याच्या अंतिम दिनांकास दुपारी ३.०० नंतर उमेदवारी माघारी बाबतची माहिती राज्य निवडणूक आयोगाद्वारे विहित केलेल्या नमुन्यात निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या कार्यालयीन सूचना फलकावर ग्रामपंचायतीच्य कार्यालयामध्ये तसेच गावाच्या चावडीवर प्रसिध्द करण्यात येते.
(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १९५९ चे नियम १३ (३))

प्रश्न २ उमेदवारी मागे घेण्यासाठी निश्चित केलेल्या कालावधीमध्ये दररोज प्राप्त होणाऱ्या उमेदवारी माघारीची माहिती कोणास कळविणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- दररोज प्राप्त होणाऱ्या उमेदवारी माघारीची माहिती ही तहसिलदार यांना कळविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ अंतिमरित्या निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांची यादी कधी प्रसिध्द केली जाते ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्यासाठी निश्चित केलेल्या शेवटच्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजेपर्यंत ज्या वैधरित्या नामनिर्दिष्ट केलेल्या उमेदवारांनी त्यांची उमेदवारी मागे घेतली आहे अशा उमेदवारांची नावे वगळून निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी विहित नमुन्यामध्ये त्या दिवशी दुपारी ३.०० वाजलेनंतर प्रसिध्द केली जाते.

४) बिनविरोध निवडणूक

प्रश्न १ बिनविरोध निवडणूक म्हणजे काय ?

उत्तर :- वैधरित्या नामनिर्दिष्ट केलेल्या उमेवारांच्या यादीमधील फक्त एक उमेदवार वगळता अन्य सर्व उमेदवारांनी उमेदवारी मागे घेण्यासाठी निश्चित केलेल्या कालावधीमध्ये त्यांची उमेदवारी वैधरित्या मागे घेतली असेल तर ती निवडणूक बिनविरोध झाल्याचे समजण्यात येते.

प्रश्न २ उमेदवार बिनविरोध निवडून आल्याचे केव्हा व कसे घोषित करण्यात येते ? अशी घोषणा करण्याचा अधिकार कोणाला आहे ?

उत्तर :- उमेदवारी मागे घेण्याच्या विहित कालावधीमध्ये वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांपैकी एक वगळता अन्य सर्व उमेदवारांनी त्यांची उमेदवारी वैधरित्या मागे घेतली असल्यास, उमेदवारी मागे न घेणाऱ्या उमेदवारास उमेदवारी मागे घेण्याच्या अंतिम दिनांकास दुपारी ३.०० वा. नंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी बिनविरोध निवडून आल्याचे घोषित करतात. उमेदवारी मागे घेण्याच्या अंतिम मुदतीनंतर एकच उमेदवार शिल्लक राहील्यास त्याबाबतचा अहवाल राज्य निवडणूक आयोगाला सादर करण्यात येवून आयोगाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी अशी घोषणा करतात.
(राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश २३ डिसेंबर २००४)

प्रश्न ३ उमेदवार बिनविरोध निवडून आल्याचे घोषित करण्यापूर्वी राज्य निवडणूक आयोगाची मान्यता घेण्यात येते का ?

उत्तर :- होय. उमेदवारी मागे घेण्याच्या अंतिम मुदतीनंतर एकच उमेदवार शिल्लक राहील्यास त्याबाबतचा अहवाल राज्य निवडणूक आयोगाला सादर करण्यात येवून आयोगाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी उमेदवार बिनविरोध निवडून आल्याची घोषणा करतात.
(राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश २३ डिसेंबर २००४)

प्रश्न ४ उमेदवार बिनविरोध निवडून आला असेल, तर नामनिर्देशनपत्राबरोबर जमा केलेली अनामत रक्कम त्यास परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय. बिनविरोध निवडून आलेल्या उमेदवाराने लेखी अर्ज केल्यानंतर त्यास अनामत रक्कम परत मिळू शकते.

प्रश्न ५ उमेदवार बिनविरोध निवडून आला असेल, तर निवडणुकीच्या खर्चाचा दैनंदिन आणि अंतिम हिशोब कधीपर्यंत सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवार बिनविरोध निवडून आला असेल तर त्याच्या निवडणूक खर्चाचा दैनंदिन हिशोब तो उमेदवार बिनविरोध निवडून आल्याचे जाहीर झाल्याच्या दुसऱ्या दिवशी व निवडणुकीच्या खर्चाचा अंतिम हिशोब निवडणूक निकाल जाहीर झाल्यापासून ३० दिवसाचे आत सादर करणे आवश्यक आहे.
(राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश दि.७.२.१९९५)

प्रश्न ६ उमेदवार बिनविरोध निवडून आला असेल तर त्यास प्रमाणपत्र केव्हा देण्यात यावे ?

उत्तर :- उमेदवार बिनविरोध निवडून आल्याचे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कडून जाहिर केले जाते.

१२

चिन्ह वाटप व मतपत्रिका छपाई

(Allotment of symbol & Printing of Ballot Papers)

१) चिन्हाची यादी - आरक्षित मुक्त चिन्हे

प्रश्न १ निवडणूक चिन्हांचे प्रकार कोणते ? व ते कोठे पहावयास मिळतील ?

उत्तर :- निवडणूक चिन्हांचे आरक्षित चिन्हे व मुक्त चिन्हे असे दोन प्रकार आहेत. मान्यताप्राप्त राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय राजकीय आरक्षित चिन्हांचे तक्ते जिल्हा निवडणूक अधिकारी, निवडणूक निणय अधिकारी यांच्य कार्यालयात तसेच राज्य निवडणूक आयोगाच्य संकेतस्थळावर पहावयास मिळतील.

प्रश्न २ मुक्त चिन्हांची यादी कोण तयार व प्रसिध्द करते. ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोग मुक्त चिन्हांची यादी तयार करुन प्रसिध्द करतात.

२) चिन्ह वाटप पध्दती

प्रश्न १ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना निवडणूक चिन्हांचे वाटप कोण करतात?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या सर्व उमेदवारांना निवडणूक चिन्हांचे वाटप निवडणूक निर्णय अधिकारी हे करतात.

प्रश्न २ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना निवडणूक चिन्हांचे वाटप केव्हा आणि कोठे केले जाते.? त्या विषयी उमेदवाराना लेखी कळविण्यात येते काय ?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना निवडणूक चिन्हांचे वाटप हे राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित करुन दिलेल्या कार्यक्रमानुसार निवडणूक निणय अधिकारी यांच्या कार्यालयामध्ये केले जाते त्याबाबत उमेदवाराना लेखी पूर्व सूचना दिली जाते.

प्रश्न ३ चिन्ह वाटपाची सर्वसाधारण कार्यपध्दती काय आहे? चिन्ह वाटप कोणत्या क्रमाने करण्यात यावे?

उत्तर :- चिन्ह वाटपाची कार्यपध्दती खालील प्रमाणे आहेत.

१. कोणत्याही प्रभागात कोणतेही निवडणूक चिन्ह एकापेक्षा अधिक उमेदवारांना वाटप करण्यात येणार नाही.

२. निवडणूक चिन्ह वाटप करतांना राज्य निवडणूक आयोगाकडील अधिकृत अद्यावत चिन्हांच्या तक्त्यातील मुक्त चिन्हापैकीच चिन्हे उमेदवारांना नेमून देण्यात येतील.

३. चिन्हे नेमून देताना उमेदवाराला कोणत्याही प्रकारे चिन्हाकंरिता प्राधान्य् क्रम देण्याच्या अथवा ठरावीक चिन्ह मागण्याचा अधिकारी असणार नाही. निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराच्या यादीतील एका उमेदवारास एक या प्रमाणे मुक्त चिन्हांच्या तक्त्यातील क.नुसार चिन्ह नेमुन देण्यात येईल. उदा. पहिल्या उमेदवाराचे विमान, दुसऱ्या कपाट, तिसऱ्या कुऱ्हाड या प्रमाणे चिन्ह देण्यात येतील ही कार्यवाही त्या ग्रामपंचायतीच्या सर्व प्रभागातील सर्व निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना चिन्ह वाटप होईपर्यत सुरु राहिल.

४. अशा प्रकारे एका ग्रामपंचायतीमध्ये सर्व प्रभागातील निवडणूक लढविणाऱ्यासर्व उमेदवारांना एका उमेदवारास एक या प्रमाणे चिन्ह वाटप करतांना मुक्त चिन्हांच्या तक्त्यातील सर्व चिन्हे संपुष्टात आल्यास पुढील उमेदवारास तक्त्यातील पहिल्या क्रमांकावरील चिन्हापासुन चिन्हाचे वाटप करण्यात येईल.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अंधिनियमाचे कलम १० (अ) च्या तरतुदीनुसार व राज्य निवडणूक अयोगाचे आदेश दि. १३.११.२००७)

प्रश्न ४कोणत्या उमेदवाराना निवडणूक चिन्हांचे वाटप केले जाते. ?

उत्तर :- वैधरित्या नामनिर्दिष्ट उमेदवारांच्या यादीमधील उमेदवारी मागे न घेणाऱ्या म्हणजेच निवडणूक लढविणाऱ्या सर्व उमेदवारांना निवडणूक चिन्हाचे वाटप केले जाते.

प्रश्न ५एकापेक्षा जास्त उमेदवारांना एकच चिन्ह देता येईल काय. ?

उत्तर :- नाही,

प्रश्न ६ चिन्ह वाटप हे प्रभागनिहाय करण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय, चिन्ह वाटप हे प्रभागनिहाय करण्यात येते व प्रभागातील सर्व जागांकरिता चिन्हांचे वाटप एकाच वेळी सुरु करण्यात येते.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश एसईसी-२००९/प्रक्र४९/का ११ दि.४.२.२०१२)

प्रश्न ७ एकाच प्रभागातील वेगवेगळया जागा करिता निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांना एकच / समान चिन्ह वाटप करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही, कोणत्याही प्रभागात एकच निवडणूक चिन्ह एकापेक्षा अधिक उमेदवारांना वाटप करता येणार नाही. (संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश रानिआ-२००९/प्रक्र४९/का ११ दि.४.२.२०१२)

प्रश्न ८ चिन्ह वाटपाच्या निणयाविरुध्द अपिल करता येते काय ? असल्यास कोणाकडे ?

उत्तर :- नाही, निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना केलेले चिन्ह वाटप हे अंतिम असुन त्या विरुध्द अपिलाची तरतुद नाही.

प्रश्न ९ निवडणूक निर्णय अधिकारी राज्य निवडणूक आयोगाने दिलेल्या मुक्त चिन्हाच्या यादी व्यतिरिक्तचे चिन्ह उमेदवाराने मागणी केल्यास देऊ शकतो काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १०निवडणूक चिन्ह वाटपानंतर निवडणूक अधिकाऱ्याने सर्व उमेदवारांना चिन्हांचा नमुना देणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडून निवडणूक चिन्ह वाटपानंतर प्रत्येक उमेदवारास वाटप करण्यात आलेले चिन्ह व त्याचा नमुना उपलब्ध करुन देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ११ चिन्ह वाटपाचे वेळी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कक्षात कोणास उपस्थित राहता येईल. ?

उत्तर :- चिन्ह वाटपाचे वेळी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कक्षामध्ये संबंधित उमेदवार उपस्थीत राहू शकतात.

३) निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी प्रसिध्द करणे.

प्रश्न १ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी केव्हा व कोठे प्रसिध्द करण्यात येते?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना निवडणूक चिन्हांचे वाटप केल्यानंतर विहित नमुन्यामध्ये निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी तयार करण्यात येते आणि ही यादी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयाच्या नोटिस बोर्डवर प्रसिध्द करण्यात येते.

प्रश्न २ निवडणूक चिन्हांचे वाटप केल्यानंतर, निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी कोणत्या नमुन्यामध्ये प्रसिध्द करणे आवश्यक आहे.?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांना चिन्ह वाटप केल्यानंतर निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी विहीत नमुन्यामध्ये तयार करुन प्रसिध्द करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी तयार करतांना त्यामध्ये उमेदवारांची नावे कोणत्या क्रमाने लावणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या यादी मधील उमेदवाराची नावे त्यांच्या नामनिर्देशनपत्रामध्ये नमूद केलेल्या नावाच्या मराठी वर्णानुक्रमाने लावणे आवश्यक आहे.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोग यांचे आदेश दि. १८.२.२००६)

प्रश्न ४ एखादया उमेदवाराच्या नावाच्या मागे कोणतीही आद्याक्षरे जोडण्यात आली असतील (आर.टी.शिंदे) तर त्या नावांची क्रमवारी लावताना कोणते अक्षर विचारात घेणे आवश्यक आहे. ?

उत्तर :- उमेदवाराच्या नावाच्या मागे कोणतेही अद्याक्षर नावे जोडण्यात आली असतील तर, पुर्वाक्त प्रयोजनासाठी त्याकडे दुर्लक्ष करण्यात येईल. अशा रितीने आर.टी.शिंदे असे नाव असणाऱ्या उमेदवाराच्या बाबतीत वर्णाक्रमानुसार, निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराच्या यादीतील त्या उमेदवाराचे स्थान "श" या अक्षराच्या संदर्भात निश्चित करण्यात येईल. परंतु "आर" अक्षराच्या संदर्भात नव्हे.

प्रश्न ५ जर दोन उमेदवारांचे नावे एकच असतील परंतु आद्याक्षरे वेगवेगळी असतील (उदा. एस.बी.पाटील व डी.एस.पाटील) तर नावाची क्रमवारी लावतांना कोणते अक्षर विचारात घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- जर दोन उमेदवारांचे नावे एकच असतील परंतु आद्याक्षरे वेगवेगळी असतील तेव्हा उदा.एस.बी.पाटील व डी.एस.पाटील असे असतील तेव्हा त्या दोन अद्याक्षरातील पहिल्या अक्षराच्या संदर्भात एकानंतर एक अशी क्रमवारी लावण्यात येतील. म्हणजेच "ए" आणि "डी" या अक्षराच्या संदर्भाने क्रम निश्चित करण्यात येईल. म्हणजेच एस.बी.पाटील प्रथम व त्यानंतर डी.एस.पाटील असे येईल.

प्रश्न ६ दोन किंवा अधिक उमेदवाराचे संपूर्ण नाव एकच असेल तर नावाची क्रमवारी कशी लावण्यात यावी ?

उत्तर :- दोन किंवा अधिक उमेदवाराचे संपूर्ण नाव एकच असेल तर, त्यांचा व्यवसाय किंवा राहण्याचे ठिकाण किंवा इतर कोणत्याही रितीने त्यांच्यात फरक दर्शविण्यात येईल. तसेच अशा उमेदवाराच्या नावाचा क्रम हा उमेदवाराच्या फरक दर्शविणाऱ्या नावाच्या संदर्भात लावण्यात येईल.

प्रश्न ७ निवडणूक लढविणाऱ्या यादीमध्ये नावांची क्रमवारी लावतांना उमेदवाराचे कोठे नमूद केलेले नावे विचारात घेणे बधनकारक आहे.

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीमधील उमेदवारांच्या नावाचा क्रम ठरविण्यासाठी त्याने नामनिर्देशनपत्रात उमेदवाराचे नाव या रकान्यात नमूद केलेले नाव विचारात घेणे बंधनकारक आहे.

प्रश्न ८ उमेदवाराच्या नावाअगोदर ॲडव्होकेट, डॉक्टर, प्राध्यापक, पदमश्री, हिम्मतबहादूर किंवा इतर ही कोणतीही पदवी नमुद केली असेल तर नावांची क्रमवारी लावताना त्याचा विचार करावयाचा अगर कसे ?

उत्तर :- कोणतीही सन्मानदर्शक, विद्याविषयक, वंशपंरागत, व्यावसायीक किंवा इतर कोणतीही पदवी उमेदवाराच्या नावाला जोडण्यास कोणतीही हरकत असणार नाही, परंतु अशी पदवी, वैधरित्या नामनिर्देशित उमेदवारांच्या किंवा निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या यादीतील नावे वर्णाक्रमाने लावतांना केव्हाही विचारात घेतली जाणार नाहीत.

प्रश्न ९ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची यादी कोणत्या भाषेत तयार करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराची यादी मराठी भाषेत तयार करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १०निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीची प्रत उमेदवारांना देणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- बंधनकारक नाही. तथापि उमेदवार अथवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधीने निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीची प्रत मागितल्यास ती त्यांना देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ११ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराबाबतची माहिती कोणास पाठविणे आवश्यक आहे.?

उत्तर :- निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराची माहिती तहसिलदार तथा निवडणूक अधिकार यांचे मार्फत जिल्हाधिकारी यांना पाठविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १२नामनिर्देशनपत्रात नमुद केलेल्या नावाव्यतिरिक्त इतर नाव छापण्याबाबत उमेदवाराने विनंती केल्यास त्याची मागणी मान्य करता येईल काय ? अशी मागणी मान्य झाल्यास मतपत्रीकेवरील उमेदवारांच्या अनुक्रमांमध्ये बदल होईल काय ?

उत्तर :- होय, उमेदवाराने निवडणूक निणय अधिकारी यांना लेखी मागणी केल्यानुसार नामनिर्देशनपत्रात नमुद केलेल्या नावाव्यतिरिक्त इतर नाव मतपत्रिकेवर नाव छापता येईल. परंतु त्यामुळे मतपत्रिकेवरील उमेदवाराच्या अनुक्रमांमध्ये बदल होणार नाही. निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या यादीमधिल उमेदवाराचा अनुक्रमांक हा मतपत्रिकेमध्येही कायम राहिल.

४) मतपत्रिका तयार करणे व छपाई

प्रश्न १ मतपत्रिका तयार करण्याची व छापून घेण्याची जबाबदारी कोणाची असते?

उत्तर :- मतपत्रिका तयार करण्याची व छापून घेण्याची जबाबदारी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची असते.

प्रश्न २ मतपत्रिकेसाठी नमुना विहित केलेला आहे काय ?

उत्तर :- होय, राज्य निवडणूक आयोगाकडून मतपत्रिकेचा नमुना विहित करण्यात आलेला आहे.
(संदर्भ :- रा. नि.आ. दिनांक १८.२.२००६ चे आदेश)

प्रश्न ३ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीप्रमाणे मतपत्रिकेची छपाई करणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय, निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या यादीप्रमाणे मतपत्रिकेची छपाई करण्यात येते.

प्रश्न ४ मतपत्रिका तयार करण्याची जबाबदारी कोणाची आहे ?

उत्तर :- मतपत्रिका तयार करण्याची व छापण्याची सर्वस्वी जबाबदारी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची असते.

प्रश्न ५ निवडणुकीसाठी किती प्रकारच्या मतपत्रिकांची छपाई करावी लागते?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसाठी राज्य निवडणूक आयोगाच्या इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राद्वारे मतदान घेण्यासाठी आदेश पारित केलेले आहेत.सदर निवडणुकांसाठी दोन प्रकारच्या मतपत्रिकांची छपाई करावी लागते. १. मतदान यंत्रावर लावण्यासाठी व प्रदत्त मतांसाठीची मतपत्रिका २. टपाली मतपत्रिका

प्रश्न ६ मतपत्रिकांची छपाई कोठे करावी?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे मतपत्रिकांची छपाई शासकीय मुद्रणालयामध्ये करणे आवश्यक आहे. तथापि, शासकीय मुद्रणालयाकडुन मतपत्रिका छपाईसाठी काही तांत्रिक अडचण असल्यास अथवा छपाई करावयाची मतपत्रिकांची संख्या कमी असल्यास, मतपत्रिकांची सुरंक्षीतता व गोपनियता राहील याची दक्षता घेऊन मतपत्रिकांची छपाई स्थानिक मुद्रणालयामध्ये करता येऊ शकेल.
(आयोगाचे परिपत्रक दि.१७.११.२०१४)

प्रश्न ७ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीमध्ये वरीलपैकी एकही नाही (NOTA) याचा समावेश नाही. तरी मतपत्रिकावर छपाई करताना त्याचा समावेश करावयाचा काय ?

उत्तर :- होय, निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीप्रमाणे मतपत्रिकेवरील उमेदवारांची नावे छापण्यात यावीत व शेवटच्या उमेदवाराच्या नावानंतर None of the above / वरील पैकी एकही नाही हा पर्याय छापण्यात यावा.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश करानिआ-२०१३/प्रक्र११/का१२ दि.१२.११.२०१३)

प्रश्न ८ मतपत्रिकेचा नमुना उमेदवाराना उपलब्ध करुन देण्यात येतो काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ९ बहु सदस्यीय प्रभाग पध्दतीमध्ये विविध जागांसाठीच्या मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकाबाबत मतदारास कसे कळेल ?

उत्तर :- ग्रामपंचयात निवडणूक बहुसदस्यीय प्रभाग पध्दतीने असल्याने व राज्य निवडणूक आयोगाने दि.१८.२.२००६ च्या आदेशान्वये मतपत्रिकेचे रंग खालील प्रमाणे निशचित करण्यात आलेले आहे.

१. सर्वसाधारण जागेसाठी -- पांढरा रंग
२. अनुसूचित जातीच्या जागेसाठी-- फिका गुलाबी रंग
३. अनुसूचित जमातीच्या जागेसाठी -- फिका हिरवा रंग
४. नागरिकांच्या मागास प्रवर्गासाठी -- फिका पिवळा रंग

प्रश्न १०प्रत्येक प्रकारची मतपत्रिका किती संख्येने छापण्यात याव्यात ?

उत्तर :- मतपत्रिका किती छापाव्यात ही बाबत किती मतदान केंद्रे उभारण्यात येणार आहेत यावर तसेच किती मतदान यंत्रे वापरण्यात येणार आहेत (राखीवसह) यावर अवलंबुन राहील. प्रत्येक बॅलेटिंग युनिटसाठी एक मतपत्रिका आणि प्रत्येक मतदान केद्रांसाठी २० प्रदत्त मतपत्रिका आवश्यक आहेत. त्यामुळे जितकी मतदान यंत्रे वापरावयाची आहेत (राखीवसह) तेवढया मतपत्रिका छापणे जरुरीचे आहे.तथापि, आणिबाणीच्य प्रसंगी उपयोगी पडण्यासाठी १०% राखीव मतपत्रिकेची छपाई करावी. त्यामुळे या सर्व बाबींचा विचार करुन १० च्या पटीमध्ये मतपत्रिका छापण्यात याव्यात. निवडणूक कर्तव्यर्थ किती अधिकारी / कर्मचारी यांना टपाली मतपत्रिका द्यावी लागेल याचा अंदाज बांधुन टपाली मतपत्रिकांची छपाई करावी.

प्रश्न ११ सर्व प्रकारच्या मतपत्रीका या कोणत्या भाषेमध्ये छापाव्यात. ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीत सर्व प्रकारच्या मतपत्रिका मराठी भाषेमध्ये छापण्यात याव्यात.

प्रश्न १२मतपत्रिकेची छपाई मुद्रणालण्यामध्ये करतेवळी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी छपाईबाबत कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे. ?

उत्तर :- मतपत्रिकेची छपाई करतेवेळी मतपत्रिकेवरील निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीमधील तपशिलाप्रमाणे अचूक असल्याची खात्री करुन घ्यावी. उदा. ग्रामपंचायतीचे नाव, प्रभागाचे नाव, उमेदवाराचे नाव व निवडणूक चिन्ह, उमेदवारांचा अनुक्रमे इ. अचुक असल्याची खात्री करणे तसेच मतपत्रिका योग्य रंगाच्या कागदावर छापण्यात येत आहेत याची खात्री करावी. मतपत्रिकांची सुरक्षितता व गोपनियता राहिल याची दक्षता घेणे व

छापलेल्या सर्व मतपत्रिका सुरक्षितरित्या निवडणूक कार्यालयात आल्याची खात्री करणे इ. बाबीची दक्षता घेणे आवश्यक आहे.

तसेच मतपत्रिका छापताना ती अशारितीने छापणे आवश्यक आहे की, जेणेकरुन मतपत्रिका बॅलेटिंग युनिटमध्ये घट्ट चिकटवल्यानंतर उमेदवाराचे नाव नमुद केलेला चौकोन हा बॅलेटिंग युनिटवरील रेषेशी जुळला पाहिजे. त्यासाठी मतपत्रिका छापताना अत्यंत काळजी घेणे आवश्यक आहे. त्यांना त्यानुसार आवश्यक ती मोजमापे घेण्यास सांगावे जेणेकरुन मधल्या रेषा व त्यांची जाडी याबाबत बॅलटिंग युनिटवर त्यासाठी ठेवलेल्या जागेशी बरोबर जुळतील. बॅलटिंग युनिटवर वापरण्यासाठी घ्यावयाच्या मतपत्रिकांना स्थळप्रतीची आवश्यकता नसून त्यांचे बंडलदेखील शिवून घेण्याची आवश्यकता नाही. मतपत्रिका सुट्याच ठेवाव्यात.

प्रश्न १३टपाली मतपत्रिका व मतदानयंत्रावरील मतपत्रिका यामध्ये कोणता फरक असतो?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिका व मतदानयंत्रावरील मतपत्रिका यामध्ये खालीलप्रमाणे फरक असतो -

अ) प्रत्येक टपाली मतपत्रिकेस स्थळप्रत (काऊंटर फाईल)असते. परंतु मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकेत ती नसते.

आ) टपाली मतपत्रिकेवर उमेदवाराचे नाव छापण्यात येते, चिन्ह छापण्यात येत नाही. परंतु मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकेवर उमेदवाराचे नाव व चिन्ह छापण्यात येते.

इ) टपाली मतपत्रिका ही मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकेपेक्षा कमी लांबीची असते.

प्रश्न१४ प्रदत्त मतपत्रिका व मतदानयंत्रावरील मतपत्रिका यामध्ये कोणता फरक असतो?

उत्तर :- प्रदत्त मतपत्रिका व मतदानयंत्रावरील मतपत्रिका यामध्ये फरक असत नाही. मतदान यंत्रासाठी ज्या प्रकारची मतपत्रिका छापली जाणार आहे त्याच प्रकारची मतपत्रिका ही प्रदत्त मतपत्रिका म्हणून वापरण्यात येते. मात्र प्रत्येक प्रदत्त मतपत्रिकेच्या मागील बाजूवर प्रदत्त मतपत्रिका असा शिक्का उमटविण्यात येतो.

प्रश्न१५ टपाली मतपत्रिकेस स्थळप्रत असते काय ?

उत्तर :- होय. प्रत्येक टपाली मतपत्रिकेस स्थळप्रत (काऊंटर फाईल) असते. ही स्थळप्रत मतपत्रिकेच्या अगदी वरच्या बाजूस असते.

प्रश्न १६टपाली मतपत्रिकेवर उमेदवाराचे चिन्ह छापतात काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१७ टपाली मतपत्रिकेवर उमेदवाराच्या पक्षाचे नाव छापतात काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १८अन्य सर्व प्रकारच्या मतपत्रिकेच्या छपाईपूर्वी टपाली मतपत्रिकेची छपाई प्राधान्याने करणे का आवश्यक आहे?

उत्तर :- निवडणूक कर्तव्यावर मतदार असलेल्या अनेक शासकीय कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्यात येते या निवडणूक कर्मचाऱ्यांना त्यांचा मतदानाचा हक्क बजावता येण्यासाठी टपाली मतपत्रिकेची सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. त्यामुळे या निवडणूक कर्मचाऱ्यांना वेळेमध्ये टपाली मतपत्रिका उपलब्ध करुन देणे आणि त्यावर त्यांनी मत नोंदवून ती टपाली मतपत्रिका मतमोजणीपूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे प्राप्त होणे आवश्यक आहे ही सर्व कार्यवाही वेळेमध्ये पुर्ण करण्यासाठी अन्य सर्व प्रकारच्या मतपत्रिकेच्या छपाईपूर्वी टपाली मतपत्रिकेची छपाई प्राधान्याने करण्यात येते.

प्रश्न १९प्रदत्त मतपत्रिका कोणत्या आकाराची असावी?

उत्तर :- प्रदत्त मतपत्रिका मतदान यंत्रावरील मतपत्रिकेच्या आकाराप्रमाणेच असते.

प्रश्न२० टपाली आणि प्रदत्त मतपत्रिका या कोणत्या रंगाच्या असाव्यात?

उत्तर :- प्रभाग पध्दतीमध्ये जागानिहाय निश्चित करुन दिलेल्या रंगानुसार मतदान यंत्राकरिताच्या मतपत्रिका तसेच टपाली व प्रदत्त मतपत्रिका छापण्यात येतात.

प्रश्न २१मतदान केंद्रावर मतदानासाठी आलेल्या मतदारास मतदान करण्यापुर्वी एखादया उमेदवाराचे व आणि त्याचे चिन्ह यांचे मतपत्रिकेवर स्थान कोठे आहे? हे कसे पाहता येईल ?

उत्तर :- यासाठी मतदानाच्या दिवशी प्रत्येक मतदान केंद्राच्या बाहेर ठळकपणे मतपत्रिकेचा नमुना किंवा डमी मतपत्रिका लावलेली असते. हा मतपत्रिकेचा नमुना किंवा डमी मतपत्रिका ही मतदान यंत्रावर लावलेल्या मतपत्रिकेसारखीच

असते. यावरुन मतदान केंद्रावर मतदानासाठी आलेल्या मतदारास मतदान करण्यापूर्वी एखादया उमेदवाराचे नाव आणि चिन्ह याचे मतपत्रिकेवर स्थान पाहता येईल.

प्रश्न२२ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीप्रमाणे मतपत्रिकेचे प्रारुप मुद्रणालयाकडून तपासणीसाठी मिळाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी ते प्रारुप तपासताना कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- (१) मतपत्रिकेचे प्रारुप मुद्रणालयामध्ये तपासणीसाठी जाताना निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी खालील कागदपत्रे व साहित्य सोबत आवश्यक राहिल.

अ) निवडणूक लढविणाऱ्या सर्व उमेदवारांच्या सर्व नामनिर्देशनपत्राची छायाप्रत /फोटोकॉपी.

आ) निवडणूक निणय अधिकारी या पदनामाचे मराठी व इग्रजी भाषेमधील गोल व आडवे रबरी शिक्के

इ) मराठी बाराखडीची प्रत

२) मुद्रणालयाकडून मतपत्रिकेची प्रारुप प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी मतपत्रिकेवरील तपशिल निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या यादीमधील तपशिलाप्रमाणे अचूक असल्याची खात्री करुन घेणे आवश्यक आहे. उदा. ग्रामपंचायतीचे नाव, मतदारसंघाचे / प्रभागाचे नाव, उमेदवारांचे नाव व निवडणूक चिन्ह, उमेदवाराचा अनुक्रम इ. अचूक असल्याची तसेच मतपत्रिका योग्य रंगाच्या कागदावर छापल्या जात आहे याची खात्री करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न२३ छपाई करण्यात आलेल्या सर्व प्रकारच्या मतपत्रिकेची निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे मार्फत पुन्हा तपासणी करणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय, छपाई पुर्णा झाल्यानंतर सर्व प्रकारच्या मतपत्रिकांची तपासणी विशेष पथकामार्फत करावी जेणेकरुन कोणत्याही निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराचे नाव व चिन्ह वगळले गेले नाही अथवा चुकीने छापले गेले असल्यास ते तात्काळ लक्षात येईल. त्याचबरोबर जितक्या मतपत्रिका छापण्याचे आदेश मुद्रणालयास दिलेले आहेत तितक्या मतपत्रिका छापल्या आहेत किंवा कसे हे तपासणे आवश्यक आहे. तसेच काही मतपत्रिका खराब असल्याचे किंवा मतपत्रिकेच्या अनुक्रमांकाची पुनरावृत्ती झाली असेल तर त्याबाबत वेळीच दुरुस्ती करणे शक्य होते.

प्रश्न२४ मुद्रणालयामधुन सर्व प्रकारच्या मतपत्रिका प्राप्त झाल्यानंतर त्यांची वाहतुक आणि साठवणुक करण्यासंदर्भामध्ये कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे. ?

उत्तर :- मुद्रणालयामधुन सर्व प्रकारच्या मतपत्रिका प्राप्त झाल्यानंतर त्यांची निवडणूक निणय अधिकारी यांच्या मुख्यालयापर्यंतची वाहतुक ही योग्य पोलिस सुरक्षा असलेल्या बंदीस्त वाहनामधुन करावी. त्यानंतर सर्व मतपत्रिका असलेली कुलुप लावून सिलबंद केलेली लोखंडी पेटी ही कोषागारामध्ये किंवा अन्य सुरक्षित ठिकाणी योग्य त्या पोलिस बदोबस्तामध्ये ठेवण्यात यावी.

प्रश्न२५ वापरुन शिल्लक राहिलेल्या सर्व प्रकारच्या मतपत्रिकेचे काय करावी. ?

उत्तर :- निवडणूक प्रकिया पूर्ण झाल्यानंतर अशा वापरुन शिल्लक राहिलेल्या सर्व प्रकारच्या मतपत्रिका या एखादया लोखंडीपेटी मध्ये ठेवुन तहसिलदार/ निवडणूक अधिकारी यांच्या आदेशानुसार कोषागारात किंवा अन्य सुरक्षित ठिकाणी ठेवुन त्यानंतर आयोगाच्या आदेशानुसार त्या योग्य वेळी नष्ठ कराव्यात.

प्रश्न२६ उमेदवाराने स्वतःच्या प्रचारासाठी नमुना मतपत्रिका छापताना कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- उमेदवाराने आपल्या मतदारांना माहिती देण्यासाठी नमुना (डमी) मतपत्रिका छापण्यास हरकत नाही, तथापि, सदर मतपत्रिकेवर त्यांनी स्वतःचे नाव, अनुक्रमांक, व चिन्ह इतकीच माहिती छापावी. अन्य कोणत्याही उमेदवाराचे नाव अनुक्रमांक आणि चिन्ह अशा मतपत्रिकेवर छापु नये. तसेच ज्या रंगाची मतपत्रिका संबंधित मतदान केंद्रावर वापरण्यात येणार आहे त्याऐवजी दुसऱ्या रंगाची नमुना (डमी) मतपत्रिका छापता येईल. त्याचबरोबर सदर नमुना मतपत्रिका ही मतदान केंद्रावर वापरण्यात येणाऱ्या मतपत्रिकेपेक्ष्या वेगळया आकाराची असावी.

५) आवश्यक EVM निश्चित

प्रश्न १ निवडणुकीसाठी लागणाऱ्या मतदान यंत्राची संख्या कशी निश्चित केली जाते. ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी एक कंट्रोल युनिट व एक बॅलेट युनिट यांची आवश्यकता असते. परंतु मतदार संघामधील निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराची संख्या १४ पेक्षा असेल तर त्याप्रमाणामध्ये अधिकच्या बॅलेट युनिटची आवश्यकता असते. त्यामुळे मतदार संघामधिल निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांची संख्या, मतदान कर्मचारी व मतदार यांच्या प्रशिक्षणासाठी आवश्यक मतदान यंत्रे आणि राखीव मतदान यंत्रे यांचा विचार करुन निवडणुकीसाठी लागणाऱ्या मतदान यत्रांची संख्या निश्चित केली जाते.

प्रश्न २ मतदान केद्रावर वापरण्यात येणाऱ्या कंट्रोल युनिट व बॅलेट युनिटची संख्या वेगवेगळी असू शकते काय ?

उत्तर :- होय, एखादया मतदारसंघामध्ये निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांची संख्या ही १४ पेक्षा अधिक असेल तर त्या प्रमाणामध्ये अधिकच्या बॅलेट युनिटची आवश्यकता असते. परंतु कंट्रोल युनिट हे एकच पुरेसे ठरते. त्यामुळे कंट्रोल युनिटपेक्षा बॅलेट युनिटची संख्या अधिक असु शकते.

प्रश्न ३ प्रत्येक प्रभागासाठी राखीव मतदान यंत्रे ठेवण्यात येतात काय ? त्यांची संख्या कशी निश्चित केली जाते ?

उत्तर :- होय, प्रत्येक प्रभागासाठी एक राखीव मतदान यंत्रे ठेवण्यात येते.

प्रश्न ४ राखीव मतदान यंत्रे मतदानाच्या दिवशी कोठे ठेवली जातात.?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी राखीव मतदान यंत्रे ही क्षेत्रीय अधिकारी यांच्याकडे ठेवली जातात.

प्रश्न ५ मतदान यंत्राची संख्या निश्चित करतांना मतदान कर्मचारी प्रशिक्षण आणि मतदार प्रशिक्षण यासाठी आवश्यक असलेल्या मतदान यंत्राचा विचार करणे योग्य आहे काय ?

उत्तर :- होय.

१३

निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांचे निवडणूक, मतदान तथा मतमोजणी प्रतिनिधी

१) मतदान प्रतिनिधी नेमणूक

प्रश्न १ मतदान प्रतिनिधीच्या नियुक्तीचे अधिकार कोणास आहेत व त्यांची नियुक्ती केव्हा करण्यात येते?

उत्तर :- मतदान प्रतिनिधीच्या नियुक्तीचे अधिकार निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराला किंवा त्यांच्या निवडणूक प्रतिनिधीला आहेत. त्यांची नियुक्ती मतदानाच्या दिवसांपूर्वी करण्यात येते.

प्रश्न २ मतदान प्रतिनिधींच्या नेमणुकीबाबत केंद्राध्यक्षांनी कोणत्या बाबी तपासाव्यात ?

उत्तर :- (i) मतदान प्रतिनिधीच्या नेमणूक पत्रावरील उमेदवाराच्या / निवडणूक प्रतिनिधीच्या स्वाक्षरीची पडताळणी नमुना स्वाक्षरी प्रपत्रावरुन करावी.

(ii) मतदान प्रतिनिधीचे नाव त्या मतदार केंद्राच्या मतदारयादीमध्ये आहे किंवा नाही याबाबत पडताळणी करावी.

प्रश्न ३ कोणत्याही व्यक्तीची नियुक्ती मतदान प्रतिनिधी म्हणून करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. त्या प्रभाग/मतदार संघाच्या मतदार यादीमध्ये नाव असणाऱ्या व्यक्तीची नियुक्ती मतदान प्रतिनिधी म्हणून करता येईल. त्या व्यक्तीला मतदार ओळखता यावेत, नियुक्त करावयाच्या मतदान प्रतिनिधींची नावे व पत्ते निवडणूकीच्या दिनांकापूर्वी किमान एक दिवस अगोदर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना कळवावी. ज्या व्यक्ती विरुध्द गुन्हेगारी नोंद असेल किंवा निवडणूक विषयक गैरव्यवहारात समाविष्ट असल्याची पुर्वीची नोंद असेल किंवा त्याच्या वर्तणूकीमुळे मतदारांमध्ये दहशत पसरु शकेल अथवा ज्या व्यक्तीचा मतदारांवर प्रभाव पडेल अशा व्यक्तींना मतदान प्रतिनिधी म्हणून नेमू नये.

(संदर्भ :- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणूकीसाठी आचार संहीतेबाबत राज्य निवडणूक आयोगाचे एकत्रित आदेश दिनांक २९.१२.२०११)

प्रश्न ४ मतदान प्रतिनिधीचे विहित नमुन्यामधील नियुक्ती पत्र कोणाकडे आणि केव्हा सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराने विहित नमुन्यातील नियुक्तीपत्र मतदान प्रतिनिधीच्या स्वाधीन करावे आणि मतदान प्रतिनिधीने हे नियुक्तीपत्र मतदान केंद्राध्यक्षांकडे मतदानाच्या दिवशी सादर करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी एका उमेदवारास किती मतदान प्रतिनिधी नियुक्त करता येतील ? व ही नेमणूक कधीपर्यंत करता येते ?

उत्तर :- प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी एका उमेदवाराला एका मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती करता येईल. ही नेमणूक मतदान सुरु होण्यापूर्वी त्याला अभिरुप मतदानाला उपस्थित राहता येईल अशा पध्दतीने करता येईल. नियुक्त करावयाच्या मतदान प्रतिनिधींची नावे व पत्ते निवडणूकीच्या दिनांकापूर्वी किमान एक दिवस अगोदर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना कळवावी.

प्रश्न ६ सर्वच मतदान केंद्रावर उमेदवाराला मतदान प्रतिनिधींची नेमणूक करणे बंधनकारक आहे काय?

उत्तर :- नाही. सर्वच मतदान केंद्रावर उमेदवाराला मतदान प्रतिनिधींची नेमणूक करणे बंधनकारक नाही.

प्रश्न ७ मतदान प्रतिनिधीचे कामकाज कोणत्या दिवशी असते ?

उत्तर :- मतदान प्रतिनिधीचे कामकाज मतदानाच्या दिवशी असते.

प्रश्न ८ मतदान प्रतिनिधीची जबाबदारी व कर्तव्ये कोणती आहेत ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी क्रमांक १ जेव्हा मतदाराची ओळख पटवितो त्यावेळी ओळखीस आक्षेप असल्यास असा आक्षेप नोंदविण्याची प्रमुख जबाबदारी मतदान प्रतिनिधीची असते. त्याचप्रमाणे मतदान केंद्रात येऊन मतदान करून गेलेल्या मतदारांची नोंद देखील ते आपल्या कडील मतदारयादीत घेतात. मतदान गुप्तपणे होण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष यांना आवश्यक ते सहकार्य करण्याची जबाबदारी देखील मतदान प्रतिनिधीची असते. मतदान प्रतिनिधीची कर्तव्ये खालीलप्रमाणे -

१) मतदानाच्या दिवशी मतदान सुरु होण्यापूर्वी अभिरुप मतदानाला (Mock poll) उपस्थित राहून त्याबाबतच्या घोषणापत्रावर स्वाक्षरी करणे.
२) मतदार असल्याची बतावणी करु पाहणा-या व्यक्तींना आक्षेप घेऊन मतदारांची तोतयागिरी शोधून काढण्यास केंद्राध्यक्षास मदत करणे.
३) मतदानापूर्वी व मतदानानंतर नियमानुसार मतदानयंत्र सुरक्षित व मोहोरबंद केल्यानंतर साक्षांकित करणे.
४) मतदान समाप्त झाल्यानंतर केंद्राध्यक्षाकडून नोंदविलेल्या मतांचा नमुना VM-३ मधील हिशोबाची व कागदी मोहरांच्या हिशोबाची प्रत घेणे.
५) मतदानाशी संबधित असलेले कागदपत्रे नियमानुसार योग्यप्रकारे सुरक्षित व मोहारबंद केले आहेत का हे पाहणे.
६) मोहोरबंद केल्यानंतर आवश्यक त्या ठिकाणी स्वतःची स्वाक्षरी करणे.

प्रश्न ९ मतदानाच्या दिवशी मतदान प्रतिनिधींनी मतदान केंद्रावर केव्हा हजर राहणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदानाचे दिवशी मतदान सुरु होण्याच्या वेळेपूर्वी साधारणत: ४५ मिनिटे अगोदर अभिरुप मतदान घेतले जाते. याकरिता मतदान प्रतिनिधींना मतदान केंद्रावर मतदान सुरु होण्यापूर्वी एक तास आधी हजर राहणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १०विहित नमुन्यामधील मतदान प्रतिनिधी नियुक्ती पत्रावरील उमेदवार किंवा निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या स्वाक्षरीची पडताळणी मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी कशी करावी ?

उत्तर :- विहित नमुन्यामधील मतदान प्रतिनिधी नियुक्ती पत्रावरील उमेदवार किंवा निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या स्वाक्षरीची पडताळणी ही निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांकडून पुरविण्यात आलेल्या नमुना स्वाक्षरी प्रपत्रावरुन मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी करावी.

प्रश्न ११मतदान केंद्रावर उपस्थित झालेल्या मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था कोठे व कशी केली जाते ? त्यांचा बसण्याचा क्रम कसा असतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावर मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था साधारणत: मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांच्या पाठीमागे अशारितीने केली जाते की मतदानापूर्वी मतदाराची मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांचेव्दारा ओळख पटविली जात असताना मतदाराचा चेहरा मतदान प्रतिनिधीस स्पष्टपणे दिसेल. मतदाराच्या ओळखीबाबत आक्षेप असल्यास तो सुलभपणे घेता यावा या बाबीची काळजी घेण्यात येते.

प्रश्न १२मतदान प्रतिनिधीकडे असलेली मतदारयादीची प्रत मतदान केंद्राच्या बाहेर घेऊन जाण्याची परवानगी त्यास आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१३ मतदान संपण्यापूर्वीच्या दोन तासामध्ये त्याच उमेदवाराच्या मतदान प्रतिनिधीची अदलाबदल होऊ शकते काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१४ मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान केंद्रावर प्राप्त झालेली मतदान प्रतिनिधी नियुक्ती पत्रे कोणत्या पाकिटामध्ये ठेवावीत ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षाने मतदान केंद्रावर प्राप्त झालेली मतदान प्रतिनिधी नियुक्ती पत्रे असंविधानिक पाकीटामध्ये ठेवावीत.

प्रश्न१५ मतदान प्रतिनिधीला तोतया मतदाराबाबत आक्षेप घेता येतो काय? त्याची प्रक्रिया कशी असते?

उत्तर :- होय. मतदान प्रतिनिधीला तोतया मतदाराबाबत आक्षेप घेता येतो. असा आक्षेप असल्यास विहित केलेली आक्षेप फी (रू.२/-) मतदान केंद्राध्यक्ष यांचेकडे जमा करावी लागते. आक्षेपा संदर्भातील कामकाज मतदान केंद्राध्यक्ष यांचे कडे वर्ग केले जाते व मतदान केंद्रात अन्य मतदारांची मतदान प्रक्रिया सुरळीत सुरू ठेवली जाते. मतदान केंद्राध्यक्ष मतदारास तोतयेगिरी व त्यास संदर्भातील प्रक्रियेबाबत माहिती देतो. त्यानंतर आक्षेपकास त्याच्या आक्षेपाच्या पुष्ठर्थ्य पुरावा सादर करण्याची सूचना दिली जाते. त्याचप्रमाणे मतदारास आपली ओळख सिध्द करण्याची संधी दिली जाते. आवश्यकतेनुसार संक्षिप्त चौकशी करून व उपलब्ध पुराव्याआधारे मतदान केंद्राध्यक्ष अशा आक्षेपाचा निर्णय घेतो. आक्षेप सिध्द झाल्यास आक्षेपकास आक्षेप फी परत मिळते व संबंधीत

तोतया मतदारा विरुध्द फौजदारी कार्यवाही करण्यात येते. आक्षेप सिध्द न झाल्यास अशी रक्कम शासन जमा करण्यात येते.

प्रश्न१६ मतदान प्रतिनिधीला मतदान केंद्रावर कोणतेही इलेक्ट्रॉनिक उपकरण उदा. मोबाईल, टॅबलेट, लॅपटॉप इ. वापरता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. मतदान प्रतिनिधीला मतदान केंद्रावर कोणतेही इलेक्ट्रॉनिक उपकरण उदा. मोबाईल, टॅबलेट, लॅपटॉप इ. वापरता येणार नाही.

प्रश्न१७ अभिरुप मतदानाच्या (Mock Poll) वेळी मतदान प्रतिनिधी हजर नसल्यास काय कार्यवाही करण्यात येते ?

उत्तर :- अभिरुप मतदानाच्या (Mock Poll) वेळी मतदान प्रतिनिधींनी हजर राहणे अपेक्षित असते. मात्र हजर नसल्यास (मतदानाच्या वेळेपूर्वी किमान ४५ मिनिटे अगोदर) अभिरुप मतदानाची प्रक्रिया सुरु करुन पूर्ण करण्यात येते.

प्रश्न १८मतदानानंतर नोंदविलेल्या मतदानाच्या हिशोबांच्या प्रतिंवर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. मतदानानंतर नोंदविलेल्या मतदानाच्या हिशोबांच्या प्रतींवर मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी घेणे आवश्यक आहे.

प्रश्न१९ मतदानानंतर कोणकोणत्या दस्ताऐवजांवर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेण्यात येते ?

उत्तर :- अभिरुप मतदानाच्या घोषणापत्रावर मतदान केंद्राध्यक्षांच्या घोषणा पत्राच्या शेवटच्या भागावर, मतदानाच्या हिशोबाच्या नमून्यावर मतदान यंत्रे सिलबंद करतांना त्याच्या पत्ता खुणचिठ्ठीवर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेण्यात येते. मतदान केंद्राध्यक्ष वेगवेगळया प्रकारच्या पाकीटात चिन्हांकीत मतदार यादी, नमूना व्ही.एम-१ या नमून्यातील मतदार नोंदवही, नमूना व्ही.एम-२ मधील प्रदत्त मते व त्यांची यादी ठेवण्यात आलेले पाकीट, विहीत नमून्यात आव्हानित मतांची यादी आणि राज्य निवडणूक आयोगाने सूचना दिल्यानुसार सीलबंद करावयाचे अन्य कोणतेकी कागदपत्र ठेवलेले पाकीट मोहोरबंद केल्यानंतर त्यावर मतदान प्रतिनिधीची स्वाक्षरी घेण्यात येते.

प्रश्न२० नियुक्त करावयाच्या मतदान प्रतिनिधीकडे EPIC (Electors Photo Identity Card) नसल्यास उमेदवाराने काय करावे ?

उत्तर :- उमेदवाराकडून एखादया व्यक्तीची प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती प्रस्तावित असेल मात्र त्या व्यक्तीकडे EPIC नसले तरी निवडणूक आयोगाने मान्य केलेले कोणतेही एक छायाचित्र असणारे ओळखपत्र मतदान प्रतिनिधीकडे असणे आवश्यक आहे.

प्रश्न२१ मतदान प्रतिनिधीने मतदान केंद्रावर येतांना सोबत कोणते दस्ताऐवज आणणे अपेक्षित आहे?

उत्तर :- मतदान प्रतिनिधीने मतदान केंद्रावर येतांना सोबत खालील दस्ताऐवज आणणे अनिवार्य आहे. :-

(i) मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती पत्र.
(ii) स्वत:चे छायाचित्र असणारे ओळखपत्र.

त्याचबरोबर मतदान प्रतिनिधीने मतदान केंद्रावर येताना खालील बाबी आणणे अपेक्षित आहे.

(i) संबंधीत मतदान केंद्राची मतदार यादी.
(ii) मृत, गैरहजर, स्थलांतरीत व दुबार मतदारांची यादी.
(iii) पेन, कागद, पेन्सील इ.

२) मतमोजणी प्रतिनिधी (Counting Agent)

प्रश्न १ मतमोजणी प्रतिनिधीची नेमणूक कोण करते ?

उत्तर :- मतमोजणी प्रतिनिधीची नेमणूक संबंधीत उमेदवार करतो.

प्रश्न २ उमेदवार कोणाला मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त करु शकत नाही ?

उत्तर :- मंत्री, खासदार, विधानसभा किंवा विधान परिषद सदस्य त्याचप्रमाणे सुरक्षा कवच उपलब्ध करुन देण्यात आलेल्या व्यक्तीला उमेदवार मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त करु शकत नाही.

प्रश्न ३ मतमोजणी प्रतिनिधी केव्हापर्यंत नियुक्त करण्याची उमेदवाराला मुभा आहे ?

उत्तर :- मतमोजणी सुरु होण्यापूर्वी मतमोजणी प्रतिनिधी नियुक्त करण्याची उमेदवाराला मुभा आहे.

प्रश्न ४ मतमोजणी प्रतिनिधीची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या कोणत्या ?

उत्तर :- मतमोजणी प्रतिनिधीने निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवाराच्या हितसंबंधांचे संरक्षण मतमोजणीच्या वेळी केले पाहीजे. व मतमोजणी प्रक्रियेच्या गोपनियतेचा भंग होणार नाही याबाबत दक्षता घेतली पाहीजे. त्याचप्रमाणे मतमोजणी सुरु होण्यापूर्वी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्राचे सिलींग सुव्यवस्थित असल्याबाबत खात्री करणे व मतमोजणी प्रपत्रावर स्वाक्षरी करणे. इ. मतमोजणी प्रतिनधींची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या आहेत.

प्रश्न ५ मतमोजणीच्या एका टेबलवरील नियुक्त मतदान प्रतिनिधी अन्य टेबलवरील मतमोजणीसाठी हजर राहू शकेल काय ? तसेच तो आक्षेप घेऊ शकेल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ६ मतमोजणी प्रतिनिधींच्या बसण्याची व्यवस्था व प्रवेश नियंत्रणाबाबत काय तरतुदी आहेत ?

उत्तर :- मतमोजणी टेबलासमोर जाळीच्या पलीकडे मतमोजणी प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था केली जाते. मतमोजणी प्रतिनिधींच्या बसण्याच्या क्रमवारीबाबत राज्य निवडणूक आयोगाच्या निश्चित अशा सूचना नाहीत. तथापी केंद्रिय निवडणूक आयोगातर्फे घेतल्या जाणाऱ्या निवडणुकींबाबत असणाऱ्या सूचनांनुसार उमेदवारांच्या प्रतिनिधींची बैठक व्यवस्था केली जाते. नियुक्तीचे वेळी प्रत्येक मतमोजणी प्रतिनिधीस छायाचित्रासह ओळखपत्र पुरविले जाते व अशा ओळखपत्रावर प्रतिनिधीस नेमून दिलेल्या टेबलचा अनुक्रमांक दर्शविलेला असतो. प्रतिनिधीस आपला टेबल सोडून अन्यत्र जाता येत नाही.

प्रश्न ७ मतमोजणी केंद्रामध्ये मतमोजणी प्रतिनिधी यांना कोणतेही इलेक्ट्रानिक उपकरण उदा. मोबाईल, टॅबलेट, लॅपटॉप इ. वापरण्याची परवानगी आहे काय ?

उत्तर :- नाही. मतमोजणी केंद्रामध्ये मतमोजणी प्रतिनिधी यांना कोणतेही इलेक्ट्रानिक उपकरण उदा. मोबाईल, लॅपटॉप, टॅबलेट इ. वापरण्याची परवानगी नाही.

प्रश्न ८ मतमोजणी प्रतिनिधींना एखादया प्रकरणात मतदान यंत्रावरील आकडेवारी समजून न आल्यास पुन्हा मतमोजणी करुन दाखविणे कायदेशीरदृष्टया योग्य असेल काय ?

उत्तर :- मतमोजणी पर्यवेक्षकाच्या टेबलावर कंट्रोल युनिट असेपर्यन्त पुन्हा रिझल्ट बटन दाबून उमेदवार निहाय मिळालेली मते दाखविता येतात. यामध्ये कायद्याने कोणतेही बंधन नाही. मात्र एकदा कंट्रोल युनिट सुरक्षा कक्षामध्ये पाठविल्यानंतर पुन्हा परत आणून दाखविता येणार नाही.

प्रश्न ९ मतमोजणी प्रक्रिये दरम्यान मतमोजणी प्रतिनिधीला मतमोजणी केंद्राच्या बाहेर जाण्याची परवानगी आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १०मतमोजणी प्रतिनिधीला निवडणूक निर्णय अधिका-याकडून ओळखपत्र देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

१४

मतदान प्रक्रियेची तयारी व कर्मचारी प्रशिक्षण
(Poll Day Preparation Including Training of Staff)

१) आवश्यक मनुष्यबळ निश्चिती

प्रश्न १ मतदानासाठी आवश्यक असणाऱ्या मनुष्यबळाची निश्चिती कशी व कोणाकडून केली जाते?

उत्तर :- मतदान केंद्राची एकूण संख्या, एखाद्या मतदान केंद्रावरील मतदारांची अधिकची संख्या, महिला मतदार अथवा पडदानशीन महिला मतदार संख्या यावरुन मतदानासाठी आवश्यक असणाऱ्या मनुष्यबळाची निश्चिती निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून केली जाते.

प्रश्न २ मतदानासाठी आवश्यक मनुष्यबळाची निश्चिती करताना सर्वसाधारणपणे कोणत्या विभागाकडील कर्मचारी निवडले जातात ?

उत्तर :- मतदानासाठी सर्वसाधारणपणे राज्य शासन तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे सर्व उपलब्ध कर्मचारी निवडले जातात. आवश्यकता भासल्यास शासकीय उद्योग समूह / उपक्रम, राज्यशासन अनुदानित संस्था यांचे कर्मचारी निवडले जातात.

प्रश्न ३ निवडणुकीसाठी लागणारे कर्मचारी टप्प्याटप्प्याने नियुक्ती करुन घेण्यात येतात काय ?

उत्तर :- आवश्यकतेप्रमाणे संख्या निश्चित करुन शक्यतो एकाच वेळेस निवडणुकीसाठी लागणारे कर्मचारी नियुक्ती करुन घेण्यात येतात.

प्रश्न ४ कंत्राटी कर्मचारी किंवा अंगणवाडी सेविका यांची नियुक्ती मतदान कर्मचारी म्हणून करता येईल काय ?

उत्तर :- आवश्यकतेनुसार सेवा उपलब्ध करुन घेता येतील.

प्रश्न ५ निवडणूक कर्तव्यावर असताना कोणताही अधिकारी अथवा कर्मचारी जखमी झाल्यास किंवा मृत्यु पावल्यास त्याबद्दल नुकसान भरपाई देण्याबाबत काय आदेश आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक कर्तव्यावर असताना कोणताही अधिकारी अथवा कर्मचारी जखमी झाल्यास किंवा मृत्यु पावल्यास त्याबद्दल नुकसान भरपाई देण्याबाबत आदेश खालीलप्रमाणे आहेत.:-

<u>निवडणुकीच्या कामावर असताना –</u>

अ) कर्मचाऱ्याचा मृत्यु झाल्यास त्याच्या वारसास ५,००,०००/- रुपये इतके सानुग्रह अनुदान.

आ) अतिरेकी कारवाया, नक्षलवाद्यांच्या कारवाया यात बाम्ब स्फोट, सुरुंग अथवा शस्त्रांचा हल्ला यामध्ये मृत झाल्यास त्याच्या वारसास १०,००,०००/- रुपये इतके सानुग्रह अनुदान.

इ) इजा पोहोचून कायमचे अपंगत्व आल्यास २,५०,०००/- रुपये सानुग्रह अनुदान,

ई) अतिरेकी कारवाया, नक्षलवाद्यांच्या कारवाया यात बाम्ब स्फोट, सुरुंग अथवा शस्त्रांचा हल्ला यामध्ये इजा पोहोचून कायमचे अपंगत्व आल्यास ५,००,०००/- रुपये सानुग्रह अनुदान.

महानगरपालिका, नगर परिषदा, नगर पंचायती निवडणुकांसंबंधी असे अनुदानाचे प्रस्ताव प्रकरणपरत्वे महानगरपालिका आयुक्त किंवा मुख्याधिकारी, नगरपालिका यांनी मंजूर करावेत. जिल्हा परिषद, पंचायत समित्या आणि ग्रामपंचायत निवडणुकीसंबंधी असे अनुदानाचे प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांनी त्यांच्या अभिप्रायासह शासनाच्या ग्रामविकास विभागास सादर करावे.

(संदर्भ : - राज्य निवडणूक आदेश दिनांक १०.०१.२०१२)

प्रश्न ६ खाजगी अनुदानित संस्थामधील कर्मचाऱ्यांना निवडणूक कर्तव्यावर घेता येते काय ?

उत्तर :- होय. राज्य शासन अनुदानित खाजगी संस्थांमधील कर्मचाऱ्यांना निवडणूक कर्तव्यावर घेता येते.

२) ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी लागणाऱ्या अधिकारी / कर्मचारी यांची नियुक्ती करणेचे अधिकार

प्रश्न १ निवडणूक कर्तव्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या अधिकारी / कर्मचारी यांची नियुक्ती करण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी निवडणूक अधिकारी तथा तहसिलदार यांना निवडणूक कर्तव्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या अधिकारी / कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्याचे अधिकार आहेत.

प्रश्न २ निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेले अधिकारी व कर्मचारी हे कोणाचे निर्देश, नियंत्रण व देखरेखीखाली काम करतात ?

उत्तर :- निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेले अधिकारी व कर्मचारी राज्य निवडणूक आयोगाच्या वतीने निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांच्या निर्देश, नियंत्रण व देखरेखीखाली काम करतात.

प्रश्न ३ महिला अधिकारी व कर्मचारी यांची नियुक्ती मतदान कर्मचारी म्हणून करताना कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- महिला अधिकारी व कर्मचारी यांची नियुक्ती मतदान कर्मचारी म्हणून करताना त्यांच्याकरिता वेगळी राहण्याची, प्रसाधनाची व इतर आवश्यक सुविधा मतदान केंद्राजवळ उपलब्ध होईल याची विशेष दक्षता घेणे व अशा महिला कर्मचाऱ्यांना त्याची पूर्व कल्पना देणे आवश्यक आहे. तसेच गर्भवती महिला, स्तनदा माता यांच्या मतदान कर्मचारी म्हणून नेमणूका करण्यात येवू नयेत.

प्रश्न ४ शारिरीकदृष्ट्या नि:समर्थ असलेल्या अधिकारी व कर्मचारी यांची नियुक्ती मतदान कर्मचारी म्हणून करताना कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- शारिरीकदृष्टया नि:समर्थ असलेल्या अधिकारी व कर्मचारी यांना मतदान केंद्राध्यक्ष / मतदान अधिकारी म्हणून त्यांचे कर्तव्य व्यवस्थित पार पाडता येणार नाही अशी सक्षम प्राधिकाऱ्यांची खात्री पटल्यास त्यांना मतदान केंद्रावर नेमणूक देऊ नये. याबाबत निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने नि:समर्थ अधिकारी/कर्मचारी यांना मतदान केंद्रावर नियुक्ती दिली जाणार नाही याबाबत दक्षता घ्यावी.

प्रश्न ५ मतदान कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्यासाठी विहित नमुना आहे काय ?

उत्तर :- होय. या विहित नमुन्यामध्ये नेमणूक करावयाच्या अधिकारी / कर्मचाऱ्यांचे पूर्ण नांव, मूळ पदनाम, कार्यालयाचे नांव, नेमणूकीचे पद (मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी-१ /सहाय्यक मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी २, ३) व नेमणूकीचे मतदान केंद्र इ. तपशिल असतो.

प्रश्न ६ निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचारी हे कर्तव्यावर हजर न झाल्यास कोणत्या तरतुदीन्वये ते कारवाईस पात्र ठरतात ?

उत्तर :- दि. २६ जुलै, २००० रोजी भारत निवडणूक आयोग, केंद्रशासन व इतर राज्यशासन (ज्यामध्ये महाराष्ट्र राज्याचा समावेश आहे) यांच्या मधील करारानुसार व त्यातील तरतुदीनुसार तसेच संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या अधिनियम / नियमातील तरतुदीनुसार निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचारी कर्तव्यावर हजर न झाल्यास कारवाईस पात्र ठरतात.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोग परिपत्रक दिनांक ०२ ऑगस्ट, २००६ व महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधि कलम २३)

३) मतदान पथक व त्यांची कर्तव्ये

प्रश्न १ निवडणुकीसाठी मतदान पथक केव्हा तयार होते व त्यांना मतदान केंद्र केव्हा निश्चित करुन देण्यात येते ?

उत्तर :- मतदान पथकाची रचना मतदानाच्या तारखेपूर्वी किमान आठ दिवस अगोदर होईल असे पाहावे तसेच मतदान पथकातील सर्व व्यक्तींना आदेश किमान ०३ दिवस अगोदर बजावले जातील याची दक्षता घ्यावी.

प्रश्न २ मतदान पथके तयार करताना काय दक्षता घ्यावी लागते ?

उत्तर :- (i) ज्यावेळी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे अधिकारी व कर्मचारी हे मतदान केंद्रावर नेमले जातील त्यावेळी मतदान केंद्राध्यक्ष व पहिला मतदान अधिकारी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा अधिकारी / कर्मचारी असू नये.

(ii) एका मतदान पथकामध्ये शासकीय व निमशासकीय कर्मचारी असावेत व ते वेगवेगळया कार्यालयातील कर्मचारी असावेत. मतदान केंद्राध्यक्ष हा निमशासकीय कर्मचारी असल्यास मतदान अधिकारी क्र.१ हा शासकीय कर्मचारी असावा.

(iii) एका मतदान केंद्रावर एकाच विभागातील एकापेक्षा जास्त कर्मचाऱ्यांना नेमणूक देवू नये.

(iv) वरिष्ठ अधिकारी / कर्मचाऱ्याला त्याच्यापेक्षा कनिष्ठ दर्जाच्या अधिकाऱ्याच्या अधिनस्त नेमणूक देऊ नये.

(v) आवश्यकतेप्रमाणे महिला मतदान अधिकाऱ्यांची नेमणूक करावी. इ. दक्षता मतदान पथके तयार करतांना घ्यावी.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रावरील मतदार संख्येनुसार मतदान पथकात कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्यात येते का ?

उत्तर :- होय. मतदान केंद्रावर मतदारांची संख्या ८०० पेक्षा अधिक असेल तर अशा मतदान केंद्रावर एक मतदान अधिकारी अधिकचा देण्यात यावा. तसेच मतदान पथकात आवश्यकतेनुसार चतुर्थश्रेणी कर्मचारी समाविष्ट करावेत.

प्रश्न ४ सर्वसाधारणपणे एका मतदान पथकाची रचना कशी असते ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे एका मतदान पथकामध्ये एक मतदान केंद्राध्यक्ष व तीन मतदान अधिकारी असावेत.

प्रश्न ५ एका मतदान पथकामध्ये शासकीय व निमशासकीय कर्मचारी कशारीतीने नियुक्त करावेत?

उत्तर :- एका मतदान पथकामध्ये शासकीय व निमशासकीय कर्मचारी असावेत व ते वेगवेगळया कार्यालयातील कर्मचारी असावेत. मतदान केंद्राध्यक्ष निमशासकीय कर्मचारी असल्यास मतदान अधिकारी क्र.१ हा शासकीय कर्मचारी असावा.

प्रश्न ६ एखादा मतदान अधिकारी मतदान केंद्रावर अनुपस्थित असेल तर मतदान केंद्राध्यक्षास स्था निकरित्या मतदान अधिकारी नियुक्त करण्याचा अधिकार आहे काय ?

उत्तर :- होय. मात्र शक्यतो अशी परिस्थिती उद्भवत नाही. अशा वेळी झोनल अधिकाऱ्याकडे असलेल्या राखीव कर्मचाऱ्यातून मतदान अधिकारी उपलब्ध करुन दिला जातो.

प्रश्न ७ मतदान केंद्राध्यक्ष नियुक्त करताना कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष हा शक्यतो वरिष्ठ दर्जाचा / पर्यवेक्षीय काम पाहणारा अधिकारी असावा. मतदान केंद्राध्यक्ष ज्या परिसरातील रहिवासी असेल त्या परिसरातील मतदान केंद्रावर त्याला शक्यतो नियुक्ती देऊ नये.

प्रश्न ८ मतदान पथकामध्ये कोणत्या परिस्थितीत किमान एका महिला कर्मचाऱ्याचा समावेश करणे आवश्यक असते ?

उत्तर :- ज्या मतदान केंद्रावर महिला मतदारांची संख्या अधिक असेल अथवा पडदानशीन महिला मतदार असतील अशा मतदान केंद्रावर किमान एक अधिकची महिला मतदान अधिकारी नेमणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ९ मतदान केंद्राध्यक्षाचे सर्वसाधारण कर्तव्य कोणते ?

उत्तर :- मतदानाच्या सर्व प्रक्रियेवर पर्यवेक्षण, नियंत्रण व मार्गदर्शन करुन मतदानाची प्रक्रिया पारदर्शक नि:पक्षपातीपणे निर्भय वातावरणामध्ये पार पाडणे व हे काम पूर्ण करण्यासाठी इतर मतदान अधिकाऱ्यामध्ये कामाची विभागणी करुन देणे इ. मतदान केंद्राध्यक्षांची सर्वसाधारण कर्तव्य आहेत.

प्रश्न १०मतदान अधिकारी क्र. १ चे कर्तव्य काय आहे ?

उत्तर :- (i) मतदान अधिकारी क्र. १ हा मतदार यादीचा चिन्हांकित प्रतीचा प्रभारी असेल व मतदारांची ओळख पटविणे ही त्याची मुख्य जबाबदारी असेल.

(ii) मतदानासाठी आलेल्या मतदाराकडील निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या ओळखपत्राची तपासणी करुन मतदाराची ओळख पटविणे.

(iii) मतदान अधिकारी क्र.१ यांचेकडे असलेल्या मतदार यादीवर मतदाराच्या नावासमोर योग्य ती खुण करेल.

प्रश्न ११मतदान अधिकारी क्र. २ चे कर्तव्य काय आहे ?

उत्तर :- (i) दुसरा मतदान अधिका-याकडे पक्क्या शाईच्या मार्करचा पेन असेल. पहिल्या मतदान अधिकाऱ्यांनी मतदारांची खात्री पटविल्यानतर दुसरा मतदान अधिकारी डाव्या हाताच्या तर्जनीवर मार्कर पेनने पक्क्या शाईची कोणतीही खूण / डाग नाही याबाबत तपासणी करुन मतदारांच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर पक्क्या शाईची खूण करील.

(ii) नमुना VM-१ मधील मतदारांची नोंदवही मध्ये मतदान नोंदविण्यापूर्वी सही अथवा अंगठा/ठसा घेईल.

(iii) मतदाराने कोणत्या प्रकारचे ओळखपत्र सादर केले याची नोंद घेईल.

(iv) मतदाराला मतदानाची चिठ्ठी देईल, तसेच मतदाराने मतदान केंद्र सोडण्यापूर्वी पक्कया शाईची खूण सुकलेली असेल याची खात्री करुन घेईल.

प्रश्न १२मतदान अधिकारी क्र. ३ चे कर्तव्य काय आहे ?

उत्तर :- (i) मतदान अधिकारी क्र. ३ हा नियंत्रण युनिटचा प्रभारी असेल.

(ii) तो दुसऱ्या मतदान अधिकाऱ्याने दिलेल्या मतदार चिठ्ठयांच्या आधारे व चिठ्ठीवर दर्शविलेल्या अनुक्रमांकानुसार मतदान कक्षामध्ये जाण्यास परवानगी देईल.

(iii) मतदाराकडील मतदान चिठ्ठी स्वत:कडे संकलित करेल.

(iv) मतदाराला मतदान करता यावे यासाठी कंट्रोल युनिटचे बटन दाबून कंट्रोल युनिटला मतदानासाठी सज्ज करेल.

प्रश्न १३मतदान अधिकारी क्र. ४ चे कर्तव्य काय आहे ?

उत्तर :- पडदानशीन महिला ज्या भागामध्ये बहुसंख्य असतील अशा भागांमध्ये शक्यतो महिला कर्मचाऱ्याची मतदान अधिकारी क्रमांक ४ म्हणून नेमणूक केली जाते. पडदानशीन महिला मतदाराची ओळख पटवण्यामध्ये मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांना सहाय्य करण्याची जबाबदारी अशा कर्मचाऱ्यावर सोपविली जाते. तसेच एखाद्या मतदान केंद्रावर मतदारांची संख्या ८०० पेक्षा जास्त असेल तर अशा वेळीही चौथा मतदान अधिकारी नियुक्त करण्याची आवश्यकता असते. अशा चौथ्या मतदान अधिकाऱ्यास मतदान केंद्राध्यक्ष काही कामे स्वतंत्रपणे विभागून देतात.

प्रश्न१४ मतदान कर्मचाऱ्यांना निवडणूक भत्ता कशा रितीने दिला जातो ?

उत्तर :- झोनल अधिकारी मतदान केंद्राध्यक्षांना निवडणूक भत्त्याची एकूण रक्कम सोपवितात व त्यानंतर मतदान कर्मचाऱ्यांना निवडणूक भत्ता मतदान केंदाध्यक्षांमार्फत रोख स्वरूपात दिला जातो.

प्रश्न१५ राखीव मतदान कर्मचाऱ्यांना निवडणूक भत्ता दिला जातो काय ?

उत्तर :- होय. राखीव मतदान कर्मचाऱ्यांना निवडणूक भत्ता दिला जातो.

प्रश्न १६एखाद्या उमेदवाराची निवडणुकीतील यशाची संभाव्यता वाढेल असे (मत देण्याव्यतिरिक्त अन्य) कोणतेही कृत्य निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा मतदान कर्मचारी किंवा निवडणुकीचे कोणतेही काम करण्यासाठी नियुक्त केलेल्या कर्मचारी यांनी केल्यास त्याच्या विरूध्द कोणती कारवाई होईल?

उत्तर :- अशा कर्मचाऱ्याला महाराष्ट्र ग्रामपंचायतीचे कलम २२ नुसार कार्यवाही केली जाईल.

४) मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण

प्रश्न १ निवडणुकीसाठी मतदान केंद्रावरील कर्मचा-यांना निवडणूक पूर्व प्रशिक्षण केव्हा व किती वेळा देण्यात येते ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निश्चित केल्याप्रमाणे मतदान केंद्रावरील कर्मचाऱ्यांना निवडणूक पूर्व तीन वेळा प्रशिक्षण देण्यात येते.

प्रश्न २ निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचाऱ्यांना सर्वसाधारणपणे कोणत्या बाबींवर प्रशिक्षण देण्यात येते व प्रशिक्षण कोण देते ?

उत्तर :- (i) निवडणूक कर्मचाऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या व कर्तव्य

(ii) निवडणूक दिवशी टप्प्याटप्प्याने करावयाची कार्यवाही

(iii) तयार करावयाचे विविध संविधानीक व असंविधानीक नमुने

(iv) मतदान यंत्र इ. बाबींवर प्रशिक्षण निवडणूक निर्णय अधिकारी अथवा सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी देणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ३ मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणाच्या वेळी किमान कोणत्या सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणाच्या वेळी सर्वसाधारणपणे पिण्याचे पाणी, प्रथमोपचार, वैद्यकीय सुविधा, प्रसाधनगृहे इ. सुविधा उपलब्ध करुन देणे, प्रशिक्षणासाठी हवेशीर व योग्य बैठक व्यवस्था असणारा हॉल ठरविणे, प्रशिक्षणासाठी प्रशिक्षणार्थी संख्येनुसार योग्य प्रमाणात ईव्हिएम उपलब्ध करणे, आवश्यक वाचन साहित्य उपलब्ध करणे, प्रशिक्षणासाठी योग्य तज्ञ व्यक्तीची नेमणूक करणे. इ. सुविधा मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणाच्या वेळी उपलब्ध करुन देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ४ मतदान कर्मचाऱ्यांसाठीच्या प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गाची विभागणी सर्वसाधारणपणे कोणत्या दोन भागांमध्ये करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- माहितीपर प्रशिक्षण व प्रत्यक्ष मतदान यंत्र हाताळणीचे प्रशिक्षण अशा सर्व साधारण दोन भागांमध्ये मतदान कर्मचाऱ्यांसाठीच्या प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गाची विभागणी करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ निवडणुकीसाठी प्रशिक्षणादरम्यान मतदान यंत्राची अभिरूप चाचणी दाखविण्यात येते का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ मतदानाच्या दिवशी वापरण्यात येणारे फॉर्म्स, पाकिटे व इतर साहित्यांची सिलिंगची माहिती प्रशिक्षणात दिली जाते का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ७ मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणादरम्यान काही वाचन साहित्य दिले जाते का ? असल्यास कोणते ?

उत्तर :- मतदान कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणा दरम्यान वाचन साहित्य दिले जाते. मतदान केंद्राध्यक्षांची हस्तपुस्तिका, मतदान यंत्राबाबतची माहिती असणारे वाचन साहित्य इ. दिले जाते.

प्रश्न ८ प्रशिक्षणासाठी गैरहजर कर्मचाऱ्यांवर कोणत्या तरतुदीनुसार कारवाई करण्यात येते ?

उत्तर :- प्रशिक्षणासाठी गैरहजर कर्मचाऱ्यांवर महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमाचे कलम २३ नुसार कार्यवाही करता येईल.

५) मतदान साहित्य

प्रश्न १ मतदान केंद्रावर लागणाऱ्या मतदान साहित्याची यादी निश्चित केलेली असते का ? अशी यादी केंद्राध्यक्षांना देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय. अशी यादी मतदान केंद्राध्यक्षांना देण्यात येते.

प्रश्न २ मतदानासाठी वापरण्यात येणारी मतदान यंत्रे व मतदान साहित्य स्विकारण्याची जबाबदारी कोणाकडे आहे ?

उत्तर :- मतदानासाठी वापरण्यात येणारी मतदान यंत्रे व मतदान साहित्य स्विकारण्याची जबाबदारी मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी क्र.१ यांची आहे.

प्रश्न ३ मतदान वितरण केंद्रातून मतदान साहित्य घेताना मतदान केंद्राध्यक्षाने कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- मतदान साहित्य प्राप्त करून घेताना असे साहित्य मतदान केंद्राध्यक्षाच्या निर्देश पुस्तिकेमधील यादीनुसार प्राप्त झाले आहे किंवा कसे, पक्क्या शाईच्या मार्कर पेनची शाई, पॅड मधील शाई सुकलेली नसल्याची खात्री करणे, आपल्याला नेमुन दिलेल्या मतदार केंद्रावरील मतदार यादीच्या प्रती, ईलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र, विभेदक चिन्ह, पेपर सिल, प्रदत्त मत पत्रिका, मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी, स्ट्रीपसिल, स्पेशल टॅग, इ. साहित्य प्राप्त झाले किंवा नाही याबाबत दक्षता घ्यावी.

प्रश्न ४ मतदानाच्या वेळी मतदान यंत्रात बिघाड झाल्यास/ मतदान साहित्य कमी पडल्यास असे साहित्य कसे उपलब्ध केले जाते ?

उत्तर :- झोनल अधिकारी यांचेकडे राखीव साहित्य उपलब्ध असते त्यामधून मतदानाच्या वेळी मतदान यंत्रात बिघाड झाल्यास / मतदान साहित्य कमी पडल्यास असे साहित्य उपलब्ध करुन दिले जाते.

प्रश्न ५ मतदान केंद्रासाठी आवश्यक असलेल्या मतदान साहित्यापैकी कोणत्या साहित्याचा तपशिल (संख्या) हा निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या संख्येवरून निश्चित करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्रासाठी आवश्यक असलेल्या मतदान साहित्यापैकी बॅलेट युनिट, मतांच्या हिशोबाचा नमुना, मतदान प्रतिनिधींचे बॅजेस साहित्याचा तपशिल (संख्या) हा निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या संख्येवरून निश्चित करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ मतदान केंद्रासाठी आवश्यक असलेल्या मतदान साहित्यापैकी कोणत्या साहित्याची संख्या ही त्या मतदान केंद्रास जोडलेल्या मतदारांच्या संख्येवरून निश्चित करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्रासाठी आवश्यक असलेल्या मतदान साहित्यापैकी व्होटर स्लिप, वोटर रजिस्टर, मार्कर पेन साहित्याची संख्या ही त्या मतदान केंद्रास जोडलेल्या मतदारांच्या संख्येवरुन निश्चित करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ७ प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी आवश्यक असलेले विभेदक चिन्ह तयार करण्याबाबत राज्य निवडणूक आयोगाचे काय निर्देश आहेत ?

उत्तर :- दि. २३ जुलै, १९९७ च्या शासन राजपत्रातील आदेशान्वये निवडणूक आयोगाने विभेदक चिन्ह बनविण्याबाबतचे आदेश निर्गमित केलेले आहेत. त्यानुसार वरच्या बाजूस प्रभाग क्रमांक (मतदार संघ क्रमांक) आणि त्या खाली रेष मारुन खालील भागात मतदान केंद्राचा क्रमांक व त्यास वर्तुळांकन करणारा रबरी शिक्का बनवून घेण्याबाबत आयोगाच्या सूचना आहेत. उदा. प्रभाग क्र. २ व मतदान केंद्र क्र.२ असल्यास विभेदक चिन्ह (२/२) असे राहील.

प्रश्न ८ मतदान साहित्यावर राजमुद्रा आणि आयोगाचे बोधचिन्ह व नाव छापण्याबाबत राज्य निवडणूक आयोगाचे काय निर्देश आहेत ?

उत्तर :- मतदान साहित्यावर राजमुद्रा आणि आयोगाचे बोधचिन्ह व नांव छापण्याबाबत राज्य निवडणूक आयोगाचे निर्देश खालील प्रमाणे आहेत.:-

१) सदर राजमुद्रा तसेच आयोगाचे बोधचिन्ह व राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र हे शब्द केवळ सर्व प्रकारचे सांविधिक नमुने व निवडून आल्यानंतर उमेदवारास द्यावयाचे प्रमाणपत्र यावरच छापावे.

२) असांविधिक नमुन्यांवर तसेच महत्वाच्या सूचनांवर आयोगाचे बोधचिन्ह व राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र हे शब्द एवढाच मजकूर छापावा. या नमुन्यावर राजमुद्रेची छपाई करु नये.

३) इतर बाबी उदा. उमेदवार तसेच प्रतिनिधी यांचे बिल्ले, ओळखपत्रे इ. साहित्यावर राजमुद्रा तसेच राज्य निवडणूक आयोगाचे बोधचिन्ह छापल्यास त्याचा गैरवापर होण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे याची छपाई इतर कोणत्याही साहित्यावर करण्यात येऊ नये.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोग महाराष्ट्र पत्र दिनांक १७.१२.२०११)

प्रश्न ९ मतदान केंद्राध्यक्षांच्या दैनंदिनीला अनुक्रमांक देणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. मात्र मतदार केंद्राध्याक्षाच्या दैनंदिनीवर विभेदक चिन्ह उमटविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १०मतदान केंद्रावरील वापरासाठी कंट्रोल युनिटमधील बॅटरी (Power Pack) व्यतिरिक्त जादा बॅटरी (Power Pack) देता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ११मतदान साहित्याची तपासणी मतदान केंद्रावर जाणेपूर्वी केली जाते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न १२साहित्य केंद्रनिहाय बरोबर मिळाले असल्याची खात्री / प्रमाणिकरण करण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न १३मतदान केंद्रावरील साहित्यापैकी त्याच मतदान केंद्रावर पुरवावयाचे विशिष्ट साहित्य कोणते असते ?

उत्तर :- मतदार यादीच्या कार्यप्रती, इलेक्ट्रानिक मतदान यंत्र, विभेदक चिन्ह, पेपर सील, प्रदत्त मतपत्रिका, स्ट्रीप सील, स्पेशल टॅग इ. हे त्याच मतदान केंद्रावर पुरवायचे विशिष्ट साहित्य असते.

६) निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली मतपत्रिका

प्रश्न १ निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेले कर्मचारी हे मतदानाचा अधिकार कसा बजावितात?

उत्तर :- निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेले कर्मचारी हे मतदानाचा अधिकार टपाली मतपत्रिकेद्वारे व निवडणूक कार्य प्रमाणपत्राच्या आधारे बनवितात. टपाली व निवडणूक कार्य प्रमाणपत्रा आधारे मतदान करतात.

प्रश्न २ निवडणुकीसाठी नियुक्त केलेल्या कर्मचाऱ्यास टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र कोणत्या निकषाच्या आधारे मिळू शकते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायतीच्या मतदार यादीतील मतदार असणे आणि त्यांची नियुक्ती अशा निवडणुकीसाठी झालेली असणे या निकषाच्या आधारे निवडणुकीसाठी नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यास टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळू शकते.

प्रश्न ३ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली मतपत्रिका दिलेल्या मतदाराच्या समोर मतदार यादीत कोणती नोंद घेतली जाते ?

उत्तर :- निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली मतपत्रिका दिलेल्या मतदाराच्या नावांसमोर मतदार यादीमध्ये " ईडीसी" किंवा "पीबी" असे लिहून नोंद घेतली जाते.

प्रश्न ४ निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेल्या मतदान कर्मचाऱ्याने आपला मतदानाचा हक्क बजाविण्यासाठी काय करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेल्या मतदान कर्मचाऱ्याने मतदार प्रभागाच्या यादीमध्ये नांव असलेल्या आपला मतदानाचा हक्क बजावण्यासाठी पी बी-१ या प्रपत्रामध्ये निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे मतदानतारखेच्या पूर्वी कमीत कमी ०७ दिवस अगोदर व पी बी-२ या प्रपत्रामध्ये मतदान तारखेच्यापूर्वी कमीत कमी ०४ दिवस अगोदर अर्ज सादर करणे आवश्यक आहे. त्या नंतर त्या मतदारास पात्रतेनुसार निवडणुका कार्य प्रमाणपत्र अथवा टपाली मतपत्रिका दिली जाईल. त्याचा वापर करुन त्याने मतदानाचा हक्क बजावावा. (संदर्भ :- टपाली मतपत्रिका आदेश, २००१, दिनांक १६.०१.२००१)

प्रश्न ५ टपाली मतपत्रिका मिळण्यासाठी पी बी -१ या नमुन्यामधील अर्ज सादर करताना कर्मचाऱ्याने कोणती दक्षता घेणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिका मिळण्यासाठी पी बी -१ या नमुन्यामधील अर्ज सादर करताना कर्मचाऱ्यांने कमीत कमी मतदान दिवसाच्या ०७ दिवस अगोदर ज्या प्रभागाच्या यादीमध्ये कर्मचाऱ्याचे नांव असेल त्या संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे प्रपत्र पी बी-१ या नमुन्यामधील अर्ज सादर करावा. पी बी-१ या प्रपत्रामध्ये स्वत:चे नांव असलेला प्रभाग / मतदान केंद्र, मतदार यादी क्र व टपाली मतपत्रिका पाठविण्याचा पत्ता व्यवस्थित नमूद करुन स्वाक्षरी करावी. तसेच सोबत निवडणूक कर्तव्यार्थ नेमणूक झालेल्या आदेशाची छायाप्रत जोडावी.

प्रश्न ६ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी पी. बी. - २ या नमुन्यामधील अर्ज सादर करताना कर्मचाऱ्याने कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- पी बी-२ या नमुन्यामधील अर्ज सादर करताना कर्मचाऱ्याने अर्ज निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे मतदान दिवसाच्या पूर्वी कमीत कमी ०४ दिवस अगोदर सादर करावा. पी बी-२ या प्रपत्रामध्ये स्वत:चे नांव असलेला मतदार संघ, प्रभाग, मतदार यादी क्र व टपाली मतपत्रिका पाठविण्याचा पत्ता व्यवस्थित नमूद करुन स्वाक्षरी करावी. तसेच सोबत निवडणूक कर्तव्यार्थ नेमणूक झालेल्या आदेशाची छायाप्रत जोडावी.

प्रश्न ७ निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचाऱ्याने निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली अर्ज कोणाकडे व किती दिवसांत सादर करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचाऱ्यांना निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राध्यक्षाकडे सादर करुन नियुक्ती मिळालेल्या मतदान केंद्रावरच मतदान करता येईल. टपाली मतपत्रिका मिळालेल्या लिफाफ्यामध्ये बंद करुन मतमोजणी सुरु होण्यापूर्वी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ८ कोणत्याही निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्ती नसेल तर त्या मतदार असलेल्या व्यक्तीस/कर्मचाऱ्यास टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ९ मतदानासाठी नियुक्त कर्मचा-यांचे नांव इतर प्रभागात असल्यास त्यांना निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र उपलब्ध करुन देण्याची तरतूद आहे का ? त्याचे सर्वसाधारण निकष काय ?

उत्तर :- मतदानासाठी नियुक्त कर्मचारी ज्या मतदान केंद्रावर नियुक्ती मिळाली त्याच प्रभागाचा मतदार असल्यासच त्याला निवडणूक कार्यप्रमाणपत्र उपलब्ध करुन देता येईल, अन्यथा अशा कर्मचा-यास टपाली मतपत्रिका मागणीनुसार द्यावी लागेल.

प्रश्न १०टपाली मतपत्रिकेत उमेदवारांचा कोणकोणता तपशिल दर्शविण्यात येतो ?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिकेत उमेदवारांचे केवळ नांवे असतात.

प्रश्न ११ग्रामपंचायत निवडणुकीदरम्यान एखाद्या कर्मचाऱ्यास निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केले आहे. परंतु त्याचे नाव नगरपरिषदेच्या मतदार यादीमध्ये आहे तर त्याला टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळू शकेल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १२एखाद्या निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेला कर्मचारी हा टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळण्यास पात्र असेल तर त्यास टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र कोणी देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- ज्या प्रभागाच्या मतदारयादीत संबंधित कर्मचा-याचे नाव असेल त्या प्रभागाच्या निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी टपाली मतपत्रिका अथवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळण्यास पात्र असलेल्या कर्मचाऱ्यास ते देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १३टपाली मतपत्रिका मिळण्यासाठी पी.बी.-१ या नमुन्यामधील अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी कोणती कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिका मिळण्यासाठी पी.बी.-१ या नमुन्यामधील अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी अर्जदार हा निवडणूक कर्तव्यार्थ नियुक्त मतदार आहे याची खात्री पटवावी, त्याचे नांव मतदार यादीत असल्याची खात्री करावी व त्यानंतर त्यास टपाली मतपत्रिका द्यावी. त्याचवेळी अशा मतदाराची नोंद मतदान केंद्रावर उपलब्ध करून द्यावयाच्या मतदार यादीच्या कार्यप्रतीवर लाल शाईने पीबी अशी घ्यावी.

प्रश्न१४ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळण्यासाठी पी.बी.- २ या नमुन्यामधील अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी कोणती कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळण्यासाठी पी.बी.२ या नमुन्यामधील अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर अर्जदार हा ज्या प्रभागातील मतदार आहे त्याच प्रभागातील मतदान केंद्रावर निवडणूक कर्तव्यार्थ नेमला आहे अशी खात्री करावी व त्यानंतर त्यास प्रपत्र पी.बी.-३ मध्ये निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र द्यावे व त्याचवेळी अशा मतदाराची नोंद मतदान केंद्रावर उपलब्ध करून द्यावयाच्या मतदार यादीच्या कार्यप्रतीवर लाल शाईने ईडीसी अशी घ्यावी.

प्रश्न१५ निवडणूक निर्णय अधिकारी हे टपाली मतपत्रिका किंवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मिळण्यास पात्र असलेल्या मतदारास टपाली मतपत्रिका किंवा निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र उशिरात उशीरा कधीपर्यंत देऊ शकतात ?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिका निवडणुकीसाठी नियुक्त कर्मचाऱ्याला मतदान नोंदवून मतमोजणी सुरु करण्याच्या वेळे पूर्वी सादर करता येईल या बेताने पथके रवाना होण्यापूर्वी दोन दिवस अगोदर देण्यात यावी. तर निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र मतदानाच्या दिवशी सादर करुन मतदान करता यावे या बेताने द्यावी लागते.

प्रश्न १६टपाली मतपत्रिका मिळण्यास पात्र असलेल्या मतदारास निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी टपाली मतपत्रिकेसोबत कोणत्या बाबी पाठविणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- (i) पीबी-४ या प्रपत्रातील घोषणापत्र.

(ii) पी.बी.-५ या प्रपत्रातील घोषणापत्र लखोटा.

(iii) निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना उद्देशून पाठवायच्या पी.बी.-६ या प्रपत्रातील मोठा लखोटा.

(iv) मतदाराच्या माहितीसाठी पी.बी.-७ या प्रपत्रातील सूचना या बाबी टपाली मतपत्रिका मिळण्यास पात्र असलेल्या मतदारास निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी टपाली मतपत्रिकेसोबत पाठविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न१७ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी मतदारास पाठविण्यात येणाऱ्या टपाली मतपत्रिकेमधील कोणत्या घोषणापत्र व पाकिटावर मतपत्रिकेचा अनुक्रमांक नमूद करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी मतदारास पाठविण्यात येणाऱ्या टपाली मतपत्रिकेमधील प्रपत्र पी. बी. -५ मधील पाकीट अ वर व मतदाराचे घोषणापत्रावर टपाली मतपत्रिकेचा अनुक्रमांक नमूद करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १८टपाली मतपत्रिका आणि त्यासोबतची प्रपत्रे ही टपाली मतपत्रिका मिळण्यास पात्र असलेल्या मतदारास निवडणूक निर्णय अधिकारी हे समक्ष देऊ शकतील काय ?

उत्तर :- होय. टपाली मतपत्रिका आणि त्यासोबतची प्रपत्रे ही टपाली मतपत्रिका मिळण्यास पात्र असलेल्या मतदारास ओळख पटवून निवडणूक निर्णय अधिकारी समक्ष देऊ शकतील व त्याबाबत नोंद घेतील.

प्रश्न १९निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेल्या कर्मचाऱ्यांना टपाली मतपत्रिका देण्याचे काम पूर्ण झाल्यानंतर मतपत्रिकेच्या स्थळप्रतीचे काय करावे ?

उत्तर :- निवडणूक कामकाजासाठी नियुक्त केलेल्या कर्मचाऱ्यांना टपाली मतपत्रिका देण्याचे काम पूर्ण झाल्यानंतर चिन्हांकीत मतदार यादीमधील निवडणूक कर्तव्यार्थ नियुक्त केलेल्या मतदाराचा अनुक्रमांक टपाली मतपत्रिकेच्या स्थळप्रतीवर नोंदवून ती सुरक्षित ठेवण्यात यावी व संपूर्ण प्रक्रियेनंतर सिलबंद करुन कोषागारात ठेवावे.

प्रश्न२० ज्या व्यक्तीस टपाली मतपत्रिका मिळाली आहे त्यांनी आपले मत कशारितीने नोंदविले आणि निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे पाठविले पाहिजे ?

उत्तर :- ज्या व्यक्तीस टपाली मतपत्रिका मिळाली आहे त्यांनी मतपत्रिकेवरील मत देऊ इच्छितो त्या उमेदवाराच्या नावासमोर स्पष्ट दिसेल अशी खूण करावी व पी.बी.-४ या प्रपत्रातील घोषणापत्र भरुन त्यावर सक्षम प्राधिका-याचे सांक्षाकन शिक्क्यासह करून घ्यावे आणि मतपत्रिका ठेवलेले लहान पाकीट "अ" व घोषणापत्र मोठे पाकीट "ब" मध्ये बंद करुन निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे पाठवावे. "ब" या पाकीटावर नेमून दिलेल्या ठिकाणी स्वत:ची स्वाक्षरी करावी.

प्रश्न २१टपाली मतपत्रिका वापरुन मत नोंदविताना मतदाराच्या सहीचे साक्षांकन करण्यास कोण अधिकारी सक्षम आहेत ?

उत्तर :- राजपत्रित अधिकारी अथवा निवडणूक कर्तव्यार्थ नियुक्ती मिळालेल्या मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्ष अशा टपाली मतपत्रिका वापरुन मत नोंदविणाऱ्या मतदाराच्या सहीचे साक्षांकन करण्यास सक्षम आहेत.

प्रश्न२२ काही कारणामुळे एकदा पाठविण्यात आलेली टपाली मतपत्रिका व त्यासोबतची इतर कागदपत्रे मतदारास न मिळता परत आल्यास निवडणूक निर्णय अधिकारी संबंधित मतदारास पुन्हा टपाली मतपत्रिका देऊ शकतील काय ?

उत्तर :- होय. निवडणूक निर्णय अधिकारी खात्री करुन निर्णय घेऊ शकतील.

प्रश्न२३ टपाली मतपत्रिका वापरुन मतदान करताना गोपनियता कशी पाळली जाते ?

उत्तर :- मतदाराला दिलेल्या टपाली मतपत्रिकेचा अनुक्रमांक चिन्हांकीत मतदार यादीमध्ये लिहील्या जात नाही. सही साक्षांकीत करणाऱ्या अधिकाऱ्याला मत नोंदविलेली मतपत्रिका दाखविली जात नाही. मतदार स्वतंत्रपणे इतरांना कळणार नाही अशारितीने मतपत्रिकेवर आपले मत नोंदवितो. अशा प्रकारे टपाली मतपत्रिका वापरुन मतदान करतांना गोपनीयता पाळली जाते.

प्रश्न२४ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र वापरुन प्रत्यक्ष मतदान कशारितीने केले जाते ?

उत्तर :- निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र सादर केल्यानंतर सादर केलेल्या व्यक्तीची त्यावर सही घेतली जाते. मतदान केंद्राध्यक्ष चिन्हांकित मतदार यादीच्या शेवटी मतदार व्यक्तीचे नांव व मतदार यादीतील त्याचा अनुक्रमांक नमूद करतो. त्यानंतर त्या मतदान केंद्रावरील अन्य मतदारा प्रमाणेच निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र असणाऱ्या व्यक्ती मतदान करु शकतात.

प्रश्न२५ टपाली मतपत्रिका प्राप्त झाल्यानंतर मतदान केलेले पाकीट कोठे व केव्हापर्यंत प्राप्त होणे आवश्यक आहे. ?

उत्तर :- टपाली मतपत्रिका प्राप्त झाल्यानंतर मतदान केलेले पाकीट निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे मतमोजणी सुरु करण्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेपूर्वी प्राप्त होणे आवश्यक आहे.

प्रश्न२६ मतदाराने मत नोंदवून टपाली मतपत्रिका निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडे परत पाठविताना पाकिटावर पोस्टेज लावावे काय ?

उत्तर :- नाही. पोस्टेज निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे वतीने अग्रीम स्वरूपात पोस्ट कार्यालयात जमा केले जाते.

प्रश्न२७ टपाली मतपत्रिका प्राप्त झालेला मतदार हा त्याचे नाव ज्या मतदान केंद्रावर आहे त्या केंद्रावर जाऊन मतदान करू शकतो काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न२८ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली मतपत्रिकांचा हिशोब कोणाकडे असतो ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र व टपाली मतपत्रिकांचा हिशोब असतो.

७) मतदार यादीच्या कार्यप्रती (Working Copies of Voter List)

प्रश्न १ मतदार यादीची कार्यप्रत म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावर वापरासाठी पुरविण्यात आलेल्या मतदार यादीच्या प्रतीस कार्यप्रत म्हणतात. या यादीमध्ये मतदार यादीतील सर्व मतदारांची व पुरवणी यादीतील मतदारांची नोंद असते. वगळणी यादीमध्ये मतदाराचे नांव वगळलेले असल्यास यादीमध्ये मतदाराच्या नावावर लाल शाईने रेष मारून वगळणी झाल्याचे दर्शविले जाते. या यादीमध्ये ज्या मतदारांना निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र किंवा टपाली मतपत्रिका दिली असेल त्यांच्या नावापुढे

अनुक्रमे ईडीसी किंवा पीबी अशी नोंद केलेली असते. यादीच्या शेवटी मतदान केंद्रातील एकूण मतदार, स्त्री व पुरूष मतदार इ. चा गोषवारा दिलेला असतो व अशी यादी प्राधिकृत अधिकारी तथा तहसिलदार व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्य स्वाक्षरी व शिक्याने सांक्षाकित केलेली असते.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश दि. १६.१.२००१)

प्रश्न २ मतदार यादीच्या कार्यप्रतीच्या किती प्रती तयार करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी मतदार यादीच्या कार्यप्रतीच्या चार प्रती तयार करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ मतदार यादीची कार्यप्रत केव्हा व कशी तयार केली जाते ? याबाबत कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- मतदार यादीची कार्यप्रत निवडणुकीच्या शेवटच्या प्रशिक्षणापूर्वी १ ते २ दिवस आधी तयार करण्यात येते. मतदार यादीच्या कार्यप्रतीमध्ये मतदार यादीतील सर्व मतदारांची व पुरवणी यादीतील मतदारांची नोंद असते. वगळणी यादीमध्ये मतदाराचे नांव वगळलेले असल्यास यादीमध्ये मतदाराच्या नावासमोर वगळणी झाल्याचा stamp मारुन दर्शविले जाते. या यादीमध्ये ज्या मतदारांना निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र किंवा टपाली मतपत्रिका दिली असेल त्यांच्या नावापुढे ईडीसी किंवा पीबी असा stamp मारला जातो. यादीच्या शेवटी मतदान केंद्रातील एकूण मतदार, स्त्री व पुरूष मतदार इ. चा गोषवारा दिलेला असतो. मतदार यादीची कार्यप्रत प्राधिकृत अधिकारी तथा तहसिलदार व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या सही शिक्क्यानिशी प्रमाणित केलेली असते.

प्रश्न ४ मतदार यादीच्या कार्यप्रतीमध्ये नोंदविलेल्या तपशिलासंदर्भात केंद्राध्यक्ष यांना मतदानापूर्वी सविस्तर माहिती देण्यात येते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ मतदार यादीच्या कार्यप्रतीमध्ये त नोंदविलेला तपशील मतदानाच्या दिवशी उपस्थित मतदान प्रतिनिधींना दाखविण्यात येतो का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ मतदार यादीच्या कार्यप्रतीवर मतदानाचे दिवशी कशी कार्यवाही केली जाते ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी क्र.१ हा मतदार यादीच्या कार्य प्रतीवरुन मतदाराची ओळख पटवितो. त्यानंतर मतदाराच्या नावांवर अधोरेखन अथवा अनुक्रमावर वर्तुळांकन अशा आवश्यक खुणा केल्या जातात. मतदान पूर्ण झाल्यानंतर अशी चिन्हांकित मतदार यादीची कार्यप्रत सांविधिक लिफाफ्यात सीलबंद केली जाते.

प्रश्न ७ मतदार यादीच्या कार्यप्रतीच्या प्रती कोणास दिल्या जातात ?

उत्तर :- मतदार यादीच्या कार्य प्रतीच्या प्रती मतदान अधिकारी क्र.१, मतदान केंद्राध्यक्ष त्याचप्रमाणे मतदान केंद्रावर मतदारास आपले नाव शोधण्यासाठी नोटीस बोर्डवर उपलब्ध ठेवण्यात येते. उर्वरित प्रत राखीव ठेवण्यात येते.

प्रश्न ८ मतदार यादीच्या कार्यप्रती मतदानानंतर स्वतंत्र पाकिटात सीलबंद ठेवण्यात येतात का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ९ मतदार यादींच्या कार्यप्रती पैकी कोणती प्रत चिन्हांकित मानण्यात येते व कोणत्या पाकिटात ठेवण्यात येते ?

उत्तर :- मतदार यादीच्या कार्यप्रती पैकी ज्या प्रतीवर मतदान अधिकारी क्रमांक १ मतदाराची ओळख पटविल्यानंतर अधोरेखन अथवा अनुक्रमांवर वर्तुळांकन केलेले असते अशा यादीस चिन्हांकित यादी मानण्यात येते. अशी यादी विहित केलेल्या सांविधानिक लिफाफ्यामध्ये ठेवण्यात येते.

८) वाहने अधिग्रहित करणे

प्रश्न १ निवडणुकीसाठी आवश्यक वाहन संख्या कोण निश्चित करतो ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी आवश्यक वाहन संख्या निवडणूक अधिकारी निश्चित करतो.

प्रश्न २ निवडणुकीसाठी आवश्यक असलेली वाहने अधिग्रहित करण्याचे अधिकार कोणास व कोणत्या तरतुदीनुसार आहेत ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी आवश्यक असलेली वाहने अधिग्रहित करण्याचे अधिकार सर्वसाधारणपणे जिल्हा दंडाधिकारी यांना मोटर वाहन अधिनियम मधील तरतुदीनुसार असतात.

प्रश्न ३ निवडणुकीसाठी शासकीय / निमशासकीय कार्यालयांची वाहने अधिग्रहित करता येतात काय?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ४ निवडणुकीसाठी खाजगी वाहने अधिग्रहित करण्याचे अधिकार आहेत का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ निवडणुकीसाठी लागणारी वाहने किती कालावधीसाठी अधिग्रहित करता येतात ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी लागणारी वाहने निवडणूक कालावधीसाठी अधिग्रहीत करता येतात.

प्रश्न ६ निवडणुकीसाठी वाहन अधिग्रहित करण्याच्या आदेशानुसार कार्यवाही करण्यास टाळाटाळ अथवा निष्काळजीपणा करणाऱ्याविरूध्द कोणती कारवाई होईल ?

उत्तर :- अशा संबंधित कार्यालय प्रमुखाविरूध्द गुन्हा दाखल करता येवू शकेल. तसेच असे अधिग्रहीत केलेले वाहन बळाचा वापर करून ताब्यात घेता येईल.

प्रश्न ७ शासकीय वाहने अधिग्रहित केल्यास, त्याबद्दल भरपाई देणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ८ खाजगी वाहने अधिग्रहित करण्यात आल्यास, संबंधित वाहनाच्या मालकास कशारितीने भरपाई देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- प्रादेशिक परिवहन अधिकारी यांचेकडून निश्चित करण्यात आलेल्या दरानुसार खाजगी वाहने अधिग्रहीत करण्यात आल्यास संबंधित वाहनाच्या मालकास भरपाई देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ९ निवडणूक कामकाजासाठी सर्वसाधारणपणे कोणत्या विभागाची वाहने अधिग्रहित करण्यात येऊ नयेत?

उत्तर :- अत्यावश्यक सेवा पुरविणाऱ्या विभागांची वाहने निवडणूक कामकाजासाठी अधिग्रहित करु नये.

९) पोलिस बंदोबस्त

प्रश्न १ निवडणुकीसाठी सुरक्षा आराखडा कोण तयार करतात ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी सुरक्षा आराखडा हा संबंधित क्षेत्राचे पोलीस अधिकारी तयार करतात जिल्हा पोलीस अधिक्षक / जिल्हाधिकारी हे सुरक्षा आराखडयाला मान्यता देतात.

प्रश्न २ निवडणुकीसाठी लागणाऱ्या पोलिस बंदोबस्ताची व्यवस्था कोण करते ? व त्यावर कोणाचे नियंत्रण असते ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी लागणाऱ्या पोलीस बंदोबस्ताची व्यवस्था प्रभारी बंदोबस्त अधिकारी करतात. त्यावर जिल्हा पोलीस अधिक्षक आणि जिल्हा दंडाधिकारी यांचे नियंत्रण असते.

प्रश्न ३ निवडणुकीसाठी पोलिस बंदोबस्त कोठे कोठे आवश्यक असतो ?

उत्तर :- निवडणुकीसाठी पोलीस बंदोबस्त निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालय, इतर संवेदनशील ठिकाणे, मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रावर, मतदान यंत्रे मतमोजणीपूर्वी ठेवलेल्या ठिकाणी त्याचप्रमाणे मतमोजणी केंद्रावर आवश्यक असतो.

प्रश्न ४ मतदान केंद्रावर जाणे आणि परत येणे यासाठी मतदान पथकाबरोबर सुरक्षा कर्मचारी असणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रावर कशा स्वरुपाची सुरक्षा व्यवस्था ठेवण्यात येते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या वर्गवारीनुसार व एका परिसरातील मतदान केंद्राच्या संख्येनुसार पोलीस कर्मचारी अथवा होमगार्ड कर्मचारी यांची सुरक्षा कर्मचारी म्हणून नेमणूक केली जाते.

प्रश्न ६ संवेदनशील मतदान केंद्र व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्रावर सुरक्षा बंदोबस्त वाढवून देण्यात येतो का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ७ मतदान केंद्रावरील सुरक्षा कर्मचाऱ्यांची कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान केंद्राबाहेरील मतदारांची रांग लावणे, मतदान केंद्राच्या हद्दीमध्ये शांतता व सुव्यवस्था राखणे, १०० मीटरच्या आंत प्रचार होणार नाही याची दक्षता घेणे. मतदान केंद्राच्या बाहेर व आसपास उमेदवार किंवा त्यांच्या समर्थकाकडून गैरवर्तन केल्यास घालवून देणे किंवा त्यांचे विरुध्द गुन्हा नोंदविणे किंवा वेळप्रसंगी मतदान

केंद्रामध्ये गैरवर्तणूक केल्यास मतदान केंद्राध्यक्षांनी दिलेल्या लेखी तक्रारीची नोंद घेऊन संबंधित मतदारावर गुन्हा नोंदविणे थोडक्यात मतदानाची प्रक्रिया सुरळीतपणे पार पाडण्यासाठी मतदान केंद्राबाहेर कोणताही अनुचित प्रकार होऊ नये याची दक्षता घेणे. इत्यादी मतदार केंद्रावरील सुरक्षा कर्मचाऱ्यांची कर्तव्ये आहेत.

प्रश्न ८ सिलबंद मतदान यंत्रे ठेवलेल्या सुरक्षा कक्षाची सुरक्षा व्यवस्था कशी असावी ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे सुरक्षा कक्षास व्दिस्तरीय बंदोबस्त दिला जातो. बाहेरील बाजूस (Outer Corden) स्थानिक हत्यारी पोलीस आणि आतील बाजूस (Inner Corden) राज्य राखीव सुरक्षा बल यांचा उपलब्धतेनुसार व आवश्यकतेनुसार बंदोबस्त दिला जातो. सुरक्षा कक्षाचे प्रभारी स्थानिक पोलीस अधिकारी असतात. सुरक्षा कक्षाचे ठिकाणी CC Camera / Video Camera, अग्निशमन यंत्रणा इ. आवश्यकतेनुसार पुरविलेले असतात.

प्रश्न ९ मतमोजणी केंद्रात कोणाला प्रवेश असतो ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्राच्या सभोवताली आणि प्रवेशव्दारावर पोलीस बंदोबस्त दिलेला असतो. केवळ ओळखपत्र धारक व्यक्तीसच मतमोजणी केंद्रात प्रवेश दिला जातो. आवश्यकतेनुसार राज्य राखीव पोलिस दलाचीही मदत घेण्यात येते. सर्वसाधारणपणे पोलिसांना मतमोजणी केंद्रात प्रवेश अनुज्ञेय नसतो. निवडणूक निर्णय अधिकारी आवश्यकतेनुसार पोलिसांना मतमोजणी केंद्रात पाचारण करू शकतात.

प्रश्न १०मतदानाच्या दिवशी असामान्य (दंगलसदृश्य) परिस्थिती उद्भवल्यास ती हाताळता यावी याकरिता कशा स्वरुपाच्या बंदोबस्ताची पूर्वतयारी केली जाते ?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी असामान्य (दंगलसदृश्य) परिस्थिती उद्भवल्यास ती हाताळता यावी याकरिता राज्य राखीव दलाच्या तुकडया (Striking force) तैनात केलेल्या असतात.

प्रश्न ११मतदान पथकाच्या सुरक्षेची जबाबदारी कोणावर असते ?

उत्तर :- मतदान पथकाच्या सुरक्षेची जबाबदारी ही नियुक्त सुरक्षा कर्मचाऱ्याची (पोलिस/ होमगार्ड)असते.

९) मतदानापूर्वी उमेदवाराचा मृत्यू झाल्यास

प्रश्न १ निवडणूक प्रक्रियेच्या कोणत्या स्थितीमध्ये उमेदवार निवडणूक लढविणारा मरण पावल्यानंतर मतदान थांबविले जाते काय ?

उत्तर :- उमेदवाराच्या मृत्यूबाबतचे प्रतिवृत्त निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांना मतदानास प्रारंभ होण्यापूर्वी मिळाले व उमेदवाराच्या मृत्यूची खात्री पटल्यास मतदान थांबविले जाते.

प्रश्न २ निवडणूक लढविणारा एखादा उमेदवार मरण पावल्यानंतर मतदान / निवडणूक प्रक्रिया थांबविण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- उमेदवार मरण पावल्यानंतर मतदान / निवडणूक प्रक्रिया थांबविण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयोगा च्या प्राधिकृत अधिकाऱ्यांस आहेत.
(संदर्भ :- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १४ अ)

प्रश्न ३ निवडणूक लढविणारा एखादा उमेदवार मरण पावल्यामुळे मतदान थांबविण्याचे आदेश निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी दिल्यानंतर, पुन्हा निवडणूक कार्यक्रम कशा रितीने सुरू होतो ?

उत्तर :- उमेदवार मरण पावल्यामुळे मतदान थांबविण्याचे आदेश निवडणूक अधिकारी यांनी दिल्यानंतर पुन्हा निवडणूक कार्यक्रम राज्य निवडणूक आयोगाने ठरवून दिलेल्या कार्यक्रमानुसार सुरु होतो.

प्रश्न ४ निवडणूक लढविणारा एखादा उमेदवार मरण पावल्यामुळे मतदान थांबविण्याचा आदेश देतेवेळी ज्या उमेदवारांना वैधरित्या नामनिर्देशित केले असेल, त्या उमेदवारांना पुन्हा नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्याची आवश्यकता आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ निवडणूक लढविणारा एखादा उमेदवार मरण पावल्यानंतर मतदान थांबविण्याचा आदेश देण्यापूर्वी ज्या उमेदवाराने उमेदवारी मागे घेतल्याची नोटीस दिली असेल त्या उमेदवारास पुन्हा नामनिर्देशनपत्र दाखल करता येईल काय ?

उत्तर :- होय.
(संदर्भ- ग्रामपंचायत निवडणूक नियम १४ अ व राज्य निवडणूक आयोगाचे पत्र दि. ११.११.१९९७)

प्रश्न ६ मतदानापूर्वी उमेदवार मरण पावल्यामुळे मतदान थांबविण्याचा आदेश दिला असेल तर मयत उमेदवाराने नामनिर्देशनपत्रासोबत जमा केलेली अनामत रक्कम त्याच्या वारसांना परत मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय.

१०) क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसर

प्रश्न १ क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसर्सची नियुक्ती कोण करतात ?

उत्तर :- क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसर्सची नियुक्ती ग्रामपंचायत निवडणुकांसाठी निवडणूक अधिकारी तथा तहसिलदार झोनल ऑफिसर्सची नियुक्ती करतात.

प्रश्न २ क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल ऑफिसर म्हणून सर्वसाधारणपणे कोणत्या दर्जाच्या अधिकाऱ्याची नियुक्ती करावी ?

उत्तर :- क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसर म्हणून सर्वसाधारणपणे निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेशी समकक्ष अथवा कनिष्ठ दर्जाच्या अधिकाऱ्याची नियुक्ती करावी.

प्रश्न ३ क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल ऑफिसर यांचे सर्वसाधारण अधिकार व कर्तव्ये कोणती आहेत ?

उत्तर :- क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसर हे निवडणूक जाहीर झाल्याच्या दिनांकापासून ते निवडणूक संपेपर्यंतच्या कालावधीमध्ये निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या निर्देशानुसार निवडणूक प्रक्रियेच्या कामकाजाचे व्यवस्थापन करतात.

प्रश्न ४ एक क्षेत्रीय अधिकारी / झोनल ऑफिसरवर सर्वसाधारणपणे किती मतदान केंद्राची व ग्रामपंचायतीची जबाबदारी सोपविली जाते ?

उत्तर :- एक क्षेत्रीय अधिकारी /एका झोनल ऑफिसरवर सर्वसाधारणपणे १० ते १२ मतदान केंद्राची व ३ ते ४ ग्रामपंचायतीची जबाबदारी सोपविली जाते.

प्रश्न ५ सर्वसाधारणपणे झोन निश्चिती कशी करण्यात येते ?

उत्तर :- एका झोनमध्ये सर्वसाधारणपणे लगतच्या १० ते १२ मतदान केंद्रांचा समावेश करुन व ३ ते ४ ग्रामपंचायतीचा विचार करुन क्षेत्र / झोन निश्चिती करण्यात येते.

प्रश्न ६ मतदानाचा दिवस आणि त्या अगोदरच्या दिवशी क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल ऑफिसर यांचेजवळ राखीव मतदान साहित्य असणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. मतदान केंद्राध्यक्षांना मतदान केंद्रासाठी दिलेल्या साहित्याप्रमाणेच राखीव साहित्याची पिशवी त्या मतदान केंद्रासाठी असणारे राखीव EVM क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल अधिकाऱ्याकडे दिले जातात.

प्रश्न ७ क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल ऑफिसर्सना किमान कोणत्या सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- क्षेत्रीय अधिकारी झोनल ऑफिसर्सना मतदान केंद्रांना भेटी देण्यासाठी स्वतंत्र वाहन, भरुन द्यावयाच्या अहवालाचे विविध नमुने, सहाय्यक कर्मचारी व सुरक्षा कर्मचारी इ. किमान सुविधा उपलब्ध करुन देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ८ क्षेत्रीय अधिकारी /झोनल ऑफिसर्सना निवडणूक भत्ता अनुज्ञेय आहे काय ?

उत्तर :- होय.

१५

मतदान यंत्राबाबत
(Electronic Voting Machines (EVM))

१) मतदानयंत्राची सर्वसाधारण माहिती

प्रश्न १ EVM म्हणजे काय ? पारंपारिक मतदानाच्या पध्दतीपेक्षा त्यांचे कार्य कसे वेगळे आहे ?

उत्तर :- Electronics corporation of india Ltd यांनी Electronics system व्दारे महाराष्ट्र राज्यातील स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका घेण्यासाठी तयार केलेले यंत्र म्हणजे इव्हीएम होय. पारंपारिक पध्दतीपेक्षा त्यांचे कार्य सर्वसाधारणपणे खालील प्रमाणे वेगळे आहे.:-

पारंपरिक पध्दती	इव्हीएम
मतपत्रिकेव्दारे मतदानाची नोंद केली जाते.	इलेक्ट्रॉनिक वोटींग मशीनव्दारे मतदान नोंदविले जाते.
लोखडी मतपेटीमध्ये मतपत्रिका मतदान करुन टाकली जाते.	बॅलेट युनिट (BU) व कंट्रोल युनिट (CU) असे दोन यंत्राचा एकत्रित संच असतो.
मतपत्रिकेवर ठसा उमटवून मतदानाची नोंद केली जाते.	EVM पध्दतीमध्ये मतदान नोंदविण्यासाठी बटन दाबुन मतदानाची नोंद होते.
अचूकतेबाबत अपवादात्मक परिस्थितीत तफावत येण्याची शक्यता असते.	अचुकतेबाबत १००% खात्री असते
अभिरुप मतदान घेता येत नाही केवळ मतपेटी उघडी करुन त्यामध्ये मतपत्रिका नाही असे उपस्थितीत मतदान प्रतिनिधीस दाखवता येते.	अभिरुप मतदान घेऊन EVM रिकामे करण्याची पध्दती
मतमोजणीसाठी कालावधी जास्त लागतो व कंटाळवाणी प्रकिया	मतमोजणीसाठी अत्यंत काटकोर व लवकर पार पाडली जाते.

प्रश्न २ EVM चा ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत कधीपासून वापर करण्यात येतो ?

उत्तर :- EVM चा वापर ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत दि. २८.३.२००७ राज्य निवडणूक आयोगाच्या आदेशान्वये वापर करण्यात येतो.

प्रश्न ३ मतपत्रिकाऐवजी EVM वापरुन मतदान नोंदविण्याबाबत काही कायदेशीर आधार आहे काय ?

उत्तर :- होय. राज्य निवडणूक आयोगांनी वेळोवेळी आदेश काढून कायदेशीर आधार प्राप्त करुन दिला आहे.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोग २८.३.२००७)

प्रश्न ४ भारत निवडणूक आयोग व राज्य निवडणूक आयोग यांच्या EVM मध्ये महत्त्वाचे फरक कोणते ?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोग व राज्य निवडणूक आयोग यांच्या EVM मध्ये सर्वसाधारणपणे खालीलप्रमाणे फरक आहेत.:-

अ.क्र.	भारत निवडणूक आयोगाच्या EVM	राज्य निवडणूक आयोगाच्या EVM
१.	भारत निवडणूक आयोगाच्या EVM मध्ये Detachable Memory chip चा उपयोग केला जात नाही.	राज्य निवडणूक आयोगाच्या EVM मध्ये Detachable Memory chip चा उपयोग केला जातो.
२.	भारत निवडणूक आयोगाच्या मतदान यंत्रामध्ये एकाच निवडणुकीसाठी व एकाच पदाकरिता मतदार घेता येते.	राज्य निवडणूक आयोगाच्या मतदान यंत्रामध्ये एकापेक्षा जास्त निवडणुकीसाठी व एकापेक्षा जास्त सदस्यांच्या निवडीसाठी मतदान घेता येते.

प्रश्न ५ मतदानयंत्रात मतांची नोंदणी निरपेक्ष / अचूक व्हावी यासाठी कोणत्या प्रकारची काळजी घेतली जाते?

उत्तर :- मतदानयंत्रामध्ये मतांची नोंदणी निरपेक्ष / अचूक व्हावी यासाठी सर्वसाधारणपणे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे पातळीवर मतदानयंत्र तयार करताना आयोगाने ठरवून दिलेल्या कार्यपध्दतीनुसार मतदानयंत्र सील करुन केंद्रध्यक्षाकडे सुपूर्द केले जाते. मतदानाच्या दिवशी उपस्थितीत मतदान प्रतिनिधींना सील केलेले मतदानयंत्र दाखवून तसेच अभिरुप मतदान घेऊन मतदानयंत्राची चाचणी करुन दाखविले जाते व त्यांनतर मतदानयंत्रात नोंदविलेली मते पुसून टाकली जातात व मतदानयंत्र उमेदवाराच्या मतदान प्रतिनिधींच्या उपस्थितीत मतदानासाठी सज्ज केले जाते.उमेदवारांच्या मतदान प्रतिनिधीच्या समक्ष मतदान संपल्यानंतर मतदान यंत्रे बंद करुन सिलबंद केले जाते.

प्रश्न ६ साध्या मतपत्रिका वापरुन निवडणूक घेण्याऐवजी EVM चा वापर करण्याचा नेमका उद्देश काय ?

उत्तर :- ईव्हीएमव्दारे मतदान प्रक्रीया व मतमोजणी प्रक्रीया अत्यंत सोपी व सुटसुटीत तसेच कमी वेळेत पूर्ण होते. त्याचप्रमाणे संपूर्ण प्रक्रीयेत अचूकता राखली जाऊन पारदर्शकतेने पार पाडली जाते.

प्रश्न ७ एका Ballot Unit मध्ये किती उमेदवारांची नावे असू शकतात ?

उत्तर :- एका Ballot Unit मध्ये १४ उमेदवारांची नावे बसू शकतात. मात्र उमेदवारांची संख्या वाढल्यास अधिक Ballot Unit लावता येऊ शकतात. याबाबतीत असे स्पष्ट करण्यात येते की, जरी Ballot Unit मध्ये १६ बटणे असली तरी १६ वे बटण End Button. तर १५ वे बटण NOTA (None of the Above) असे असते.

प्रश्न ८ EVM चालविण्यासाठी इलेक्ट्रीक कनेक्शन लागते काय ? नसल्यास EVM कशावर चालते ?

उत्तर :- EVM करिता इलेक्ट्रीक कनेक्शनची आवश्यकता नाही. पॉवर पॅकवर (बॅटरीवर) EVM चालते.

प्रश्न ९ EVM चे एकच बटन वारंवार दाबून एकाच जागेसाठी एकापेक्षा जास्त वेळा मतदान करता येणे शक्य आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १०EVM चे बटन दाबतांना शॉर्ट सर्किट किंवा अन्य कोणत्या कारणामुळे मतदाराला शॉक बसू शकतो काय ?

उत्तर :- नाही. EVM अत्यंत सुरक्षित यंत्र आहे.

प्रश्न ११मतदान यंत्राविषयी तांत्रिक माहिती व ते कसे हाताळावे याबाबत कोठे उपलब्ध आहे ? (मतदान केंद्राध्यक्ष, निवडणूक निर्णय अधिकारी, उमेदवार, मतदार यांचे अनुषंगाने)

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाने प्रसिध्द केलेले EVM हॅन्डबुक तसेच राज्य निवडणूक आयोगाचे संकेतस्थळ www.mahasec.maharashtra.gov.in ही माहिती उपलब्ध आहे.

प्रश्न १२सर्वसाधारण मतदार, निवडणूक यंत्रणा, उमेदवार, राजकीय पक्षाचे प्रतिनिधी यांना EVM चे माहिती कोण देईल ? हे प्रशिक्षण प्रत्येक घटकाला केव्हा देणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- निवडणुकीपूर्वी मास्टर ट्रेनरव्दारे मतदार व राजकीय पक्षाचे प्रतिनिधी यांना EVM बाबतची माहिती दिली जाते. तसेच निवडणूक यंत्रणा व उमेदवाराना निवडणूक अधिका याच्या कार्यालयामध्ये मास्टर ट्रेनरकडून माहिती दिली जाते.

प्रश्न १३NOTA चे बटण कोणत्या क्रमांकावर असते ?

उत्तर :- त्या त्या पदाकरिताचे सर्व उमेदवार संपल्यानंतर त्यापुढील क्रमांकावर NOTA चे बटण असते.

प्रश्न१४ EVM च्या नोंदी कोणी, कोठे व कशा घ्याव्यात त्यासाठी काही नोंदवहया आहेत का ?

उत्तर :- होय, राज्य निवडणूक आयोगानी निवडणूक निणय अधिका-यासाठी ची हस्त पुस्तिका RO हॅडबुक यामध्ये EVM च्या नोंदी ठेवण्याबाबतचा नमुना दिला आहे.

प्रश्न१५ EVM वर उमेदवारांवी नावे व चिन्हे कशी लिहीली जातात ?

उत्तर :- EVM च्या BU (बॅलेट युनिट) च्या पृष्ठभागावर मतपत्रिका लावली जाते. उमेदवारांच्या नावासमोर त्यांची चिन्हे दर्शविलेली असतात.

प्रश्न १६EVM वापरुन मतदान करताना झालेल्या मतदानामध्ये बदल करणे शक्य आहे काय ?

उत्तर :- नाही.

२) मतदानयंत्र आवश्यकता व उपलब्धता — आढावा

प्रश्न १ राज्य निवडणूक आयोगाकडून जिल्हयांना मतदानयंत्रे पुरविली जातात काय व ती कोठे ठेवलेली असतात ?

उत्तर :- सर्व जिल्हयांना राज्य निवडणूक आयोगाकडून मतदानयंत्रे पुरविली जातात. अशी सर्व मतदानयंत्रे निवडणूक अधिकारी यांच्या सुरक्षा कक्षामध्ये सुरक्षित ठेवली जातात.

प्रश्न २ एखादया प्रभागात किती मतदान यंत्रे (बीयू व सीयू) लागतील हे कसे समजते ?

उत्तर :- उमेदवारांची संख्या व मतदान केंद्रांची संख्या यांचा एकत्रित विचार करुन किती मतदान यंत्रे लागतील समजते. याशिवाय झोनल अधिकारी यांचेकडे निश्चित प्रमाणात राखीव मतदानयंत्रे ठेवली जातात.

प्रश्न ३ उपलब्धतेपेक्षा जास्त मतदानयंत्रांची आवश्यकता असल्यास काय करावे ?

उत्तर :- अशा अधिकच्या मतदान यंत्राबाबत निवडणूक अधिकारी तथा तहसलिदार यांनी जिल्हाधिकारी यांचेकडे मागणी करावी.

३) प्रथम स्तरीय तपासणी (First level checking)

प्रश्न १ प्रथम स्तरीय तपासणी कोठे केली जाते ?

उत्तर :- निवडणूक अधिकारी / जिल्हाधिकारी कार्यालयामध्ये किंवा जेथे EVM चा साठा केलेला असेल त्या ठिकाणी कंपनीच्या तज्ञ प्रतिनिधी समवेत मतदानयंत्राची जी तपासणी केली जाते त्यास प्रथम स्तरीय तपासणी म्हणतात.

प्रश्न २ प्रथम स्तरीय तपासणीमध्ये कोणती काळजी घ्यावी लागते ?

उत्तर :- प्रथम स्तरीय तपासणीमध्ये इव्हीएम हे मतदानासाठी सुव्यवस्थित आहे काय याबाबत इव्हीएमच्या अंतर्गत व बाहय भागाची संपूर्ण तपासणी केली जाते. कंपनीच्या तज्ञ प्रतीनिधीच्या समवेत कार्यक्रम आखुन सर्व यंत्रे सुव्यवस्थित व १०० % निर्दोष आहे याची खातरजमा करुन घ्यावी.

४) मतदानयंत्रे मतदानासाठी केव्हा तयार करण्यात येणार आहेत याबाबत उमेदवारांना सूचना

प्रश्न १ मतदानयंत्रे मतदानासाठी केव्हा (दिनांक, वेळ, व ठिकाण) तयार करण्यात येणार आहेत याबाबत उमेदवारांना सूचना देणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न २ मतदानासाठी मतदानयंत्र तयार करण्याच्या वेळी कोण हजर राहू शकतात ?

उत्तर :- उमेदवार किंवा उमेदवारांचा प्राधिकृत व्यक्ती, निवडणूक निर्णय अधिकारी व मतदानयंत्रे तयार करण्यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याद्वारे नेमणूक केलेला अधिकारी व कर्मचारी वर्ग या सर्व व्यक्ती या वेळी हजर राहू शकतात.व त्यांची उपंस्थिती नोंदविली जाते.

प्रश्न ३ मतदानयंत्र मतदानासाठी तयार करण्यासाठी काय प्रक्रीया आहे ? या प्रक्रीयेदरम्यान उमेदवाराची काय जबाबदारी असते ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निश्चित केलेल्या ठिकाणी म्हणजेच सुरक्षा कक्षामध्ये मास्टर ट्रेनर, क्षेत्रिय / झोनल अधिकारी तसेच उमेदवार किंवा उमेदवारांचा प्रतिनिधी यांचे समक्ष मतदानयंत्र मतदानासाठी तयार करण्याची प्रक्रीया पार पाडली जाते. यामध्ये प्रामुख्याने बॅलेट युनिटवर मतपत्रिका लावुन विविध प्रकारचे सील लावले जाते. त्यानंतर कंट्रोल युनिटमध्ये नवीन बॅटरी टाकली जाते. यानंतर बॅलेट युनिट च कंट्रोल युनिटचे विविध सील करुन मतदानयंत्रे मतदानासाठी तयार केली जातात याबाबत उमेदवारांना दिवस, वेळ व ठिकाण कळविणे आवश्यक आहे. उमेदवाराने सदर सर्व प्रक्रीया योग्य रितीने झाल्याची खात्री करुन त्याबाबत स्वाक्षरी करावयाची असते.

५) मतदानयंत्रासाठी आवश्यक साहित्य

प्रश्न १ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे स्तरावर मतदानसाठी मतदानयंत्र तयार करण्यासाठी काय साहित्य आवश्यक असते ?

उत्तर :- मतदानयंत्र तयार करण्यासाठी मतपत्रिका, बॅटरी, मेमरी चीप(आवश्यकतेनुसार), ऍड्रेस टॅग, पक्का दोरा, प्लास्टीक चिकटपट्टी, लाख, ब्लेड / कटर व विभेदक चिन्ह इ.साहित्य आवश्यक आहे.

प्रश्न २ मतदान केंद्रावर मतदानयंत्र मतदानासाठी तयार करण्यासाठी कोणते साहित्य आवश्यक असते?

उत्तर :- मतदान केंद्रावर मतदानयंत्र मतदानासाठी तयार करण्यासाठी स्पेशल टॅग, पेपर सील, पट्टी (स्ट्रीप) सील, ऍड्रस टॅग, पक्का दोरा, लाख, प्लास्टीक चिकटपट्टी, ब्लेड / कटर व विभेदक चिन्ह इ. साहित्य आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ मतदानयंत्र तयार करण्यासाठी लागणारे साहित्य कोठून प्राप्त करावे ?

उत्तर :- मतदानयंत्र तयार करण्यासाठी अत्यंत महत्त्वाचे म्हणजे साहित्य बॅटरी, paper seal, paperstrip seal व स्पेशल टॅग हे साहित्य राज्य निवडणूक आयोगाकडून उपलब्ध करुन दिले जाते. उर्वरीत साहित्य शासकीय मुद्रणालय किंवा खाजगी पुरवठादार यांचेकडून लेखांसहितेतील तरतुदीचा अवलंब करुन खरेदी करता येतात.

प्रश्न ४ निवडणूक निर्णय अधिकारी कोणाच्या मदतीने मतदानयंत्रे मतदानासाठी तयार करतात ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी या कामासाठी नेमणूक केलेले मास्टर ट्रेनर व क्षेत्रिय अधिकारी व कर्मचारीवर्ग यांचेकडून मतदानयंत्रे मतदानसाठी मतदान केंद्रावर पाठविण्यासाठी तयार करुन घेतात.

६) मास्टर ट्रेनर तयार करणे

प्रश्न १ मास्टर ट्रेनर म्हणजे काय ?

उत्तर :- EVM बाबत परिपूर्ण शास्त्रोक्त माहिती देणाऱ्या प्रशिक्षीत कर्मचाऱ्यास मास्टर ट्रेनर असे म्हणतात.

प्रश्न २ मास्टर ट्रेनरची नेमणूक कोण करते ?

उत्तर :- मास्टर ट्रेनरची नेमणुक निवडणूक निर्णय अधिकारी / निवडणूक अधिकारी करतात.

प्रश्न ३ मास्टर ट्रेनरची कर्तव्ये काय असतात ?

उत्तर :- निवडणूक कामासाठी नेमणूक केलेल्या सर्व अधिकारी व कर्मचारी यांना EVM बाबत प्रशिक्षण देणे, मतदार जनजागृती (EVM बाबत) करणे, उमेदवार व राजकीय पक्षाचे प्रतिनिधी तसेच उमेदवारांचे मतदान प्रतिनिधी इत्यादींना EVM बाबत माहिती देणे, मतदानासाठी EVM तयार करताना निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निणय अधिकारी यांना सहाय्य करणे यांप्रमाणे मास्टर ट्रेनरची कर्तव्ये असतात.

७) EVM - BU तयार करणे

प्रश्न १ मतदानासाठी BU तयार करण्याची नेमकी कार्यपध्दती काय असते ?

उत्तर :- बॅलेट युनिट तयार करण्याची कार्यपध्दती म्हणजे बॅलेट युनिटवर मतपत्रिका लावून, विविध प्रकारचे BU वरिल सील करुन मतदानयंत्र मतदानासाठी तयार करणे.

प्रश्न २ कमी म्हणजेच ४-५ उमेदवार असतील तर EVM च्या बॅलेट युनिट वरील इतर बटनांचे काय करावे ?

उत्तर :- कमी म्हणजेच ४-५ उमेदवार असतील तर EVM च्या बॅलेट युनिट वरील इतर बटणावर सदर यंत्रातील अंतर्गत झाकण (Masking tab) लावून बंद करावे.

प्रश्न ३ प्रत्यक्ष मतदान केंद्रांव्यतिरिक्त किती मतदान यंत्रे राखीव म्हणून तयार करावीत ?

उत्तर :- प्रत्येक प्रभागास / वार्डास / एक या प्रमाणे राखीव मतदान यंत्रे तयार केली जातात.

प्रश्न ४ उमेदवारांची संख्या जास्त असल्यास BU ची जोडणी कशी करावी ?

उत्तर :- उमेदवारांची संख्या १४ पेक्षा जास्त असल्यास व ६३ पर्यंत असल्यास जास्तीत जास्त ४ बॅलेट युनिट एकमेकास जोडता येतात.

बॅलेट युनिटच्या आतील बाजुस उजव्या कोपऱ्यात वरील बाजुला एक स्लाईट स्वीच असुन तो चार जागी ठेवता येतो. उदा. १,२,३,४ ही कार्यवाही एखादया मतदार केंद्रावर किती बॅलेट युनिट वापरायचे आहे यावर अवलंबुन असते. नंतर ती एका कंट्रोल युनिटशी जोडावी लागते. १४ पेक्षा जास्त उमेदवार असल्यास स्लाईड स्वीच योग्य त्या ठिकाणी म्हणजे जितकी बॅलेट युनिट वापरावयाची आहेत त्यानुसार ठेवणे. उदा. ४ बॅलेट युनिट जोडली असल्यास कंट्रोल युनिटला पहिले जोडलेल्या बॅलेटींग युनिटचा स्लाईड स्वीच १ वर राहिल. व त्यापुढे जोडलेल्या बॅलेटींग युनिटचे स्लाईड स्वीच अनुक्रमे २, ३ व ४ राहतील. वरील परि. नमुद केल्याप्रमाणे स्लाईड स्वीच सेट करण्याची बाब योग्य रितीने न केल्यास संपुर्ण मतदान यंत्र निरुपयोगी ठरेल. म्हणून स्लाईड स्वीच सेट करणे ही बाब अंत्यत महत्वाची आहे.

प्रश्न ५ एकापेक्षा जास्त BU केव्हा वापरावे लागू शकतात ? अशा प्रसंगी कोणती खबरदारी घ्यावी ?

उत्तर :- ज्यावेळी १४ पेक्षा जास्त उमेदवार निवडणुकीसाठी उभे असतील त्यावेळी एकापेक्षा जास्त बीयू वापरावे लागतात. बॅलेट युनिट जोडत असतांना बॅलेट युनिट वरील Sliding Switch योग्य क्रमांकावर निश्चित करणे आवश्यक असते.

८) EVM - CU (Control Unit) तयार करणे

प्रश्न १ मतदानाच्या दिवशी मतदानासाठी CU (Control Unit) तयार करण्यासाठी कार्यपध्दती काय असते ?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी केंद्राध्यक्षाकडून मतदानासाठी CU तयार करण्याची कार्यपध्दती खालीलप्रमाणे आहे.

१. मतदान केंद्राध्यक्षांनी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या स्तरावर कॅंडीडेट सेंट सेक्शन या भागास जे सील केलेले असते याची खात्री करावी.

२. मतदान केंद्राध्यक्षांनी कंट्रोल युनिटच्या बाबतीत खालील प्रमाणे कार्यवाही करावी.

१. ज्या ठिकाणी एकच बॅलेट युनिट वापरण्यात येणार आहे त्याची केबल कंट्रोल युनिटला जोडावी व त्या ठिकाणी एकापेक्षा जास्त बॅलेट युनिट जोडण्यात येणार आहेत ती एकमेकांशी स्लाईड स्वीचचा कमांक पाहुन जोडावीत.
(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोगाचे दि. १४.८.२००७ चे पत्र.)

२. कंट्रोल युनिटचे पॉवर बटन सुरु करावे.

३. कंट्रोल युनिटच्या पाठिमागचा कप्पा वरील १ व २ येथे नमुद केलेली कार्यवाही केल्यानंतर बद करावा.

४. प्रतिरुप मतदान (मॉक पोल) पार पाडणे.

५. कंट्रोल युनिटच्या रिझल्ट सेक्शन च्या आतल्या कप्प्यामध्ये आयोगाने विहित केलेले पेपर सील बसवावे व सीलबंद करावे..

६. रिझल्ट सेक्शन चे वरील झाकण सीलबंद करावे.

७. पेपर सील घटट बसविलयानंतर कंट्रोल युनिटच्या आतल्या कप्प्याचे झाकन घटट दाबुन बंद करावे. सदर झाकन अशा रितीने बंद करावे कि पेपर सील चे दोन्ही बाजुचे टोके आतल्या कप्पयाच्या बाहेर राहतील. ए बी सी डी अक्षरे असलेली पट्टी सील वापरुन मतदान यंत्र सील केल्यानंतर पेपर सीलच्या पांढऱ्या बाजुवर मतदान केंद्रध्यक्षांनी पेपर सीलच्या अनुक्रमांकाखाली आपली पूर्ण स्वाक्षरी करावी व विभेदक चिन्ह उमटावे. मतदान केंद्रात उपस्थित असलेल्या उमेदवार किंवा त्यांचे मतदान प्रतिनिधी जर पेपर सीलवर स्वाक्षरी करु इच्छीत असतील तर त्यांनाही तशी अनुमती द्यावी. मतदान केंद्रध्यक्षांनी मतदार प्रतिनिधींच्या सह्या त्यांच्या नेमणुक पत्राशी जुळते किंवा कसे याची खात्री करावी.

प्रश्न २ BU व CU ची जोडणी करुन EVM प्रत्यक्ष कार्यान्वित कसे करावे ?

उत्तर :- बीयूच्या inter connecting cabel ची पीन सीयूला जोडणी करुन इव्हीएम प्रत्यक्ष मतदानासाठी कार्यान्वित केली जातात. उमेदवारांची संख्या १४ पेक्षा जास्त असल्यास व ६३ पर्यंत असल्यास जास्तीत जास्त ४ बॅलेट युनिट एकमेकास जोडता येतात.

बॅलेट युनिटच्या आतील बाजुस उजव्या कोपऱ्यात वरील बाजुला एक स्लाईट स्वीच असुन तो चार जागी ठेवता येतो. उदा. १,२,३,४ ही कार्यवाही एखादया मतदार केंद्रावर किती बॅलेट युनिट वापरायचे आहे यावर अवलंबुन असते. नंतर ती एका कंट्रोल युनिटशी जोडावी लागते. १४ पेक्षा जास्त उमेदवार असल्यास स्लाईड स्वीच योग्य त्या ठिकाणी म्हणजे जितकी बॅलेट युनिट वापरावयाची आहेत त्यानुसार ठेवणे. उदा. ४ बॅलेट युनिट जोडली असल्यास कंट्रोल युनिटला पहिले जोडलेल्या बॅलेटींग युनिटचा स्लाईड स्वीच १ वर राहिल. व त्यापुढे जोडलेल्या बॅलेटींग युनिटचे स्लाईड स्वीच अनुक्रमे २, ३ व ४ राहतील. वरील परि. नमुद केल्याप्रमाणे स्लाईड स्वीच सेट करण्याची बाब योग्य रितीने न केल्यास संपूर्ण मतदान यंत्र निरुपयोगी ठरेल. म्हणुन स्लाईड स्वीच सेट करणे ही बाब अंत्यत महत्वाची आहे.

प्रश्न ३ स्पेशल टॅग म्हणजे काय ?

उत्तर :- बीयु व सीयु सील करण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने दि.१४.८.२००७ च्या पत्रामध्ये नमुद केलेल्या आकाराचे व जाडीचे व एक छिद्र व ते छिद्र धातुच्या कडेने झाकलेले या प्रकारची विश्‍िष्ट खुन चिठठी म्हणजेच स्पेशल टॅग होय.

प्रश्न ४ मतदानयंत्रातील डिटॅचेबल मेमरी चीप (DMM) म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदान यंत्रात मतदान केल्यानंतर झालेले मतदान साठवून ठेवण्यासाठी आवश्यक असलेला एक महत्वपूर्ण भाग म्हणजे मेमरी चीप होय. ही मेमरी चीप मतमोजणीनंतर मतदानयंत्रातून बाजूला काढून (detach) कोषागारात सुरक्षित ठेवली जाते.

प्रश्न ५ मेमरी चीप (DMM) कोणत्या रंगाची असते ?

उत्तर :- मेमरी चीप पांढऱ्या रंगाची असते.

प्रश्न ६ स्ट्रीप सील म्हणजे काय ?

उत्तर :- स्ट्रीप सील / पट्टी सील म्हणजे नियंत्रण युनिटच्या सभोवताली विशिषट पध्दतीने गुंडाळून वापरावयाची सील पध्दतीची A B C D पेपर पटटी होय. यामुळे कंट्रोल युनिटचा निकाल भाग सुरक्षित ठेवला जातो. तसेच नियंत्रण युनिटचा मागील भाग देखील सुरक्षितरित्या बंद ठेवला जातो.

प्रश्न ७ मतदान यंत्रे मतदान होण्यापूर्वी तसेच मतदान झाल्यानंतर (निकालापूर्वी) कोठे ठेवली जातात ?

उत्तर :- मतदान यंत्रे मतदान होण्यापुर्वी तसेच मतदान झाल्यांनतर (निकालापुर्वी) सुरक्षा कक्षामध्ये (Strong room) ठेवली जातात.

१६

मतदान साहित्य वाटप व मतदान पथकांची रवानगी
(Distribution of Polling Material & Dispatch of Polling Parties)

१) मतदान पथकांची सरमिसळ (Randomization) व मतदान केंद्र नियुक्ती आदेश

प्रश्न१ मतदान कर्मचारी यांची नियुक्ती झाल्यानंतर त्यांची सरमिसळ करणे म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी यांची यादी (डेटा बेस) तयार करून संगणकाच्या मदतीने अथवा स्वैरपणे (Randomly) निवडून मतदान पथक तयार करणे आणि अशा पथकांना स्वैरपणे (Randomly) मतदान केंद्र निश्चित करून देणे म्हणजे सरमिसळ (Randomization) करणे होय. एकाच कार्यालयातील अथवा विभागातील कर्मचाऱ्यांचा एका मतदान पथकात समावेश होऊ नये तसेच विशिष्ट कर्मचारी विशिष्ट मतदान केंद्रावर येऊ नये याकरिता Randomization केले जाते.

प्रश्न २ निवडणूक असलेल्या भागात कार्यरत असलेला किंवा त्या भागातील निवासी कर्मचारी त्याच भागाच्या मतदान केंद्रावर नियुक्त केला जाऊ शकतो का ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे नाही.

प्रश्न ३ मतदान केंद्राध्यक्ष हा इतर मतदान कर्मचारी यांचेपेक्षा कोणत्या दृष्टीने वरिष्ठ असणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष पदाने, अनुभवाने व वेतनश्रेणीने इतर कर्मचाऱ्यांपेक्षा वरिष्ठ असणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ४ मतदान कर्मचारी यांचे नियुक्ती आदेश कोणत्या नमुन्यात द्यावेत ? व त्या आदेशावर कोणाची स्वाक्षरी आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतदान कर्मचारी यांचे नियुक्तीचे आदेश निवडणूक अधिकारी यांनी तयार केलेल्या नमुन्यात द्यावे. या आदेशांवर निवडणूक अधिकारी यांची स्वाक्षरी आवश्यक आहे

प्रश्न ५ प्रशिक्षणासाठी हजर राहण्याचे आदेश व मतदान केंद्रावरील नियुक्ती आदेश वेगवेगळे असतात का ?

उत्तर :- असे आदेश वेगवेगळे असू शकतात.

प्रश्न ६ मतदान कर्मचारी व अधिकारी यांना बॅजेस (बिल्ला) कोणी व केव्हा देणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी व कर्मचारी यांना बॅजेस (बिल्ला) संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा सक्षम अधिकारी यांनी निवडणुकीच्या अंतिम प्रशिक्षणाचे वेळी देणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ७ पथकासोबत पोलीस कर्मचारी अथवा सुरक्षा कर्मचारी यांची नेमणूक कोण करते?

उत्तर :- पथकासोबतच्या सुरक्षा कर्मचाऱ्यांची नेमणूक संबंधित जिल्हा पोलिस अधिक्षक अथवा त्यांनी नियुक्त केलेल्या प्रभारी बंदोबस्त अधिकाऱ्यांकडून केली जाते.

२) मतदान केंद्रनिहाय साहित्य वाटप

प्रश्न १ प्रत्येक मतदान केंद्रावर कोणकोणते मतदान साहित्य देणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- प्रत्येक मतदान केंद्रावर प्रकरण २६ परिशिष्ट येथे दर्शविलेल्या यादीनुसार मतदान केंद्रासाठी निश्चित केलेले मतदान साहित्य देणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ मतदान साहित्याची यादी निश्चित केलेली आहे का ?

उत्तर :- होय. यादी निश्चित केलेली असते. सदर यादी प्रकरण २६ परिशिष्ट अंतर्गत ---- या ठिकाणी दर्शविली आहे.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रनिहाय साहित्य वाटप केव्हा व कोणाकडून केले जाते ?

उत्तर :- असे साहित्य निवडणुकीच्या अंतिम प्रशिक्षणाचे वेळी निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा सक्षम अधिकारी यांचेकडून केले जाते.

प्रश्न ४ यादी व्यतिरिक्त मतदान साहित्य आवश्यक असल्यास त्याची व्यवस्था कोण करेल ?

उत्तर :- यादी व्यतिरिक्त मतदान साहित्य आवश्यक असल्यास निवडणूक अधिकारी अथवा सक्षम अधिकारी त्याची व्यवस्था करतील.

प्रश्न ५ मतदान साहित्याचा पुरवठा सर्वसाधारणपणे कोणी करणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- शासकीय मुद्रणालयाकडून अथवा सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी ठरवून दिलेल्या पुरवठादार संस्था / व्यक्तीकडून निवडणूक साहित्याच्या पुरवठा होणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ६ छापील नमुने कुठून प्राप्त केले जातात ? स्थानिकरित्या काही साहित्य / नमुने छापले जाऊ शकतात का ?

उत्तर :- छापील नमुने शासकीय मुद्रणालय अथवा विहित पध्दतीने निश्चित केलेल्या खाजगी मुद्रणालयाकडून अथवा पुरवठादाराकडून प्राप्त केले जातात. आवश्यकतेनुसार काही साहित्य / नमुने स्थानिकरीत्या छापून घेतले जातात.

प्रश्न ७ प्राप्त साहित्य मतदान केंद्रनिहाय लावताना कोणती काळजी घ्यावी ?

उत्तर :- साहित्याची उपलब्धता व मतदान केंद्रासाठी आवश्यकता याचा विचार करून प्राप्त साहित्य सर्व मतदान केंद्रांना उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. साहित्याच्या पिशव्या भरताना सर्व पिशव्यांमध्ये सर्व प्रकारचे साहित्य टाकले असल्याची खात्री करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ८ मतदान साहित्याच्या किती पिशव्या तयार कराव्यात ?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या व क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांच्या एकूण संख्येइतक्या मतदान साहित्याच्या पिशव्या तयार कराव्या लागतात.

प्रश्न ९ EVM मतदान साहित्याचा एक भाग असते का ?

उत्तर :- होय. परंतु, EVM मतदान केंद्राध्यक्षाकडे स्वतंत्रपणे सुपूर्द केले जाते.

प्रश्न १०ऋतुमानानुसार मतदान साहित्यात कोणत्या बाबी समाविष्ट केल्या गेल्या पाहिजेत ?

उत्तर :- पावसाळी ऋतूमध्ये मतदान साहित्य पाण्यामुळे खराब होवू नये याद्दष्टीने मतदान साहित्यासोबत पुरेशा मोठया आकाराच्या पॉलिथिन पिशव्यांचा समावेश केला जावा.

प्रश्न ११ सांविधिक(statutory) व असांविधिक(non-statutory) लिफाफे म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदानानंतर भरलेले विविध अहवाल / नमुने ठेवण्यासाठी विशिष्ट रंगांचे व आकाराचे लिफाफे उपलब्ध करून दिले जातात. हे लिफाफे खालीलप्रमाणे असतात :-

हिरव्या रंगाच्या पहिल्या लिफाफ्यामध्ये खालीलप्रमाणे जे मोहोरबंद लिफाफे ठेवले जातात त्यांना सांविधिक (statutory) लिफाफे म्हणतात.

१) चिन्हांकित मतदारयादी
२) मतदारांची नोंदवही
३) न वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका
४) वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका
५) मतदार चिठ्ठया असलेला मोहोरबंद लिफाफा.

पिवळया रंगाच्या दुसऱ्या मोठया लिफाफ्यामध्ये खालील प्रमाणे जे मोहोरबंद लिफाफे ठेवले जातात त्यांना असांविधिक (non-statutory) लिफाफे म्हणतात.

१. चिन्हांकित प्रती व्यतिरिक्त मतदारयादीची प्रत ठेवलेला मोहोरबंद लिफाफा.
२. मतदान प्रतिनिधीची नेमणूक पत्राचा लिफाफा.
३. निवडणूक कार्यप्रमाणपत्रे लिफाफा.
४. आक्षेपित मतांची यादी ठेवलेला लिफाफा.
५. अंध व शारिरिकदृष्टया निःसमर्थ मतदारांची यादी व प्रतिज्ञापत्रे मोहोरबंद केलेला लिफाफा.
६. मतदारांच्या वयाबाबतची प्रतिज्ञापत्रे व अशा मतदारांची यांदी.
७. आक्षेपित मताबाबतचे पावतीपुस्तक व रोख रक्कम.
८. न वापरलेल्या व खराब झालेल्या कागदी मोहोरांचा सिलबंद लखोटा.
९. न वापरलेल्या मतदार चिठ्ठया.
१०. न वापरलेल्या व खराब झालेल्या विशेष खूण चिठ्ठया.

११. खराब झालेल्या पटीमोहोर सिलबंद लिफाफा इ.

उपरोक्त १ ते ५ लिफाफे यांना सांविधिक व १ ते ११ लिफाफे यांना असांविधिक लिफाफे म्हणतात.

प्रश्न १२मतदानाच्या किती दिवस आधी साहित्य वाटप करावे ?

उत्तर :- निवडणुकीच्या एक दिवस आधी, शेवटच्या प्रशिक्षणाच्या वेळी मतदान साहित्य वाटप करावे.

प्रश्न १३साहित्य वाटप करतांना निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी काय दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- सर्व मतदान पथकांना आवश्यक ते सर्व महत्वाचे व अन्य साहित्य मिळाले किंवा नाही याची तपासणी संबंधित मतदान केंद्राध्यक्ष यांचेकडून करवून घेऊन त्याबाबत लेखी अहवाल प्राप्त करून घेण्याची दक्षता निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी घ्यावी.

प्रश्न १४ साहित्य वाटप होत असतांना क्षेत्रीय / झोनल अधिकारी यांची काय जबाबदारी आहे ?

उत्तर :- क्षेत्रीय / झोनल अधिकारी यांनी साहित्य वाटपाचे वेळी स्वत: हजर राहून आपल्या झोनमधील सर्व केंद्राध्यक्ष यांनी साहित्य प्राप्त करून घेवून त्याची १०० टक्के तपासणी केली असल्याची खात्री करणे व काही साहित्याची आवश्यकता असल्यास असे साहित्य निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून प्राप्त करवून देणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न १५ क्षेत्रीय /झोनल ऑफीसरला कोणकोणते साहित्य वाटप केले जाते ? व केव्हा ?

उत्तर :- केंद्राध्यक्षांना वितरित केल्याप्रमाणे प्रत्येक क्षेत्रीय /झोनल ऑफीसरला मतदान साहित्याची पिशवी, झोनकरिता तयार करण्यात आलेले राखीव EVM, शाईचे मार्कर पेन इ. साहित्य मतदान पथकांना वाटप केल्यानंतर क्षेत्रीय/ झोनल अधिकाऱ्यांना वाटप केले जाते.

३) मतदान पथकाद्वारे साहित्य पडताळणी

प्रश्न १ मतदान केंद्रनिहाय मतदान पथकाव्दारे साहित्य पडताळणी करणे म्हणजे काय ? अशी तपासणी केव्हा व कोठे केली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष व पथकातील अन्य मतदान अधिकारी यांनी निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांकडूनप्राप्त करून घेतलेले मतदान साहित्य यादीनुसार प्राप्त झाले असल्याची १००% पडताळणी करणे म्हणजेच साहित्य पडताळणी करणे होय. निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून शेवटच्या प्रशिक्षणाचे वेळी असे साहित्य हे साहित्य वितरण कक्षातून वितरित केले जाते त्याचवेळी मंडपामध्ये बसून त्याची पडताळणी केली जाते.

प्रश्न २ मतदान साहित्य प्राप्त करून घेण्याची प्राथमिक जबाबदारी कोणाची आहे ?

उत्तर :- मतदान साहित्य प्राप्त करून घेण्याची प्राथमिक जबाबदारी मतदान केंद्राध्यक्ष यांची आहे. परंतु, अपवादात्मक परिस्थितीमुळे मतदान केंद्राध्यक्ष उपस्थित नसेल तर मतदान अधिकारी क्र.१ यांचेद्वारा मतदान साहित्य प्राप्त करुन घेतले जाते.

प्रश्न ३ मतदान पथकाने साहित्य प्राप्त करून घेतांना काय तपासण्या कराव्यात ?

उत्तर :- मतदान साहित्य प्राप्त करून घेताना मतदान पथकांने असे साहित्य परिंशीष्टातील यादीनुसार प्राप्त झाले आहे किंवा कसे, पक्क्या शाईच्या मार्कर पेनची शाई, पॅड मधील शाई सुकलेली नसल्याची खात्री करणे इ. तपासण्या कराव्यात. तसेच मतदान केंद्रासाठी नेमुण दिलेल्या महत्वाच्या सहित्यामध्ये मतदार यादीची कार्यप्रती, मतदान यंत्रे, विभेदक चिन्हे, विविध प्रकारचे टॅग, पेपरसील, स्ट्रीपसील, मतदान नोंदवही, प्रदत्तमत पत्रिका, इ. इ. साहित्य काळजीपूर्वक प्राप्त झाल्याबाबत तपासणी करावी.

प्रश्न ४ EVM तपासणे गरजेचे आहे का ? EVM च्या कोणत्या बाबी तपासाव्यात ?

उत्तर :- EVM ची तपासणी करणे अत्यंत आवश्यक आहे. प्राप्त झालेले EVM नेमून दिलेल्या मतदान केंद्राचेच असल्याची खात्री करणे, Slider switch योग्य ठिकाणावर असणे, उमेदवारांच्या नावासमोरील व सर्व उमेदवारांचे शेवटी NOTA समोरील राखाडी रंगाची (Grey) बटने उघडी (unmasked) असणे, अन्य सर्व बटने झाकलेली (masked) असणे, सर्व उमेदवारासमोरील बटने कार्यरत असणे, Connecting cable ची पीन व्यवस्थित असणे, बॅटरी व्यवस्थित चालू असणे, EVM मध्ये योग्यरित्या मत नोंदविता येणे व असे मत EVM वर व्यवस्थित असल्याची खात्री करणे (Display timing सह) इ. बाबी तपासणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ EVM शी संबंधित कोणती स्टेशनरी तपासावी?

उत्तर :- स्पेशल (विशेष) टॅग, पेपर सील, ABCD, स्ट्रीप सील (पट्टी मोहोर), अड्रेस टॅग (पत्ता खूणचिठ्ठी), तपासणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ मतदान पथकास काही साहित्य आढळून न आल्यास किंवा कमी असल्याचे दिसून आल्यास पथकाने काय करावे ?

उत्तर :- केंद्राध्यक्षाने असे साहित्य तात्काळ निवडणूक निर्णय अधिका-यांकडून प्राप्त करून घ्यावे.

प्रश्न ७ मतदान पथकाद्वारे साहित्य पडताळणीमध्ये निष्काळजीपणा केल्यास कोणास जबाबदार धरले जाते ?

उत्तर :- अशा प्रकरणी मतदान केंद्राध्यक्ष यांना तसेच मतदान पथकातील सर्व मतदान अधिकारी व झोनल अधिकारी यांना सुध्दा जबाबदार धरले जाते.

४) मतदान पथके रवानगी

प्रश्न १ मतदान पथकांना मतदान केंद्रावर सुरक्षित व वेळेवर पोहोचविण्याची जबाबदारी कोणाची असते ?

उत्तर :- मतदान पथकांना मतदान केंद्रावर सुरक्षित व वेळेवर पोहोचविण्याची जबाबदारी संबंधित झोनल अधिकारी व रूट गाईड यांची असते. याशिवाय सुरक्षिततेकरिता मतदान पथकासमवेत सुरक्षा कर्मचाऱ्याची नियुक्ती केली जाते.

प्रश्न २ मतदान पथकाच्या रवानगीमध्ये रुट गाईडची जबाबदारी व कर्तव्य काय असते ?

उत्तर :- निवडणूक अधिकारी /निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निश्चित करून दिलेल्या रूट वरील सर्व मतदान पथकांना त्याच क्रमाने त्या त्या मतदान केंद्रापर्यंत पोहोचविणे ही रूट गाईडची जबाबदारी असते.

प्रश्न ३ वाहतूक आराखडा म्हणजे काय ? तो कसा असावा ?

उत्तर :- एकाच मार्गावरील अनेक मतदान केंद्रांसाठी मतदान पथके विशिष्ट वाहनाने पोहोचविण्यासाठी केलेले नियोजन म्हणजे वाहतूक आराखडा. असा आराखडा करताना रस्त्याची स्थिती व त्यावरून जाऊ शकणारे वाहन, मुख्यालयापासूनचे अंतर इ. बाबींचा विचार करण्यात येतो. एका झोनसाठी साधारणत: एक किंवा दोन वाहतूक आराखडयांचा समावेश असणे प्रशासकीय दृष्टया सोईचे असते.

प्रश्न ४ एखाद्या मतदान पथकाला स्वत:च्या खाजगी वाहनाने साहित्य घेऊन मतदान केंद्रावर जाता येईल का?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ मतदान पथक रवाना करताना सोबत कोणत्या स्वरुपाची सुरक्षा आवश्यक आहे?

उत्तर :- प्रत्येक मतदान पथकासोबत निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी / पोलिस अधिकारी यांनी केलेल्या नियोजनानुसार सुरक्षा बंदोबस्तातील कर्मचारी हजर असणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ सुरक्षा कर्मचारी नसताना मतदान पथक रवाना करता येईल का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ७ मतदान पथकातील सर्वच सदस्यांना एकत्र मतदान केंद्रावर जाण्याचे बंधन असते का ?

उत्तर :- या संदर्भातील सूचना निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून प्रशिक्षणाचे वेळी दिल्या जातात.

प्रश्न ८ पथकातील एखादा सदस्य हजर न झाल्यास निवडणूक अधिकारी यांनी काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- अशा प्रकरणी राखीव कर्मचाऱ्यांपैकी कर्मचारी अशा पथकात नियुक्त करावा. तसेच अनुपस्थित कर्मचाऱ्यावर निवडणूक नियमांनुसार कारवाई करावी.

प्रश्न ९ मतदान पथकाच्या रवानगीमध्ये क्षेत्रीय / झोनल अधिकारी यांची जबाबदारी व कर्तव्ये काय ?

उत्तर :- झोनल अधिकारी यांनी आपल्या झोनमधील सर्व पथके हजर झाल्याची व त्यांनी साहित्य तपासून घेतल्याची खात्री करावी व त्यांना नेमून दिलेल्या वाहनातून मतदान पथकांना मतदान केंद्रापर्यंत विहित वेळेत पोहोचवावे. एखादा मतदान कर्मचारी अपरिहार्य कारणामुळे हजर झाला नसल्यास त्या ऐवजी राखीव कर्मचारी उपलब्ध करवून द्यावा. सर्व कर्मचाऱ्यांची उपस्थिती घेऊन सर्व मतदान कर्मचारी केंद्रावर पोहोचल्याचा OK अहवाल घेऊन निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे सुपूर्द करावे. त्याचप्रमाणे मतदान साहित्यापैकी कोणतेही साहित्य कमी पडत असल्यास स्वत:कडील राखीव साहित्याच्या पिशवीतील साहित्य उपलब्ध करून द्यावे.

५) मतदान पथके पोहोचल्याची खात्री व पूर्वतयारी

प्रश्न १ मतदान पथके पोहोचली आहेत किंवा नाहीत याची खात्री कशी केली जाते ?

उत्तर :- क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी प्रत्येक मतदान केंद्रावर भेट देऊन पथके पोहोचल्याची खात्री करतात. तसेच रूट गाईड या बाबत स्वतंत्रपणे दूरध्वनीव्दारे निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना अहवाल देतात.

प्रश्न २ मतदान पथकाला मतदान केंद्र असलेल्या गावात तेथील स्थानिक रहिवाशी यांनी केलेले आदरातिथ्य स्विकारता येते का ?

उत्तर :- नाही. हे कटाक्षाने टाळावे.

प्रश्न ३ झोनल अधिकारी यांनी प्रत्येक मतदान केंद्रावर जाऊन कोणकोणत्या बाबींची व्यक्तिश: पाहणी करावी?

उत्तर :- मतदान पथकातील सर्व सदस्य हजर झाले आहेत काय, मतदान केंद्राध्यक्षांना सर्व साहित्य मिळाले असल्याची त्यांनी खात्री केली आहे काय, कमी पडलेले साहित्य उपलब्ध करून घेतले आहे काय, EVM व्यवस्थितपणे काम करत आहे काय, मतदान केंद्रासाठी पुरेसे फर्निचर, पाण्याची व्यवस्था, सावली, रॅम्प इ. उपलब्ध आहे काय, मतदान केंद्राबाहेर १०० व २०० मीटरच्या हद्दीची निशाणी चुना टाकून दर्शविली आहे काय, मतदान केंद्रातील आक्षेपार्ह बाबी झाकल्या आहेत काय इ. ची पाहणी झोनल अधिकारी यांनी करणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ४ मतदान पथक पोहोचल्याबरोबर त्या दिवशी कोणती पूर्वतयारी करून ठेवावी ?

उत्तर :- मतदान केंद्रातील विविध राजकिय नेत्यांची छायाचित्रे, निशाण्या, उदघाटनाचे फलक इ. झाकावेत, मतदान केंद्राची रचना ठरवून त्यानुसार फर्निचर लावून घ्यावे, सर्व उमेदवारांच्या मतदान प्रतिनिधींची बैठक व्यवस्था करावी, मतदान केंद्राबाहेर मतदारांची रांग लावण्याची जागा निश्चित करावी, सर्व साहित्य व EVM पुन्हा तपासून घ्यावे, मतदान केंद्राबाहेर १०० व २०० मीटरच्या हद्दीची निशाण्या चुना टाकून दर्शवाव्यात, मतदान केंद्राबाहेर फळयावर इशारा, नमुना मतपत्रिका, सूचना लावून घ्यावी, विविध बोर्ड लावून घ्यावेत इ. पूर्वतयारी करून घ्यावी.

प्रश्न ५ वेगवेगळे इशारे, सूचना, पत्रके, मतदार यादी, १०० व २०० मीटर च्या हद्दीच्या खुणा कशा हाताळाव्यात ?

उत्तर :- मतदानाच्या आदल्या दिवशी एका फळयावर इशारा, नमुना मतपत्रिका, विविध सूचना इ. डकवून तयार करावेत, विविध बोर्ड लावून घ्यावेत, मतदार यादी त्याच मतदान केंद्राशी संबंधित असल्याची खात्री करून घ्यावी, १०० व २०० मीटर हद्दीच्या खुणा आखून घ्याव्यात. १०० व २०० मीटर हद्दीमध्ये काही आक्षेपार्ह निशाण्या असल्यास त्या झाकून घ्याव्यात. या परिसरात निवासी घरे अथवा उमेदवार / पाठीराखे यांचे कार्यालय इ. असल्यास त्याचे पोलीसांकरवी विनियमन करावे, परिसरात वाद्य, लाऊडस्पिकर वाजत असल्यास त्याचा प्रतिबंध करणे आवश्यक आहे. यासाठी योग्य ते वैध आदेश देण्यास मतदान केंद्राध्यक्ष सक्षम असतात.

प्रश्न ६ मतदान पथकास मतदान केंद्र सोडून इतरत्र मुक्कामास जाता येईल का ?

उत्तर :- नाही. मतदान साहित्याची संपूर्ण जबाबदारी पथकावर असल्यामुळे त्यांना मतदान केंद्र सोडून अन्यत्र मुक्कामास जाता येत नाही. मात्र पथकातील महिला सदस्यांना मुक्कामाचे बंधन नसून त्यांनी मतदानाचे दिवशी मतदान केंद्रावर थेट मात्र विहित वेळेवर हजर होणे बंधनकारक आहे.

६) क्षेत्रीय /झोनल अधिकाऱ्यास द्यावयाचे मतदान साहित्य

प्रश्न १ झोनल अधिकाऱ्याकडे मतदानासाठी आवश्यक काही साहित्य दिले जाते काय ?

उत्तर :- होय. मतदान केंद्राध्यक्षांना मतदान केंद्रासाठी दिलेल्या साहित्याप्रमाणेच राखीव साहित्याची पिशवी व त्या मतदान केंद्रासाठी असणारे राखीव EVM क्षेत्रीय / झोनल अधिकाऱ्याकडे दिले जातात.

प्रश्न २ क्षेत्रीय / झोनल अधिकाऱ्यास असे साहित्य देण्याचा उद्देश काय ?

उत्तर :- कोणत्याही मतदान पथकास निवडणूक साहित्य कमी पडल्यास क्षेत्रीय/ झोनल अधिकाऱ्यांनी आपल्याकडील साहित्य मतदान केंद्रावरील भेटीच्या वेळी संबंधित केंद्राध्यक्षास उपलब्ध करून देणे अपेक्षित असते. एखाद्या मतदान केंद्रावरील मतदान यंत्रात तांत्रिक बिघाड झाल्यास क्षेत्रीय / झोनल अधिकाऱ्यांकडील राखीव मतदान यंत्र वापरण्यात येते.

प्रश्न ३ क्षेत्रीय/झोनल अधिकारी असे साहित्य केव्हा ताब्यात घेतात ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षांना शेवटच्या प्रशिक्षणानंतर साहित्य वाटप करून झाल्यानंतर व अशा साहित्याची त्यांचेकडून तपासणी झाल्यानंतर क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी साहित्य ताब्यात घेतात.

प्रश्न ४ क्षेत्रीय / झोनल अधिकारी यांनी मतदानाच्या आदल्या दिवशी साहित्य ताब्यात घेतल्या नंतर व सर्व मतदान केंद्रांचा अहवाल निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे दिल्यानंतर त्यांच्याकडील साहित्य कोठे ठेवणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- क्षेत्रीय/झोनल अधिकारी यांनी असे साहित्य निवडणूक अधिकारी /निवडणूक निर्णय अधिकारी कार्यालयात किंवा पोलिस स्टेशनमध्ये सुरक्षित ठेवणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ५ क्षेत्रीय / झोनल अधिकारी असे साहित्य स्वत:च्या घरी ठेवू शकतो काय ?

उत्तर :- नाही. असे करणे टाळावे.

प्रश्न ६ क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी असे साहित्य इतर व्यक्तींव्दारे पोलिस स्टेशन किंवा निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयात पाठवू शकतो काय ?

उत्तर :- नाही. क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी हे या साहित्याच्या सुरक्षिततेसाठी स्वत: जबाबदार असल्यामुळे त्यांनी वैयक्तिकरित्या जाऊन साहित्य जमा करावे.

प्रश्न ७ क्षेत्रीय /झोनल अधिकाऱ्याकडील साहित्य गहाळ झाल्यास त्याबाबत निवडणूक कायद्यातील तरतुदीनुसार क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी शिक्षेस पात्र होऊ शकतो काय ?

उत्तर :- होय. क्षेत्रीय /झोनल अधिकारी हे या साहित्याच्या सुरक्षिततेसाठी स्वत: जबाबदार असल्यामुळे त्यांनी अशा राखीव साहित्याची दक्षता घ्यावी.

१७

मतदानाच्या दिवशीची कार्यवाही

(Poll Day Activities)

१) मतदान पथके पोहोचल्याची खात्री व मतदान केंद्रावरील पूर्वतयारी

प्रश्न १ मतदान पथकाची रचना कशी असते ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे प्रत्येक मतदान पथकामध्ये एक मतदान केंद्राध्यक्ष आणि तीन मतदान अधिकारी असतात.

प्रश्न २ मतदान पथके मतदानापूर्वी मतदान केंद्रावर कधी पाठविली जातात व ती पोहोचल्याची खात्री कशी केली जाते ?

उत्तर :- मतदान पथके मतदान केंद्रावर मतदानाच्या आदल्या दिवशी पाठविली जातात. रुट गाईड व झोनल अधिकाऱ्याकडून लेखी अहवाल घेऊन मतदान पथके पोहोचल्याची खात्री केली जाते. (काही मतदान केंद्रास निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी देखील प्रत्यक्ष भेटी देऊन याबाबत खात्री करतात.)

प्रश्न ३ मतदानापूर्वी आदल्या दिवशी मतदान केंद्रावर काय पूर्वतयारी केली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्रातील विविध राजकीय नेत्यांची छायाचित्रे, निशाण्या, उद्घाटनाची फलके इ. झाकणे, मतदान केंद्राची रचना ठरवून त्यानुसार फर्निचर लावून घेणे, मतदान प्रतिनिधींची बैठक व्यवस्था करणे, मतदान केंद्राबाहेर मतदारांची रांग लावण्याची जागा निश्चित करणे, सर्व साहित्य व EVM तपासून घेणे, मतदान केंद्राबाहेर १०० व २०० मीटरच्या हद्दीची निशाणी चुना टाकून दर्शविणे, मतदान केंद्राबाहेर सूचना फलकावर / फळयावर इशारा, नमुना मतदार यादी, सूचना लावून घेणे, विविध बोर्ड लावून घेणे इ. पूर्वतयारी केली जाते.

प्रश्न ४ मतदान केंद्रात वेगवेगळे इशारे, सूचना, पत्रके, मतदार यादी इ. साहित्य कसे लावले पाहिजे ?

उत्तर :- मतदानाच्या आदल्या दिवशी एका फळयावर ईशारा, नमुना मतपत्रिका, विविध सूचना इ. डकवून तयार करणे, विविध बोर्ड लावून घेणे आवश्यक असते. तसेच पुरविण्यात आलेली मतदार यादी तपासून घेणे अपेक्षित असते.

प्रश्न ५ मतदान केंद्राच्या सभोवती मतदान केंद्राची हद्द (प्रतिबंधात्मक सीमारेषा) निश्चित करण्याबाबत नियमात काय तरतुदी आहेत ?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या सभोवती १०० मीटर अंतरावर व २०० मीटर अंतरावर सीमा रेषा आखून घेतल्या पाहिजेत. १०० मीटर सीमारेषेच्या आत उमेदवाराची / राजकीय पक्षाची खूण पटेल असे कृत्य करता येत नाही. या हद्दीत केवळ मतदार अथवा आयोगाने परवानगी दिलेल्या व्यक्ती प्रवेश करू शकतात. या हद्दीत निवडणुकीशी संबंधित कोणत्याही निशाण्या असल्यास त्या हटविणे अथवा झाकणे आवश्यक असते. मतदारांची अथवा उमेदवाराची वाहने २०० मीटर अंतराबाहेर थांबविणे आवश्यक असते. उमेदवारांची मतदार मदत केंद्रे (बूथ) २०० मीटर अंतराच्या बाहेर स्थापित करणे बंधनकारक असते.

२) अभिरूप मतदान (MOCK POLL) व मतदानासाठी मतदान यंत्र तयार करणे

प्रश्न १ मतदानाच्या दिवशी मतदान यंत्र केव्हा व कसे तयार केले जाते ?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी मतदान प्रतिनिधी उपस्थित असतील तर त्यांच्या समक्ष मतदानास सुरु होण्यापूर्वी किमान ४५ मिनीटे आधी सुरुवात करुन मतदान यंत्र मतदानासाठी तयार केले जाते. मतदान यंत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयाकडून सिलबंद करुन दिले जातात मात्र केंद्राध्यक्षाव्दारे उमेदवार / त्यांचे प्रतिनिधी यांच्या उपस्थितीमध्ये प्रत्यक्ष मतदानास प्रारंभ होण्यापूर्वी मतदान केंद्रावर काही पूर्वतयारी करावी लागते. ही पूर्वतयारी करतांना एखादा मतदान प्रतिनिधी उपस्थित नसेल त्याची वाट पहात तयारी पुढे ढकलू नये. अभिरुप मतदानास सुरुवात करण्याअगोदर काही मिनिटे मतदान प्रतिनिधींची वाट पहावी. मात्र कोणीही उपस्थित झाले नाही तरी अभिरुप मतदानास सुरुवात करावी.

प्रश्न २ मतदान यंत्राची चाचणी / अभिरूप मतदान (Mock Poll) कसे घेतले जाते ?

उत्तर :- उपस्थित मतदान प्रतिनिधींच्या समोर मतदानासाठी तयार केलेल्या यंत्रात प्रत्येक उमेदवारासमोरील राखाडी रंगाचे बटन दाबून उमेदवारांना काही मते दिली जातात. शक्यतो सर्व उमेदवारांना समान मते टाकली जातात. उमेदवारनिहाय टाकलेल्या मतांची नोंद एका कागदावर लिहून ठेवली जाते. त्यानंतर मतदान यंत्रावरील Close हे बटन दाबले जाते. त्यानंतर मतदान यंत्रावरील Result हे बटन दाबून उमेदवारनिहाय मिळालेली मते यांची संख्या उपस्थित प्रतिनिधींना दर्शविली जाते. ही संख्या टाकलेल्या मतांच्या संख्येनुसारच असल्याची खात्री केली जाते. शेवटी मतदान यंत्रावरील Clear हे बटन दाबून टाकलेली सर्व मते यंत्रातून काढून टाकली (Delete) जातात. शेवटी मतदान यंत्रात एकही मत दिलेले नसल्याचे प्रतिनिधींना दाखवून सदर यंत्र मतदानासाठी सज्ज करण्यात येते.

प्रश्न ३ अभिरुप मतदानाचे वेळी एकही मतदान प्रतिनिधी हजर नसल्यास मतदान प्रतिनिधी येईपर्यंत वाट पाहावी का ?

उत्तर :- नाही. मतदान प्रतिनिधींनी वेळेवर उपस्थित राहाणे अपेक्षित असते. मतदान वेळेवर सुरू करणे बंधनकारक असल्यामुळे मतदान प्रतिनिधी मतदानाच्या वेळेपूर्वी किमान ४५ मिनिटे आधी पोहोचले नसल्यास त्यांची वाट पाहाणे आवश्यक नाही.

प्रश्न ४ अभिरूप मतदान (Mock Poll) झाल्यावर EVM मशिनच्या सील वर मतदान प्रतिनिधीची सही घेतली जाते का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ पारंपारिक पध्दतीत मतदान सुरू होण्यापूर्वी मतदान केंद्र प्रमुख तेथे उपस्थित असलेल्या मतदान प्रतिनिधींना जी मतदानाची मतपेटी उपयोगात येणार आहे ती पूर्णत: रिकामी आहे हे दाखविण्याची तरतूद आहे. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रात सुध्दा मतदान सुरू होण्यापूर्वी त्यात कोणत्याही प्रकारची छुपे मतदान नाही हे दाखविण्याची तरतूद असते काय ?

उत्तर :- होय. अभिरूप मतदानानंतर मतदान यंत्रातील सर्व मते Delete केल्यानंतर व यंत्र मतदानासाठी तयार केल्यानंतर मतदान यंत्रावरील Total हे बटन दाबून यंत्रामध्ये उमेदवारनिहाय व एकूण मते शून्य असल्याचे मतदान केंद्राध्यक्षाव्दारे उपस्थित मतदान प्रतिनिधींना दाखविण्यात येते.

प्रश्न ६ एकापेक्षा जास्त Ballot Unit असल्यास मतदान केंद्रात त्यांची रचना कशी करावी ?

उत्तर :- एकापेक्षा जास्त बॅलट युनिट असल्यास मतदान कक्षात मतदाराच्या डाव्या हातास पहिले व उजव्या हातास दुसरे या क्रमाने बॅलट युनिट ठेवण्यात यावे. ही सर्व बॅलट युनिट मतदान कक्षात व्यवस्थित ठेवून मतदान करता येईल व मतदानाची गुप्तता पाळली जाईल याची दक्षता घ्यावी.

३) मतदान प्रतिनिधी

प्रश्न १ मतदान प्रतिनिधीच्या नेमणुकीविषयी कोणत्या बाबी तपासाव्यात ?

उत्तर :- मतदान प्रतिनिधी यांच्या नेमणूक पत्रावरील उमेदवाराच्या सहीची पडताळणी नमुना स्वाक्षरी प्रपत्रावरून करण्यात यावी. मतदान प्रतिनिधीचे संबंधीत प्रभागाच्या मतदार यादीत असणे आवश्यक आहे. तसेच त्या व्यक्तीस सुरक्षा दिलेली नसावी.

प्रश्न २ मतदान प्रतिनिधी त्याच प्रभागाच्या यादीतील मतदार असणे बंधनकारक आहे का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ३ उमेदवार प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी किती मतदान प्रतिनिधी नेमू शकतात व ही नेमणूक कधीपर्यंत करता येते ?

उत्तर :- उमेदवार प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी तीन मतदान प्रतिनिधी नेमू शकतात. तथापि, कोणत्याही वेळी त्या पैकी केवळ एक प्रतिनिधी मतदान केंद्रात हजर राहू शकतो. म्हणजेच उर्वरित दोन हे बदली मतदान प्रतिनिधी असतील. मतदान प्रतिनिधींच्या नेमणूकीसाठी कायद्याने मुदत घालून दिलेली नाही. तथापि, मतदानाच्या दिवशी सकाळी अभिरूप मतदानासाठी हजर राहाता यावे यादृष्टीने उमेदवाराने किमान एक दिवस अगोदर अशी नेमणूक करणे हिताचे आहे.

प्रश्न ४ मतदान प्रतिनिधींनी मतदान केंद्रावर किती वाजता हजर राहणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- मतदानाचे दिवशी मतदान सुरू होण्याच्या वेळे पूर्वी साधारणत: ४५ मिनिटे अगोदर अभिरूप मतदान घेतले जाते. याकरिता मतदान प्रतिनिधींनी मतदान केंद्रावर मतदान सुरु होण्यापूर्वी एक तास आधी हजर राहणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ५ मतदान केंद्रावर उपस्थित झालेल्या मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था कोठे व कशी केली जाते ? त्यांचा बसण्याचा क्रम कसा असतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावर मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था साधारणत: मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांच्या उजव्या बाजूस अशा रितीने केली जाते की मतदानापूर्वी मतदाराची मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांचे व्दारा ओळख पटविली जात असताना मतदाराचा चेहरा मतदान प्रतिनिधीस स्पष्टपणे दिसेल. मतदाराच्या ओळखीबाबत आक्षेप असल्यास तो सुलभपणे घेता यावा या बाबीची काळजी घेण्यात येते. भारत निवडणूक आयोगातर्फे घेतल्या जाणा-या निवडणुकांमध्ये राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय मान्यता प्राप्त राजकीय पक्षांचे प्रतिनिधी, नोंदणीकृत राजकीय पक्षांचे प्रतिनिधी व अपक्ष या क्रमाने मतदान प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था असते. तथापि, राज्य निवडणूक आयोगाच्या या संदर्भात सूचना नाहीत.

प्रश्न ६ मतदान प्रतिनिधींची जबाबदारी व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी क्रमांक १ जेव्हा मतदाराची ओळख पटवितो त्यावेळी ओळखीस आक्षेप असल्यास असा आक्षेप नोंदविण्याची प्रमुख जबाबदारी मतदान प्रतिनिधीची असते. त्याचप्रमाणे मतदान केंद्रात येवून मतदान करून गेलेल्या मतदारांची नोंद देखील ते आपल्याकडील मतदार यादीत घेतात. मतदान गुप्तपणे होण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्ष यांना आवश्यक ते सहकार्य करण्याची जबाबदारी देखील मतदान प्रतिनिधीची असते.

मतदान प्रतिनिधीची कर्तव्ये खालीलप्रमाणे -

अ) मतदार असल्याची बतावणी करु पाहणाऱ्या व्यक्तींवर आवश्यकता वाटल्यास आक्षेप घेऊन मतदारांची तोतयेगीरी शोधून काढण्यास केंद्राध्यक्षास मदत करणे.

ब) मतदानापूर्वी व मतदानानंतर नियमानुसार मतदानयंत्र सुरक्षित व मोहोरबंद करण्यास मदत करणे.

क) मतदान समाप्त झाल्यानंतर केंद्राध्यक्षाकडून नोंदविलेल्या मतांचा नमुना मधील हिशोबाची व कागदी मोहरांच्या हिशोबाची प्रत घेणे.

ड) मतदानाशी संबधित असलेली कागदपत्रे नियमानुसार योग्यप्रकारे सुरक्षित व मोहारबंद केली आहेत का पाहणे.

ढ) मतदान विषयक अभिलेख मोहोरबंद केले जात असतांना आवश्यक त्या ठिकाणी स्वतःची स्वाक्षरी करणे.

४) मतदान कर्मचारी

प्रश्न १ मतदान पथकातील मतदान केंद्राध्यक्ष तसेच मतदान कर्मचारी यांच्यात कामाची विभागणी कशी केली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष हा मतदान पथकाचा प्रमुख असून तो मतदान कर्मचा-यांमध्ये कामाची विभागणी करून देतो. मतदान केंद्राचे सर्वसाधारण कामकाज मतदान अधिकारी क्रमांक १ ते ३ यांचे सहाय्याने पार पाडले जाते. असाधारण मतदानाच्या प्रकारात उदा. आक्षेपित मत, प्रदत्त मत, सोबत्याच्या सहाय्याने नोंदवावयाचे मत, ई. बाबतीत मतदान केंद्राध्यक्ष यांचे काम महत्वाचे असते.

प्रश्न २ मतदान केंद्राध्यक्ष यांची जबाबदारी व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- मतदानाच्या सर्व प्रकियेवर पर्यवेक्षण नियंत्रण व मार्गदर्शन करुन मतदानाच्या प्रक्रिया पारदर्शक नि:पक्षपातीपणे निर्भय वातावरणामध्ये पार पाडण्याची संपूर्ण जबाबदारी केंद्राध्यक्षांवर असते. हे काम पूर्ण करण्यासाठी केंद्राध्यक्ष इतर मतदान अधिका-यांमध्ये कामाची विभागणी करुन देतात.

प्रश्न ३ मतदान अधिकारी क्र.१ यांची जबाबदारी व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- मतदार यादीचा चिन्हांकित प्रतीचा मतदान अधिकारी क्र.१ हा प्रभारी असेल व मतदारांची ओळख पटविणे ही त्याची मुख्य जबाबदारी असेल. मतदार मतदान केंद्रामध्ये थेट प्रवेश केल्यानंतर पहिल्या मतदान अधिकाऱ्याकडे जाईल मतदान छायाचित्र, ओळखपत्र अथवा पर्यायी कागदपत्रे यांची तपासणी करुन मतदाराच्या ओळखी विषयी तो खात्री करुन येईल.

प्रश्न ४ मतदान अधिकारी क्र.२ यांची जबाबदारी व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- दुसरा मतदान अधिकारी डाव्या हाताच्या तर्जनीवर पक्क्या शाईची कोणतीही खूण / डाग नाही याबाबत तपासणी करुन मतदारांच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर पक्क्या शाईची खूण करील. मतदारांना मतदान नोंदविण्यापूर्वी मतदारांच्या नोंदवहीमध्ये सही अथवा अंगठा ठसा घेतल्यानंतर मतदाराला मतदानाची चिठ्ठी देईल. मतदान केंद्र सोडण्यापूर्वी पक्क्या शाईची खूण सुकलेली असेल याची खात्री करुन घेतो.

प्रश्न ५ मतदान अधिकारी क्र.३ यांची जबाबदारी व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी क्र.३ हा नियंत्रण युनीटचा प्रभारी असेल दुसऱ्या मतदान अधिकाऱ्यांनी दिलेल्या मतदार चिठ्ठयाच्या आधारे व चिठ्ठीवर दर्शविलेल्या अनुक्रमांकानुसार तो मतदारांना मतदान कक्षामध्ये जाण्यास परवानगी देईल. तत्पूर्वी तो Control युनिटवरील Ballot बटन दाबून मतदानासाठी EVM सज्ज ठेवेल.

प्रश्न ६ एखादा कर्मचारी (मतदान केंद्राध्यक्ष / मतदान अधिकारी) काही अपरिहार्य कारणांमुळे हजर राहू न शकल्यास काय करावे ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष काही अपरिहार्य कारणांमुळे हजर राहू न शकल्यास मतदान अधिकारी क्रमांक १ मतदान केंद्राध्यक्षांची कामे पार पाडतात. अन्य कोणतेही मतदान अधिकारी हजर राहू न शकल्यास मतदान केंद्राध्यक्ष झोनल अधिकारी यांचे मार्फत राखीव कर्मचा-यांपैकी कर्मचारी उपलब्ध करून घेतात. अपरिहार्य परिस्थितीत स्थानिक स्तरावरील कोणत्याही शासकीय कर्मचा-यांची सेवा उपलब्ध करून घेता येवू शकते. तसेच अगदी शेवटचा पर्याय म्हणून स्थानिक ग्रामस्थाची सेवा देखील अधिग्रहीत करता येवू शकते. तथापि, अशी व्यक्ती कोणत्याही उमेदवाराची किंवा राजकीय पक्षाची समर्थक अथवा विरोधक नसल्याची खात्री करणे आवश्यक असते.

प्रश्न ७ केंद्राध्यक्ष अनुपस्थित राहिल्यास केंद्राध्यक्ष म्हणून कोण काम करतो ?

उत्तर :- मतदान अधिकारी क्रमांक १.

प्रश्न ८ चौथा मतदान कर्मचारी केव्हा नेमला जातो ? त्याची कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- पडदानशीन महिला ज्या भागामध्ये बहुसंख्य असतील अशा मतदान केंद्रासाठी शक्यतो महिला कर्मचाऱ्याची मतदान अधिकारी क्रमांक ४ म्हणून नेमणूक केली जाते. पडदानशीन महिला मतदाराची ओळख पटवण्यामध्ये मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांना सहाय्य करण्याची जबाबदारी अशा कर्मचाऱ्यावर सोपविली जाते. तसेच एखाद्या मतदान केंद्रावर मतदारांची संख्या १२०० पेक्षा जास्त असेल तर अशा वेळीही चौथा मतदान अधिकारी नियुक्त करण्याची आवश्यकता असते. अशा चौथ्या मतदान अधिकाऱ्यास मतदान केंद्राध्यक्ष काही कामे स्वतंत्रपणे विभागून देतात.

५) मतदान कार्यपध्दती

प्रश्न १ मतदानाची सर्वसाधारण प्रक्रिया कशी असते ?

उत्तर :- मतदार मतदान केंद्रात आल्या नंतर मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांचेकडे जातो. तेथे मतदाराची ओळख पटविली जाते व त्याची नोंद मतदार यादीवर अधोरेखित करून (underline) आणि महिला मतदाराच्या बाबतीत अधोरेखन करण्यासह अनुक्रमांकास वर्तुळ करून घेतली जाते. त्यानंतर मतदार मतदान अधिकारी क्रमांक २ यांचेकडे जातो. तेथे त्याचे नांव Voter Register मध्ये नोंदवून त्याच्या ओळखीच्या पुराव्याची नोंद घेतली जाते. अशा रजिस्टर वर त्याची स्वाक्षरी / अंगठा घेतला जातो व त्यास Voter slip दिली जाते. तसेच त्याच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर marker pen ने शाईची निशाणी केली जाते. नंतर मतदार मतदान अधिकारी क्रमांक ३ कडे जातो. तेथे मतदान अधिकारी क्रमांक ३ यांचे व्दारा Voter slip परत घेवून Ballot Command दिली जाते. त्यानंतर मतदार मतदान कक्षात जावून Ballot unit वरील पसंतीच्या उमेदवाराच्या नावासमोरील बटन दाबून आपले मत नोंदवतो.

प्रश्न २ मतदार यादीत नाव नसेल तथापि ओळखपत्र (EPIC) असेल तर मतदान करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. मतदान करण्यासाठी मतदार यादीमध्ये नांव असणे अनिवार्य आहे.

प्रश्न ३ मतदानाची गोपनीयता म्हणजे काय ? ती राखण्यासाठी काय काळजी घेतली पाहिजे ?

उत्तर :- मतदाराने कोणत्या उमेदवारास मत दिले आहे या बाबत मतदारा व्यतिरिक्त अन्य कोणासही माहिती न होऊ देणे म्हणजे मतदानाची गोपनियता राखणे होय. मतदानाची गोपनियता राखण्यासाठी मतदान कक्ष योग्यरित्या व योग्य

ठिकाणी स्थापित करणे, मतदान कक्षात पुरेसा प्रकाश असणे, मतदान कक्षाकडे मतदारा व्यतिरिक्त अन्य व्यक्तीस प्रवेश न देणे, मतदान करतेवेळी मतदार कोणास मत देत आहे हे दिसू नये याची व्यवस्था करणे अशी काळजी घेतली पाहिजे. तसेच मतदारास मतदान करण्यास परवानगी दिल्यानंतर तो / ती मतदान कक्षात ताबडतोब जाईल, पसंतीच्या उमेदवाराच्या समोर बटन दाबून मत नोंदविल व मतदान कक्षातून बाहेर पडून मतदान केंद्रामधून त्वरीत निघून जाईल यावर लक्ष ठेवावे.

प्रश्न ४ मतदान कक्ष म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदारास मत नोंदवण्यासाठी Ballot Unit ज्या ठिकाणी टेबलावर ठेवलेले असते व मतदानाची गुप्तता राखण्यासाठी त्याच्या सभोवती जे पुठ्ठयाचे कक्ष लावले जाते त्यास मतदान कक्ष म्हणतात.

प्रश्न ५ मतदार नोंदवही कशी असते ? मतदार चिठ्ठी व मतदार नोंदवही यांचा काय संबंध आहे ?

उत्तर :- मतदार नोंदवही ही शासकीय मुद्रणालयाकडून पुरविण्यात आलेल्या महत्वाच्या मतदान साहित्यापैकी एक असून या नोंदवहीत मतदाराचे नांव, यादीतील अनुक्रमांक, मतदाराने ओळखीसाठी सादर केलेल्या पुराव्याचा तपशील, मतदाराची सही अथवा अंगठयाची निशाणी इ. तपशील नोंदविला जातो. मतदान अधिकारी क्रमांक २ मतदाराची या नोंदवही मध्ये नोंद घेऊन स्वाक्षरी घेतल्यानंतर या तपशिलाआधारे मतदार चिठ्ठी लिहून मतदारास देतो

प्रश्न ६ मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत म्हणजे काय ? ती कोणाकडे असते ?

उत्तर :- मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत म्हणजे निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या स्वाक्षरी शिक्क्यासह प्राप्त झालेली मतदार यादीची अशी प्रत ज्यामध्ये टपाली मतपत्रिका, इडीसी, वगळलेले मतदार किंवा मयत मतदार, स्थलांतरीत मतदार इ.नोंदी करुन मूळ यादी व पुरवणी मतदार यादी असेल.

६) मतदाराची ओळख पटविणे

प्रश्न १ मतदाराकडे मतदान ओळखपत्र (EPIC) नसल्यास ओळख पटविण्यासाठी निवडणूक आयोगाने कोणते पुरावे निश्चित केले आहेत ?

उत्तर :- मतदाराकडे मतदार ओळखपत्र नसल्यास ओळख पटविण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या पुराव्यांची यादी प्रमाणे ओळख निश्चिती करावी.

प्रश्न २ ओळख पटविण्यासाठी मतदाराकडे कोणताही पुरावा नसला तरी मतदार यादीत नाव व फोटो असल्यामुळे मतदान करता येऊ शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. मतदाराकडे ओळख पटविण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने निश्चित केलेल्या यादीपैकी किमान एक तरी पुरावा असणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ परदानशिन महिलांची ओळख कशी पटविता येईल ?

उत्तर :- पडदानशीन महिला ज्या भागामध्ये बहुसंख्येने असतील अशा मतदान केंद्रासाठी शक्यतो महिला कर्मचाऱ्याची मतदान अधिकारी क्रमांक ४ म्हणून नेमणूक केली जाते. पडदानशीन महिला मतदाराची ओळख पटवण्यामध्ये मतदान अधिकारी क्रमांक १ यांना सहाय्य करण्याची जबाबदारी अशा कर्मचा-यावर सोपविली जाते. ज्या ठिकाणी महिला कर्मचारी नियुक्त केलेल्या नसतील अशा ठिकाणी स्थानिक महिला कर्मचारी उदा. आशा वर्कर, अंगणवाडी सेविका, अन्य महिला कर्मचारी अथवा स्थानिक महिला प्रतिनिधीची मदत घेतली जाते.

प्रश्न ४ मतदान चिठ्ठी (Voter's Slip) म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदाराची ओळख पटवून त्याची नोंद मतदार नोंदवहीत झाल्यानंतर मतदारास मतदानाची परवानगी (Ballot Command) देण्यासाठी जी चिठठी दिली जाते त्यास Voter's slip म्हणतात. Ballot Command देण्यापूर्वी मतदान अधिकारी क्रमांक ३ अशी चिठ्ठी परत घेवून जतन करून ठेवतात. या मतदानचिठ्ठीत मतदाराचा मतदार यादीतील अनुक्रमांक तसेच मतदार नोंदवहीतील अनुक्रमांक व मतदान अधिकारी यांची स्वाक्षरी असते.

७) मतदान केंद्रावरील विविध प्रसंग (Challenged Vote, अपंगाचा सोबती वगैरे)

प्रश्न १ मतदाराच्या ओळखीबाबत आक्षेप कोण नोंदवू शकतो व असा आक्षेप आल्यास (Challenged Vote) नेमकी काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- मतदाराच्या ओळखीबाबतचा आक्षेप उमेदवाराचा मतदान प्रतिनिधी किंवा उमेदवार अथवा निवडणूक प्रतिनिधी हजर असल्यास स्वत: निवडणूक प्रतिनिधी नोंदवू शकतो. असा आक्षेप असल्यास विहित केलेली आक्षेप फी

(रू.२/-) मतदान केंद्राध्यक्ष यांचेकडे जमा करावी लागते. आक्षेपा संदर्भातील कामकाज मतदान केंद्राध्यक्ष यांचेकडे वर्ग केले जाते व मतदान केंद्रात अन्य मतदारांची मतदान प्रक्रिया सुरळीत सुरू ठेवली जाते. मतदान केंद्राध्यक्ष मतदारास तोतयेगिरी व त्या संदर्भातील प्रक्रियेबाबत माहिती देतो. त्यानंतर आक्षेपकास त्याच्या आक्षेपाच्या पृष्ठर्थ पुरावा सादर करण्याची सूचना दिली जाते. त्याचप्रमाणे मतदारास आपली ओळख सिध्द करण्याची संधी दिली जाते. आवश्यकतेनुसार संक्षिप्त चौकशी करून व उपलब्ध पुराव्याआधारे मतदान केंद्राध्यक्ष अशा आक्षेपाचा निर्णय घेतो. आक्षेप सिध्द झाल्यास आक्षेपकास आक्षेप फी परत मिळते आणि मतदारास पोलिसांच्या हवाली केले जाते. आक्षेप सिध्द न झाल्यास अशी रक्कम शासन जमा करण्यात येते आणि मतदारास मतदान करण्याची परवानगी दिली जाते.

प्रश्न २ आक्षेप सिध्द न झाल्यामुळे जप्त झालेल्या रकमेचा हिशोब कसा द्यावा ?

उत्तर :- आक्षेप धारकांनी भरलेली रु २ फी आक्षेप सिध्द न झाल्यास सरकार जमा केली जाते. विहित नमुन्यातील पावती पुस्तकातील संबंधित स्थळप्रतीवर अनामत रक्कत भरणाऱ्या व्यक्तीची सही किंवा अंगठा घेण्याऐवजी तेथे जप्त हा शब्द लिहून ती रक्कम असांविधिक लिफाफा क्र.७ मध्ये ठेवून संकलन केंद्रावर अन्य लिफाफ्यांसह परत केली जाते.

प्रश्न ३ एखादा मतदार मतदान करून गेल्यानंतर त्याच अनुक्रमांकावरील त्याच नावाचा दुसरा मतदार मतदानासाठी आल्यास काय करावे ?

उत्तर :- एखादा मतदार मतदान करून गेल्यानंतर त्याच अनुक्रमांकावरील त्याच नावाचा दुसरा मतदार मतदानासाठी आल्यास प्रदत्त मतदानाबाबतची कार्यवाही अनुसरावी. आलेल्या मतदाराची ओळख पटवून झाल्यानंतर अशा मतदारास मतदान केंद्राध्यक्षाकडे पाठवावे. मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी प्रदत्त मतदानाबाबतच्या विहित नमुन्यात या मतदाराबाबतची आवश्यक माहिती नोंदवून मतदाराची स्वाक्षरी / अंगठयाची निशाणी घ्यावी. अशा मतदारास मतदान केंद्राध्यक्षाजवळील प्रदत्त मतपत्रिकांच्या गठ्ठयातील एक मतपत्रिका व बाण फुलीचा शिक्का मतदानासाठी उपलब्ध करून द्यावा. मतदाराने मतदान कक्षात जावून बाण फुलीच्या सहाय्याने अशा मतपत्रिकेवर मत नोंदवावे व मतपत्रिकेची घडी करून मतदान केंद्राध्यक्षा जवळील विहित केलेल्या सांविधिक लिफाफा क्रमांक ४ मध्ये ठेवावी. कोणत्याही परिस्थितीत प्रदत्त मतदान मतदान यंत्रावर नोंदविण्यात येवू नये.

प्रश्न ४ प्रदत्त मत म्हणजे काय ? ते EVM वर नोंदविता येईल काय ?

उत्तर :- एखादा मतदार मतदान करून गेल्यानंतर त्याच अनुक्रमांकावरील त्याच नावाचा दुसरा मतदार मतदानासाठी आल्यास ज्या विशिष्ट पध्दतीने मत नोंदविण्यात येते त्यास प्रदत्त मत असे म्हणतात. प्रदत्त मत EVM वर नोंदविता येत नाही. असे मत मत पत्रिकेव्दारेच नोंदवावे लागते.

प्रश्न ५ अंध, शारिरीकदृष्टया नि:समर्थ मतदारास मतदान करण्यास अन्य व्यक्ती मदत करू शकतात काय?

उत्तर :- होय. १८ वर्षावरील सोबती, ज्याने त्यादिवशी अन्य मतदाराचे सोबत्य केलेले नसेल व जो अशा मतदाराच्या वतीने दिलेले मत गोपनीय ठेवण्याबाबत प्रतिज्ञापत्र भरून देईल अशी व्यक्ती अंध, शारिरिकदृष्टया नि:समर्थ मतदारास मतदान करण्यात मदत करू शकते.

प्रश्न ६ मतदार यादीतील मतदार मतदानासाठी आल्यानंतर त्याच्या / तिच्या वयाबद्दल शंका आल्यास काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- मतदाराकडून वयाबाबतचे जोडपत्र १० च्या विहित नमुन्यातील प्रतिज्ञापन भरून घेवून अशा मतदारास मतदान करू देता येईल. अशा मतदाराच्या वयाबाबत शहानिशा करण्याचे अधिकार मतदान केंद्राध्यक्ष यांना नसतात.

प्रश्न ७ ओळख पटवून मतदानाची प्राथमिक प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर (मतदार नोंदवहीत नाव नोंदवून सही अथवा अंगठा लावल्यानंतर) मतदारास मत देण्याची इच्छा नसल्यास / नकार दिल्यास काय करावे ?

उत्तर :- अशा प्रकरणी मतदार नोंदवही (नमुना १७ अ) मध्ये "मतदानास नकार"अशी नोंद घ्यावी व दिलेले Ballot Command रद्द करावे. यासाठी कंट्रोल युनिट बंद करून पुन्हा चालू करावे. झालेल्या मतदानाचा हिशोब तयार करताना सदर बाब विचारात घेण्यात यावी.

प्रश्न ८ ग्रामपंचायत निवडणुकीत जेव्हा मतदारास एकापेक्षा जास्त मते देण्याचा अधिकार असतो, तेव्हा मतदार मतदान केंद्रावर एकापेक्षा जास्त वेळा येऊन मत देऊ शकतो काय?

उत्तर :- नाही. मतदारास एका खेपेमध्येच मतदान करता येऊ शकते.

प्रश्न ९ NOTA (None Of The Above - यापैकी कोणीही नाही) म्हणजे काय? याचा वापर कसा करावा?

उत्तर :- जेव्हा मतदारास निवडणुकीतील कोणत्याही उमेदवारास मत देण्याची इच्छा नसते. तथापि, मतदान करावयाचे असते त्यावेळी Ballot Unit वरील शेवटचे NOTA (None Of The Above - यापैकी कोणीही नाही) चे बटन दाबणे अपेक्षित असते.

प्रश्न १०मतदान केंद्राध्यक्षाला मतदान कक्षात प्रवेश करण्याचा अधिकार आहे काय ? असल्यास कोणत्या परिस्थितीत ?

उत्तर :- आहे. मतदानयंत्रात बिघाडाबाबत तक्रार आल्यास मतदान कक्षात ठेवलेले मतदान यंत्र व्यवस्थितपणे चालू आहे किंवा नाही, अथवा मतदार मतदान यंत्रामध्ये गैरवाजवी फेरफार करीत आहे / व्यत्यय, अथवा खोडसाळपणा करुन मतदान कक्षामध्ये अवाजवी विलंब करीत असेल असा संशय आल्यास किंवा संशयास पुरेसे कारण असेल तर मतदार युनिटची तपासणी करण्याकरिता मतदान कक्षामध्ये प्रवेश करण्याचा अधिकार आहे. तथापि, मतदार मतदानासाठी मतदान कक्षात उपस्थित असेल व मत नोंदवित असेल अशा वेळी मतदान कक्षात केंद्राध्यक्ष प्रवेश करु शकत नाहीत.

प्रश्न ११मतदान प्रक्रिया चालू असताना मतदार किंवा एखाद्या व्यक्तीने व्यत्यय आणल्यास मतदान केंद्राध्यक्षाने काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षाने अशा व्यक्तीस सुरक्षा कर्मचाऱ्याच्या ताब्यात द्यावे.

प्रश्न १२मतदान प्रक्रियेदरम्यान नवीन मतदान यंत्र वापरावे लागल्यास अनुसरावयाची कार्यपध्दती काय असते ?

उत्तर :- मतदान प्रक्रियेदरम्यान नवीन मतदान यंत्र वापरावे लागल्यास अशा यंत्रावर उपस्थित मतदान प्रतिनिधींसमोर अभिरूप मतदान घेण्यात यावे. मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी आवश्यक ते घोषणापत्र करून नवीन मतदान यंत्र वापरास घ्यावे. मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी त्यांच्या दैनंदिनी मध्येही याबाबीची नोंद घ्यावी. मतदानानंतर दोन्ही मतदान यंत्रे सिलबंद करून संकलन कक्षात जमा करावीत.

प्रश्न १३मतदार यादीतील मुद्रणदोष किंवा छपाईतील अल्पशा चुकांबाबत मतदारांना मतदान करु दिले जाते का ?

उत्तर :- होय. मात्र मतदानासाठी आलेला मतदार व यादीत नाव असलेला मतदार एकच असल्याची खात्री करून मतदान करू दिले जाते.

प्रश्न१४ तोतया / बोगस मतदारांबाबत केंद्राध्यक्षांची कर्तव्ये व अधिकार काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी मतदान केंद्राबाहेरील बोर्डवर तोतयेगिरीबाबत इशारा देणारा फलक स्पष्टपणे दिसेल अशा पध्दतीने लावावा. निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून मयत, दुबार नोंद व स्थलांतरीत मतदारांची यादी प्राप्त झाली असल्यास अशा मतदारांची ओळख पटविण्याबाबत जागरूक राहावे. मतदानासाठी मतदार आल्यास व त्याची ओळख न पटल्यास अथवा तोतया मतदाराबाबत मतदान प्रतिनिधींनी आक्षेप घेतला असेल तर संक्षिप्त चौकशी करुन मतदानास परवानगी किंवा मतदानास प्रतिबंध करण्याचा निर्णय केंद्राध्यक्षांनी घ्यावा. जर तोतया अथवा बोगस मतदार असल्याचे सिध्द झाले तर त्यास पोलिस कर्मचाऱ्यांच्या ताब्यात देण्यात यावे.

प्रश्न१५ मतदाराचे वयाविषयीचे प्रतिज्ञापत्र म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदार यादीत नाव असून मतदानासाठी आलेल्या एखाद्या मतदाराच्या वयाविषयी शंका उपस्थित झाल्यास अशा मतदाराकडून विहित नमुन्यातील वयाविषयीचे प्रतिज्ञापत्र भरून घेतले जाते व मतदारास मतदान करू देण्यात येते. मतदार यादीत नाव असणे हा मतदानासाठी निर्णायक पुरावा असल्यामुळे मतदान केंद्राध्यक्ष यांनी वयाच्या पुराव्याविषयी अन्य कागदपत्रे मागविण्याची अथवा तपासण्याची आवश्यकता नसते.

प्रश्न १६मतदाराला मतदानापूर्वी कोणत्या बोटाला शाई लावली जाते ?

उत्तर :- मतदाराच्या डाव्या हाताच्या तर्जनीवर मार्कर पेनव्दारे शाईची निशाणी (खूण) केली जाते.

प्रश्न१७ निवडणूक कार्य प्रमाणपत्र सादर करुन लोकसेवकाने मतदान करण्याची कार्यपध्दती काय असते?

उत्तर :- निवडणूक कामासाठी ज्या लोकसेवकांची निवडणूक निर्णय अधिकारी नेमणूक करतात तेव्हा ते लोकसेवक मतदानाच्या अधिकारापासून वंचित राहू नये म्हणून ते लोकसेवक त्याच मतदारसंघा निवडणूक कर्तव्यावर असतील तर अशा कर्मचा-यांना इडीसी (इलेक्शन डयूटी सर्टिफिकेट) निर्गमित केली जाते. त्या प्रमाणपत्राव्दारे ज्या मतदान केंद्रावर संबंधितांची नेमणूक असेल त्या केंद्राध्यक्षांकडे प्रमाणपत्र सादर केल्यानंतर चिन्हांकित

मतदार यादीमध्ये शेवटच्या क्रमांकानंतर त्या मतदाराचे नांव नमुद करुन मतदाराची इडीसी अशी नोंद घेऊन मतदानाचा हक्क देण्यात येतो.

प्रश्न १८प्राधिकृत व्यक्तीद्वारे (Proxy) मतदान केले जाऊ शकते काय ?

उत्तर :- भारत निवडणूक आयोगाकडून घेण्यात येणा-या निवडणुकांबाबत सेवा मतदारांबाबत त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या बदली मतदाराकडून असे मतदान केले जाऊ शकते. मात्र स्थानिक स्वराज्य ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत अशी तरतूद नाही.

प्रश्न १९मतदान प्रक्रिया केव्हा तहकूब केली जाऊ शकते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या केंद्राध्यक्षांना पुढील कारणास्तव मतदान तहकूब करण्याचा अधिकार आहे.

१) पूर, प्रचंड हिमवर्षाव, प्रचंड वादळ तत्सम नैसर्गिक आपत्ती

२) मतदार यंत्र, मतदार यादीची अधिकृत प्रत आणि तत्सम मतदान सामग्री न मिळणे, ती गहाळ होणे किंवा त्याला नुकसान पोहोचणे.

३) मतदान केंद्रावर शांतता भंग होऊन कायदा व सुव्यवस्था बिघडणे मतदान घेणे अशक्य झाल्यास

४) मतदान केंद्रावर जावयाच्या मार्गावर अडथळा निर्माण झाल्यामुळे किंवा अन्य कोणत्याही गंभीर अडचणीमुळे मतदान पथक केंद्रावर पोहोचू न शकल्यास.

५) अन्य कोणतेही वाजवी कारण.

प्रश्न२० सूक्ष्म निरीक्षक (Micro Observer) म्हणजे कोणते अधिकारी असतात ? त्यांचे अधिकार व कर्तव्ये कोणती ?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत सुक्ष्म निरिक्षक नेमले जात नाहीत.

प्रश्न २१मतदानाची वेळ संपण्याचे वेळी मतदान केंद्रावर मतदारांची रांग असेल तर मतदान केंद्राध्यक्षाने कोणती कार्यपध्दती अवलंबावी ?

उत्तर :- मतदानाची वेळ संपण्याचे वेळी मतदान केंद्राध्यक्षाने रांगेमध्ये उभ्या असलेल्या मतदारांना अनुक्रमांक लिहिलेल्या चिठ्ठया रांगेतील शेवटच्या मतदाराकडून सुरू करून पहिल्या मतदारापर्यंत वाटप कराव्यात आणि रांगेत असलेल्या सर्व मतदारांचे मतदान पूर्ण झाल्यानंतरच मतदान बंद करावे.

प्रश्न२२ मतदानाची प्रक्रिया संपल्यानंतर मतदान यंत्राची नियंत्रण युनिट बंद करण्याची प्रक्रिया कशी असते?

उत्तर :- मतदान यंत्राच्या निकाल विभागातील एका कक्षामध्ये त्याच्या बाहय आवरणातील निळया रंगाच्या रबरी टोपीखाली क्लोज बटनाची तरतुद केलेली असते. मतदान संपल्यानंतर मतदान यंत्राच्या निकाल विभागातील क्लोज हे बटन दाबावे बटन दाबल्यानंतर नियंत्रण युनिटच्या दर्शनी पटलावर मतदान यंत्रामध्ये नोंदविलेल्या मतांची एकूण संख्या दिसेल ती संख्या नमुना १७ सी च्या भाग १ च्या बाब क्र. ५ मध्ये तात्काळ नोंदवून घ्यावी. त्यानंतर नियंत्रण युनिटपासुन मतदान युनिट अलग करावे आणि नियंत्रण युनिटचा पॉवर स्वीच बंद करावा. क्लोज बटन दाबल्यानंतर व मतदान समाप्त झाल्यानंतर रबरी टोपी पुन्हा त्या जागी लावावी.

प्रश्न२३ कोणत्याही कारणामुळे मतदान उशिरा सुरु झाले किंवा काही कालावधीकरिता थांबले असेल तर मतदानाची वेळ वाढवून दिली जाते का ?

उत्तर :- नाही. तथापि, मतदान संपण्याचे वेळी रांगेत उभ्या असलेल्या सर्व मतदारांचे मत नोंदवून झाल्यानंतरच मतदान प्रक्रिया थांबविण्यात येते.

८) दर दोन तासाचे अहवाल

प्रश्न १ मतदान केंद्रावर दर दोन तासात किती मतदारांनी (स्त्री / पुरुष) मतदान केले याची नेमकी माहिती कशी मिळते ?

उत्तर :- झोनल अधिकारी त्यांच्या झोन मधील मतदान केंद्राना साधारणत: दर दोन तासांनी भेट देतात व झालेल्या मतदानाची आकडेवारी नोंदवून घेतात. अशी आकडेवारी ते निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना कळवितात. मतदान केंद्रावरील कंट्रोल युनिट वरील total हे बटन दाबल्यास एकूण मतदानाचा आकडा कळतो. तसेच मतदान अधिकारी क्रमांक १ स्त्री पुरूष मतदारांची नोंद ठेवतात. त्यावरूनही मतदानाची आकडेवारी कळते.

प्रश्न २ दर दोन तासानंतरच्या माहितीचा काय उपयोग होतो ?

उत्तर :- अशा आकडेवारीवरून मतदान सुरळीत सुरू आहे किंवा कसे याबाबत माहिती मिळते. सदर माहिती राज्य निवडणूक आयोगाच्या कार्यालयास देखील कळविली जाते व प्रसार माध्यमांना प्रसिध्दीसाठी उपलब्ध करुन दिली जाते.

प्रश्न ३ दर दोन तासाचे अहवाल निवडणूक आयोगाला कसे पाठविले जातात ?

उत्तर :- दर दोन तासाचे अहवाल निवडणूक आयोगाला दूरध्वनी, फॅक्स व ईमेल व्दारे पाठविले जातात.

९) मतदान केंद्रावरील सुरक्षा व्यवस्था व प्रवेशावरील निर्बंध

प्रश्न १ मतदान केंद्राची हद्द कोठेपर्यंत असते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राची हद्द १०० मिटरपर्यंत असते.

प्रश्न २ प्रत्येक मतदान केंद्राबाहेर सुरक्षा व्यवस्था कशी असते ? सुरक्षा कर्मचाऱ्याचे कर्तव्य काय असते?

उत्तर :- मतदान केंद्राच्या वर्गवारीनुसार व एका इमारतीच्या परिसरातील मतदान केंद्रांच्या संख्येनुसार पोलीस कर्मचारी अथवा होमगार्ड कर्मचारी यांची सुरक्षा कर्मचारी म्हणून नेमणूक केली जाते. मतदान केंद्राबाहेरील मतदारांची रांग लावणे, मतदान केंद्राच्या हद्दीमध्ये शांतता व सुव्यवस्था राखणे, मतदान केंद्राच्या बाहेर व आसपास उमेदवार किंवा त्यांच्या समर्थकांकडून गैरवर्तन केल्यास त्यांना दूर घालवून देणे किंवा त्यांचेविरुध्द गुन्हा नोंदविणे किंवा वेळप्रसंगी मतदान केंद्रामध्ये गैरवर्तणूक केल्यास मतदान केंद्राध्यक्षांनी दिलेल्या लेखी तक्रारीची नोंद घेऊन संबंधित मतदारावर गुन्हा नोंदविणे थोडक्यात, मतदानाची प्रक्रिया सुरळीतपणे पार पाडण्यासाठी मतदान केंद्राबाहेर कोणताही अनुचित प्रकार होऊ नये याची दक्षता घेणे ही सुरक्षा कर्मचाऱ्याची कर्तव्ये आहेत.

प्रश्न ३ मतदान केंद्रात मतदारा व्यतिरिक्त कोणास प्रवेश मिळू शकतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्रामध्ये मतदाराव्यतिरिक्त उमेदवार, मतदान प्रतिनिधी, अंध व शारिरिक दृष्टया नि:समर्थ मतदाराचे सोबती, मतदाराच्या कडेवरील मूल, निवडणूक कर्तव्यावर नियुक्त कर्मचारी, निवडणूक निरिक्षक, निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेले व्यक्ती व मतदाराची ओळख पटविण्यासाठी मतदान केंद्राध्यक्षाने बोलावलेली व्यक्ती इ. ना मतदान केंद्रात प्रवेश मिळू शकतो.

प्रश्न ४ प्रसार माध्यमांचे प्रतिनिधीना मतदान केंद्रात प्रवेश आहे काय ? असल्यास त्याबाबत काय तरतुदी आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेले प्रसार माध्यमांचे प्रतिनिधींना मतदान केंद्राध्यक्षांच्या परवानगीने मतदान केंद्रात प्रवेश मिळू शकतो. तथापि, अशा प्रतिनिधींना मतदान केंद्रात मतदार मतदान करत असतानाचे छायाचित्र घेता येत नाही. असे प्रतिनिधी केवळ मतदान केंद्राध्यक्षाकडून मतदानाबाबतची माहिती प्राप्त करून घेवू शकतात.

प्रश्न ५ मतदान केंद्राचे आत Mobile Phone घेऊन जाता येतो का ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी वगळता अन्य व्यक्तींना मतदान केंद्रात मोबाईल घेऊन जाता येत नाही. मतदान केंद्राध्यक्ष व मतदान अधिकारी यांनी आपले मोबाईल Silent Mode वर ठेवणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ६ मतदान केंद्राचे आत प्रसार माध्यमांचे प्रतिनिधी यांना छायाचित्र काढता येते का ?

उत्तर :- अशा प्रतिनिधींना मतदान केंद्रात मतदार मतदान करत असतानाचे छयाचित्र घेता येत नाही. तथापि, मतदानासाठी मतदारांची लागलेली रांग व मतदार अधिकारी बैठक व्यवस्थेचे छायाचित्र काढता येते.

प्रश्न ७ मतदान केंद्राचे आत प्रसार माध्यमांचे प्रतिनिधी यांना VIDEO चित्रीकरण करता येईल का ?

उत्तर :- अशा प्रतिनिधींना मतदान केंद्रात मतदार मतदान करत असतानाचे चलचित्र घेता येत नाही. तथापि, मतदानासाठी मतदारांची लागलेली रांग व मतदान प्रक्रियेचे चलचित्र काढता येते.

१०) मतदारांची कर्तव्ये

प्रश्न १ मतदानाच्या दिवशी मतदाराचे काय कर्तव्य असते ?

उत्तर :- प्रत्येक मतदाराने निर्भयपणे आपल्या मतदानाच्या हक्काचा वापर करणे, मतदानाची गोपनियता राखणे व कोणत्याही आमिषास बळी न पडणे ही मतदारांची कर्तव्ये आहेत.

प्रश्न २ मतदाराला मतदान करतांनाची सेल्फि (SELFIE) घेता येईल का ?

उत्तर :- मतदानाच्या गोपनियतेचा भंग होत असल्यामुळे व मतदारास मोबाईल अथवा अन्य इलेक्ट्रॉनिक उपकरण मतदान केंद्रात नेता येत नसल्यामुळे मतदाराला मतदान करतानाची SELFIE घेता येत नाही.

११) उमेदवार व राजकीय पक्षांवरील निर्बंध

प्रश्न १ मतदान केंद्रावर पोहोचण्यासाठी मतदारांकरिता राजकीय पक्षांना वाहनांची व्यवस्था करता येते काय?

उत्तर :- नाही. अशी व्यवस्था करणे बेकायदेशीर आहे.

प्रश्न २ मतदारांनी स्वत:हून अशी व्यवस्था करण्याबाबत काय तरतुदी आहेत?

उत्तर :- मतदारांना स्वतःहून कुटुंबातील मतदारांसाठी अशी वाहनांची व्यवस्था करता येईल. मात्र असे वाहन २०० मीटरच्या बाहेर उभे करुन मतदानाचे कर्तव्य संपल्यावर लगेचच ते वाहन परत घेऊन जावे.

प्रश्न ३ उमेदवार समर्थक यांना मतदानाच्या दिवशी किती वाहने निवडणूक कामासाठी वापरता येतात ?

उत्तर :- उमेदवार यांना एक वाहन मतदानाच्या दिवशी वापरता येईल.

प्रश्न ४ उमेदवारांना मतदानाचे दिवशी प्रचार करण्याची मुभा आहे का ? त्यांचेवर काही निर्बंध लादलेले आहेत का ?

उत्तर :- नाही. मतदानाच्या दिवशी २०० मीटरच्या पलिकडे केवळ मतदारांना अनौपचारीक ओळखचिठ्ठी वाटपासाठी उमेदवाराचा निवडणूक मंडप असतो. त्यामध्ये केवळ एक टेबल व दोन खुर्च्या असतात ऊन पावसापासून संरक्षणासाठी संरक्षण छत्री किंवा ताडपत्री टाकावी. उमेदवारास मतदानाचे दिवशी जाहीर प्रचार करता येत नाही.

१२) राजकीय पक्षांचे मतदार सहायता केंद्र (बूथ)

प्रश्न १ उमेदवारांना मतदारांना सहाय्य करण्यासाठी किती बूथ लावता येतात व त्याबाबतच्या तरतुदी काय आहेत ?

उत्तर :- मतदान केंद्राबाहेर दोनशे मीटर अंतर सोडून मतदारांना सहायय करण्यासाठी प्रत्येक मतदान केंद्रासाठी एक या प्रमाणे बूथ लावता येतात. त्यामध्ये मतदारांना केवळ औपचारिकरीत्या ओळखचिठ्ठी वाटपाचे काम केले जाते. अशा बूथवर केवळ एक टेबल व खुर्ची आणि छतासाठी ताडपत्री अथवा छोटा मंडप लावता येते. अशा बूथमुळे रहदारीस व वाहतुकीस अडथळा येता कामा नये.

प्रश्न २ मतदार सहायता केंद्राबाबतच्या तरतुदींचे पालन होत नसल्यास कारवाईचे अधिकार कोणास आहेत?

उत्तर :- अशा तरतुदीचे पालन होत नसेल तर प्रभाग दंडाधिकारी किंवा क्षेत्रिय अधिकारी, मतदान केंद्रावरील पोलिस कर्मचारी यांना कार्यवाहीचे अधिकार आहेत.

१३) केंद्राध्यक्षांची घोषणापत्रे व विविध अभिलेख

प्रश्न १ मतदान सुरु होण्यापासून ते संपेपर्यंत मतदान केंद्राध्यक्षाला किती व कोणकोणती घोषणापत्रे स्वाक्षरीत करावी लागतात ?

उत्तर :- मतदान सुरु होण्यापासून ते संपेपर्यंत मतदान केंद्राध्यक्षांना चार घोषणापत्रे स्वाक्षरीत कराव्या लागतात.

१) मतदान प्रारंभ होण्यापूर्वीचे घोषणापत्र.

२) दुसरे मतदानयंत्र उपयोगामध्ये आणल्यास त्यावेळी केंद्राध्यक्षांनी करावयाचे घोषणापत्र.

३) मतदान समाप्तीनंतर करावयाचे घोषणापत्र.

४) मतदानयंत्र मोहोरबंद केल्यानंतर करावयाचे घोषणापत्र.

प्रश्न २ घोषणापत्राशिवाय केंद्राध्यक्षांनी आणखी कोणते अभिलेखे ठेवणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षांनी घोषणापत्राशिवाय केंद्राध्यक्षांची दैनंदिनी, मतदानाबाबतचा हिशेब, अंध व शारीरिकदृष्टया नि:समर्थ व्यक्तींची प्रतिज्ञापत्रे व यादी, मतदाराची वयाबाबतची प्रतिज्ञापत्रे व यादी, कागदी मोहरांचा हिशोब इ. सह सांविधिक व असांविधिक लिफाफे इ. अभिलेखे ठेवणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न ३ मतदान केंद्राध्यक्षाला मतदानाच्या दिवशीची दैनंदिनी लिहिणे आवश्यक आहे का ? त्याचे काय महत्व आहे ?

उत्तर :- होय. मतदान केंद्राध्यक्षाला मतदानाच्या दिवशीची दैनंदिनी लिहिणे आवश्यक आहे. अशा दैनंदिनीत दिवसभराच्या नोंदी त्या जसजशा घडतील त्याप्रमाणे व त्याचवेळी नोंदविणे आवश्यक असते. मतदान केंद्रावरील मतदान सुरळीतपणे पार पडल्याची खात्री करण्यासाठी तसेच प्रकरणपरत्वे फेरमतदानाचा निर्णय घेण्यासाठी दैनंदिनी हा महत्वाचा पुरावा मानला जातो. प्रत्येक दैनंदिनीस छापील अनुक्रमांक दिलेले असतात व दैनंदिनी व्दिप्रतीत ठेवण्याच्या सूचना आहेत.

१४) मतदानानंतर नोंदविलेल्या मतदानाचा हिशोब

प्रश्न १ मतदानानंतर नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब कसा काढला जातो ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावरील मतदार नोंदवही आणि Control Unit वरील नोंदी, मतदान केंद्रावर EDC व्दारे झालेले मतदान, एखाद्या मतदाराने मत नोंदविण्यास दिलेला नकार, केंद्रावर झालेले प्रदत्त मतदान इ. आधारे मतदान यंत्रात नोंदविलेल्या मतांचा हिशोब काढला जातो. असा हिशोब विहित प्रपत्रात नोंदविला जातो.

प्रश्न २ झालेल्या मतदानाची आकडेवारी मतदान प्रतिनिधींना देणे बंधनकारक आहे काय ? असल्यास ती कोणत्या नमुन्यात दिली जाते ?

उत्तर :- होय. मतदानानंतर झालेल्या मतदानाची आकडेवारी मतदान प्रतिनिधींना उपलब्ध करून देणे बंधनकारक असून ही माहिती नोंदविलेल्या मताच्या हिशोबाच्या विहित नमुन्यात दिली जाते.

प्रश्न ३ मतांचा हिशोब असलेल्या नमुन्यावर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेतली जाते का ?

उत्तर :- होय. मतांच्या हिशोबाच्या नमुन्यावर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेतली जाते.

१५) मतदान संपल्यानंतर अभिलेखे सील करणे व अहवाल

प्रश्न १ मतदानानंतर मतदान केंद्राध्यक्षांनी नेमके कोणकोणते अभिलेख कोणत्या लिफाफ्यात सिलबंद करणे अपेक्षित आहे ? त्यांची वर्गवारी कशी केली जाते ?

उत्तर :- मतदानानंतर मतदान केंद्राध्यक्षांनी सर्व अभिलेख साधारण चार पाकिटामध्ये / लिफाफ्यामध्ये सिलबंद करणे अपेक्षीत आहे.

१) सांविधिक लिफाफे
२) असांविधिक लिफाफे
३) तिसरे पाकिट
४) चौथे पाकिट (इतर सर्व साहित्याचा)

अ) सांविधिक लिफाफे - (पहीले पाकिट) (हिरव्या रंगाचे)

१) मतदार यादीची चिन्हांकित प्रत व वगीकृत सेवादलातील मतदारांची यादीचा माहोरबंद लिफाफा.
२) मतदारांची नोंद असलेला मोहोरबंद लिफाफा
३) मतदार चिठठया असलेला मोहोरबंद लिफाफा.
४) न वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका असलेला मोहोरबंद लिफाफा.
५) वापरलेल्या प्रदत्त मतपत्रिका व नमुना १७ बी मधील यादी असलेला मोहोरबंद लिफाफा.

ब) असांविधिक लिफाफे - दुसरे पाकिट पिवळया रंगाचे

१) मतदार यादीची प्रत किंवा प्रती (चिन्हांकीत मतदार यादी वगळून)
२) नमुना १० मधील मतदान प्रतिनीधीची नेमणुकपत्रे लिफाफा.
३) नमुना १२ ब मधील इडीसी ठेवलेला लिफाफा.
४) नमुना १४ आक्षेपित मतांची यादी ठेवलेला लिफाफा.
५) नमुना १४ अ अंध व विकलांग मतदाराची यादी आणि १४ खालील प्रतिज्ञापत्रे ठेवलेला लिफाफा.
६) मतदाराकडून त्याच्या वयाबाबत घेतलेली प्रतिज्ञापत्रे व अशा मतदारांची यादी (जोडपत्र ११ ठेवलेला लिफाफा)
७) आक्षेपित मताबाबतचे पावती पुस्तक आणि काही रोकड असल्यास ती ठेवलेला लिफाफा.
८) न वापरलेल्या व खराब झालेल्या कागदी मोहरा ठेवलेला लिफाफा.
९) न वापरलेल्या मतदार चिठ्ठया ठेवलेला लिफाफा.
१०) न वापरलेल्या व खराब झालेल्या विशेष खूण चिठ्ठी लिफाफा.
११) न वापरलेल्या व खराब झालेल्या पट्टीमोहार ठेवलेला लिफाफा

क) तिसरे पाकिट खाकी रंगाचे

१) मतदान केंद्राध्यक्षांची निर्देश पुस्तिका.

२) इव्हीएम ची नियम पुस्तिका.

३) मार्कर पेन

४) शाईचे पॅड

५) रबरी शिक्का, धातुचे मोहोर, पक्की शाई ठेवण्याचा कप.

ड) चौथे पाकिट - निळया रंगाचे

१) इतर काही बाबी शिल्लक असल्यास सर्व वस्तु चौथ्या पाकिटामध्ये ठेवाव्यात..

याशिवाय मतपत्रीकेच्या हिशोबाचा नमुना ठेवण्याचा लिफाफा, मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी ठेवण्याचा लिफाफा व मतदान केंद्राध्यक्षाची घोषणा पत्रे ठेवण्याचा लिफाफा आणि मतदानाची आकडेवारी दर्शविणारा लिफाफा देखील ठेवणे आवश्यक असते.

प्रश्न २ संविधिक व असंविधिक लिफाफे कोणते ?

उत्तर :- प्रश्न १ च्या उत्तरात नमुद केल्याप्रमाणे.

प्रश्न ३ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना मतदान सुरु होऊन संपेपर्यंत कोणकोणते अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे ? त्यांचे नमुने व टप्पे कसे आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना मतदान सुरु होऊन संपेपर्यंत खालीलप्रमाणे अहवाल सादर करावे लागतात :-

१) मतदान सुरु झाल्याबाबतचा पहिला अहवाल. (मतदान सुरु झाल्यानंतर ३० मिनिटात)

२) दर दोन तासाचे मतदानाचे आकडेवारी दर्शविणारे अहवाल.

३) कायदा व सुव्यवस्थेबाबतचा अहवाल.

४) आवश्यकते प्रमाणे मतदान बंद किंवा तहकूब करण्याचा अहवाल.

५) मतदान प्रक्रिया सुरळीत पार पडल्याचा अहवाल (मतदान संपल्यानंतर ३० मिनिटात)

६) मतदानाबाबतच्या अंतिम आकडेवारीचा अहवाल. तथापि याबाबत राज्निवडणूक अथवा निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे निर्देशा प्रमाणे अतिरिक्त अहवाल वेळोवेळी सादर करणे आवश्य्क आहे

प्रश्न ४ मतदान संपल्यावर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी कोणकोणत्या ठिकाणी घेतली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्षाच्या घोषणापत्राच्या शेवटच्या भागावर, मतदानाच्या हिशोबाच्या नमुन्यावर, मतदान यंत्रे सिलबंद करताना त्याच्या पत्ता खुणचिठ्ठीवर मतदान प्रतिनिधींची स्वाक्षरी घेतली जाते.

१६) मतदान साहित्य तपासून घेणे

प्रश्न १ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी संकलन केंद्रावर कोणकोणते अभिलेखे व निवडणूक साहित्य प्राप्त करून घेणे आवश्यक असते ?

उत्तर :- मतदानासाठी वापरलेले मतदान यंत्र, मतपत्रिकांचा हिशोब, मतदान केंद्राध्यक्षांची दैनंदिनी व घोषणा पत्रे असलेला लिफाफा, सर्व सांविधिक व असांविधिक लिफाफे, मतदानासाठी पथकास उपलब्ध करून दिलेल्या साहित्यापैकी शिल्लक साहित्य ई. संकलन केंद्रावर प्राप्त करून देणे आवश्यक असते.

प्रश्न २ मतदान केंद्रावर मतदान प्रक्रिया व्यविस्थत पार पडल्यामुळे काही अहवाल निरंक असल्यास असे अहवाल संकलन केंद्रावर सादर करण्याची आवश्यकता आहे काय ?

उत्तर :- कोणताही अहवाल निरंक असला तरीही तो संकलन केंद्रावर सादर करणे आवश्यक असते. असा निरंक अहवाल सादर केला न गेल्यास अशा मतदान केंद्राचा अहवाल अप्राप्त समजला जाऊ शकतो.

१७) मतदान साहित्य संकलन केंद्र

प्रश्न १ मतदान साहित्य संकलन केंद्र म्हणजे काय ?

उत्तर :- ज्या ठिकाणी मतदानानंतर वापरलेली मतदान यंत्रे, सांविधिक व असांविधिक लिफाफे, अन्य निवडणूक विषयक अहवाल आणि मतदान पथकाकडील मतदान साहित्य स्विकारले जाते अशा जागेस संकलन केंद्र म्हणतात.

प्रश्न २ मतदान साहित्य संकलन केंद्र कोण निश्चित करतो ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी जागेची पोलीस अधिका-यांसह स्थळ पाहणी करून मतदान साहित्य संकलन केंद्र निश्चित करतात. अशा जागेचा अहवाल जिल्हा निवडणूक अधिकारी यांना माहितीस्तव पाठविला जातो. तथापि, संकलन केंद्र निश्चित करण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाच्या पूर्व परवानगीची आवश्यकता नसते.

प्रश्न ३ मतदान साहित्य संकलन केंद्र निश्चित करत असतांना निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी कोणती काळजी घ्यावी ?

उत्तर :- मतदानानंतर वापरलेली मतदान यंत्रे सुरक्षित ठेवण्यासाठी निश्चित केलेले सुरक्षा कक्ष संकलन केंद्राच्या आवारात अथवा जवळपास असावे, विजेची व पर्यायी विद्युत वयवस्था उपलब्ध असावी, संकलन केंद्रावर स्विकृती कक्ष आणि मंडप टाकण्यासाठी पुरेशी मोकळी जागा असावी, संकलन केंद्राबाहेर पार्कीगसाठी मुबलक जागा उपलब्ध असावी, पावसाळी दिवस असल्यास शक्यतो बंदिस्त हॉल उपलब्ध असावा, तसेच सुरक्षेच्या दृष्टीकोनातून जागा सुयोग्य असावी ही काळजी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी घ्यावी.

प्रश्न ४ मतदान साहित्य संकलन केंद्राच्या निवडीबाबत राज्य निवडणूक आयोग यांच्या काही निश्चित सूचना आहेत काय ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या या संदर्भात काही निश्चित सूचना नाहीत.

प्रश्न ५ मतदान साहित्य संकलन केंद्रास जिल्हाधिकारी किंवा जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्याची मंजूरी आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- नाही. तथापि, वस्तुस्थिती दर्शक सविस्तर अहवाल जिल्हाधिकारी तथा जिल्हा निवडणूक अधिकारी यांना माहितीस्तव सादर करणे आवश्यक असते.

प्रश्न ६ मतदान साहित्य संकलन केंद्राची रचना व कार्यपध्दती कशी असते ?

उत्तर :- मतदानानंतर सिलबंद मतदान यंत्रे व सोबतचे लिफाफे स्विकारण्यासाठी स्वतंत्र कक्ष स्थापन केलेले असते. सांविधिक व असांविधिक लिफाफे स्विकारण्यासाठी वेगवेगळे कक्ष, मतदान पथकाकडील उर्वरित साहित्य स्विकारण्यासाठी कक्ष, मतदानाची आकडेवारी संकलन करण्यासाठी संगणकासह सुसज्ज कक्ष, कर्मचाऱ्यांचे मानधन, अभिलेख व त्याविषयीच्या तक्रारी हाताळण्यासाठी कक्ष, उदघोषणा कक्ष स्थापन केलेले असतात. मतदान केंद्रांच्या संख्येनुसार / झोनच्या संख्येनुसार या कक्षांची संख्या निश्चित केली जाते. मतदान पथक संकलन केंद्रावर पोचल्यानंतर त्यांनी सर्वप्रथम सिलबंद मतदान यंत्र व झालेल्या मतदानाची आकडेवारी विहित नमुन्यात सादर करण्याच्या सूचना दिल्या जातात. त्यानंतर पथक प्रमुख मतदान केंद्राध्यक्ष संकलन केंद्रावरील अन्य काऊंटरवर आपले साहित्य जमा करून विहित पोचपावतीवर संकलन केंद्रातील प्रभारी कर्मचाऱ्याची स्वाक्षरी घेतात. शेवटी सर्व साहित्य जमा करून झाल्यानंतर विहित पोच पावती झोनल अधिकारी यांचे कडे जमा केली जाते व झोनल अधिकारी सर्व साहित्य व अहवाल प्राप्त झाल्याची खात्री करून मतदान पथकास निवडणूक कर्तव्यातून कार्यमुक्त करतात. त्याचवेळी मतदान केंद्राध्यक्ष सुरक्षा कर्मचाऱ्यास कार्यमुक्त करतात.

प्रश्न ७ मतदान साहित्य संकलन केंद्रावरील साहित्याचे वर्गीकरण सर्वसाधारणपणे कसे केले जाते ?

उत्तर :- मतदान संकलन केंद्रावर मतदान यंत्र व अहवाल, सांविधिक व असांविधिक लिफाफे हे महत्वाचे साहित्य आणि मतदान केंद्रावरील अन्य सर्व साहित्य हे कमी महत्वाचे साहित्य असे वर्गीकरण केले जाते.

प्रश्न ८ मतदान साहित्य संकलन केंद्रावर EVM सोबत कोणते मोहोरबंद लिफाफे सादर करावयाचे असतात ?

उत्तर :- संकलन केंद्रावर EVM सोबत मतपत्रिकेच्या हिशोबाचा लिफाफा, मतदान केंद्राध्यक्षाची दैनंदिनी आणि मतदान केंद्राध्यक्षाच्या घोषणापत्रांचा लिफाफा सादर करावयाचे असतात.

प्रश्न ९ मतदान यंत्र व इतर सर्व साहित्य स्विकारल्यानतर एकाच कक्षामध्ये ठेवले जाते काय ?

उत्तर :- नाही. मतदानयंत्र सोबतच्या अहवालासह सुरक्षा कक्षात ठेवले जातात तर सांविधिक आणि असांविधिक लिफाफे, कोषागारात ठेवले जातात व अन्य साहित्य निवडणूक शाखेतील कक्षात ठेवले जाते.

प्रश्न १०साहित्य संकलनानंतर बॅलेट युनिट व कंट्रोल युनिट कुठे ठेवले जातात ?

उत्तर :- स्वतंत्रपणे विशेष सुरक्षा कक्षात ठेवले जातात.

प्रश्न ११ संकलनानंतर सांविधिक व असांविधिक लिफाफे कोठे ठेवले जातात ?

उत्तर :- सांविधिक व असांविधिक लिफाफे लोखंडी ट्रंकमध्ये भरून व सिलबंद करून कोषागारात सुरक्षित ठेवले असतात.

प्रश्न १२मतदान साहित्य संकलन कक्षाची जबाबदारी कोणाकडे असते ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे अ.का/मंडळ अधिकारी / नायब तहसिलदार दर्जाच्या अधिकाऱ्याकडे संकलन कक्षाची जबाबदारी सोपविली जाते. तथापी अंतीम जबाबदारी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची असते.

प्रश्न १३मतदान साहित्य संकलन कक्षामध्ये साहित्य स्विकारण्यासाठी सर्वसाधारण किती टीमची नियुक्ती केली जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्रांच्या संख्येनुरूप टीमची संख्या ठरते. सर्वसाधारणपणे ४० ते ५० मतदान केंद्रांसाठी एक पथक या प्रमाणे संपूर्ण मतदारसंघातील मतदान केंद्रांची संख्या विचारात घेवून आवश्यक पथकांची नियुक्त केल्या जातात.

प्रश्न१४ झालेल्या मतदानाची अंतिम आकडेवारी संकलित करण्यासाठी वेगळी व्यवस्था केली जाते काय ?

उत्तर :- होय. मतदानाची अंतिम आकडेवारी संकलित करण्यासाठी संगणकासह सुसज्ज कक्षाची व्यवस्था केली जाते.

प्रश्न१५ संकलनानंतर केंद्राध्यक्षाच्या दैनंदिनीची छाननी निवडणूक निर्णय अधिका-यांमार्फत केली जाते काय ? त्याचे काय महत्व असते ?

उत्तर :- होय. संकलनानंतर मतदान केंद्राध्यक्षांच्या सर्व दैनंदिनींची छाननी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यामार्फत केली जाते. मतदान सुरळीतपणे पार पडले किंवा कसे आणि एखाद्या मतदान केंद्रावर फेर मतदान घेणे आवश्यक आहे किंवा कसे याचा निर्णय घेण्यासाठी दैनंदिनीची छाननी करणे आवश्यक असते.

१८) मतदान यंत्रे सुरक्षा कक्षात ठेवणे

प्रश्न १ मतदान यंत्रे सुरक्षा कक्षात ठेवल्यानंतर सुरक्षा कक्षास उमेदवार किंवा त्यांचे प्रतिनिधी यांचे सील लावता येते काय ?

उत्तर :- होय. उमेदवार सुरक्षा कक्षास त्यांचे सिल लावू शकतात.

प्रश्न २ मतदान यंत्रे सुरक्षा कक्षात ठेवताना, सुरक्षा कक्ष सील करताना अथवा पुन्हा उघडताना उमेदवार अथवा त्यांचे प्रतिनिधी उपस्थित राहू शकतात काय ?

उत्तर :- होय. मतदान यंत्रे सुरक्षा कक्षात ठेवताना, सुरक्षा कक्ष सिलबंद करताना अथवा पुन्हा उघडताना उमेदवार उपस्थित राहू शकतात. निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी याबाबत उमेदवारांना कळविणे आवश्यक असते.

प्रश्न ३ सुरक्षा कक्षास कशा स्वरुपाचा बंदोबस्त दिला जातो ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे सुरक्षा कक्षास व्दिस्तरीय बंदोबस्त दिला जातो. बाहेरील बाजूस (Outer Corden) स्थानिक हत्यारी पोलीस आणि आतील बाजूस (Inner Corden) विशेष हत्यारी सुरक्षाबल यांचा उपलब्धतेनुसार बंदोबस्त दिला जातो. सुरक्षा कक्षाचे प्रभारी सर्वसाधारपणे पोलीस निरिक्षक दर्जाचे अधिकारी असतात. सुरक्षा कक्षाचे ठिकाणी CC Camera / Video Camera, अग्निशमन यंत्रणा इ. व्यवस्था केली जाते.

१९) फेरमतदान

प्रश्न १ फेरमतदान म्हणजे काय ?

उत्तर :- मतदानादरम्यान मतदान केंद्रावर घडलेल्या अनियमिततेमुळे त्याच मतदान केंद्रावर पुन्हा मतदान घेणे म्हणजे फेरमतदान होय.

प्रश्न २ फेरमतदान कोणत्या परिस्थितीत घेतले जाते ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावरील मतदान यंत्र पळवून नेणे, जबरदस्तीने करून मतदान यंत्रात मतदान नोंदविणे, बोगस मतदान झाल्याचे सिध्द होणे, नैसर्गिक आपत्ती, कायदा व सुव्वस्था, बाधित होणे हिंसाचार यामुळे मतदान स्थगित करावे लागणे अशा कारणांमुळे फेरमतदान घेतले जाते.

प्रश्न् ३ फेरमतदान घ्यावयाचे असेल तर त्याबाबतची कार्यपध्दती काय आहे ?

उत्तर :- फेरमतदान हे नियमित मतदानाप्रमाणेच घेतले जाते. तथापि, अशा वेळी डाव्या हाताच्या तर्जनी ऐवजी निवडणूक आयोग ठरवून देईल अशा अन्य बोटावर मार्कर पेनने शाईची निशाणी केली जाते.

प्रश्न ४ फेरमतदानासाठी राज्य निवडणूक आयोगाची परवानगी घ्यावी लागते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ फेरमतदान हे संपूर्ण मतदार संघासाठी असते काय ?

उत्तर :- नाही. सर्वसाधारणपणे अनियमितता घडलेल्या काही विशिष्ट मतदान केंद्रासाठीच फेरमतदान घेतले जाते.

प्रश्न ६ महानगरपालिका, जिल्हा परिषद / पंचायत समिती, नगरपालिका, ग्रामपंचायत निवडणूक निर्णय अधिकारी हे राज्य निवडणूक आयोगाकडे स्वतः अहवाल पाठवू शकतात काय ?

उत्तर :- होय. फक्त ग्रामपंचायत निवडणुकीचे बाबतीत निवडणूक निर्णय अधिकारी हे संबंधित तहसिलदार यांचेमार्फत अहवाल पाठवितात.

प्रश्न ८ फेरमतदानाच्या प्रक्रियेमध्ये जिल्हाधिकारी यांचे कर्तव्य व जबाबदारी काय ?

उत्तर :- फेरमतदानासाठी सुयोग्य कर्मचाऱ्यांचा मतदान पथकात समावेश करणे, पुरेसा पोलीस बंदोबस्त उपलब्ध करून देणे आणि फेर मतदान सुरळीत पार पडेल यासाठी आवश्यक त्या सर्व उपाययोजना करणे ही जिल्हाधिकारी यांची जबाबदारी असते.

प्रश्न ९ फेरमतदान मतदानाच्या दिवसानंतर किती दिवसांनी घ्यावे लागते ?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवसानंतर तथापि, मतमोजणीपूर्वी फेरमतदान घ्यावे लागते.

प्रश्न १०फेरमतदान प्रक्रियेमध्ये संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकारी याची जबाबदारी काय ?

उत्तर :- फेर मतदान सुरळीत पार पडेल यासाठी आवश्यक त्या सर्व उपाययोजना करणे ही निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची जबाबदारी असते.

प्रश्न ११ फेरमतदान घेताना काय खबरदारी घ्यावी ?

उत्तर :- उपद्रवी मतदान केंद्रांवर पुरेसा पोलीस बंदोबस्त देणे, पोलीसांची गस्त वाढविणे, मतदान केंद्रावर अनुभवी, सक्षम मतदान कर्मचारी नियुक्त करणे, फेरमतदानाबाबत संबंधित मतदान क्षेत्रात पुरेशी प्रसिध्दी देणे इ. खबरदारी घ्यावी.

प्रश्न १२फेरमतदान घेण्यासाठी निवडणूक निरीक्षक यांचा अभिप्राय आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या प्रचलित सूचनांनुसार फेरमतदानासाठी निवडणूक निरिक्षक यांचा अभिप्राय आवश्यक नाही.

१८
मतमोजणी
(Counting)

१) बिनविरोध उमेदवार घोषित करणे

प्रश्न १ उमेदवाराची निवड बिनविरोध झाली असल्यास ती केव्हा जाहीर केली जाते ?

उत्तर :- उमेदवाराची निवड बिनविरोध झाली असल्यास ती उमेदवारी मागे घेण्याच्या शेवटच्या वेळेनंतर जाहीर केली जाते. तथापि, अशी निवड जाहीर करण्यापूर्वी राज्य निवडणूक आयोगास अहवाल पाठवून आयोगाची पूर्व परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

२) मतमोजणीची तारीख, ठिकाण व वेळ निश्चिती

प्रश्न १ मतमोजणी कोणत्या तारखेस, कोणत्या ठिकाणी व वेळी होईल हे उमेदवारास किती दिवस आधी कळविणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतमोजणी कोणत्या तारखेस, कोणत्या ठिकाणी व कोणत्या वेळी होईल हे उमेदवारास किमान ३ दिवस आधी लेखी स्वरुपात कळविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ मतमोजणी केंद्र ठरविण्याचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्र पक्क्या इमारतीत असावे, मतमोजणी केंद्रात मतमोजणीसाठी जेवढे टेबल लावावयाचे आहेत त्यासाठी पुरेशी जागा उपलब्ध असावी, मतदानानंतर सिलबंद मतदान यंत्रे ज्या रक्षा कक्षात ठेवली असतील ती मतमोजणीसाठी मतमोजणी टेबलपर्यंत आणताना पुरेशी सुरक्षितता असावी, मतमोजणी केंद्राबाहेर पुरेशी मोकळी जागा उपलब्ध असावी, मतमोजणी कक्षाभोवती सुरक्षा भिंत असावी. याशिवाय येण्याजाण्यासाठी स्वतंत्र रस्ता असावा. त्याचप्रमाणे विद्युत व्यवस्था व दूरध्वनी जोडणी असावी.

प्रश्न ३ मतमोजणी केंद्र निश्चित करण्यास राज्य निवडणूक आयोगाची मंजूरी लागते का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ४ मतमोजणी कक्षात मोजणीसाठी सर्वसाधारण किती टेबल लावले जातात ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या या संदर्भातील सुचनांनुसार प्रभागातील मतदान केंद्रांची संख्या विचारात घेऊन प्रत्येक प्रभागासाठी साधारणत: एक ते तीन टेबल लावले जातात. मतमोजणीचे टेबल शक्यतो इंग्रजी U आकारात लावले जातात.

प्रश्न ५ उमेदवारास किती मतमोजणी प्रतिनिधी नेमता येतात ?

उत्तर :- मतमोजणीसाठी निश्चित केलेल्या टेबलच्या संख्ये इतके व टपाली मतपत्रिकांच्या मोजणीसाठी एक याप्रमाणे प्रत्येक उमेदवारास मतमोजणी प्रतिनिधी नेमता येतात.

३) मतमोजणी अधिकारी, कर्मचारी नियुक्ती

प्रश्न १ मतमोजणीच्या प्रत्येक टेबलसाठी किती कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती केली जाते ?

उत्तर :- मतमोजणीच्या प्रत्येक टेबलसाठी एक मतमोजणी पर्यवेक्षक आणि एक मतमोजणी सहाय्यक नियुक्त केला जातो.

प्रश्न २ प्रत्यक्ष मोजणीशिवाय अन्य कोणत्या कामांसाठी मतमोजणी केंद्रात कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती केली जाते?

उत्तर :- सुरक्षा कक्ष प्रभारी, मतमोजणीसाठी मतदान यंत्र मतमोजणी टेबलवर पोहोचविण्यासाठी चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी, प्रत्येक टेबलवरुन आकडेवारी संकलनासाठी कर्मचारी, संगणकाव्दारे आकडेवारी संकलनासाठी कर्मचारी, निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे सहाय्यक, स्टेशनरी पुरविण्यासाठी कर्मचारी, हजेरी घेणे, भत्ता वाटप इ. साठी कर्मचारी, सिलिंगसाठी कर्मचारी, भोजन व चहापान व्यवस्थेसाठी कर्मचारी, राखीव कर्मचारी अशा विविध कामांसाठी मतमोजणी केंद्रात कर्मचा-यांची नियुक्ती केली जाते.

प्रश्न ३ मतमोजणीसाठी अधिकारी, कर्मचारी यांची नियुक्ती करण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी मतमोजणी अधिकारी, कर्मचारी यांची नियुक्ती तहसिलदार यांचेद्वारे केली जाते.

४) मतमोजणी प्रशिक्षण

प्रश्न१ नियुक्त कर्मचाऱ्यांना मतमोजणीबाबत केव्हा, कशा स्वरुपाचे व किती वेळा प्रशिक्षण दिले जाते?

उत्तर :- नियुक्त कर्मचाऱ्यांना मतमोजणीबाबत साधारणत: दोन वेळा प्रशिक्षण दिले जाते. पहिले प्रशिक्षणात कर्मचाऱ्यांना मतमोजणीबाबत सर्वसाधारण माहिती दिली जाते तर दुसऱ्या प्रशिक्षणात प्रात्यक्षिकासह (रंगीत तालीम) सविस्तर माहिती दिली जाते. पहिले प्रशिक्षण मतमोजणीच्या साधारणत: आठ दिवस आधी आणि दुसरे प्रशिक्षण मतमोजणीच्या आदल्या दिवशी मतमोजणी कक्षामध्ये दिले जाते.

५) मतमोजणी केंद्राची रचना

प्रश्न १ मतमोजणी केंद्राची आदर्श रचना कशी असावी ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्रात मतमोजणीसाठी पुरेसे टेबल लावलेले असावेत. या टेबलसमोर बॅरीकेंटीगसह बारीक जाळी लावलेली असावी. सुरक्षा कक्षातील EVM मतमोजणी टेबलवर आणण्याचा स्वतंत्र व सुरक्षित मार्ग असावा. मतमोजणी टेबलासमोर मतमोजणी प्रतिनिधींच्या बसण्याची व्यवस्था असावी. त्यांना मतमोजणी सुरू असताना सर्व दृश्य पाहता यावे. तथापि, मतदान यंत्र / मतपत्रिका हाताळता येवू नये अशी व्यवस्था असावी. निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे एका बाजूस टपाली मतपत्रिकेच्या मोजणीचे टेबल असावे. दुसऱ्या बाजूस संकलनाची व संगणकीकरणाची व्यवस्था असावी. मतमोजणी केंद्र शक्यतो पक्क्या इमारतीमध्ये असावे. अशा इमारतीबाहेर पुरेशी मोकळी जागा व सुरक्षा भिंत असावी. मतमोजणीचा निकाल ऐकण्यासाठी आलेल्या गर्दीस थांबण्यासाठी पुरेशी मोकळी जागा असावी. तसेच पार्कींगची व्यवस्था असावी. मतमोजणी केंद्रातून केलेल्या उद्घोषणा स्पष्टपणे सर्व संबंधितांना ऐकता येईल अशी व्यवस्था असावी. मतमोजणी केंद्रात उमेदवार, निवडणूक प्रतिनिधी यांची बसण्याची व्यवस्था असावी. याशिवाय प्रसारमाध्यमांचे प्रतिनिधींकरिता स्वतंत्र बैठक व्यवस्था असावी. याशिवाय अग्निशामक दल व वैद्यकीय पथक यांची व्यवस्था असावी.

प्रश्न २ मतमोजणी केंद्रातील कोणत्या टेबलवर कोणत्या प्रभागातील (मतदार संघातील) कोणत्या मतदान केंद्रावरील EVM मधील मतांची मतमोजणी केली जाईल हे कसे ठरते ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी मतदार संघातील एकूण मतदान केंद्र आणि मतमोजणीसाठी लावण्यात आलेले टेबल याचा विचार करून कोणत्या मतदान केंद्रावरील EVM कोणत्या टेबलवर जाईल याचे नियोजन करतात. मतदान यंत्र ठेवलेला सुरक्षा कक्षाचा प्रभारी अधिकारी व मतमोजणी पर्यवेक्षक यांचे टेबलावर कोणत्या फेरीस कोणत्या मतदान केंद्राचे यंत्र द्यावयाचे आहे याबाबतचा मूव्हमेंट चार्ट (वाहतूक आराखडा) दोघाकडेही असतो त्यावरुन कोणत्या मतदान केंद्रावरील इव्हीएम मधील मतांची मतमोजणी केली जाईल हे निश्चित केले जाते.

प्रश्न ३ प्रभागातील सर्व मतदान केंद्रातील EVM मधील मतांची मोजणी होऊन निकाल जाहीर करता यावा यासाठी काय व्यवस्था केली जाते ?

उत्तर :- प्रभागातील सर्व मतदान केंद्रातील इव्हीएम मधील मतांची मोजणी होऊन निकाल जाहीर करता यावा यासाठी लेखा विभागाचे अनुभवी अधिकारी, कर्मचारी यांची संकलन टेबलावर नियुक्ती केली जाते. त्यांच्या मदतीने प्रभागातील सर्व मतदान केंद्रातील इव्हीएममधील मतांची मोजणी पर्यवेक्षकाकडून झाल्यानंतर संकलन टेबलावरील अधिकाऱ्याकडे माहिती दिली जाते. प्रभागातील सर्व मतदान केंद्रावरील मतमोजणीचे संकलन करुन निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे निकाल जाहीर करण्यासाठी फेरीनिहाय निकालपत्र तयार करुन दिले जाते.

६) निवडणूक माहिती केंद्र (Media Centre)

प्रश्न १ Media Centre ची रचना कशी करावी ?

उत्तर :- Media Center हे मतमोजणी केंद्राच्या परिसरात तथापि मतमोजणी केंद्रापेक्षा वेगळ्या ठिकाणी स्वतंत्र सभागृह / खोलीमध्ये स्थापन करावे. Media Center चा एक प्रभारी अधिकारी असावा आणि माध्यम प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था व आवश्यक सुविधांची व्यवस्था केलेली असावी.

प्रश्न २ Media Centre मध्ये सर्वसाधारणपणे कोणकोणत्या सुविधा उपलब्ध असाव्यात ?

उत्तर :- Media Center मध्ये सर्वसाधारणपणे पुरेश्या खुर्च्या, Telephone, Fax machine, Internet सह Computer, Cable connection सह TV व Photocopy machine, Mobile phone charger इ. उपलब्ध असावेत. कक्षामध्ये माध्यम प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था केलेली असावी. मतमोजणीच्या प्रत्येक फेरीनंतर मतमोजणीची आकडेवारी या कक्षामध्ये त्वरीत पाठविण्यात यावी.

प्रश्न ३ Media Centre मध्ये कोणत्या व्यक्तींना प्रवेश अनुज्ञेय आहे ?

उत्तर :- विविध प्रिंट मिडीया व इलेक्ट्रॉनिक मिडिया चे accredation card holder प्रतिनिधी आणि जिल्हाधिकारी / सक्षम प्राधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी परवानगी दिलेले माध्यम प्रतिनिधी यांना प्रवेश Media Centre मध्ये अनुज्ञेय आहे.

७) सुरक्षा व्यवस्था व प्रवेश नियमन

प्रश्न १ सिलबंद EVM सुरक्षा कक्षात ठेवल्यानंतर त्याची सुरक्षा कशी केली जाते ?

उत्तर :- सर्वसाधारणपणे सुरक्षा कक्षास व्दिस्तरीय बंदोबस्त दिला जातो. बाहेरील बाजूस (Outer Corden) स्थानिक हत्यारी पोलिस आणि आतील बाजूस (Inner Corden) हत्यारी राखीव सुरक्षाबल यांचा उपलब्धतेनुसार बंदोबस्त दिला जातो. सुरक्षा कक्षाचे प्रभारी हे स्थानिक पोलिस अधिकारी असतात. सुरक्षा कक्षाचे ठिकाणी शक्यतोवर CC TV Camera / Video Camera, अग्निशमन यंत्रणा इ. पुरविले जावे.

प्रश्न २ उमेदवारास मतमोजणी केंद्रावर किती मतमोजणी प्रतिनिधी नियुक्त करता येतात ?

उत्तर :- टपाली मतांच्या मतमोजणीसह EVM मधील मतांची मोजणी करावयाच्या टेबलांच्या एकूण संख्येइतके मतमोजणी प्रतिनिधी उमेदवारास नियुक्त करता येतात.

प्रश्न ४ मतमोजणी प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था व प्रवेश नियंत्रणाबाबत काय तरतुदी आहेत ?

उत्तर :- मतमोजणी टेबलासमोर जाळीच्या पलीकडे बाहेरील बाजूस मतमोजणी प्रतिनिधींची बसण्याची व्यवस्था केली जाते. नियुक्तीचे वेळी प्रत्येक मतमोजणी प्रतिनिधीस छायाचित्रासह ओळखपत्र पुरविले जाते व अशा ओळखपत्रावर मतमोजणी प्रतिनिधीस नेमून दिलेल्या टेबलचा अनुक्रमांक दर्शविलेला असतो. प्रतिनिधीस आपला टेबल सोडून अन्यत्र जाता येत नाही.

प्रश्न ५ मतमोजणी केंद्राची सुरक्षा कशी निश्चित करावी ? मतमोजणी केंद्रात पोलिसांना प्रवेश अनुज्ञेय आहे का ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्राच्या सभोवताली आणि प्रवेशव्दारावर पोलीस बंदोबस्त दिलेला असतो. केवळ परवाना / ओळखपत्र धारक व्यक्तीसच मतमोजणी केंद्रात प्रवेश दिला जातो. आवश्यकतेनुसार राखीव पोलिस दलाचीही मदत घेण्यात येते. सर्वसाधारणपणे पोलिसांना मतमोजणी केंद्रात प्रवेश अनुज्ञेय नसतो. निवडणूक निर्णय अधिकारी आवश्यकतेनुसार पोलिसांना मतमोजणी केंद्रात पाचारण करू शकतात.

प्रश्न ६ मतमोजणी केंद्रात कोणाकोणाला प्रवेशाची परवानगी आहे ?

उत्तर :- उमेदवार, मतमोजणी प्रतिनिधी, निवडणूक कर्तव्यार्थ नेमलेले अधिकारी / कर्मचारी, सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या परवानगीने माध्यम प्रतिनिधी इ. ना मतमोजणी केंद्रात प्रवेशाची परवानगी असते.

प्रश्न ७ मतमोजणी केंद्रात व परिसरात भ्रमणध्वनी (MOBILE) वापराबाबत काय निर्बंध आहेत ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्रात उमेदवार, निवडणूक प्रतिनिधी, मतमोजणी प्रतिनिधी अथवा मतमोजणी कर्मचारी यांना भ्रमणध्वनी वापर करण्यास प्रतिबंध आहे.

८) स्ट्रॉंग रूम उघडणे व कंट्रोल युनिट वाहतूक आराखडा

प्रश्न १ मतमोजणीपूर्वी स्ट्रॉग रूम केव्हा उघडण्यात येते व त्यावेळी कोणकोण हजर राहू शकतात ?

उत्तर :- मतमोजणीपूर्वी स्ट्रॉगरुम साधारण ४५ मिनीटे ते १ तास मतमोजणीच्या वेळेच्या आधी उघडण्यात येते. निवडणूक निर्णय अधिकारी / सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी, प्रभारी सुरक्षा अधिकारी, उमेदवार, सुरक्षा कक्षातील मतमोजणी कक्ष प्रमुख इ. व्यक्ती या प्रसंगी उपस्थित राहू शकतात.

प्रश्न २ उमेदवार किंवा त्यांचे प्रतिनिधी उपस्थित नसल्यास सुरक्षा कक्ष उघडता येईल का ?

उत्तर :- सुरक्षा कक्ष उघडण्यापूर्वी उमेदवार अथवा त्यांचे प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी उपस्थित असल्यास त्यांना सुरक्षा कक्षाकडे येण्याबाबत लाऊडस्पिकरव्दारे विनंती करण्यात येते. तथापि, असे उमेदवार अथवा प्रतिनिधी हजर नसले तरीही सुरक्षा कक्ष उघडता येतो. सुरक्षा कक्ष उघडताना त्याचे व्हिडिओ चित्रीकरण केले जाते.

प्रश्न ३ मतमोजणीच्या कोणत्या टेबलवर कोणत्या मतदान केंद्राची EVM मतमोजणीसाठी पाठविली जाईल हे कसे कळते ?

उत्तर :- कंट्रोल युनिटचा वाहतूक आराखडा निवडणूक निर्णय अधिकारी मतमोजणीपूर्वी तयार करतो. त्यावरुन कोणत्या मतदान केंद्रांचे इव्हीएम कोणत्या टेबलावर जाईल याबाबत माहिती कळते.

९) मतदान यंत्राद्वारे नोंदविलेल्या मतांची मोजणी

प्रश्न १ मतदान यंत्राव्दारे नोंदविलेल्या मतांची मोजणी कशी केली जाते ?

उत्तर :- नियोजनानुसार नेमून दिलेल्या टेबलवर मतदान यंत्राचे सिलबंद कंट्रोल युनिट व सोबतची तीन पाकिटे सुरक्षा कक्षातून पाठविण्यात येतात. आपल्या टेबलसाठी योग्य मतदान केंद्राचे कंट्रोल युनिट प्राप्त झाल्याची खात्री करण्यात येते. मतमोजणी पर्यवेक्षक यंत्राचे सील उपस्थित मतमोजणी प्रतिनिधींना दाखवितात. त्यानंतर कंट्रोल युनिट कॅरिंग केस मधून काढून त्यावरील ABCD Strip Seal आणि कागदी मोहोर तसेच अन्य सील सुरक्षित असल्याची खात्री करून टोकदार टोच्याचे साहाययाने पेपर सील फाडण्यात येते. कंट्रोल युनिटचे पॉवर बटन सुरू करण्यात येते. त्याचवेळी मतपत्रिकेच्या हिशोबाच्या नमुन्यावरून मतदान यंत्रात मतदान झालेल्या मतांची संख्या वाचली जाते. त्यानंतर कंट्रोल युनिटवरील R१ (Result १) बटन दाबून पटलावरील संख्या उपस्थित प्रतिनिधींना दाखविली जाते. त्याचवेळी अशा उमेदवारनिहाय मिळालेल्या मतांच्या संख्या मतमोजणी सहायक विहित प्रपत्रावर नोंदवून घेतात. मतपत्रिकेच्या हिशोबावरील संख्या व प्रत्यक्ष मतदान यंत्रातील मतांची संख्या यामध्ये फरक असल्यास तोही विहित प्रपत्रावर नोंदविला जातो. अशा प्रकारे उमेदवारनिहाय मिळालेली मते व एकूण मते प्रपत्रावर नोंदविल्यानंतर त्यावर उपस्थित प्रतिनिधींच्या सह्या घेवून प्रपत्र संकलन केंद्राकडे पाठविण्यात येते. मतमोजणीनंतर कंट्रोल युनिट पुनश्च कॅरींग केसमध्ये ठेवून सुरक्षा कक्षाकडे पाठविण्यात येते. अन्य दोन लिफाफे आवश्यकतेनुसार उघडण्यात येतात अथवा आहे त्या परिस्थितीत संकलन केंद्राकडे परत पाठविण्यात येतात.

प्रश्न २ मतमोजणी प्रक्रिया व त्यातील तक्ते यांची क्रमवारी कशी आहे ?

उत्तर :- मतमोजणी टेबलवरील सर्व विहित प्रपत्रे संकलन केंद्रात प्राप्त करून घेवून फेरीनिहाय व टेबलनिहाय दुसऱ्या विहित प्रपत्रात नोंदवून संकलित करण्यात येतात. या प्रपत्रामध्ये सर्व मतदान केंद्रनिहाय उमेदवारांना मिळालेल्या मतांची बेरीज केली जाते. या प्रपत्रात टपाली मतपत्रिकेद्वारे मतदानाची नोंद करून अंतिम निकाल तयार करण्यात येतो.

प्रश्न ३ मतमोजणीचे वेळी मतदान यंत्रासोबत कोणकोणती कागदपत्रे पाठविली जातात ?

उत्तर :- मतपत्रिकांचा हिशोब असलेला लिफाफा, मतदान केंद्राध्यक्षांची दैनंदिनी व मतदान केंद्राध्यक्षांची घोषणापत्रे असणारे लिफाफे मतमोजणीचे वेळी मतदान यंत्रासोबत मतमोजणी कक्षात पाठविली जातात.

प्रश्न ४ मतमोजणी दरम्यान Ballot Unit ची आवश्यकता आहे का ?

उत्तर :- नाही. तथापि, मतमोजणीचे वेळी उमेदवारांच्या मतपत्रिकेवरील क्रमाबाबत वाद उद्भवल्यास बॅलेट युनिट मतमोजणी टेबलवर आणले जावू शकते.

प्रश्न ५ मतमोजणीसाठी कोणती कागदपत्रे आधीच तयार करुन ठेवावी लागतात ?

उत्तर :- मतमोजणी टेबलवर उमेदवारनिहाय मिळालेल्या मतांची नोंद करण्याचा विहित नमुना, संकलन केंद्रातील विहित नमुना, फेरीनिहाय, टेबलनिहाय मतमोजणीचे नियोजन इ. कागदपत्रे आधीच तयार करून ठेवावी लागतात.

प्रश्न ६ मतांच्या हिशोबाच्या नमुन्यातील संख्येपेक्षा मतदान यंत्रातील मतांची संख्या वेगळी असल्यास काय करावे ?

उत्तर :- मतांच्या हिशोबाच्या नमुन्यातील संख्येपेक्षा मतदान यंत्रातील मतांची संख्या वेगळी येत नाही. परंतु, अपवादात्मक परिस्थितीत मतांच्या हिशोबाचा नमुना भरताना काही अनावधानाने चूक झालेली असेल तर नियंत्रण युनिटमध्ये असलेल्या मतांचा हिशोब विचारात घेतला जातो. अशा वेळी प्रत्यक्ष मोजणीमध्ये आढळून आलेली मतांची संख्या व असलेला फरक मतमोजणी प्रपत्रावर नोंदविला जातो.

प्रश्न ७ मतदान यंत्र ठेवलेल्या पेटीचे अथवा मतदान यंत्राचे सील तुटलेले असल्यास काय करावे ?

उत्तर :- मतदान यंत्र ठेवलेल्या पेटीचे अथवा मतदान यंत्राचे सील तुटलेले असले तरीही एकाच वेळी सर्व सील तुटलेली नसतात. मतदान यंत्रावरील ABCD Strip Seal व कागदी मोहोर व्यवस्थित असल्याची खात्री करून घ्यावी व मतमोजणी प्रतिनिधींनाही दाखवावी. सदर बाब निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेही निदर्शनास आणावी.

प्रश्न ८ मोजणीचे वेळी मतदान यंत्राची बॅटरी संपल्यास काय करावे ?

उत्तर :- अशा वेळी सर्व मतदान प्रतिनिधींचे समक्ष पंचनामा करून मतदान यंत्राच्या उमेदवार कक्षाचे (Candidate Section) सील तोडून नवीन बॅटरी बसवावी व मोजणी करावी. शक्यतो याबाबीचे Video चित्रीकरण करावे. निवडणूक निरिक्षक नेमलेले असल्यास ही बाब त्यांचेही निदर्शनास आणावी. या प्रसंगी मतमोजणी पर्यवेक्षक यांनी विहित नमुन्यातील घोषणापत्र करुन त्यावर मतमोजणी प्रतिनिधींच्या स्वाक्षऱ्या घ्याव्यात.

प्रश्न ९ मतमोजणी मध्येच थांबविता येते का ? कोणत्या कारणास्तव ?

उत्तर :- मतमोजणी ही मतमोजणी पूर्ण होईपर्यंत सतत चालणारी प्रक्रिया असल्यामुळे अत्यंत असामान्य परिस्थिती वगळता थांबविता येत नाही. मोठी नैसर्गिक आपत्ती, उघड हिंसाचार, मतदान यंत्रे बळकावणे, मतमोजणी दरम्यान गंभीर अनियमितता घडणे अशा परिस्थितीत मतमोजणी थांबविण्यात येवू शकते. अशी बाब तातडीने राज्य निवडणूक आयोगाच्या निदर्शनास आणण्यात यावी.

प्रश्न १०मतमोजणी प्रतिनिधींना एखाद्या प्रकरणात मतदान यंत्रावरील आकडेवारी समजून न आल्यास पुन्हा मोजणी करून दाखविणे कायदेशीरदृष्टया योग्य असेल काय ?

उत्तर :- मतमोजणी पर्यवेक्षकाच्या टेबलावर कंट्रोल युनिट असेपर्यंत पुन्हा पुन्हा रिझल्ट दाबून उमेदवारनिहाय मिळालेली मते दाखविता येतात. त्यामध्ये कायद्यानी कोणतेही बंधन नाही. मात्र एखाद्या कंट्रोल युनिटमधील मतांची मोजणी होऊन कंट्रोल युनिट सुरक्षा कक्षामध्ये पाठविल्यानंतर पुन्हा परत आणून दाखविता येणार नाही.

प्रश्न ११प्रत्येक टेबलवरील मोजणी, तेथे येणारे कंट्रोल युनिट, मोजली जाणारी मते यांचा मेळ कसा घेतला जातो व कुठे ?

उत्तर :- सुरक्षा कक्ष प्रभारी, संकलन कक्ष प्रभारी तसेच निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे सहाय्यक त्यांचेकडे नियोजन तक्त्यावर या बाबींची नोंद घेत असतात. त्यावरून मोजणी झालेल्या व अद्याप मोजणी न झालेल्या ट्रोल युनिटची संख्या कळते. संकलन केंद्रात मोजणी झालेल्या मतांचे संकलन केले जाते त्यावरून उमेदवारनिहाय मिळालेली मते व दोन उमेदवारांमधील मतांचा फरक ही माहिती कळू शकते.

प्रश्न १२फेरीनिहाय मतांचा हिशोब व्यवस्थित जुळावा यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी काय काळजी घ्यावी ?

उत्तर :- मतमोजणी टेबलवर कंट्रोल युनिटमधील निकालानुसार प्रपत्रावर अचूक नोंदी घेणे, संकलन केंद्रात हस्त मोजणीसह संगणकावर देखील नोंदी घेवून मोजणी करणे इ. उपाययोजना केल्यास त्याचप्रमाणे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी लेखा विभागाचे अधिकारी व कर्मचारी यांचा संकलन कक्ष तयार करावा म्हणजे हिशोब व्यवस्थित जुळविता येतो.

प्रश्न १३मतमोजणीचे फेरीनिहाय आकडे सामान्य नागरिकांना तसेच प्रसारमाध्यमांना त्वरित कळावेत यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी कोणती व्यवस्था करावी ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्रात मोठया फलकावर उमेदवारनिहाय मतांची आकडेवारी लिहावी, प्रत्येक फेरीनंतर उमेदवारनिहाय मिळालेल्या मतांची आकडेवारी जाहीर करावी, संकलित माहिती प्रसार माध्यमांच्या प्रतिनिधींना उपलब्ध करून द्यावी.

प्रश्न१४ फेरीनिहाय उमेदवारांना मिळालेली मते जाहीर करताना काय काळजी घ्यावी ? हा निकाल कोणत्या नमुन्यात जाहीर करावा ?

उत्तर :- फेरीनिहाय उमेदवारांना मिळालेली मते व फेरी अखेरीस मिळालेली एकूण मते स्पष्ट आवाजात व अचूकपणे जाहीर करण्यात यावी. अशी आकडेवारी संकलन केंद्रातील विहित प्रपत्राआधारेच जाहीर करण्यात यावी. अशी आकडेवारी जाहीर केल्यानंतर काही आक्षेप आल्यास त्याचे निराकरण करण्यात यावे.

प्रश्न१५ अंतिम निकाल कोणत्या नमुन्यात घोषित करावा ?

उत्तर :- संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणूक नियमांमध्ये विहित केलेल्या नमुन्यांमध्ये अंतिम निकाल घोषित करणे बंधनकारक असते.

प्रश्न १६एखाद्या Control Unit मधील मते मतमोजणी वेळीच दिसून (retrieve) न आल्यास काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- अशा वेळी बिघडलेल्या कंट्रोल युनिटमधील मेमरी चिप काढून दुसऱ्या कंट्रोल युनिटला जोडून मतांची मोजणी करावी. भारत निवडणूक आयोगाकडील मतदान यंत्र वापरले असल्यास Auxiliary Unit चा वापर करून मतमोजणी करण्याचा प्रयत्न करावा. त्यानंतरही मतांची मोजणी करणे शक्य न झाल्यास अशा मतदान केंद्राचा संपूर्ण तपशील, झालेले एकूण मतदान, मतमोजणीत आघाडीवर असणाऱ्या दोन उमेदवारांची मते, त्यांच्या मतातील फरक इ. तपशिल नोंदवून अहवाल राज्य निवडणूक आयोगास सादर करावा. आयोगाचे पूर्व परवानगीने अंतिम निकाल घोषित करावा.

१०) समसमान मते व फेर मतमोजणी

प्रश्न १ मतमोजणीमध्ये एकापेक्षा जास्त उमेदवारांना मिळालेली सर्वाधिक मते समसमान असल्यास अशा प्रकरणात निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- मतमोजणीमध्ये एकापेक्षा जास्त उमेदवारांना मिळालेली सर्वाधिक मते समसमान असल्यास लॉटरी पध्दतीने चिठ्ठी काढावी व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी विजयी उमेदवार घोषित करावा. या प्रक्रियेचे व्हिडिओ चित्रिकरण करणेत यावे.

प्रश्न २ उमेदवार अथवा त्यांचे प्रतिनिधी फेर मतमोजणीचा अर्ज केव्हा करू शकतात ? अशा अर्जाबाबत निवडणूक निर्णय अधिकारी काय कार्यवाही करू शकतात ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी जेव्हा उमेदवारनिहाय मिळालेल्या मतांची आकडेवारी जाहीर करतात अशावेळी अंतिम निकाल घोषित होण्यापूर्वी फेर मतमोजणीचा अर्ज सादर करता येवू शकतो. असा अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर निवडणूक निर्णय अधिकारी अर्जातील आक्षेपित मुद्यांच्या आधारे संपूर्ण फेर मतमोजणीचा, अंशत: फेरमतमोजणीचा अथवा असा अर्ज नाकारण्याचा निर्णय घेवू शकतात.

प्रश्न ३ फेर मतमोजणीमध्ये उमेदवारांच्या मतात फरक पडत असल्यास काय करावे ?

उत्तर :- फेर मतमोजणीमध्ये उमेदवारांच्या मतात फरक पडत असल्यास पूर्वी नोंदविलेल्या विहित प्रपत्रावरील उमेदवारनिहाय मतास वर्तुळ (encircle) करून सुधारित आकडेवारी नोंदवावी व त्या ठिकाणी मतमोजणी पर्यवेक्षक व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी आद्याक्षरी करावी. त्यानंतर प्राप्त झालेल्या सुधारित आकडेवारीनुसार निकाल जाहीर करणेत यावा.

११) विजयी उमेदवार घोषित करणे व प्रमाणपत्र देणे

प्रश्न १ मतमोजणी पूर्ण झाल्यानंतर विजयी उमेदवार केव्हा घोषित करावा ?

उत्तर :- मतमोजणी पूर्ण होवून संकलित अंतिम आकडेवारी जाहीर करून काही मिनिटांचा कालावधी लोटल्यानंतर (Pause) व फेर मतमोजणीचा अर्ज आला नसल्यास विजयी उमेदवार घोषित करावा.

१२) मतमोजणीचा अहवाल

प्रश्न १ मतमोजणीचे कोणते अहवाल निवडणूक आयोगास पाठवावे लागतात ? त्यांची क्रमवारी, टप्पे व कालावधी कसा आहे ?

उत्तर :- मतमोजणी सुरू होण्यापूर्वी सज्जतेचा अहवाल, मतमोजणी वेळेवर सुरळीत सुरू झाल्याचा अहवाल, मतदार संघनिहाय व फेरीनिहाय मतमोजणीची आकडेवारी, विजयी उमेदवार घोषित केल्यानंतर अशा उमेदवारांची व नजीकच्या प्रतिस्पर्धी उमेदवाराचे नांव, पक्ष आणि मिळालेली मते, मतमोजणीच्या शेवटी अंतिम निकालपत्र, निवडणूक अनामत रक्कम जप्त करण्याबाबतच्या आदेशाची प्रत इ. अहवाल त्या त्या टप्प्यानुसार निवडणूक आयोगास सादर करावे लागतात.

प्रश्न २ मतमोजणी प्रक्रियेचे इतिवृत्त लिहिणे बंधनकारक आहे का ? त्याऐवजी पूर्ण व्हिडिओ चित्रिकरण केले तर चालेल का ?

उत्तर :- होय. इतिवृत्त लिहिणे आवश्यक असते. त्या व्यतिरिक्त Video चित्रिकरण करणे इष्ट असते.

१३) मतमोजणीनंतर मतदान यंत्राबाबत करावयाची कार्यवाही

प्रश्न १ मतमोजणीनंतर मतदान यंत्रे व मेमरी चिप केव्हा सील केली जाते ? सिलिंग करताना कोण कोण हजर राहू शकतात ?

उत्तर :- मतमोजणी पूर्ण होवून निकाल घोषित केल्यानंतर लगेचच मेमरी चिप सील केली जाते. अशा सिलिंगच्या वेळी उमेदवार, त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी हजर राहू शकतात. परंतु त्यांची उपस्थिती बंधनकारक नाही. मतदानयंत्रे सील केली जात नाहीत.

प्रश्न २ सील केलेली मेमरी किती कालावधीसाठी व कोठे जतन करून ठेवणे आवश्यक असते ?

उत्तर :- सील केलेली मेमरी तीन महिन्यांसाठी अथवा निवडणूक याचिका दाखल असल्यास याचिकेचा निकाल लागेपर्यंत / न्यायालयाच्या आदेशापर्यंत एका लहान ट्रंकमध्ये ठेवून सिलबंद करून कोषागारात जतन करून ठेवली जाते.

१४) निवडणुकीसंबंधी अन्य कागदपत्रे जतन करणे अथवा त्यांचे निरीक्षण

प्रश्न १ निवडणुकीसंबंधी कोणकोणती कागदपत्रे कोठे व किती कालावधीसाठी जतन करून ठेवणे आवश्यक असते ?

उत्तर :- उमेदवारांची नामनिर्देशनपत्रे, निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांची यादी, अंतिम निकालपत्र, सांविधिक व असांविधिक लिफाफे, मतदान केंद्राध्यक्षांच्या दैनंदिनी इ. कागदपत्रे एक वर्षापर्यंत अथवा निवडणूक याचिका दाखल असल्यास याचिकेचा निकाल लागेपर्यंत / न्यायालयाच्या आदेशापर्यंत जतन करून ठेवली जातात.

प्रश्न २ जतन करून ठेवलेली कोणती कागदपत्रे निरीक्षणासाठी उपलब्ध करून देता येऊ शकतात व त्याच्या प्रमाणित प्रती उपलब्ध करून देऊ शकता येतात ?

उत्तर :- उमेदवारांची नामनिर्देशनपत्रे, निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांची यादी, निकालपत्र, मतदान केंद्राध्यक्षांची दैनंदिनी ही कागदपत्रे निरिक्षणासाठी उपलब्ध करून देता येवू शकतात व त्यांच्या प्रमाणित प्रती उपलब्ध करून देता येऊ शकतात. सांविधिक व असांविधिक लिफाफे केवळ सक्षम न्यायालयाच्या निर्देशानुसारच उघडता येऊ शकतात.

१५) अनामत रक्कम जप्त करणे / परत करणे

प्रश्न १ अनामत रक्कम परत मिळविण्याकरिता किती मते मिळणे आवश्यक असते ?

उत्तर :- अनामत रक्कम परत मिळविण्याकरिता मतदारसंघातील NOTA ची मते वगळून एकूण वैध मतांच्या १/८ पेक्षा कमी नसतील इतकी मते मिळविणे अथवा विजयी घोषित होणे आवश्यक असते.

प्रश्न २ विजयी उमेदवारास NOTA (None Of The Above यापैकी कोणीही नाही) ची मते वगळून वैध मतांच्या १/८ पेक्षा कमी मते मिळाल्यास अनामत रक्कम जप्त होईल काय ?

उत्तर :- नाही. अशा प्रकरणी अनामत रक्कम परत केली जाईल.

प्रश्न ३ अनामत रक्कम जप्त करण्याचे आदेश काढण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- अनामत रक्कम जप्त करण्याचे आदेश काढण्याचे अधिकार निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना आहे.

प्रश्न ४ जप्त केलेली अनामत रक्कम कोठे जमा केली जाते ?

उत्तर :- संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था अधिनियम व त्या खालील निवडणूक नियम यामध्ये जी तरतूद केली असेल अशा रितीने जप्त केलेली अनामत रक्कम जमा केली जाते.

१९

निवडणूक खर्च

(Expenditure on Election by Candidates)

१) कायदेशीर तरतूद

प्रश्न १ निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराने करावयाच्या खर्चाच्या मर्यादेबाबत काही कायदेशीर तरतूद आहे का ?

उत्तर :- होय. निवडणूक लढविणाऱ्याप्रत्येक उमेदवाराने निवडणूकीसाठी कमाल किती खर्च करावा बाबत राज्य निवडणूक आयोगाने आदेशाद्वारे सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

प्रश्न २ निवडणूक खर्चाचा हिशोब विहित नमुन्यात व लेखी स्वरूपात ठेवणे बंधनकारक आहे काय ?

उत्तर :- होय. निवडणूक खर्चाचा हिशोब आयोगाने विहित केलेल्या नमून्यात व लेखी स्वरुपात ठेवणे बंधनकारक आहे.

प्रश्न ३ अंतिम हिशोब विहित केलेल्या रितीने सादर न करणाऱ्या उमेदवाराविरूध्द काय कारवाई होऊ शकते ?

उत्तर :- निवडणूक खर्चाचा हिशोब विहित केलेल्या रीतीने सादर न करणाऱ्या उमेदवाराविरुध्द भारतीय दंड संहितेचे कलम १७१ (इ) अन्वये गुन्हा दाखल करण्यात येऊ शकतो. तसेच अशा उमेदवारास अपात्र ठरविण्याची कार्यवाही देखील केली जाऊ शकते .आदेशाच्या तारखेपासुन ग्रामपंचायत निवडणुका लढविणाऱ्यांना ५ वर्षासाठी सदस्य म्हणुन राहण्यास अथवा निवडणुका लढविण्यास अपात्र ठरविण्यात येवू शकते.

२) उमेदवारासाठी खर्चाची मर्यादा

प्रश्न १ उमेदवारास निवडणूक खर्चास मर्यादा घालण्याची कारणे काय आहेत ?

उत्तर :- निवडणूकीमध्ये सर्व उमेदवारांना समान संधी मिळावी आणि आमिष दाखवून मते मिळविणे शक्य होऊ नये या हेतूने निवडणूक खर्चास मर्यादा घातली जाते.

प्रश्न २ निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारास खर्चाची कमाल मर्यादा काय असते ? ही मर्यादा कोण निश्चित करते ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवाराची निवडणूक खर्चाची कमाल मर्यादा राज्य निवडणूक आयोगाकडून निश्चित करुन दिली आहे. सद्यस्थितीत रु. २५०००/- ही कमाल मर्यादा आहे.

प्रश्न ३ उमेदवाराच्या निवडणूक विषयक खर्चाचे प्रकार कोणते असू शकतात ?

उत्तर :- सर्वसाधारण ढोबळमानाने खालील प्रमाणे नामनिर्देशना वरील खर्च, प्रचार सभा, प्रचार साहित्य, प्रचार वाहने, रॅली, मतदान प्रतिनिधी व मतमोजणी प्रतिनिधी यांचे वरील खर्च इ. प्रकार असू शकतात.

प्रश्न ४ उमेदवाराचा खर्च कोणत्या तारखेपासून सुरु होईल? कोणत्या तारखेपर्यंतचा खर्च नोंदवावा लागेल ?

उत्तर :- उमेदवाराने नामनिर्देशन पत्र दाखल केलेल्या तारखेपासून ते निकाल जाहीर होण्याच्या तारखेपर्यंतचा खर्च उमेदवारास नोंदवावा लागेल.

प्रश्न ५ उमेदवाराच्या वतीने एखादा समर्थक खर्च करत असेल तर तो खर्च उमेदवाराच्या खर्चात समाविष्ट करावा का ?

उत्तर :- होय. उमेदवार अथवा उमेदवाराच्या वतीने त्याच्या सहमतीने समर्थकाने केलेला खर्च उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात समाविष्ट करावा.

प्रश्न ६ उमेदवाराने खर्च कशा पद्धतीने करणे आवश्यक आहे ? (म्हणजे रोख स्वरुपात, धनादेशाद्वारे इ.)

उत्तर :- उमेदवाराने निवडणूक खर्चाचे स्वतंत्र बँक खाते काढून या खात्यातून शक्यतोवर धनादेशाद्वारे खर्च करणे आवश्यक आहे. केवळ किरकोळ खर्च रोख स्वरुपात करता येईल.

प्रश्न ७ उमेदवाराने प्रचार वाहने, छपाई, प्रचारसाहित्य,जेवणावळी यावर किती प्रमाणात खर्च करावा याबाबत काय सूचना आहेत ?

उत्तर :- उमेदवाराने कोणत्या बाबीवर किती प्रमाणात खर्च करावा याबाबत कोणतेही बंधन नाही. तथापी खर्चाच्या कमाल मर्यादेपर्यंतच निवडणूक खर्च करणे बंधनकारक आहे.

प्रश्न ८ राखीव व अराखीव उमेदवारास खर्चाची कमाल मर्यादा सारखीच असते का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ९ उमेदवार एकापेक्षा जास्त प्रभागातून निवडणूक लढवित असल्यास खर्च मर्यादा वाढवून मिळते काय ?

उत्तर :- नाही. उमेदवाराची निवडणूक खर्च मर्यादा वाढवून मिळत नाही. तथापि दोन स्वतंत्र प्रभागातुन असल्याने प्रत्येक प्रभागात विहित केलेल्या मर्यादेत स्वंतत्रपणे खर्च करता येईल.

३) दर निश्चिती

प्रश्न १ बाबनिहाय खर्चाची दर निश्चिती कोण व कशी करतात ?

उत्तर :- निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी स्थानिक बाजारातून बाबनिहाय दरपत्रक मागवून अथवा प्रचलित दराबाबत माहिती घेऊन बाबनिहाय खर्चाची दर निश्चिती करतात.

प्रश्न २ अशी दर निश्चिती उमेदवारांवर बंधनकारक असते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ३ जर दरांबाबत वाद उत्पन्न झाला तर त्यावर उपाय काय ? त्यावर अपिल करता येते काय?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ४ एखादी बाब जर सूचित समाविष्ट नसेल तर ऐन वेळी काय करावे ?

उत्तर :- अशावेळी स्थानिक बाजारपेठेतील अथवा एखादया प्राधिकरणाने निश्चित केलेले दर न्युनतम दर म्हणून विचारात घेतले जातात.

प्रश्न ५ दर सूचीचा नमुना विहित केलेला आहे काय ?

उत्तर :- नाही. असा नमुना विहित केलेला नाही.

प्रश्न ६ उमेदवाराने कोणत्याही बाबीवर केलेला (दाखविलेला) खर्च योग्य आहे किंवा कसे याची पडताळणी कशी केली जाते ?

उत्तर :- उमेदवाराने आपल्या खर्चाच्या विवरण पत्रात दाखविलेल्या दराची निश्चित केलेल्या दर सुचीशी तुलना करण्यात येते. उमेदवाराने दाखविलेला खर्च त्यापेक्षा कमी असल्यास त्यांना या तफावतीबाबत नोटीस पाठवून खुलासा करण्याची संधी देण्यात येते. शेवटी या दराबाबत निर्णय घेण्यात येतो.

४) पेड न्यूजबाबत

प्रश्न १ पेड न्यूज म्हणजे काय ?

उत्तर :- एखाद्या विशिष्ट उमेदवारास निवडणूकीत लाभ व्हावा अथवा एखाद्या उमेदवाराची निवडणूकीत हानी व्हावी या उद्देशाने प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष आर्थिक लाभ घेवून प्रकाशित / प्रदर्शित केलेल्या बातमीस पेड न्यूज असे म्हणतात. (रा.नि.आ. संदर्भ १६.१.२०१२.)

प्रश्न २ एखादी न्यूज ही पेड न्यूज आहे हे ठरविण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- जिल्हास्तरावरील समितीस
(रा.नि.आ. संदर्भ १६.१.२०१२.)

प्रश्न ३ पेड न्यूजबद्दल कायदेशीर तरतूदी काय आहेत ?

उत्तर :- एखाद्या उमेदवाराने / त्याच्या समर्थकाने / राजकिय पक्षाने पेड न्यूज दिल्याचे सिध्द झाल्यास बाबतचा खर्च संबंधित उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात समाविष्ट करण्याची तरतूद आहे.

प्रश्न ४ पेड न्यूज आहे असे निदर्शनास आल्यावर त्यासंबंधीचा खुलासा कोणाकडून घ्यावा ?

उत्तर :- पेड न्यूज निदर्शनास आल्यास त्या संबंधिचा खुलासा संबंधित उमेदवार व इतर सर्व संबंधित यांचेकडून घ्यावा.

प्रश्न ५ एखादी बातमी पेड न्यूज असल्याचे सिध्द झाल्यास त्याचा उमेदवारावर काय परिणाम होतो ?

उत्तर :- अशा बातमीचा खर्च उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात समाविष्ट होईल.

प्रश्न ६ जिल्हा स्तरावरील पेड न्यूजविषयक समितीची रचना कशी असते? समितीच्या निर्णयावर अपील बाबत काय तरतुदी आहेत ?

उत्तर :- जिल्हास्तरावरील पेड न्यूज विषयक समितीमध्ये जिल्हाधिकारी किंवा जिल्हाधिकाऱ्याच्या वतीने ज्याची नेमणुक केली जाईल असा अधिकारी,जिल्हामाहिती अधिकारी,वृत्तपत्राचे जिल्हाधिकाऱ्याने आयोगांच्या सुचनेप्रमाणे नेमणुक केलेले जिल्हाप्रतिनीधी यांचा समावेश असतो. जिल्हा समितीच्या निर्णयाविरूध्द राज्य स्तरीय समितीकडे अपील करता येते.
(रा.नि.आ. संदर्भ १६.१.२०१२.)

प्रश्न ७ संबंधित उमेदवार यांनी पेड न्यूजचा आरोप मान्य केल्यास किंवा अमान्य केल्यास काय कार्यवाही करणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराने पेड न्यूजचा आरोप मान्य केल्यास अशा जाहिरातीचा खर्च उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात समाविष्ट केला जातो. उमेदवारानी खर्च अमान्य केल्यास जिलहास्तरीय / महापालिकास्तरीय समितीकडुन सविस्तर चौकशी केली जाते. चौकशी अंती पेड न्युज असलयाचे सिध्द झाल्यास असा खर्च उमेदवाराच्या खर्चात केला जातो.

प्रश्न ८ जाहिरात व पेड न्यूज यात निश्चितपणे फरक कसा करावा ?

उत्तर :- जाहिरातवर उमेदवाराने केलेला खर्च रितसर उमेदवाराच्या खर्चामध्ये दशविला जातो. परंतु पेड न्युज मध्ये उमेदवार वृत्तपत्र मालकास जाहिरातीच्या दराने किंवा त्यापेक्षा अधिक रक्कम छुप्या मार्गाने देऊन / वृत्तपत्र मालकास हाताशी धरुन मतदारावर प्रभाव टाकणाऱ्या बातम्या छापुन आणतो. परंतु त्यावरील खर्च उमेदवाराच्या खर्चात समावेश करत नाही हा अशा प्रकारचा फरक आहे.

५) निवडणूक खर्च विहित नमुन्यात सादर करण्याबाबत विवरणपत्रे

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकीतील उमेदवारास आपला दैनंदिन निवडणूक खर्च कोणत्या नमुन्यात ठेवावा लागतो ? असा खर्च निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना केव्हा सादर करावा लागतो ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत उमेदवारास निवडणूकीतील दैनंदिन खर्च आयोगाने विहित केलेल्या नमुन्यात ठेवावा लागतो व दैनदिन खर्च नामनिर्देशनपत्र दाखल केल्यानंतर दुसऱ्या दिवशी पासुन निवडणुकीची प्रक्रिया /निवडणुकीचा निकाल घोषित होईपर्यत दररोज सादर करावा लागतो.

प्रश्न २ उमेदवाराला खर्च सादर करण्याबाबतची विवरणपत्राचे नमुने कोण व केव्हा देईल ?

उत्तर :- निवडणूक खर्च सादर करण्याबाबतचे विवरणपत्रांचे नमूने निवडणूक निर्णय अधिकारी उमेदवारास नामनिर्देशन पत्र दाखल करतेवेळी देतात.

प्रश्न ३ उमेदवाराला खर्चविषयक प्रशिक्षण देण्याची तरतूद आहे का ? असे प्रशिक्षण कोणी व केव्हा देणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- उमेदवाराने आपला निवडणूक विषयक दैनंदिन खर्च कसा ठेवावा या संबंधी त्यांना निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडून बैठकीत सविस्तर माहिती दिली जाते. सर्वसाधारणपणे उमेदवारी मागे घेण्याच्या शेवटच्या वेळेनंतर व चिन्ह वाटपानंतर निवडणूक लढविणाऱ्याउमेदवारांच्या बैठकीमध्ये अशी सविस्तर माहिती देणे अपेक्षित आहे. त्याचप्रमाणे उमेदवारास याबाबत लेखी सूचना देखील देण्याचा प्रघात आहे.

प्रश्न ४ निवडणूक खर्च सादर करावयाच्या विवरणपत्रासोबत काय जोडणे आवश्यक आहे ?

उत्तर :- दैनंदिन निवडणूक खर्च सादर करावयाच्या विवरण पत्रासोबत देयकाची / पावतीची छायांकित प्रत जोडणे आवश्यक आहे. अशी प्रत तपासणी करून उमेदवारास परत दिली जाते ती उमेदवाराने जतन करून ठेवणे व अंतीम हिशेबासोबत मुळ प्रतीत सादर करणे आवश्यक असते.

प्रश्न ५ प्राधिकृत अधिकृत उमेदवाराचे वतीने खर्च सादर करू शकतो का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ एखाद्या बाबीवरील देयक/बिल टप्प्याटप्याने दिले असेल तर विवरणपत्रात ते कसे दाखवावे ?

उत्तर :- टप्प्याटप्प्याने केलेल्या खर्चानुसार नोंदी घेऊन दैनंदिन खर्च दर्शवावा मात्र अंतिम खर्चाच्या वेळी खर्च एकत्रित करुन बाबनिहाय दर्शवावा.

प्रश्न ७ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचेकडे सादर केलेला निवडणूक खर्च सर्वसाधारण जनतेस कसा कळतो ?

उत्तर :- निनिअ यांचेकडे सादर केलेला खर्च निनिअ च्या नोटिस बोर्डावर प्रसिध्द केला जातो व त्याची माहिती प्रसिध्दीसाठी पत्रकारांसाठी दिली जाते.

६) दैनंदिन निवडणूक खर्च सादर करणे व न केल्यास होणारी कारवाई

प्रश्न १ उमेदवारांनी दैनंदिन खर्चाचा हिशोब नेमका कोणाकडे सादर करावा ?

उत्तर :- उमेदवारांनी दैनंदिन खर्चाचा हिशोब निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा त्यांच्या कार्यालयातील निवडणूक खर्च कक्ष प्रमुखाकडे सादर करावा.

प्रश्न २ दैनदिन खर्चाचा हिशोब उमेदवाराला स्वत: येऊन सादर करणे बंधनकारक आहे का ?

उत्तर :- नाही. उमेदवार अथवा त्यांच्या निवडणूक प्रतिनिधीव्दारे उमेदवाराने स्वाक्षरी केलेले विवरण पत्र प्रतिनिधि सोबत पाठविले तरी चालते.

प्रश्न ३ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी ठरवून दिलेल्या कालावधीत दैनंदिन खर्च दाखल केला नाही तर काय होईल ?

उत्तर :- दैनंदिन खर्च दाखल न केल्यास उमेदवारास नोटीस बजावून त्यास खुलासा करण्याची संधी देण्यात येते. खुलासा समाधानकारक नसल्यास अथवा सादर न केल्यास भारतीय दंड विधानाच्या कलम १७१(३) नुसार गुन्हा दाखल करण्याची कार्यवाही केली जावू शकते.

प्रश्न ४ उमेदवाराने केलेल्या खर्चाबद्दल तिऱ्हाईत व्यक्तीने तक्रार अथवा माहिती दिल्यास त्याचा समावेश खर्चात कसा करावा ?

उत्तर :- अशी तक्रार प्राप्त झाल्यानंतर चौकशी करून सकृतदर्शनी तथ्य आढळल्यास उमेदवारास नोटीस बजावून त्यास खुलासा करण्याची संधी देण्यात येते. खुलासा समाधानकारक नसल्यास अथवा सादर न केल्यास व तक्रार योग्य असल्याची खात्री झाल्यास असा खर्च उमेदवाराच्या खर्चात समाविष्ट केला जावू शकतो.

प्रश्न ५ उमेदवाराने दाखविलेला खर्च व प्रत्यक्ष झालेला खर्च यात पुराव्यानिशी तफावत आढळत असेल तर काय कार्यवाही करावी ?

उत्तर :- उमेदवाराने दर्शविलेल्या खर्चात व प्रत्यक्ष झालेल्या खर्चात फरक आढळल्यास उमेदवारास नोटीस बजावून त्यास खुलासा करण्याची संधी देण्यात येते. खुलासा समाधानकारक नसल्यास अथवा सादर न केल्यास असा खर्च उमेदवाराच्या खर्चात समाविष्ट केला जावू शकतो.

प्रश्न ६ प्रमाणके / vouchers यावर उमेदवाराची सही नसल्यास ती स्विकारावीत का ?

उत्तर :- नाही. सर्व प्रमाणके उमेदवाराने सांक्षांकित केलेली असणे आवश्यक आहे.

७) निवडणूक खर्चासाठी स्वतंत्र बँक खाते उघडणे

प्रश्न १ उमेदवाराचे यापूर्वीच बचत खाते असेल तरी निवडणूक खर्चासाठी स्वतंत्र खाते उघडणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय. राज्य निवडणूक आयोगाच्या सूचनेनुसार निवडणूक खर्चासाठी स्वतंत्र खाते उघडणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ प्रत्येक निवडणुकीसाठी स्वतंत्र बँक खाते उघडणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय. राज्य निवडणूक आयोगाच्या सूचनेनुसार प्रत्येक निवडणूकीसाठी स्वतंत्र बँक खाते उघडणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ३ अशा खात्यात, उमेदवारी दाखल करतानाच पूर्ण रक्कम जमा करणे बंधनकारक आहे काय?

उत्तर :- असे बंधनकारक नाही.

प्रश्न ४ निवडणूक संपल्यानंतर बँकेचे प्रमाणित विवरणपत्र निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्या खर्च पथकास सादर करणे आवश्यक आहे का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ५ एखाद्या व्यक्तीने एका निवडणुकीसाठी उघडलेले खाते नंतरच्या निवडणुकीसाठी वापरता येऊ शकते काय ?

उत्तर :- नाही. प्रत्येक निवडणूकसाठी स्वतंत्र खाते उघडण्याच्या सूचना आहेत.

८) निवडणूक निकालानंतर अंतिम हिशोब सादर करणे व होणारी कार्यवाही

प्रश्न १ निवडणुकीचा निकाल जाहीर झाल्यानंतर उमेदवारास किती दिवसात अंतिम हिशोब सादर करणे बंधनकारक आहे ? हया कालावधीची गणना कशी केली जाते ?

उत्तर :- निवडणुकीचा निकाल जाहिर झाल्यानंतर उमेदवारास तिस दिवसात अंतिम हिशोब सादर करो बंधनकारक आहे.या कालावधीची गणना निवडणूक निकालाचा दिवस हा पहिला दिवस गणला जातो. त्या दिवसापासून तिस दिवसाची गणना करताना शेवटचा दिवस जर सार्वजनिक सुटीचा दिवस असेल तर त्याच्या नंतरचा कार्यालयीन कामकाजाचा दिवस शेवटचा दिवस समजण्यात येतो.

प्रश्न २ अंतिम हिशोब उमेदवाराने कोणाकडे दाखल करावा ?

उत्तर :- उमेदवाराने निवडणूकीचा अंतीम हिशोब निवडणूक अधिकारी अथवा त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याकडे दाखल करावा.

प्रश्न ३ अंतिम हिशोब सादर करणे बाबत निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची काय जबाबदारी आहे ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारास अंतीम हिशोब कधी व कोणाकडे आणि कशा प्रकारे दाखल करणे आवश्यक आहे या संबंधी लेखी नोटीसद्वारे कळविण्याची जबाबदारी निवडणूक निर्णय अधिकारी यांची आहे.

प्रश्न ४ अंतिम हिशोब सादर करण्याबाबत निवडणूक अधिकारी यांचे अधिकार व कर्तव्ये काय आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक अधिकारी उमेदवाराकडील प्राप्त अंतीम खर्चाच्या हिशोबाची छाननी करुन अंतिम विविरणपत्र त्याबाबतचे अंतीम विवरण पत्र तयार करून प्रसिध्द करतात आणि असे विवरणपत्र राज्य निवडणूक आयोगाकडे अथवा प्राधिकृत अधिका-याकडे सादर करतात. ग्राम पंचायत निवडणूकीतील उमेदवाराने निवडणूकीचा अंतीम हिशोब विहित केलेल्या पध्दतीने दाखल न केल्यास अशा उमेदवारास अपात्र ठरविण्याबाबतची कारवाई करण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाने जिल्हाधिकारी तथा जिल्हा निवडणूक अधिकारी यांना प्रदान केले आहेत.

प्रश्न ५ खर्चाचा अंतिम हिशोब सादर करताना त्यासोबत प्रमाणकांची (बिलांची) घोषणापत्राची आवश्यकता असते काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ निवडून न आलेल्या उमेदवारांना सुद्धा खर्च अंतिमरित्या सादर करावा लागतो का ?

उत्तर :- होय. निवडणूक लढविणाऱ्यासर्व उमेदवारांना असा खर्च सादर करणे बंधनकारक असते.

प्रश्न ७ निवडून आलेल्या किंवा निवडून न आलेल्या उमेदवाराने विहित पद्धतीने खर्च सादर केला नाही तर त्याचे काय परिणाम होतील ?

उत्तर :- अशा उमेदवारास सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून निवडणूक लढविण्यास अपात्र ठरविण्याबरोबरच त्याची निवड रद्द केली जाईल.

२०

निवडणुकीसंदर्भातील गुन्हे
(Offences related to Elections)

१) आदर्श आचारसंहितेसंदर्भातील गुन्हे

प्रश्न १ आदर्श आचारसंहितेचा भंग झाल्यास उमेदवार किंवा इतरांवर कोणकोणत्या कायद्याअंतर्गत गुन्हे दाखल होऊ शकतात?

उत्तर :- आदर्श आचारसंहितेचा भंग झाल्यास भंग करणाऱ्या व्यक्तिविरुध्द प्रामुख्याने खालील कायद्यातील तरतुदींनुसार गुन्हे दाखल होऊ शकतात :-

1. संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेचा कायदा, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम
2. भारतीय दंड संहिता
3. फौजदारी प्रक्रिया संहिता
4. महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम
5. ध्वनी प्रदूषण (नियंत्रण व नियमन) नियम, २०००
6. महाराष्ट्र मालमत्ता विरुपण (प्रतिबंध) कायदा, १९९५
7. शस्त्र अधिनियम, १९५९
8. मोटार वाहन अधिनियम, १९८८
9. धार्मिक स्थळे (गैरवापरास प्रतिबंध) अधिनियम, १९८८
10. महाराष्ट्र दारुबंदी अधिनियम, १९४९

प्रश्न २ आदर्श आचारसंहितेचा भंग झाल्यास गुन्हा कोणी दाखल करावा?

उत्तर :- ज्या कायदयाचा भंग झाला आहे त्या संबंधित कायदयाच्या अंमलबजावणीसाठी जबाबदार अधिकारी यांनी गुन्हा दाखल करावयाचा आहे.निवडणूक आचारसंहितेच्या भंगाच्या प्रकरणी निवडणूक निर्णय अधिका-यांनी प्राधिकृत केलेला अधिकारी किंवा संबंधितपोलिस अधिकारी गुन्हा दाखल करु शकतात. विरुपणाचे बाबतीत संबंधित ग्रामपंचायतीचे अधिकारी किंवा / आणि जागेचे मालक यांनी गुन्हा दाखल करावयाचा आहे.

प्रश्न ३ आदर्श आचारसंहितेचा भंग शासकिय कर्मचा-याकडूनही होऊ शकतो यासंदर्भात गुन्हे दाखल करण्याची प्रक्रिया उमेदवारासारखीच आहे का?

उत्तर :- होय. भारतीय दंड संहिता कलम १८८, मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ कलम २५ अन्वये अशा प्रकरणांमध्ये गुन्हे दाखल करण्यात यावेत.

प्रश्न ४ निवडणुकीचा कार्यक्रम जाहीर झाल्यानंतर विनापरवाना सभा घेता येतील अथवा मिरवणुका काढता येऊ शकतात काय?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ५ धर्म, वंश, जन्मस्थान, निवास, भाषा इत्यादी कारणावरुन समाजातील गटामध्ये शत्रुत्व वाढविणे व एकोपा टिकण्यास बाधक अशी कृती केल्यास भारतीय दंड संहिता अंतर्गत कोणत्या कलमान्वये गुन्हा नोंदविला जातो?

उत्तर :- अशा प्रकरणी भारतीय दंड संहिता कलम १५३(ए), भारतीय दंड संहिता कलम ५०५(२), अंतर्गत गुन्हा नोंदविला जातो.

प्रश्न ६ शासकिय वाहनाचा उमेदवाराच्या प्रचारासाठी गैरवापर केल्यास संबंधित कार्यालयीन प्रमुखाविरुध्द गुन्हा नोंदविता येतो का?

उत्तर :- होय. भारतीय दंड संहिता कलम १७१C, १७१F अंतर्गत गुन्हा नोंदवून महाराष्ट्र नागरी सेवा नियम, १९७९ अंतर्गतही कायदेशीर कारवाई केली जाते.

प्रश्न ७ रिकाम्या शासकिय जागांचा अथवा कार्यालयीन परिसराचा प्रचारासाठी उपयोग केला गेल्यास त्याबाबतची तक्रार पोलिस स्टेशनमध्ये कोणी दिली पाहीजे?

उत्तर :- संबंधित विभागाचे कार्यालय प्रमुखाने किंवा त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या इतर अधिकारी व कर्मचाऱ्याने तक्रार पोलिस स्टेशनमध्ये देणे अभिप्रेत आहे.

प्रश्न ८ शासकीय सेवेतील अधिकारी किंवा कर्मचारी उमेद्वाराच्या प्रचारात प्रत्यक्षात अथवा अप्रत्यक्षात मदत करत असल्यास त्यांच्याविरुध्द गुन्हा नोंदविता येतो का?

उत्तर :- होय. अशा प्रकरणी महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमकलम २३, भारतीय दंड संहिता कलम१८८ व महाराष्ट्र नागरी सेवा नियम, १९७९ अन्वये कारवाई केली जाते.

प्रश्न ९ मतदान पूर्ण करण्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेचा भंग करुन प्रचार किंवा जाहीर सभा भरविल्यास कोणत्या कलमाअंतर्गत गुन्हा नोंदविला जातो?

उत्तर :- प्रतिबंधात्मक आदेशाचा भंग म्हणून भारतीय दंड संहिता कलम १८८ अन्वये गुन्हा दाखल होऊ शकतो.

प्रश्न १०मतदारांना प्रलोभन / आमिष दाखविल्यास कशा स्वरुपाची कार्यवाही केली जाते?

उत्तर :- लाच घेणे - देणे या प्रकरणी भारतीय दंड संहिता १७१ (ई), १७१(बी) व महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमकलम २२ अन्वये कारवाई केली जाते.

२) मालमत्ता विरुपण संदर्भातील गुन्हे

प्रश्न १ मालमत्ता विरुपण म्हणजे नेमके काय? या संदर्भात कोणता कायदा अस्तित्वात आहे?

उत्तर :- कोणत्याही सार्वजनिक ठिकाणी अथवा जनतेच्या दृष्टीस पडेल अशा ठिकाणी पोस्टर्स, बॅनर्स, किऑक्स किंवा पेंटीग लावण्यासाठी संबंधित मालमत्ता खात्याची / संस्थेची /मालकाची परवानगी न घेता केलेली कृती म्हणजे मालमत्ता विरुपण होय. या संदर्भात महाराष्ट्र मालमत्ता विरुपण प्रतिबंध कायदा १९९५ अस्तित्वात आहे.

प्रश्न २ मालमत्ता विरुपण प्रतिबंध कायदयाचे अंमलबजावणी यंत्रणा म्हणून कोणता शासकीय विभाग कार्य करतो? याबाबत गुन्हा कोणास दाखल करता येईल?

उत्तर :- मालमत्ता विरुपण प्रतिबंध कायदयाची अंमलबजावणी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेमार्फत केली जाते. याबाबत गुन्हा दाखल करण्यास संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था किंवा जागेचे मालक कार्यवाही करु शकतात.

प्रश्न ३ या कायद्याअंतर्गत उमेदवाराला प्रचार करण्यासाठी कोणाची परवानगी घेणे आवश्यक आहे?

उत्तर :- या कायद्याअंतर्गत प्रचार करण्यासाठी संबंधित जागा मालकाची ना हरकत व ग्रामपंचायतीची परवानगी आवश्यक असते.

प्रश्न ४ मालमत्ता विरुपण प्रतिबंध कायदयाचा भंग झाल्यास गुन्हा कोणावर दाखल होईल?

उत्तर :- या संबंधी उमेदवार व जाहिरात प्रसिध्द करणारे प्रकाशक यांच्याविरुध्द गुन्हा दाखल होऊ शकतो.

प्रश्न ५ एखाद्याची खाजगी मालमत्ता उमेदवाराने प्रचाराकरिता विरुपित केल्यास मालमत्ताधारकास नुकसान भरपाई दिली जाऊ शकते का?

उत्तर :- नाही. संबंधितास दोषसिध्दीनंतर तीन महिन्यापर्यंतचे कारावासाची किंवा रु.२०००/- दंडाची किंवा दोन्हीही शिक्षा होऊ शकतात. तसेच विरुपण करणा-याने दंड व भरपाई न दिल्यास त्याचेवर महाराष्ट्र महसूल अधिनियम, १९६६ मधील तरतुदीनुसार थकबाकी कसुरदार म्हणून वसूलीची कार्यवाही करता येईल.

प्रश्न ६ शासकीय मालमत्तेच्या व्याख्येमध्ये कोणत्या मालमत्ता समाविष्ट होतात?

उत्तर :- शासकीय मालमत्तेमध्ये शासनाच्या मालकीच्या इमारती, मोकळ्या जागा, रस्ते, पूल, भुयारी मार्ग, शासकीय मालकीची किंवा शासकीय यंत्रणेच्या वापरात असलेली वाहने, विजेचे/ टेलिफोनचे खांब इत्यादीचा समावेश होतो.

प्रश्न ७ खाजगी मालमत्तेवर प्रचार फलक, हॅन्ड बिल, मजकूर लिहिणे, आदी बाबींसाठी परवानगी घेणे बंधनकारक आहे का?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ८ मालमत्ता विरुपण प्रतिबंधक कायदा केवळ निवडणूक आचारसंहिता अस्तित्वात असतांनाच लागू असतो काय?

उत्तर :- नाही, सदैव अंमलात असतो.

प्रश्न ९ मालमत्ता विरुपण प्रतिबंधक कायद्यातील तरतुदीचे उल्लंघन केल्यास काय शिक्षा होते?

उत्तर :- संबंधितास दोषीसिध्दीनंतर तीन महिन्यापर्यंतचे कारावासाची किंवा रु.२०००/- दंडाची किंवा दोन्हीही शिक्षा होऊ शकतात.

३) मतदान प्रक्रियेदरम्यान व्यत्यय

प्रश्न १ मतदान केंद्रावर मतदान प्रक्रिया चालू असतांना कोणकोणती कृत्ये गुन्हा नोंदविण्यास पात्र ठरतात व अशा कृत्यांबाबत कोणत्या कलमाखाली कार्यवाही केली जाऊ शकते?

उत्तर :- अशा प्रकरणी

अ.क्र.	गुन्हयाचा प्रकार	कायद्यान्वये व कलमान्वये गुन्हा दाखल करावा कोणत्या
१	मतदारांना लाच देणे	भारतीय दंड संहिता कलम १७१B
२	मतदारांवर गैरवाजवी प्रभाव टाकणे	भारतीय दंड संहिता कलम १७१C, १७१F
३	तोतयेगीरी करणे	भारतीय दंड संहिता कलम १७१D, १७१F
४	अपप्रचार करणे	भारतीय दंड संहिता कलम १७१G, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम , १९५८ कलम १८,२४ व २५
५	उमेदवाराचे परवानगी शिवाय उमेदवाराच्या प्रचारासाठी खर्च करणे	भारतीय दंड संहिता कलम १७१H
६	मतदानाचे दिवशी मतदारांची बेकायदेशीरपणे ने-आण करणे	मोटारवाहन अधिनियम १९८८, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमन्वये

प्रश्न २ मतदान प्रक्रिये दरम्यान व्यत्यय आणल्यास अशा वेळी गुन्हा दाखल करण्याची जबाबदारी कोणावर आहे?

उत्तर :- मतदान केंद्रातील व१ ०० मीटर परिसरातीलनिवडणूक विषयक अपराधाबाबत मतदान केंद्राध्यक्ष हे गुन्हा दाखल करण्यास सक्षम असतात. मतदान केंद्रामधे घडलेल्या घटनेबाबत मतदान केंद्राध्यक्षाने तर बाहेरील घटनांबाबत सुरक्षा पथकातील कर्मचाऱ्याने गुन्हा दाखल करणे अपेक्षित आहे

प्रश्न ३ मतदान केंद्रावर ईव्हीएम मशीन जबरदस्तीने ताब्यात घेणे, कागदपत्रे (मतपत्रिका, चिन्हांकित मतदान यादी, इतर मतदान साहित्य) ताब्यात घेणे किंवा नष्ट करण्याचा प्रयत्न करणे अशा प्रकारच्या कृतीस कोणत्या कायदयाअंतर्गत प्रतिबंध घालता येतो?

उत्तर :- यासाठी खालील कायदयातील तरतुदींप्रमाणे कारवाई करता येईल.

भारतीय दंड संहिता कलम ३५१,३५३,३५६

महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमकलम २४, २५

प्रश्न ४ मतदान प्रकियेदरम्यान कायदा व सुव्यवस्था बिघडल्यास व पोलिसांना बळाचा वापर करावयाचा असल्यास कार्यकारी दंडाधिकारी म्हणून कोण कार्य करेल?

उत्तर :- अशा प्रकरणी संबंधित क्षेत्रीय अधिकारी ज्यांना कार्यकारी दंडाधिकारी म्हणून प्राधिकार दिलेले असतील तर ते कार्यकारी दंडाधिकारी म्हणून कार्य करतील.

प्रश्न ५ मतदान प्रक्रियेदरम्यान कायदा व सुव्यवस्था कायम राखण्याकरिता दाखल केलेले गुन्हे व निवडणुकीचे गुन्हे यात फरक आहे काय?

उत्तर :- नाही. तथापी संवेदनशिल मतदान केंद्र निश्चित करताना फक्त निवडणूकीच्या पार्श्वभूमिवर / अनुषंगाने घडलेले गुन्हे विचारात घेतले जातात

प्रश्न ६ एखादया व्यक्तीकडून मतदान केंद्र परिसरात शस्त्र बाळगले गेल्यास काय कार्यवाही केली जाते?

उत्तर :- अशा प्रकरणी भारतीय दंड संहिता चे कलम १५३ (अअ) खाली व फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम १४४ चे आदेशान्वये उल्लंघन केल्याबद्दल कार्यवाही केली जाते. तसेच, शस्त्र अधिनियम, १९५९ मधील तरतुदीनुसार देखील कार्यवाही केली जाते.

प्रश्न ७ मतदान प्रक्रियेदरम्यान गुप्ततेचा भंग केल्यास मतदाराविरुध्द कोण गुन्हा नोंदवू शकते?

उत्तर :- मतदान केंद्राध्यक्ष.

प्रश्न ८ मतदान केंद्रामध्ये अथवा परिसरात प्रचार अथवा विशिष्ट उमेदवारांविषयी मतदाराचे मन वळविण्याचा प्रयत्न केल्यास निवडणूक विषयक गुन्हा होतो काय?

उत्तर :- होय.

अशा प्रकरणी भारतीय दंड संहिता १७१C, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ कलम १९.

४) मतमोजणी प्रक्रियेदरम्यान व्यत्यय

प्रश्न १ मतमोजणी प्रक्रियेदरम्यान कोणकोणते कृत्ये गुन्हा नोंदविण्यास पात्र ठरतात व अशा कृत्यांबाबत कोणत्या कलमाखाली कार्यवाही केली जाऊ शकते?

उत्तर :- मतमोजणी अधिकाऱ्यावर दबाव टाकणे, गोपनियतेचा भंग करणे, निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे आदेशाचे उल्लंघन करणे या कृत्यांबाबत अनुक्रमे भारतीय दंड संहिता कलम १७१,३५३, महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ कलम २० व २१ अन्वये कारवाई केली जाते.

प्रश्न २ उमेदवार, त्यांचे निवडणूक प्रतिनिधी, मतमोजणी प्रतिनिधी यांनी गोंधळ घातल्यास त्यांच्यावर गुन्हे दाखल होऊ शकतात काय?

उत्तर :- होय.

५) निवडणूक निर्णय अधिकारी व सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कामकाजात अडथळा व व्यत्यय

प्रश्न १ निवडणूक निर्णय अधिकारी / सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयात नामनिर्देशनाचे वेळी अडथळा निर्माण करणाऱ्यावर कोणता गुन्हा दाखल होईल? हा गुन्हा निवडणूक संदर्भातील गुन्हा म्हणून गृहीत धरता येईल का?

उत्तर :- होय. भारतीय दंड संहिता कलम ३५३ अन्वये अशा प्रकरणी गुन्हा दाखल होतो.

प्रश्न २ निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कामकाजाच्यावेळी (छाननी, निवडणुकीची तयारी, प्रशिक्षण, निवडणूक विषयी इतर कार्यवाही) अडथळा आणू नये यासाठी काही विशेष कायदे किंवा नियम आहेत का?

उत्तर :- या संदर्भात प्रतिबंधात्मक आदेश काढण्यात येतात. तसेच, आयोगाचे आदेश / निर्देश यांचे पालन करण्यात येते. प्रतिबंधात्मक आदेशाचा भंग झाल्यास भारतीय दंड संहिता कलम १८८ अन्वये कार्यवाही होऊ शकते.

प्रश्न ३ उमेदवाराकडून नामनिर्देशनपत्र स्विकारल्यानंतर ते कपटपूर्वक विरुपित केले (खाडाखोड केली) अथवा कपटपूर्वक नष्ट केले गेल्यास संबंधिताविरुध्द गुन्हा नोंदविता येतो काय?

उत्तर :- होय. महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमाचे कलम २५(१)(क) अन्वये गुन्हा नोंदविला जातो .

प्रश्न ४ निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांनी किंवा त्यांच्या प्राधिकाऱ्याने लावलेली यादी, सूचना, कागदपत्रे खराब करणे किंवा नष्ट करणे गुन्हा होऊ शकतो काय?

उत्तर :- होय. महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमाचे कलम २५(१)(ख), अन्वये गुन्हा नोंदविला जातो .

६) भारतीय दंड संहिता(Indian Penal Code) मधील इतर तरतुदी

प्रश्न १ मतदारावर प्रभाव टाकणे यासंबधी आयपीसीमध्ये (भारतीय दंड संहिता) काय तरतूद आहे?

उत्तर :- भारतीय दंड संहिता कलम १७१ (क) अन्वये अशा कृत्यांना प्रतिबंध असून त्यासाठी एक वर्षापर्यंत कारावास व द्रव्यदंड किंवा दोन्हीही शिक्षेची तरतूद केली आहे.

प्रश्न २ उमेदवारांनी मतदारांना लाच देऊन त्यांचे मत आपल्या बाजूने वळविणेसाठी भारतीय दंड संहिता मधील कोणते कलम लागू होईल?

उत्तर :- अशा प्रकरणी भारतीय दंड संहिता कलम १७१ (ब) अन्वये कारवाई केली जाते.

प्रश्न ३ मतदानाच्या दिवशी सत्ताधारी पक्षांचे मंत्री अथवा इतर कोणत्याही पक्षाचे पदाधिकारी आपल्या स्वत:चा मतदारसंघ सोडून इतर मतदार संघात (जेथे निवडणूक आहे) हजर असतील तर अशा मंत्री वर आयपीसीच्या (भारतीय दंड संहिता) कोणत्या कलमाद्वारे गुन्हा दाखल होऊ शकतो?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश क्र. रानिआ/मनपा-२००९/प्र.क्र.४/का.५, दिनांक ९ एप्रिल २०११ अन्वये प्रचाराचा कालावधी संपल्यानंतर मतदार नसलेल्यांना त्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या हद्दीमध्ये वास्तव्य न करण्याचे आदेश दिले आहेत. सदर आदेशाचे उल्लंघन करणाऱ्यांना पोलीस हद्दीबाहेर हलविण्याबाबतची कार्यवाही करू शकतील. याबाबत जारी केलेल्या प्रतिबंधात्मक आदेशाच्या उल्लंघनाबद्दल भारतीय दंड संहिता कलम १८८ अन्वये देखील गुन्हा दाखल होऊ शकतो.

प्रश्न ४ निवडणूक प्रचारादरम्यान उमेद्वार किंवा त्यांचे समर्थक यांच्या जवळ मोठया स्वरुपात रोख रक्कम आढळल्यास त्यांच्यावर आयपीसीचे (भारतीय दंड संहिता) कोणत्या कलमाद्वारे कार्यवाही होऊ शकते?

उत्तर :- भारतीय दंड संहिता कलम १७१ (ब) चे गुन्हयासाठी कलम १७१ (इ) अन्वये शिक्षा होऊ शकते. तसेच, आयकर अधिनियमातील तरतुदीनुसार देखील कारवाई केली जाऊ शकते.

प्रश्न ५ मतदाराला मतदानापासून रोखणे अथवा एखादया विशिष्ट उमेद्वारास मतदान करण्यास बाध्य करणे या कृतीस आयपीसीच्या (भारतीय दंड संहिता) कोणत्या कलमद्वारे प्रतिबंध आहे?

उत्तर :- अशा प्रकरणांना भारतीय दंड संहिता १७१(सी) व १७१ (एफ) महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ कलम २२ अन्वये प्रतिबंध आहे.

२१

आदर्श आचारसंहिता
(Model Code of Conduct)

१) सर्वसाधारण

प्रश्न १ आदर्श आचारसंहिता म्हणजे काय ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुका निप:क्षपणे, निर्भय वातावरणात पार पाडल्या जाव्यात तसेच सत्ताधारी पक्षाच्या व सत्तेत नसलेल्या पक्षाचे उमेदवार यांना एकाच पातळीवर मुक्तपणे वाव मिळावा या हेतूने अस्तित्वात असलेल्या विविध कायदयांमधील तरतुदींचे अनुषंगाने राज्य निवडणूक आयोगाने जारी केलेल्या सुचनांचा संच म्हणजे आदर्श आचार संहिता होय. ही आदर्शआचार संहिता राजकीय पक्षांच्या तसेच उमेदवारांच्या मार्गदर्शनासाठी असून सर्व राजकीय पक्षांनी, सत्ताधारी पक्षाने पालन करावयाची असून सर्व सामान्य नागरिक व मतदारांनी देखील या संहितेमधील तत्वांचा आदर करणे व तत्वांचे पालन करणे अपेक्षित आहे.

प्रश्न २ राज्य निवडणूक आयोगाची यात काय भूमिका आहे ?

उत्तर :- ग्रामपंचायत निवडणुकांमध्ये आचार संहितेची अंमलबजावणी प्रभावीपणे व्हावी यासाठी भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के व २४३ झेड ए तसेच महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ चे कल १०-ए (४) अनुसार ग्रामपंचायत निवडणुका स्वच्छ पारदर्शक, मोकळया व भयमुक्त वातावरणात व्हाव्या यासाठी आचारसंहितेची अंमलबजावणी करण्याबाबत आवश्यक ते आदेश देण्याचे अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाला आहेत. यामध्ये प्रामुख्याने निवडणूक लढविणारे उमेदवार संविधानातील कर्तव्ये पार पाडत आहेत व सत्ताधारी पक्ष तसेच इतर राजकीय पक्षांकडून आचार संहितेचे पालन केले जात आहे यांची खात्री करुन शासकीय यंत्रणेचा निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी गैरवापर केला जाणार नाही याचीदेखील खात्री करुन घेणे व आवश्यक उपाययोजना करणे या बाबतचे अधिकार आयोगास आहेत. तसेच तोतयेगिरी, लाचखोरी व मतदारांना प्रलोभने दाखविणे, मतदारांना धमक्या देणे व धाकदपटशा दाखवणे यासारखे निवडणूक विषयक अपराध, गैरव्यवहार व भ्रष्ट प्रथांना प्रतिबंध करण्याकरीता उपाययोजना करण्याकरीता राज्य निवडणूक आयोगास अधिकार असून त्याबाबतचे आयोगाकडून कटाक्षाने पालन केले जाते.

प्रश्न ३ आदर्श आचारसंहिता केव्हा लागू होते आणि कधीपर्यंत जारी राहते ?

उत्तर :- निवडणूक आयोगाद्वारे निवडणुकीचे वेळापत्रक जाहीर झाल्याच्या दिवशीच्या मध्यरात्री बारा वाजल्यापासून आदर्श आचारसंहिता अंमलात येईल आणि निवडणुकीचा निकाल जाहीर होईपर्यंत राहील.

प्रश्न ४ सार्वत्रिक निवडणूक आणि पोटनिवडणूक यांच्या काळात आदर्श आचारसंहितेचे क्षेत्राची व्याप्ती काय असते व आचारसंहितेची अंमलबजावणी कशी केली जाते ?

उत्तर :- सार्वत्रिक निवडणुकीची आचारसंहिता स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या संपूर्ण क्षेत्रात लागू राहील व पोटनिवडणुकीची आचारसंहिता संबंधित प्रभाग किंवा संबंधित निवडणूक विभाग यांच्या पुरतीच लागू असेल, त्यानुसार त्या क्षेत्रापुरतीच आचारसंहितेची अंमलबजावणी केली जाते.

२) कर्मचारी

प्रश्न १ आचार संहिता लागू असताना निवडणूक कामाशी संबंधित अधिकाऱ्यांच्याबदल्या करता येतील का?

उत्तर :- निवडणूक घेण्याशी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे संबंधित असलेले सर्व अधिकारी / कर्मचारी यांची बदली किंवा अन्य ठिकाणी नियुक्ती करण्यावर या कालावधीत संपूर्णपणे बंदी असेल. जर एखाद्या अधिकाऱ्याची कोणतीही बदली किंवा नियुक्ती करण्याची आवश्यकता असेल तर आयोगाची पूर्व मान्यता मिळविणे आवश्यक आहे.

प्रश्न २ निवडणूक कामाशी संबंधित एखाद्या अधिकाऱ्याची आचार संहिता लागू होण्यापूर्वी बदली झाली

असेल आणि संबंधित अधिकाऱ्याने बदली झालेल्या पदाचा नवीन ठिकाणी पदभार स्विकारला नसेल तर आचार संहिता लागू होण्याची घोषणा झाल्यानंतर सदर अधिकारी नवीन ठिकाणी पदभार स्विकारु शकेल काय ?

उत्तर :- नाही. अशा प्रसंगी " जैसे थे " स्थिती ठेवण्यात येईल.

प्रश्न ३ केंद्र किंवा राज्य शासनातील मंत्री हे निवडणुकीशी संबंधित मतदार अधिकाऱ्यांना निवडणूक कालावधीमध्ये चर्चेला बोलावू शकतील काय?

उत्तर :- कोणताही मंत्री मग तो केंद्रीय मंत्री असो किंवा राज्याचा मंत्री असो, निवडणुकीशी संबंधित असलेल्या अधिकाऱ्याला शासकीय अथवा अन्य स्वरुपाच्या चर्चेसाठी कोठेही बोलावू शकत नाही.

प्रश्न ४ मंत्री हे निवडणूक कालावधीत खाजगी दौऱ्यावर (भेटीवर) असताना, एखाद्या अधिकाऱ्याला मंत्र्यांस भेटता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. आचारसंहितेच्या कालावधीत मंत्र्यांना त्यांच्या खाजगी भेटीत कोणत्याही शासकीय अधिकाऱ्याने भेटणे हे संबंधित सेवा नियमाखालील गैरवर्तनाबद्दल दोषी ठरेल व त्यासाठी कारवाईस देखील पात्र असेल.

प्रश्न ५ एखादे मंत्री, आचार संहिता प्रभावित क्षेत्राचे दौऱ्यावर असताना त्यांचे समवेत मंत्री आस्थापनेवरील कर्मचाऱ्यांना जाता येईल का ?

उत्तर :- नाही, मंत्र्यांना आचारसंहितेच्या कालावधीत शासकीय यंत्रणेचा वापर करता येत नसल्यामुळे त्यांना त्यांचे आस्थापनेवरील कर्मचाऱ्यांना निवडणूक प्रचार दौऱ्यात समवेत जाता येणार नाही.

प्रश्न ६ स्थानिक स्वराज्य संस्थेत कार्यरत असलेल्या कर्मचाऱ्याचे कुटुंबिय उमेदवार असतील तर अशा कर्मचाऱ्यांवर कोणकोणती बंधने असतात?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थेत कार्यरत असलेल्या कर्मचाऱ्यांचे कुटुंबिय उमेदवार असतील तर अशा कर्मचाऱ्याचा निवडणूक प्रचार कार्यात कोठेही प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष संबंध असता कामा नये. तसेच, अशा कर्मचाऱ्याला निवडणूक कर्तव्यापासून दूर ठेवण्यात येईल.

प्रश्न ७ अनुदानीत व विनाअनुदानीत खाजगी संस्थांच्या कर्मचाऱ्यांना प्रचारात भाग घेता येईल का ?

उत्तर :- अनुदानित व विनाअनुदानित खाजगी संस्थेच्या कर्मचाऱ्यांना निवडणुकीच्या कर्तव्यावर नियुक्त केले नसेल तर व त्या संस्थेच्या सेवा व वर्तणूक नियमात प्रतिबंध नसेल तर अशा कर्मचाऱ्याला निवडणुकीच्या प्रचार कार्यात सहभाग घेण्यास प्रतिबंध नाही.

३) नामनिर्देशन व छाननी

प्रश्न १ उमेदवार उमेदवारी अर्ज भरण्यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे मिरवणुकीने जाऊ शकतो काय ? असल्यास मिरवणूक किती अंतरावर थांबविली जाते ?

उत्तर :- नाही. निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांच्या कार्यालयाच्या १०० मीटर परिसरात येण्यासाठी परवानगी देण्यात आलेल्या वाहनांची कमाल मर्यादा १ इतकी निर्बंधित केलेली आहे आणि मिरवणूक ही निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयापासून १०० मीटर अंतरावर थांबविली जाते.

प्रश्न २ नामनिर्देशनपत्राच्या छाननीसाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांना छाननीचे ठिकाणी किती व्यक्तींना प्रवेश देता येईल ?

उत्तर :- नामनिर्देशनपत्राच्या छाननीसाठी उमेदवार वा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी आणि उमेदवाराने लेखी स्वरुपात प्राधिकृत केलेली व्यक्ती यांना निवडणूक निर्णय अधिका-याकडे छाननीचे वेळी उपस्थित राहता येईल.

४) जाहिराती व प्रचार

प्रश्न१ निवडणूक जाहिर झाल्यानंतर राज्य शासनाचे / स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या खर्चाने निवडणूक कालावधीत सत्ताधारी सदस्यास भविष्यात लाभ होण्याच्या उद्देशाने दिल्या जाणाऱ्या जाहिराती देण्यावर काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय. छापील आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमामध्ये, शासकीय खर्चाने अथवा स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या खर्चाने सत्ताधारी सदस्याच्या कामगिरीच्या संबंधात जाहिरात देण्यास आणि निवडणुकीच्या कालावधीत शासकीय प्रसिध्दी माध्यमांचा गैरवापर करण्यास प्रतिबंध आहे.

प्रश्न २ उमेदवार यांना निवडणुकीचे प्रचारासंदर्भात महत्त्वाच्या काय मार्गदर्शक सूचना आहेत?

उत्तर :- उमेदवार हा निवडणूक प्रचार मोहिमेदरम्यान ज्यामुळे विद्यमान मतभेद अधिक वाढतील किंवा परस्परांमध्ये द्वेष निर्माण होईल किंवा विविध जाती व समाज यांच्यामध्ये धार्मिक किंवा भाषिक तणाव निर्माण होईल अशा कोणत्याही कार्यक्रमात सहभागी होणार नाही. तसेच जेव्हा इतर टीका करण्यात येईल तेव्हा ती टीका त्यांची धोरणे व कार्यक्रम, मागील अभिलेख व काम एवढयापर्यंतच मर्यादित असेल. उमेदवारांनी इतर नेते किंवा कार्यकर्ते यांच्या सार्वजनिक कार्यक्रमांशी संबंधित नसलेल्या खाजगी जीवनाच्या सर्व बाबतीतील टीकेपासून अलिप्त रहावे. खरे किंवा खोटे यांची शहानिशा न केलेले आरोप किंवा विपर्यास होईल, अशा रीतीने इतर उमेद्वारावर किंवा त्यांच्या कार्यकर्त्यांवर टीका करणे टाळावे.

प्रश्न ३ धार्मिक स्थळांचा निवडणूक प्रचारासाठी वापर करण्याबाबत काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय. मंदिर, मशिद, चर्च, गुरुद्वारा यासारखी धार्मिक ठिकाणे किंवा पूजे-अर्चेचा इतर ठिकाणे निवडणूक प्रचारासाठी चर्चापीठ म्हणून वापर करण्यात येणार नाही. तसेच, मते मिळविण्यासाठी जात किंवा समुदायाच्या भावनांना आवाहन करता येणार नाही.

प्रश्न ४ शैक्षणिक संस्थांची (शासकीय, अनुदानित व खाजगी) मैदाने निवडणूक प्रचार व रॅलीसाठी वापरण्याबाबत काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- राजकीय प्रचार माहीमेसाठी व मेळाव्यांसाठी शैक्षणिक संस्थांचा त्यांच्या मैदानासह (शासन अनुदानित, खाजगी किंवा शासकीय असो) विनापरवानगी वापर करण्यासाठी मुभा नाही.

प्रश्न ५ निवडणूक प्रचारासाठी वापरण्यात येणाऱ्या वाहनाचे बाहय भागावर फिटींग करण्यास व आकारात बदल करण्यास परवानगी आहे काय ?

उत्तर :- वाहनांच्या बाहेरील फेरबदल, त्यावर लाऊडस्पीकर लावण्यासह मोटार वाहन अधिनियम / नियम तसेच इतर स्थानिक अधिनियम / नियम यांच्या तरतुदीच्या अधीन असतील. फेरबदल केलेली वाहने आणि व्हीडीओ रथ इत्यादी सारखी विशेष प्रचार वाहने ही, मोटार वाहन अधिनियमान्वये सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून आवश्यक ती परवानगी मिळाल्यानंतरच फक्त वापरली जाऊ शकतात.

प्रश्न ६ शासकीय विश्रामगृहे, डाक बंगले किंवा इतर शासकीय निवासस्थाने यांचा निवडणूक प्रचार कार्यालये म्हणून किंवा निवडणूक प्रचाराची सार्वजनिक सभा घेण्यासाठी काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय, विश्रामगृहे, डाक बंगले किंवा इतर शासकीय जागा सत्ताधारी पक्षाची किंवा त्यांच्या उमेदवाराची मक्तेदारी असणार नाही आणि अशा जागेचा इतर पक्षांना व उमेदवारांना वापर करता येईल. परंतु कोणत्याही पक्षाला किंवा उमेदवाराला तिचा निवडणूक प्रचार कार्यालय म्हणून वापर करता येणार नाही. तसेच पुढील गोष्टींची सुनिश्चिती करण्यात येईल.

(१) विश्रामभवन / डाकबंगले हे केवळ तात्पुरत्या मुक्कामासाठी (भोजन व निवास) असल्यामुळे कोणत्याही पदाधिकाऱ्यांना मार्गस्थ असताना विश्राम भवनाचा / डाक बंगल्याचा त्यांचे निवडणूक प्रचार कार्यालय म्हणून वापर करता येणार नाही.

(२) राजकीय पक्षाच्या सदस्यांना शासनाच्या मालकीच्या विश्रामगृह इत्यादीमधील जागांमध्ये नैमित्तिक सभा देखील घेता येणार नाहीत आणि त्याचा कोणताही भंग झाल्यास तो आदर्श आचारसंहितेचा भंग झाला आहे असे समजण्यात येईल.

(३) विश्रामगृहामध्ये निवासाची जागा दिलेल्या व्यक्तीची ने-आण करण्यासाठी असलेल्या वाहनालाच केवळ प्रवेशास मुभा असेल आणि अशा व्यक्तींकडून वापरण्यात येणाऱ्या दोन पेक्षा अधिक वाहनांना विश्रामगृहाच्या आवारात प्रवेशास मुभा असणार नाही.

(४) कोणत्याही एका व्यक्तीला ४८ तासापेक्षा अधिक कालावधीसाठी खोल्या उपलब्ध करुन देता येणार नाहीत आणि

(५) कोणत्याही विशिष्ट क्षेत्रात मतदान समाप्त होण्यापूर्वी ४८ तास, मतदान किंवा फेरमतदान पूर्ण होईपर्यंत अशा खोल्या उपलब्ध करुन देणे बंद असेल.

प्रश्न ७ निवडणूकीचे पोस्टर व बॅनर म्हणून प्लॅस्टिकचा वापर करण्यास काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- राजकीय पक्षांनी आणि उमेदवारांनी, पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी भित्तीचित्रे, बॅनर इत्यादी तयार करण्यासाठी प्लास्टिक / पॉलिथिनचा वापर करणे शक्यतो टाळावे.

प्रश्न ८ पोस्टर व हस्त पत्रिका छपाई करण्यास काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय, उमेदवाराने ज्यावर मुद्रक आणि प्रकाशक यांची दर्शनी नावे आणि पत्ते नसतील असे कोणतेही निवडणूक पोस्टर व हस्तपत्रिका यांचे मुद्रण करु नये किंवा ते प्रकाशित करु नये. तसेच छपाई केलेल्या पोस्टर व हस्तपत्रिकांची संख्या त्यावर नमूद करावी व त्याबाबतचा खर्च निवडणूक लेख्यात नमूद केला जाईल याची खातरजमा करावी.

प्रश्न ९ राजकीय पक्षाच्या / उमेदवाराच्या घडी पत्रिका, हस्तपत्रिका उधळण्याबाबत (Air dropping) काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- नाही. परंतु या संबंधातील सर्व खर्चाची नोंद, ज्याच्या वतीने अशी छापील हस्तपत्रके / पत्रके हवेतून खाली सोडण्यात आली त्या उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात केली जाते.

प्रश्न १०उमेदवाराने विविध साहित्य जसे टोप्या, मास्क व उपकरणे वापरण्याबाबत परवानगी आहे काय?

उत्तर :- होय. मात्र संबंधित उमेदवाराच्या निवडणूक खर्चात त्याचा हिशेब घेण्यात येतो. तथापि, साड्या, शर्ट इत्यादी सारख्या मुख्य वस्त्रांचा उमेदवाराकडून होणाऱ्या पुरवठ्यास आणि त्यांच्या वाटपाला परवानगी दिलेली नाही. कारण ते कृत्य मतदारांना लाच देणे या सदरात मोडते.

प्रश्न ११ उमेदवारास इव्हीएमचे डमी बॅलेट युनिट तयार करुन त्यांना मतदारांना प्रशिक्षण देता येईल काय?

उत्तर :- होय. अशी प्रतिरुप मतदान युनिटे, अधिकृत मतदान युनिटांच्या अर्ध्या आकारमानात, लाकडी, प्लास्टिक किंवा प्लाय बोर्डाच्या पेट्यामधून तयार करता येतील आणि त्यांना तपकिरी, पिवळा किंवा करडा रंग देता येईल.

प्रश्न १२निवडणुकीशी संबंधित सिनेमॅटोग्राफ, टेलिव्हिजन किंवा अशा प्रकारचे सार्वजनिक प्रचार व प्रसार करण्यास काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाव्दारे कोणतेही साहित्य प्रसारित करण्यापूर्वी या संदर्भात जिल्हाधिकारी कार्यालयात गठीत केलेल्या समितीकडून सदर साहित्य तपासून प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक राहील. प्रचाराचा कालावधी संपल्यानंतर इलेक्ट्रॉनिक मिडियाव्दारे देखील प्रचारावर बंदी राहील, यामध्ये एसएमएसचा देखील समावेश होतो.

प्रश्न १३उमेदवारास स्वत:चे चित्रासोबत देव देवतांची चित्रे असलेल्या डायऱ्या, कॅलेंडर, स्टीकर छापून वाटप करता येतील काय ?

उत्तर :- नाही. हे कृत्य भारतीय दंड संहितेच्या कलम १७१-ड अन्वये लाच देण्याच्या सदरात जमा होते.

प्रश्न१४ उमेदवाराचे चिन्ह यासह स्टेपनी कव्हर किंवा असे साहित्य वाटप हे आचार संहितेचे उल्लंघन आहे काय?

उत्तर :- होय. असे साहित्य वाटप केल्याचे सिध्द झाल्यास उक्त साहित्याच्या वाटपाविरुध्द, भारतीय दंड संहितेचे कलम १७१-ख अन्वये तक्रार दाखल करण्यात येईल.

प्रश्न१५ उमेदवाराचे तात्पुरते कार्यालय स्थापन करण्यास किंवा चालविण्यासंबंधात काही अटी वा मार्गदर्शन सूचना आहेत काय ? स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये प्रत्येक उमेदवारास किती प्रचार कार्यालये उघडता येतील ?

उत्तर :- होय. अशी कार्यालये, सार्वजनिक किंवा खाजगी मालमत्तेवर / कोणत्याही धार्मिक ठिकाणी जागेत / कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेला / रुग्णालयाला लागून अथवा विद्यमान मतदान केंद्राच्या २०० मीटरच्या आत, कोणतेही अतिक्रमण करुन उघडता येणार नाहीत. ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये प्रत्येक प्रभागासाठी उमेदवाराला एक प्रचार कार्यालय उघडण्याची परवानगी असेल.

प्रश्न १६प्रचारासाठी बाहेरुन आलेल्या तथापि मतदार नसलेल्यांना प्रचार कालावधी संपल्यानंतर ग्रामपंचायत हद्दीत थांबण्याबाबत काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाचे आदेश क्र. रानिआ/मनपा-२००९/प्र.क्र.४/का.५, दिनांक ९ एप्रिल २०११ अन्वये प्रचाराचा कालावधी संपल्यानंतर मतदार नसलेल्यांना त्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या (ग्रामपंचायत) हद्दीमध्ये वास्तव्य न करण्याचे आदेश दिले आहेत. सदर आदेशाचे उल्लंघन करणाऱ्यांना पोलीस हद्दीबाहेर हलविण्याबाबतची कार्यवाही करु शकतील.

प्रश्न१७ सार्वजनिक सभा आयोजनाबाबत, मिरवणुका काढण्याबाबत व कॉर्नर मिटींग बाबत काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- होय. सार्वजनिक सभा आयोजनाबाबत, मिरवणुका काढण्याबाबत व कॉर्नर मिटींगबाबत संबंधित पोलीस प्राधिकाऱ्याकडून लेखी पूर्व परवानगी घ्यावी लागेल.

प्रश्न १८प्रचाराच्या सार्वजनिक सभा किंवा मिरवणूकीचे वेळी लाऊडस्पीकर (भोंगे) हे पोलिस अधिकाऱ्यांच्या पूर्व परवानगी शिवाय वापरता येतील काय ?

उत्तर :- नाही. ध्वनीक्षेपकांच्या वापरांसाठी संबंधित पोलिस प्राधिकाऱ्याची लेखी पूर्व परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

प्रश्न १९लाऊडस्पीकर (भोंगे) वापरण्यास वेळेची मर्यादा लागू आहे काय ?

उत्तर :- होय. रात्री १०.०० ते सकाळी ६.०० या कालावधीत ध्वनीक्षेपकाचा वापर करता येत नाही.

प्रश्न२०कोणत्या काल मर्यादेनंतर सार्वजनिक सभा घेता येणार नाहीत व मिरवणुका काढता येणार नाहीत?

उत्तर :- रात्री १०.०० ते सकाळी ६.०० या वेळेत कोणतीही जाहीर सभा घेता येणार नाही. शिवाय उमेदवारास मतदान समाप्तीसाठी निश्चित केलेली वेळ संपण्याच्या ४८ तासांच्या कालावधीत कोणत्याही जाहीर सभा आणि मिरवणुका आयोजित करता येणार नाहीत. समजा १५ जुलै हा मतदानाचा दिवस असेल आणि मतदानाची वेळ सकाळी ८.०० वाजेपासुन ते संध्याकाळी ५.०० वाजेपर्यंत असेल तेव्हा जाहीर सभा व मिरवणुका घेणे १३ जुलै रोजी संध्याकाळी ५.०० वाजता बंद करण्यात येतील.

(संदर्भ :- राज्य निवडणूक आयोग आदेश क्र.२०११/प्र.क्र.२५/का.५ दि.१.१.२०१२)

प्रश्न २१स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीमध्ये कोणकोणत्या बाबींचे व्हिडीओ चित्रीकरण करता येते व कोणकोणत्या बाबींचे व्हिडीओ चित्रीकरण करता येत नाही ?

उत्तर :- खालील बाबींचे व्हिडिओ चित्रण करावे :-

१) मंत्र्यांनी, राष्ट्रीय / राज्य पातळीवरील मान्यताप्राप्त पक्षाच्या अग्रणी नेत्यांनी ज्या सभेमध्ये भाषण केलेले असेल / ज्या सभेत ते उपस्थित राहीलेले असतील अशा सभा.
२) दंगे किंवा दंग्याची परिस्थिती किंवा विक्षोभ, दगडफेक, बेभान जनता इत्यादी.
३) हिंसक घटना, मालमत्तेची हानी, लुटमार, जाळपोळ, शस्त्र वापर इत्यादी.
४) मतदान केंद्र ताब्यात घेणे.
५) मतदारांना धाकदपटशा दाखविणे.
६) साडी, धोतर, चादर इत्यादी वस्तु वाटप करुन मतदारांना लाच देणे.
७) मतदान केंद्राच्या १०० मीटरच्या परिसराच्या आत प्रचार करणे.
८) मोठया पोस्टरवर होणारा अनावश्यक खर्च.

खालील बाबींचे चित्रीकरण करु नये.

१) मतदान केंद्राबाहेर लावलेल्या सुव्यवस्थित रांगा.
२) मतमोजणी सभागृहातील दृष्य
३) दारोदार करण्यात येणारा प्रचार
4) प्रचारासाठी ध्वनीवर्धक संच जोडलेली फिरती वाहने.

प्रश्न२२ स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीमध्ये इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाद्वारे प्रचार करणेबाबत काही निर्बंध आहेत का ?

उत्तर :- होय. इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाद्वारे कोणतेही साहित्य प्रसारीत करण्यापूर्वी या संदर्भात महानगरपालिका अथवा जिल्हाधिकारी कार्यालयात गठीत केलेल्या समितीकडून सदर साहित्य तपासून प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक राहील. प्रचाराचा कालावधी संपल्यानंतर इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाद्वारे देखील प्रचारावर बंदी राहील.

प्रश्न२३ आचारसंहितेच्या कालावधीत विविध धार्मिक सण व उत्सवा निमित्त, स्थानिक स्वराज्य संस्थांना सार्वजनिक कार्यक्रम आयोजित करता येतील का ?

उत्तर :- आचारसंहितेच्या कालावधीत स्थानिक स्वराज्य संस्थांना धार्मिक सण व उत्सवानिमित्त सार्वजनिक कार्यक्रम आयोजित करता येणार नाहीत व अशा कार्यक्रमात निवडणूक लढविणारे उमेदवार व पदाधिकारी यांना सहभागी करुन घेता येणार नाही.

प्रश्न२४ प्रचार फेरी किंवा मिरवणुका यामध्ये किती वाहने वापरावीत?

उत्तर :- प्रचार फेरी किंवा मिरवणुका यामध्ये जास्तीत जास्त ३ वाहने वापरता येतील. मात्र ग्रामपंचायत निवडणुकीसाठी जास्तीत जास्त ०१ वाहन वापरता येईल.

प्रश्न२५ जाहीर प्रचाराचा कालावधी संपल्या नंतर वृत्तपत्र, टिव्ही, रेडीओ या माध्यमांतून जाहिराती देता येतील का ?

उत्तर :- अशा बाबींवर आचारसंहितेत प्रतिबंध नाही. मात्र उमेद्वाराचे खर्चाने अशा जाहिरातीतील खर्चाचा समावेश असेल.

प्रश्न२६ जाहीर प्रचाराचा कालावधी संपल्या नंतर कोणत्या प्रकारे कोणत्या माध्यमातून प्रचार करता येईल?

उत्तर :- जाहीर प्रचाराचा कालावधी संपल्यानंतर केवळ गृहभेटीद्वारे व मतदारांना प्रत्यक्ष भेटून प्रचार करता येईल.

प्रश्न२७ जनमत चाचणीचे निष्कर्ष प्रसिद्ध करण्यावर काय निर्बंध आहेत ?

उत्तर :- घेण्यात आलेल्या जनमत चाचणीचा किंवा मतदानोत्तर चाचणीचा निकाल कोणत्याही वेळी मुद्रित, इलेक्ट्रॉनिक किंवा कोणत्याही इतर माध्यमातून कोणत्याही प्रकारे एकाच टप्प्यात घेतलेल्या एखाद्या निवडणुकीतील मतदान समाप्त करण्यासाठी निश्चित केलेल्या शेवटच्या तासाचे ४८ तासाच्या अगोदरच्या कालावधी दरम्यान प्रसिध्द करता येणार नाहीत.

प्रश्न२८ निवडणुकीत प्रचारादरम्यान प्राण्यांचा वापर करण्यास बंदी आहे काय ? प्राण्यांचा वापर केल्यास त्यावर काय कार्यवाही करण्यात येते ?

उत्तर :- होय. निवडणूक प्रचारादरम्यान प्राण्यांचा वापर करण्यास निर्बंध असून प्राण्यांचे वापर केल्याचे निदर्शनास आल्यास प्राणी क्लेश प्रतिबंधक अधिनियमानुसार कार्यवाही करण्यात येते.

प्रश्न२९ स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या संकेतस्थळावर (Website) प्रसिद्ध मजकुर, छायाचित्रे याबाबत आचारसंहिता काळात काय निर्बंध आहेत ?

उत्तर :- होय. आचारसंहिता कालावधीत स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या संकेतस्थळावरील पदाधिकाऱ्यांची छायाचित्रे व मतदारांवर प्रभाव पडेल असे त्यांची लेख व मजकूर काढण्यात यावीत.

प्रश्न३० निवडणूक काळात सिगारेट व तंबाखूजन्य पदार्थाच्या विक्रीवरील वैधानिक इशाऱ्याबाबत प्रसिध्दी मोहिम राबविता येईल काय?

उत्तर :- होय. परंतु, राजकीय व्यक्ती, इत्यादींची छायाचित्रे / संदेशाचा प्रचार यांचा वापर प्रचाराच्या दरम्यान करता येणार नाही.

प्रश्न ३१विमान / हेलिकॉप्टर उमेदवारांनी वापरण्याबाबत काही अटी लागू आहेत काय ?

उत्तर :- होय. राजकीय उमेदवारांना किंवा खाजगी कंपन्या इत्यादींना विमान / हेलिकॉप्टरर्स भाड्याने देताना पुढील शर्ती अनुसरण्यात येतील :-

(१) एका बाजूस सत्ताधारी उमेद्वार आणि दुसऱ्या बाजूस इतर निवडणूक लढविणारे उमेदवार यांच्यात कोणताही भेदभाव करण्यात येऊ नये.

(२) त्यासाठी निवडणूक लढविणारे उमेदवार यांच्याकडून रकमेचे प्रदान करण्यात येईल त्याचा योग्य तो अभिलेख ठेवण्यात येईल.

(३) दर आणि अटी व शर्ती या सर्वांसाठी एक सारख्याच असतील.

(४) विमान कंपन्याद्वारे प्रत्यक्ष वाटप हे प्रथम येणाऱ्यास प्राधान्य या तत्वावर करण्यात येईल.

या प्रयोजनाकरिता अर्ज स्वीकारणाऱ्या अधिकृत प्राधिकाऱ्याकडून अर्ज प्राप्त झाल्याचा दिनांक व वेळ नमुद करण्यात येईल.

(५) क्वचित प्रसंगी दोन किंवा अधिक अर्जदारांचा दिनांक व वेळ दोन्ही एक सारखीच असेल तर चिठ्ठ्या टाकून वाटप करण्यात येईल.

(६) कोणतीही व्यक्ती वैयक्तिक संस्था, किंवा उमेदवार यांना एका वेळी तीन दिवसांपेक्षा अधिक कालावधीसाठी विमान / हेलिकॉप्टर भाड्याने देता येणार नाही.

प्रश्न३२ निवडणूक जाहिर झाल्यानंतर केंद्र किंवा राज्य शासनातील / स्थानिक स्वराज्य संस्थेत सत्ताधारी पक्षाने केलेल्या कामगिरीच्या होर्डिंग्ज लावता येतील का व जाहिराती शासनाच्या खर्चाने देता येतील काय ?

उत्तर :- नाही. लावण्यात आलेली अशी सर्व होर्डिंग्ज, जाहिराती इत्यादी, संबंधित प्राधिकाऱ्यांकडून तात्काळ काढून टाकण्यात येतील. याशिवाय, शासकीय खर्चाने वर्तमानपत्रामध्ये आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमासह इतर माध्यमांमध्ये जाहिराती देण्यात येवू नयेत.

प्रश्न३३ निवडणूक काळात महत्त्वाच्या व अतिमहत्त्वाच्या नेत्यांच्या जयंत्या, पुण्यतिथी किंवा वार्षिक समारंभाच्या निमित्ताने चित्रफितीचे प्रसारण करता येईल काय ?

उत्तर :- होय. परंतु त्याचा राजकीय प्रचारांसाठी किंवा शासनाची सार्वजनिक कामगिरी ठळकपणे निदर्शनास आणण्यासाठी निमित्त म्हणून वापर करु नये . तसेच त्यात डामडौल असणार नाही आणि अशा बैठकीत कोणताही उमेद्वार वा पदाधिकारी भाषण करणार नाही. वरील निर्बंध अशा प्रकारच्या इतर सर्व कार्यक्रमांसाठी तितकाच लागू राहील.

प्रश्न३४ शासनाच्या मालकीच्या बसेसच्या तिकिटांच्या पाठीमागे राजकीय जाहिराती छापता येतील काय?

उत्तर :- नाही.

५) वाहने व मालमत्ता

प्रश्न १ निवडणुकीचे / प्रचाराचे कामाकरीता शासकीय / स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या वाहनांचा वापर करता येतो का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न २ मंत्र्यांना निवडणूक कालावधीत शासकीय वाहन वापरता येते का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ३ मंत्री किंवा राजकीय पदाधिका-यांना निवडणूक कालावधीत दिव्याची गाडी / पायलट कार (सायरनसह) वापरता येईल काय ?

उत्तर :- मंत्री किंवा कोणत्याही इतर राजकीय कार्याधिकारी निवडणुकीच्या काळामध्ये पायलट कार, कोणताही रंग असलेला संकेतदिप असलेली मोटारगाडी किंवा कोणत्याही प्रकारचा सायरन (Siren) लावलेली मोटारगाडी खाजगी किंवा कार्यालयीन कामकाजासाठी, जरी राज्य शासनाने अशा भेटीसाठी त्यांच्यासोबत त्याला सुरक्षेसाठी सुरक्षा पुरविलेली असली तरीही, ती वापरण्याची मुभा नाही. वाहन, शासनाच्या मालकीचे असो तेथेही ही बंदी लागू आहे.

प्रश्न ४ महामहिम राष्ट्रपती / उपराष्ट्रपती यांचे राज्यातील भेटीचे वेळी निवडणूक चालू असताना मंत्र्यांना व्हीआयपी कार व राज शिष्टाचार याचा वापर करता येईल काय ?

उत्तर :- होय. मंत्र्यांना इतर राजशिष्टाचारासह विशेष मान्यवर व्यक्तींसाठी असलेल्या गाडीने त्यांच्या मुख्यालयापासून राष्ट्रपती / उपराष्ट्रपती यांच्या भेटीच्या ठिकाणी जाता येईल आणि कोणत्याही इतर राजकीय कार्याधिकाऱ्याबरोबर कोणताही इतर कार्यक्रम / बैठक यांमध्ये उपस्थित न राहता त्याच्या मुख्यालयात परत येता येईल. हा निर्बंध त्याने मुख्यालय सोडल्याच्या वेळेपासून आणि मुख्यालयात परत येईपर्यंत लागू असेल.

प्रश्न ५ आचारसंहितेच्या निमित्ताने जमा करण्यात आलेली विविध पदाधिकाऱ्यांची वाहने अधिकाऱ्यांना शासकीय कर्तव्यार्थ वापरता येतील का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न ६ ज्या मंत्र्यांकडून आदर्श आचारसंहितेचे उल्लंघन होईल त्यांचे शासकीय वाहनाची सुविधा काढून घेता येईल काय ?

उत्तर :- होय. निवडणूक अधिकारी आपल्या शासकीय पदाचा गैरवापर करणाऱ्या मंत्र्यांकडून वाहन काढून घेतील व झालेल्या खर्चाची वसुली देखील करतील.

प्रश्न ७ राज्य शासनाने ज्या मंत्री व पदाधिका-यांना सुरक्षा प्रदान केलेली आहे, त्यांना वाहन वापरण्याबाबत काही मार्गदर्शक सूचना आहेत काय ?

उत्तर :- होय. ज्यांना सुरक्षा दिलेली आहे अशा व्यक्तींच्या संबंधात, विशिष्ट व्यक्तींसाठी जेथे गुप्तवार्ता प्राधिकाऱ्यासह सुरक्षा अभिकरणास अशा वापरासाठी विहित करण्यात आले आहे, अशा सर्व प्रकरणांमध्ये, राज्याच्या मालकीच्या एका बुलेटप्रुफ वाहनाचा वापर करण्यास परवानगी देण्यात येईल. सुरक्षा अभिकरणाने तसे विनिर्देशपूर्वक विहित केले असल्याखेरीज, राखीव असणाऱ्या अनेक मोटार गाड्यांच्या वापरास परवानगी देण्यात येणार नाही. जेथे अशा बुलेटप्रुफ वाहनाचा वापर विनिर्दिष्ट केलेला असेल तेथे अशी बुलेटप्रुफ वाहने चालविण्याचा खर्च त्या विशिष्ट व्यक्तीलाच सोसावा लागेल. पथदर्शक, संरक्षक्र वाहने इत्यादींचा समावेश असणाऱ्या वाहनांच्या ताफ्यासोबतच्या वाहनांची संख्या ही काटेकोरपणे सुरक्षा प्राधिकाऱ्यांनी दिलेल्या

सूचनांनुसार असेल आणि ती संख्या कोणत्याही परिस्थितीत त्याहून अधिक असणार नाही. अशी सर्व वाहने मग ती शासनाच्या मालकीची असोत किंवा भाड्याने घेतलेली असोत, चालविण्याचा खर्च राज्य शासनाकडून भागविण्यात येईल.

प्रश्न ८ एका उमेदवाराने परवानगी घेतलेले वाहन दुसऱ्या उमेदवारासाठी वापरता येईल काय?

उत्तर :- नाही. दुसऱ्या उमेदवाराने निवडणूक प्रचारासाठी अशा वाहनाचा वापर केल्यास तो भारतीय दंड संहितेच्या कलम १७१ एच अन्वये कारवाईस पात्र असेल.

प्रश्न ९ निवडणूक प्रचारासाठी निवडणूक निर्णय अधिका-याच्या परवानगीशिवाय वाहन वापरता येईल काय?

उत्तर :- नाही. उमेदवाराने प्रचारासाठी वापरलेले असे वाहन अनधिकृत असल्याचे मानण्यात येईल आणि तो भारतीय दंड संहितेच्या प्रकरण ९ए च्या दंडनीय तरतुदीनुसार कारवाईस पात्र असेल आणि म्हणून ते वाहन निवडणुकीच्या प्रचार कार्यातून तात्काळ बाहेर काढण्यात येईल आणि ते पुढील प्रचार कार्यासाठी वापरण्यात येणार नाही.

प्रश्न १०उमेदवार यांना सार्वजनिक मालमत्तेवर पोस्टर, बॅनर, झेंडे लावण्याबाबत किंवा घेऊन जाण्याबाबत काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- उमेदवाराला स्थानिक कायदा व अंमलात असलेल्या मनाई आदेशांच्या तरतुदींच्या अधीन राहून सार्वजनिक मालमत्तेवर संबंधित पक्षाचे किंवा उमेदवाराचे भित्तीपत्रक, घोषणा फलक, बॅनर, झेंडे इत्यादी प्रदर्शित करता येईल.

प्रश्न ११ जर स्थानिक कायदे / पोट नियमानुसार खाजगी मालमत्तेवरील भिंतीवरची पेंटींग, पोस्टर चिकटविणे, बॅनर व होर्डिंग लावणेबाबत तरतुद असेल तर खाजगी मालमत्तेच्या मालकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे काय ?

उत्तर :- होय. उमेदवाराने मालमत्तेच्या जागांच्या मालकांकडून लेखी पूर्व परवानगी मिळविणे आवश्यक आहे आणि अशा परवानगीची छायाप्रत / प्रती निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला किंवा या प्रयोजनासाठी त्याने पदनिर्देशित केलेल्या अधिकाऱ्याला ३ दिवसांच्या आत सादर करणे आवश्यक असेल.

प्रश्न १२मिरवणुकीचे वेळी पक्षाचे / किंवा उमेदवाराचे पोष्टर, माहितीपत्रक, बॅनर, झेंडे लावण्याबाबत किंवा घेऊन जाण्याबाबत काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- उमेदवारास, मोटार वाहन अधिनियम आणि इतर कोणतेही स्थानिक कायदे / उपविधी यांच्या तरतुदींना अनुसरुन मिरवणुकी दरम्यान वाहनावर त्याचे स्वत:चे एक चित्र घोषणा फलक / बॅनर्स, झेंडा प्रदर्शित करता येईल, लावता येईल / लावता येतो / वाहून नेता येईल.

६) मंत्री व लोकप्रतिनिधी

प्रश्न १ मंत्री / पदाधिकारी यांनी प्रशासकीय कामकाजाकरीता केलेल्या दौऱ्याची सांगड निवडणूक कामाशी घालता येईल का ?

उत्तर :- नाही. मंत्री, त्यांच्या शासकीय भेटीची निवडणूक प्रचार कार्याशी सांगड घालू शकत नाही आणि निवडणूक प्रचार कार्यादरम्यान शासकीय यंत्रणेचा किंवा कर्मचारी वर्गाचा सुध्दा वापर करु शकत नाही.

प्रश्न २ निवडणूक कालावधीत विविध राष्ट्रीय व राज्य स्तरीय आयोगाच्या / महामंडळाच्या अध्यक्ष / सदस्यांचे दौऱ्यावर काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- असा सल्ला देण्यात येत आहे की, अशा आयोगाच्या सदस्यांनी अशी कोणतीही आणीबाणीच्या काळात टाळता येण्याजोगी बनली नसेल तर ती सोडून कोणत्याही दिशेने उठणाऱ्या कोणताही गैरसमज टाळण्यासाठी निवडणुका पूर्ण होईपर्यंत सर्व शासकीय भेटी लांबणीवर टाकाव्यात.

प्रश्न ३ मुख्यमंत्री / मंत्री किंवा एखाद्या स्था.स्व.संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यास राष्ट्रीय सणांच्या / राज्य निर्मिती दिवस, सद्भावना दिवस, हुतात्मा दिन ईत्यादी निमित्ताने आयोजित कार्यक्रमास उपस्थित राहता येईल काय, ध्वजारोहण करता येईल का ?

उत्तर :- त्यास कोणतीही हरकत नाही. परंतु याप्रसंगी कोणतेही राजकीय भाषण करणार नाहीत आणि केवळ शासकीय अधिकारीच हा कार्यक्रम आयोजित करतील. मुख्यमंत्री / मंत्री / पदाधिकारी /यांचे छायाचित्र दर्शविणारी कुठलीही जाहिरात प्रदर्शित करता येणार नाही.

प्रश्न ४ निवडणूक काळात राज्यपाल / मुख्यमंत्री / मंत्री यांना विद्यापीठाचे पदवीदान समारंभात उपस्थित राहून भाषण करता येईल काय ?

उत्तर :- राज्यपालांना दीक्षांत समारंभात सहभागी होता येईल व भाषण करता येईल. मुख्यमंत्री किंवा मंत्र्यांना दीक्षांत समारंभात सहभागी न होण्याचा व भाषण न करण्याचा सल्ला देण्यात येईल.

प्रश्न ५ निवडणूक काळात इफ्तार पार्टी किंवा अशा स्वरुपाच्या पाटर्यांना राजकीय पदाधिका-यांना त्यांच्या घरी राज्य शासनाचे खर्चाने आयोजित करता येतील काय ? गणेशोत्सवासा सारख्या कार्यक्रमात सहभाग घेता येईल का ?

उत्तर :- नाही. तथापि, अशी कोणतीही पार्टी कोणतीही व्यक्ती तिच्या वैयक्तिक अधिकारात आणि स्वखर्चाने आयोजित करण्यास स्वतंत्र आहे. तसेच त्यांना गणेश उत्सवासारख्या कार्यक्रमात सहभागी होता येईल.

प्रश्न ६ जयंत्ती - पुण्यतिथी साजरी करण्यासाठी कार्यक्रम आयोजित करता येतील काय व त्यात पदाधिकाऱ्यांना सहभागी होता येईल का ?

उत्तर :- होय. परंतु त्याचा राजकीय प्रचारांसाठी किंवा शासनाची सार्वजनिक कामगिरी ठळकपणे निदर्शनास आणण्यासाठी निमित्त म्हणून वापर करु नये. तसेच त्यात डामडौल असणार नाही आणि अशा बैठकीत कोणताही राजकीय कार्यअधिकारी भाषण करणार नाही. वरील निर्बंध अशा प्रकारच्या इतर सर्व कार्यक्रमांसाठी तितकाच लागू राहील.

प्रश्न ७ निवडणूक काळात कवी संमेलने, मुशायरा किंवा इतर सांस्कृतिक कार्यक्रम जे स्वातंत्र्य दिन / प्रजासत्ताक दिनाचे समारंभाचे पार्श्वभूमीवर आयोजित करण्यात येतात. त्या कार्यक्रमांना राजकीय पदाधिकाऱ्यांना उपस्थित राहता येईल काय ?

उत्तर :- होय. राजकीय कार्याधिकारी कार्यक्रमाला उपस्थित राहू शकतात. तथापि, याप्रसंगी सत्ताधारी पक्षाची कामगिरी व ठळक वैशिष्ट्ये दर्शविणारी राजकीय भाषणे करण्यात येणार नाहीत. याची खात्री करुन घेण्यात येईल.

प्रश्न ८ आचारसंहिता काळात भोजनावळी आयोजीत करणे, प्याऊ (पाणपोई) सुरु करणे यावर काही निर्बंध आहेत का ?

उत्तर :- होय. आचारसंहिता कालावधीत असे कार्यक्रम घेता येणार नाहीत.

प्रश्न ९ आचारसंहिता काळात लग्न, बारसे, वाढदिवस अशा खाजगी कार्यक्रमास विविध पदाधिकाऱ्यांना, उमेदवारांना उपस्थित राहाता येईल का ?

उत्तर :- होय.

७) शासकीय योजना व स्थानिक स्वराज्य संस्थांची ची कामे

प्रश्न १ निवडणूक काळात मंत्री किंवा सक्षम प्राधिकारी यांना स्वेच्छा निधीतून मंजुरी किंवा खर्च करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. मंत्री आणि इतर प्राधिकारी निवडणुका घोषित झाल्यापासून स्वेच्छाधीन निधीतून अनुदाने / रकमा मंजूर करणार नाहीत.

प्रश्न २ निवडणूक काळात स्थानिक विकास निधीतून मान्यता दिलेल्या रकमा या लाभार्थ्याचे नांवे कोषागारातून काढता येतील काय ?

उत्तर :- निधी संबंधित विभागाच्या "वैयक्तिक खातेवही लेखा" मध्ये ठेवता येईल किंवा निवडणुका पूर्ण होईपर्यंत ती देण्यास स्थगिती देण्यात येईल.

प्रश्न ३ समजा एखाद्या कामाचे कार्यरंभ आदेश दिल्यानंतर असे काम निवडणूक घोषित झाल्यानंतर सुरू करता येईल काय ?

उत्तर :- निवडणूक घोषित होण्यापूर्वी कार्यादेश देण्यात आला असेल, परंतु त्या क्षेत्रामध्ये प्रत्यक्षपणे काम सुरू करण्यात आलेले नसेल त्या संबंधात, काम सुरु करण्यात येणार नाही. त्या क्षेत्रामध्ये जर काम प्रत्यक्षपणे सुरू झाले असेल तर ते चालू ठेवता येईल.

प्रश्न ४ निवडणूक काळात खासदार / विधानसभा सदस्य / विधान परिषद सदस्य यांचे स्थानिक विकास कार्यक्रमातून एखाद्या कामासाठी नव्याने निधी मंजूर करता येईल काय?

उत्तर :- नाही. जेथे निवडणूक चालू आहे अशा कोणत्याही क्षेत्रात निवडणूक प्रक्रिया संपेपर्यंत कोणत्याही योजनेसाठी संसद सदस्य / विधानसभा सदस्य / विधानपरिषद सदस्य यांच्या अधीन असलेल्या स्थानिक क्षेत्र विकास निधीमधून कोणताही नवीन निधी देता येणार नाही.

प्रश्न ५ केंद्र शासनाच्या, राज्य शासनाच्या निधीतून तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निधीतून सुरु असलेल्या विविध योजनांची कामे निवडणूक कालावधीत चालू ठेवण्याबाबत काही मार्गदर्शक सुचना आहेत काय ?

उत्तर :- होय. खाली नमुद केल्याप्रमाणे, प्रत्येक योजना / कार्यक्रम यांच्या संबंधात पुढील मार्गदर्शक तत्वे अनुसरण्यास येतील.

(1) इंदिरा आवास योजना (इं आ यो):

इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत घरांची योजना मंजूर झालेल्या आणि बांधकाम सुरु झालेल्या लाभार्थींना मानकांनुसार सहाय्य करण्यात येईल. निवडणुका पूर्ण होईपर्यंत, कोणतीही नवीन बांधकामे हाती घेण्यात येणार नाहीत किंवा नवीन लाभार्थींना सहाय्य मंजूर करण्यात येणार नाही.

(2) संपूर्ण ग्रामीण रोजगार योजना (सं ग्रा रो यो):

चालू असलेली कामे चालू ठेवता येतील आणि अशा कामांकरिता ठरवून दिलेला निधी देता येईल. कोणत्याही पंचायतीच्या बाबतीत, जेथे सर्व चालू कामे पूर्ण झालेली असतील आणि जेथे नवीन रोजगाराची कामे हाती घेण्याची आवश्यकता असेल आणि जेथे ग्रामविकास मंत्रालयाने पंचायतींना थेट निधी दिला असेल तेथे, जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्याच्या पूर्व संमतीने चालू वर्षाकरिता मान्यता प्राप्त वार्षिक कृती योजनेमधून नवीन कामे सुरू करता येतील. इतर निधीमधून कोणतीही नवीन कामे सुरु करता येणार नाहीत.

(3) स्वर्णजयंती ग्राम स्वयंरोजगार योजना(स्व ग्रा स्व यो):

ज्या बचत गटांना त्यांच्या अर्थसहाय्याचा / अनुदानाचा भाग मिळाला आहे केवळ त्यांनाच उर्वरित हप्ते देण्यात येतील. निवडणुका पूर्ण होईपर्यंत, कोणत्याही नवीन वैयक्तिक लाभार्थींना किंवा स्वयंसहाय्यता बचत गटांना वित्तीय सहाय्य देण्यात येणार नाही.

(4) राष्ट्रीय कामाच्या मोबदल्यात अन्न कार्यक्रम (रा का मो अ का):

ज्या जिल्ह्यांमध्ये निवडणुका घोषित झालेल्या नाहीत अशा जिल्ह्यांमध्ये चालू असलेली जुनी कामे करण्यास आणि नवीन कामांना मंजुरी देण्यास कोणताही आक्षेप नाही. जेथे निवडणुका घोषित करण्यात आल्या असतील आणि चालू असतील त्या जिल्ह्यांमध्ये प्रत्यक्षात यापूर्वीच सुरू झालेली कामेच केवळ हाती घेण्यात येतील. परंतु दिलेल्या वेळेत अशा कामांच्या अंमलबजावणीकरिता देण्यात आलेली शिल्लक आगाऊ रक्कम ही ४५ दिवसांकरिता असलेल्या कामाच्या रकमेपेक्षा अधिक असणार नाही.

(5) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम(रा ग्रा रो ह अ):

ग्राम विकास मंत्रालय, निवडणुका घोषित झाल्यानंतर ज्या जिल्ह्यामध्ये त्या घेण्यात येणार आहेत त्या जिल्ह्याच्या संख्येत वाढ करणार नाही. निवडणुका घोषित झाल्यानंतर, जॉब कार्ड धारकांना, त्यांची कामाची मागणी असेल तर, चालू कामामध्ये त्यांना रोजगार पुरविण्यात येईल. चालू कामामध्ये कोणताही रोजगार पुरवता आला नाही, तर त्याबाबतीत सक्षम प्राधिकाऱ्यास संबंधित जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्यांना (जि नि अ) मान्यता दिलेल्या मागे पडलेल्या प्रकल्पांमध्ये आणि त्यांना या वस्तुस्थितीची माहिती देऊन, नवीन काम (कामे) सुरू करता येतील. चालु कामामध्ये रोजगार देण्यात येऊ शकेपर्यंत, सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून कोणतेही नवीन काम सुरू करण्यात येणार नाही. कोणताही मागे पडलेला प्रकल्प उपलब्ध नसेल किंवा मागे पडलेल्या प्रकल्पामधील उपलब्ध असलेली सर्व कामे पूर्णपणे संपविण्यात आली असतील तर, संबंधित सक्षम प्राधिकारी, संबंधित जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्यामार्फत मान्यतेसाठी आयोगाकडे प्रकरण निर्देशित करील, सक्षम प्राधिकारी चालू प्रकल्पामध्ये, जॉब कार्ड धारकांना, रोजगार देण्यात येऊ शकला नाही. म्हणून नवीन कामास मंजूरी देण्यात आली अशा अर्थाचे जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्याला एक प्रमाणपत्र देखील येईल.

प्रश्न ६ मंत्र्यांना, स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांना आर्थिक अनुदानाची घोषणा, आश्वासन किंवा एखाद्या कामाचे भूमीपूजन करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ७ एखादी योजना मंजुर असेल व अशा योजनेसाठी अर्थसंकल्पीय तरतूद करण्यात आली असेल तर अशा योजनेची निवडणूक कालावधीत घोषणा किंवा पूर्ण झालेल्या कामांचे उद्घाटन करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. निवडणूक कालावधीत अशा योजनेचे उद्घाटन करण्यास/ घोषणा करण्यास मनाई आहे.

प्रश्न ८ निवडणूक काळात पूर्वीच्या चालू असलेल्या लाभार्थ्यांच्या योजना चालू ठेवता येतील काय ?

उत्तर :- नाही. लाभार्थी अभिमुख योजनेची प्रक्रिया, ती जरी चालू असली तरी निवडणूक कालावधीमध्ये स्थगित करण्यात येईल. तसेच कल्याणकारी योजनांसाठी आणि कामांसाठी कोणताही नवीन निधी देता येणार नाही. होय मात्र नवीन लाभार्थीची निवड करता येणार नाही.

प्रश्न ९ पूर्ण झालेल्या कामाची देयके देण्यावर काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- संबंधित शासकीय अधिकाऱ्याच्या संपूर्ण खात्रीच्या अधिन राहून पूर्ण झालेल्या कामाकरिता रकमांचे प्रदान करण्यासाठी कोणताही अडथळा नाही.

प्रश्न १०ज्या वित्तीय संस्थांना अंशतः अथवा पूर्णतः शासकीय अनुदाने देण्यात येतात अशा संस्था वैयक्तिक, कंपनीचे, फर्मचे कर्जे निवडणूक काळात निर्लेखित करु शकतात काय ?

उत्तर :- नाही. शासनाने, अंशत: किंवा पूर्णत: निधी दिलेल्या वित्तीय संस्था, कोणत्याही व्यक्तीला, कंपनीला, भागीदारी संस्था, इत्यादींना दिलेली आगाऊ कर्जे निर्लेखित करण्याचा अवलंब करता येणार नाही. तसेच कर्जे मंजूर करताना किंवा वाढविताना, अशा संस्थांच्या वित्तीय मर्यादा देखील, लाभार्थींना तारतम्य न ठेवता कर्जे देऊन वाढविता येणार नाहीत.

प्रश्न ११ मद्यांची, तेंदुपत्त्यांची निविदा किंवा लिलाव प्रक्रिया निवडणूक काळात करता येईल काय ?

उत्तर :- नाही. अशा प्रकरणांच्या प्रक्रिया निवडणूक प्रक्रिया पूर्ण होईपर्यंत स्थगित ठेवाव्यात आणि शासनास, जेथे टाळता न येण्यासारखी आवश्यक परिस्थिती असेल तेथे अंतरिम व्यवस्था करता येईल.

प्रश्न १२समजा टोल टॅक्स वसुलीचे कंत्राट वित्तीय वर्ष अखेरीस संपत असेल व ज्याची लिलावाची तारीख निश्चित करुन प्रसिध्द करण्यात आली असेल तर निवडणूक काळात असा कंत्राट मंजूरीसाठी लिलाव करता येईल काय ?

उत्तर :- होय. परंतु आयुक्त / विभागीय आयुक्त अथवा आयुक्तास / विभागीय आयुक्तास प्रत्यक्ष जबाबदार असलेल्या अन्य कोणताही वरिष्ठ अधिकारी कंत्राटावर पर्यवेक्षण करील आणि आधीच्या धोरणामध्ये किंवा लिलाव पध्दतीमध्ये कोणताही बदल असणार नाही.

प्रश्न १३निवडणूक काळात प्रारुप वार्षिक अर्थसंकल्प तयार करण्यासाठी बैठक बोलावता येईल काय ?

उत्तर :- होय. परंतु अशा बैठका दैनंदिन प्रशासनाशी संबंधित असणाऱ्या नित्याच्या स्वरुपाच्या बाबींवरच केवळ घेता येतील, तथापि, त्या बैठका धोरणे व कार्यक्रम याच्याशी संबंधित असणाऱ्या बाबींवर घेता येणार नाहीत.

प्रश्न१४ निवडणूक काळात आरोग्य विषयक कार्यक्रमाचे आयोजन करुन त्याचे उद्घाटन राजकीय पदाधिकाऱ्याच्या हस्ते करता येईल काय ? तसेच आरोग्य विषयक दिनाची जाहिरात प्रसिध्द करता येईल काय ?

उत्तर :- यास हरकत नाही. परंतु,

(एक) उद्घाटन सोहळ्यामध्ये, कोणतीही राजकीय भाषणे करता येणार नाहीत.

(दोन) पदाधिकाऱ्यांच्या छायाचित्रासह जाहिरात देता येणार नाही, आणि

(तीन) जाहिराती व भाषणे केवळ आरोग्य विषयापुरतीच केवळ मर्यादित असतील.

प्रश्न१५ आचारसंहितेच्या काळात दुष्काळ, पाणी टंचाई विषयक नविन उपाय योजनांना मंजुरी देता येईल का ? तसेच दुष्काळ, पाणी टंचाई, गंभीररित्या आजारी असलेल्यांना पूर्वीपासून देण्यात येत असलेली मदत पुढे चालू ठेवता येतील का ?

उत्तर :- होय. परंतु सत्ताधारी पक्षाच्या बाजूने, मतदारांवर प्रभाव टाकण्याच्या दृष्टीने केवळ ती करण्यात येत आहे. अशी छाप पाडण्यात येणार नाही किंवा प्रभाव निर्माण करण्यात येणार नाही.

प्रश्न १६आचारसंहितेच्या कालावधीमध्ये नेमणुका / भरती करण्याच्यादृष्टीने जाहिराती देणे, मुलाखती घेणे व प्रत्यक्ष नियुक्त्या करणेबाबत कार्यवाही करता येईल का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न१७ आचारसंहितेच्या कालावधीमध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या विविध समित्या / सर्वसाधारण समितीच्या बैठका घेता येतील का ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न १८निवडणूक आचारसंहितेच्या काळात नवीन शस्त्र परवाने मंजूर करता येतील का ?

उत्तर :- नाही.

८) मतदानाचा दिवस व मतमोजणी

प्रश्न १ एखाद्या मंत्री / खासदार / विधानसभा सदस्य / विधान परिषद सदस्य किंवा एखादा व्यक्ती ज्यांना सुरक्षा कवच आहे त्यांना निवडणूक प्रतिनिधी / मतदान प्रतिनिधी / मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून नेमणूक करण्यास काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय. उमेदवारास सुरक्षा पुरविलेला मंत्री / खासदार / विधानसभा सदस्य / विधान परिषद सदस्य किंवा इतर कोणतीही व्यक्ती यांची निवडणूक प्रतिनिधी / मतदान प्रतिनिधी / मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती करता येत नाही. कारण अशा नियुक्तीमुळे वैयक्तिक सुरक्षा धोक्यात येईल. त्यामुळे, त्यांच्या सुरक्षा कर्मचाऱ्यांना कोणत्याही परिस्थितीत मतदान केंद्राचा परिसर असे वर्णन केलेल्या मतदार केंद्राच्या १०० मीटर परिघाच्या क्षेत्रात आणि मतदान केंद्रात आणि मतमोजणी केंद्राच्या परिसरात आणि मतमोजणी केंद्राच्या आत त्याच्या सोबत येऊ दिले जाणार नाही. अशा दिलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस एखाद्या उमेदवाराचा असा प्रतिनिधी म्हणून कार्य करण्यासाठी त्याची सुरक्षा सोडण्याची परवानगी देण्यात येणार नाही.

प्रश्न २ उमेदवारास मतदान प्रतिनिधी म्हणून कोठेही राहणाऱ्या व्यक्तीची नियुक्ती करता येईल काय?

उत्तर :- नाही, उमेदवाराने मतदान प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती केलेली व्यक्ती सामान्यपणे संबंधित मतदान केंद्राच्या भागातील रहिवाशी आणि संबंधित मतदान केंद्रक्षेत्रातील मतदार असला पाहिजे आणि संबंधित मतदान केंद्राच्या क्षेत्राबाहेरील असता कामा नये. अशा व्यक्तींकडे निवडणूक छायाचित्र ओळखपत्रही असले पाहिजे. तथापि केवळ महिला मतदान कर्मचारी असलेल्या मतदान केंद्राच्याबाबतीत, त्याच मतदान क्षेत्रातील रहिवास्याबद्दल निर्बंध लागू केले जाणार नाहीत.

प्रश्न ३ एसएमएस करण्यास काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय, निवडणुकीदरम्यान लघु संदेश सेवेमार्फत आक्षेपार्ह संदेश पाठविण्यास बंदी आहे. कायद्याचा किंवा राज्य निवडणूक आयोगाने याबाबत दिलेल्या सुचनांचा भंग करणारे आक्षेपार्ह लघुसंदेशाच्या संबंधात पोलीस प्राधिकारी, काही विवक्षित भ्रमणध्वनी क्रमांक जाहीर करतील असा लघु सेवा संदेश प्राप्त करणारी व्यक्ती, उक्त संदेश तो पाठविणाऱ्या व्यक्तीच्या भ्रमणध्वनी क्रमांकासह त्या क्रमांकापुढे पाठवू शकेल. पोलीस अधिकारी कायद्यान्वये त्यावर कारवाई करेल.

प्रश्न ४ मतदानाचे दिवशी मतदान केंद्राचे बाहेर पक्षाचे / उमेदवाराचे निवडणूक बुथ उभारण्यास काही मार्गदर्शक सुचना आहेत काय?

उत्तर :- मतदान केंद्रापासून २०० मीटर अंतरापलीकडे निवडणूक मंडप उभारता येईल. तो दोन व्यक्तीचे संरक्षण करण्यासाठी छत्रीचा किंवा ताडपत्रीचा अथवा कापडाच्या तुकड्याचा बनविलेला असेल व त्यात केवळ एक टेबल (मेज) व २ खुर्च्या असतील मंडपामध्ये उमेदवाराचे पक्षाचे नाव / निवडणूक चिन्ह दर्शविणारा केवळ एक बॅनर (३ बाय ४.५ फुटाचा) लावता येईल. तथापि एकाच इमारतीमध्ये दोन मतदान केंद्रे उभारण्यात आली असल्यास दोन मतदान मंडपही उभारण्यात येतील.

प्रश्न ५ मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राचे जवळ प्रचार करण्यास काही निर्बंध आहेत काय ?

उत्तर :- होय, मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्रापासून १०० मीटर परीघाच्या आत मतांसाठी प्रचार करण्यास प्रतिबंध आहे.

(संदर्भ :- महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे कलम १८)

प्रश्न ६ मतदान केंद्रात मोबाईल फोन (भ्रमनध्वणी), आय पॅड, टॅबलेट ई. ईलेक्ट्रॉनिक उपकरणे वापरण्यास परवानगी आहे काय ?

उत्तर :- १०० मीटर परीघाच्या आत मतदान केंद्र परिसर म्हणून वर्णन केलेल्या मतदान केंद्राच्या परिसरात आणि मतदान केंद्रामध्ये भ्रमणध्वनी, तार विरहित दूरध्वनी आणि बिनतारी संदेश संच इत्यादी बाळगण्यास किंवा वापरण्यास कोणत्याही व्यक्तीला मुभा नाही. केवळ निरिक्षक / मतदान केंद्राध्यक्ष व सुरक्षा कर्मचारी वर्ग यांनाच भ्रमणध्वनी बाळगण्यास मुभा आहे. परंतु त्यांचे भ्रमणध्वनी नि:शब्द (सायलेंट मोडवर) ठेवतील.

प्रश्न ७ मतदान केंद्रात किंवा जवळ शस्त्रासह प्रवेश करण्यास काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- होय, कोणत्याही व्यक्तीला, शस्त्र अधिनियम १९५९ मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे कोणत्याही प्रकारच्या शस्त्रांनी सुसज्ज होऊन मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राच्या जवळपास जाण्यास मुभा नाही.

प्रश्न ८ मतदानाचे दिवशी उमेदवारास किती वाहने वापरण्यास परवानगी आहे?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी प्रत्येक उमेदवारास स्वत:च्या वापरासाठी एक वाहन वापरण्यास परवानगी देता येईल. तथापि, हे वाहन मतदार संघातच वापरणे आवश्यक आहे.

प्रश्न ९ मतदानाचे दिवशी उमेदवार मतदारसंघाचे बाहेर असेल तर त्याचे नांवे परवानगी असलेले वाहन इतर व्यक्तींना वापरता येईल काय?

उत्तर :- नाही, इतर कोणत्याही व्यक्तीला उमेदवाराच्या वापरासाठी वाटप केलेले वाहन वापरण्याची मुभा नाही.

प्रश्न१० मतदानाचे दिवशी ॲम्ब्यूलन्स, दुग्ध विकास इत्यादी अत्यावश्यक सेवांची वाहने यांचा वापर निवडणूक कामासाठी करता येतो का?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न११ उमेदवार / पक्षास मतदारांना मतदान केंद्रावर ने-आण करण्याची व्यवस्था करता येते काय?

उत्तर :- नाही. मतदाराची ने-आण करण्यासाठी वापरलेल्या कोणत्याही प्रकारच्या वाहनाद्वारे मतदान केंद्राकडे व मतदान केंद्रापासून मतदारांची ने-आण करण्याची कोणतीही प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष व्यवस्था करणे हा फौजदारी अपराध आहे.

प्रश्न१२ मतदानाचे दिवशी शासकीय / खाजगी वाहने वापरण्यावर काही निर्बंध आहेत काय?

उत्तर :- नाही, बस, मिनीबस, यासारखी शासकीय वाहने वापरण्यास मुभा आहे परंतु ती मतदारांनी येण्याजाण्यासाठी चोरुन वापरली जात नाहीत, याची खातरजमा करुन घ्यावी. याशिवाय मतदान मंडपा व्यतिरिक्त रुग्णालये, विमानतळ, रेल्वे स्थानके, बस स्थानके, मित्र किंवा नातेवाईक यांची घरे, क्लब आणि रेस्टॉरंट यांसारख्या ठिकाणाहून रस्त्याने प्रवाशांची ने-आण करणाऱ्या खाजगी कार, टॅक्सी यांना चालविण्यास मुभा देण्यात येईल परंतु मतदारांची ने-आण करण्यासाठी त्यांना मतदान केंद्राजवळ वाहने चोरटेपणाने आणण्यास मुभा देता येणार नाही.

प्रश्न१३ राजकीय पक्षाच्या नेत्यास खाजगी विमान आणि हेलिकॉप्टर हे मतदानाच्या व मतमोजणीच्या प्रक्रियेचे पर्यवेक्षणासाठी वापरता येईल काय?

उत्तर :- नाही, एखाद्या राजकीय पक्षाच्या नेत्याला मतदानाच्या व मतमोजणीच्या दिवशी, मतदानाचे व मतमोजणी प्रक्रियेचे पर्यवेक्षण व संनियंत्रण करण्याच्या प्रयोजनाकरीता खाजगी फिक्सड-विंग विमानाचा व हेलिकॉप्टरचा वापर करण्यास मुभा असणार नाही.

प्रश्न१४ मतदान व मतमोजणी च्या दिवशी मद्य (दारु) विक्रीस बंदी असते का ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न१५ उमेदवारास किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीस मतदान केंद्रात मुक्त प्रवेश आहे का ?

उत्तर :- होय. तथापि, उमेदवार किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या वारंवार प्रवेशामुळे मतदान प्रक्रियेस बाधा येत असल्यास त्यांच्या प्रवेशावर मतदान केंद्राध्यक्षास निर्बंध घालता येतील.

प्रश्न१६ मतदानाचे दिवशी आठवडी बाजार किंवा यात्रा असल्यास काय करावे ?

उत्तर :- मतदानाच्या दिवशी आठवडी बाजार किंवा यात्रा असल्यास सदर बाजार / यात्रा बंदीबाबतचे जिल्हाधिकारी यांचे आदेश काढण्यात यावेत व त्याला आगाऊ प्रसिध्दी देण्यात यावी.

प्रश्न१७ सरकारी, खाजगी आस्थापनांमधील कर्मचाऱ्यांना मतदानाचे दिवशी सुट्टी दिली जाते का ? याबाबतचे अधिकार कुणाला आहेत ?

उत्तर :- होय. प्रस्तुत अधिकार हे जिल्हाधिकाऱ्यांना आहेत.

९) विविध परवानग्या

प्रश्न १ वृत्तपत्र प्रतिनिधिस पासेस देण्याचे अधिकार कुणाला आहेत ? वृत्त प्रतिनिधिंवर काय निर्बंध असतात ?

उत्तर :- वृत्तपत्र प्रतिनिधींना निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडून पासेस देण्यात येतात. सदर पासेस केवळ अधिस्विकृती धारक पत्रकारांना देण्यात येतात.

प्रश्न २ उमेदवाराने मतदान केंद्राबाहेर बुथ उभारण्यास शासकीय / स्थानिक प्राधिकाऱ्यांची परवानगी घेणे आवश्यक आहे काय? ही परवानगी कोण देतो ?

उत्तर :- होय. संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेद्वारे ही परवानगी दिली जाते.

प्रश्न ३ खाजगी मालमत्तेच्या संबंधातील पोस्टर, बॅनर तसेच झेंडे ई. लावण्यासाठी परवानग्या कोणत्या अधिकाऱ्याकडून घ्याव्यात ?

उत्तर :- खाजगी मालमत्ताधारकाच्या संमती आधारे प्रचार साहित्य लावण्यासाठी संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या प्राधिकृत अधिकाऱ्याकडून अशी परवानगी देण्यात येते.

प्रश्न ४ प्रचाराकरीता वाहन वापरण्यासाठी परवानगी देण्यास कोण अधिकारी सक्षम आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी.

प्रश्न ५ प्रचार सभांकरीता कोणाची परवानगी घ्यावी लागेल ?

उत्तर :- संबंधित पोलिस ठाणे अधिकारी यांची.

प्रश्न ६ उमेदवाराचा प्रचार करण्यासाठी प्रचार फेरी / प्रभात फेरी / रॅली या करीता कोणाची परवानगी घ्यावी लागेल ?

उत्तर :- संबंधित पोलिस ठाणे अधिकारी यांची.

प्रश्न ७ लाउडस्पिकर / भोंगे वाहनावर लावून प्रचार करण्यासाठी कोणाची परवानगी लागते ? अशा वापरावर काय निर्बंध आहेत ?

उत्तर :- संबंधित पोलिस ठाणे अधिकारी यांची. अशा वापराला सकाळी ६ ते रात्री १०.०० वाजेपावेतो निर्बंध आहे.

प्रश्न ८ हस्तपुस्तिका, पॅम्पलेट, बॅजेस ई. प्रचार साहित्य छापण्यासाठी परवानगी घेणे आवश्यक आहे का ? ही परवानगी कोण देतो ?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी.

प्रश्न ९ प्रचारासाठी मैदाने वापरण्याची परवानगी देण्याचे अधिकार कोणाला आहेत ?

उत्तर :- संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्थेला.

प्रश्न १०मतदानाचे दिवशी उमेदवाराने / निवडणूक प्रतिनिधीने वापरावयाच्या वाहनांची परवानगी कोण देतो?

उत्तर :- निवडणूक निर्णय अधिकारी.

प्रश्न ११ दृक-श्राव्य माध्यमातून प्रचार करण्यासाठी (इलेक्ट्रॉनिक मिडीयाद्वारे) कोणाची परवानगी लागते ?

उत्तर :- यासाठी गठीत केलेल्या समितीची.

२२

कायदा व सुव्यवस्था
(Law & Order)

१) सर्वसाधारण

प्रश्न १ कायदा व सुव्यवस्था म्हणजे काय ? ही राखण्याची प्रमुख जबाबदारी कोणाची असते ?

उत्तर :- कायदा व सुव्यवस्था म्हणजेराज्यातील किंवा विशिष्ट क्षेत्रातील व्यवस्था संपूर्णत: कायदयाच्या अमलाखाली असणे. यामध्ये धनदांडग्या व गुंड अशाअपप्रवृत्तींना कायदयाच्या नियंत्रणात ठेवून सामान्य नागरीकांस सुरक्षितता अनुभवास देणे अभिप्रेत आहे. कायदा व सुव्यवस्था अबाधित ठेवण्याची प्रमुख जबाबदारी ही जिल्हा दंडाधिकारी व पोलिसअधिक्षकांची असते.

प्रश्न २ निवडणूकीची आदर्श आचार संहिता कधी पासून लागू होते ?

उत्तर :- निवडणूकीची आचारसंहिता ही निवडणूककार्यक्रम घोषित झालेल्या दिवशी रात्री 12 वाजल्या पासून लागू होते व निकाल घोषित होईपर्यंत अमलात राहते.

प्रश्न ३ आचार संहितेच्या काटेकोर पालनाचे अनुषंगाने आवश्यक असणारे प्रतिबंधात्मक आदेश कोणत्या तरतूदीनुसार व कोणाकडून काढण्यात येतात ?

उत्तर :- आचारसंहितेच्या काटेकोर पालनसाठी आवश्यक असणारे विविध प्रतिबंधात्मक आदेश हे फौजदारी प्रक्रीया संहिता १९७३ चे कलम १४४(२) अन्वये तसेच, महाराष्ट्र पोलिस अधिनियम चे कलम ३७(१)(३) अन्वये जिल्हादंडाधिकारी यांच्याकडून काढण्यात येतात.

प्रश्न ४ निवडणूक जाहिर झाल्यापासून मतमोजणी पर्यंत सवर्साधारणपणे कोणकोणत्या कारणांसाठी पोलीस बंदोबस्त पुरविला जातो ?

उत्तर :- निवडणूक जाहीर झाल्यानंतर नामनिर्देशनपत्र स्विकारणे, नामनिर्देशनपत्रांचीछाननी, उमेदवारी मागे घेणे, मतदान पथके रवाना करणे, मतदान प्रक्रिया व सुरक्षा कक्षाचा बंदोबस्त व मतमोजणीच्या कामी आवश्यकतेनुसार व मागणीनुसार पोलिस बंदोबस्त पुरविण्यात येतो.

२) प्रतिबंधात्मक आदेश

प्रश्न १ निवडणूक कालावधीत कायदा व सुव्यवस्था अबाधित ठेवण्यासाठी कोणत्या प्रतिबंधात्मक उपाय योजना करण्यात येतात?

उत्तर :- निवडणूक कालावधीत कायदा व सुव्यवस्था आबाधित ठेवण्यासाठी जमावबंदी व शस्त्रबंदी चे आदेश महाराष्ट्र पोलिस अधिनियमचे कलम ३७(१)(३) अन्वये लागू करण्यात येतात. तसेच, आवश्यकतेनुसार फौ.प्र.स.१९७३ चे कलम १४४(२) अन्वये प्रतिबंधात्मक आदेश काढण्यात येतात.

प्रश्न २ प्रतिबंधात्मक आदेशांना कालमर्यादा लागू असते काय ?

उत्तर :- होय, प्रतिबंधात्मक आदेशांना कालमर्यादा लागू असते व ती आदेशात नमूद असते

प्रश्न ३ निवडणूक काळात शस्त्र वापरावर कोणते निर्बंध लागू होतात ?

उत्तर :- निवडणूक काळात विशेष सूट आसलेली शस्त्रे खेरीज करुन वैयक्तिक सुरक्षिततेसाठी दिलेली शस्त्रे काढून घेण्यात येतात.

प्रश्न ४ शस्त्रे काढून घेण्याचे आदेश कोणाकडून काढले जातात ?

उत्तर :- शस्त्रे काढून घेण्याबाबतचे आदेश जिल्हास्तरीय समितीकडून छाननी अंती जिल्हादंडाधिकारी यांचेकडून काढण्यात येतात.

प्रश्न ५ निवडणूक कालावधीत शस्त्रे कोणाकडे जमा केली जातात ?

उत्तर :- निवडणूक कालावधीत काढून घेण्यात आलेली शस्त्रे संबधीत पोलिस स्टेशनला जमा करण्यात येतात.

प्रश्न ६ कोणत्या शस्त्रांना जमा करण्यापासून सूट दिली जाते ?

उत्तर :- बँक व विशेष सुरक्षाप्राप्त प्रतिष्ठांनाकडे सुरक्षेसाठी असलेली शस्त्रे जमा करण्यापासुन सूट दिली जाते

प्रश्न ७ निवडणूक कालावधीत नवीन शस्त्र वापर परवाने दिले जातात काय ?

उत्तर :- नाही.

प्रश्न ८ शस्त्रे जमा करुन घेण्याची काय रित आहे ?

उत्तर :- छाननी समिती मार्फत शस्त्रे जमा करुन घेण्याचा निर्णय झाल्यानंतर शस्त्रधारकांची शस्त्रे जमा करण्याबाबत पोलिस स्टेशन अधिका-याकडून संबंधित शस्त्र परवाना धारकास सूचना पाठवण्यात येते व त्यानंतर शस्त्रे पोलिस स्टेशन येथे जमा करून घेण्यात येतात.

प्रश्न ९ शस्त्रे जमा करून घेण्याबाबत असलेल्या छाननी समितीची रचना कशी असते ? शस्त्र जमा करून घेण्यामध्ये या समितीचे कार्य काय असते ?

उत्तर :- शस्त्र जमा करुन घेण्यासाठी १.जिल्हादंडाधिकारी, २. पोलिस अधिक्षक, ३. ठाणे प्रभारी, ४. अतिरिक्त जिल्हा दंडाधिकारी यांची समिती असते. ही समिती कोणाची शस्त्रे जमा करावयाची व कोणत्या शस्त्रांना सूट दयावयाची याचा निर्णय घेते.पोलिस आयुक्तालयाचे क्षेत्रात पोलिस आयुक्तांचे अध्यक्षतेखालील समिती कडून हे कार्य पार पाडले जाते .

प्रश्न १०निवडणूक कालावधीत सराईत गुन्हेगारांवर कोणत्या प्रकारची कारवाई केली जाते ?

उत्तर :- निवडणूक कालावधीत सराईत गुन्हेगार यांच्याविरुध्द फौ.प्र.सं. चे कलम १०७, १०९, ११० नुसार बंधपत्र घेण्यात येते. तसेच, त्यांचेविरुध्द प्रसंगी महाराष्ट्र पोलिस अधिनियमान्वये हद्दपारीचीही कार्यवाही करण्यात येते.

फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम १०७ - शांतता राखण्यासाठी जामीन

फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम १०९ - संशयीत व्यक्तिकडून चांगल्या वागणूकीसाठी जामीन

फौजदारी प्रक्रिया संहिता कलम ११० - सराईत अपराध्याकडून चांगल्या वागणूकीसाठी जामीन

प्रश्न ११निवडणूकीत मद्य विक्रीवर व वाहतूकीवर काय निर्बंध असतात ? सदर आदेशाची अंमलबजावणी कोणाकरवी केली जाते ?

उत्तर :- मतदानाच्या पूर्वीचा एक दिवस, मतदानाचा दिवस व मतमोजणीच्या दिवशी जिल्हादंडाधिकारी यांच्याकडून मद्यविक्री व वाहतुकीवर बंदी घालण्यात येते. तसेच, संपूर्ण कालावधीत मदयांची अवैध वाहतुक व किंवा अवैध वाटप यावर पोलिस अधिकारी व राज्य उत्पादन शुल्क विभागाकडून प्रभावी नियंत्रण ठेवले जाते.

प्रश्न १२निकडीच्या प्रसंगी प्रतिबंधात्मक आदेश एकतर्फी काढण्यात येतात काय ?

उत्तर :- होय.

प्रश्न १३मतदान व मतमोजणी या दिवशी मद्य विक्रीस प्रतिबंध घोषित करणेबाबतचे आदेश कोणाकरवी काढले जातात ?

उत्तर :- जिल्हाधिकारी तथा जिल्हादंडाधिकारी, पोलिस आयुक्त

प्रश्न१४ विश्रामगृहाचा वापर, ध्वनीक्षेपकाचा वापर, सभा, रॅली, मिरवणूका इत्यादीमध्ये लाऊड स्पीकर प्रचार अथवा / वाहनांचा वापर याविषयी कोणत्या तरतूदीनुसार प्रतिबंधात्मक आदेश काढून आयोगाच्या आदेशाची अंमलबजावणी केली जाते ?

उत्तर :- फौ.प्र.सं. १९७३ चे कलम १४४(२) अन्वये.

प्रश्न१५ मतदानाचे दिवशी आठवडी बाजाराच्या बंदीचे आदेश कोण काढतात व कोणत्या तरतूदीनुसार ?

उत्तर :- जिल्हाधिकारी यांचेकडून प्रस्ताव केला गेल्यानंतर पणन विभागाच्या अधिकाऱ्यांकडून असे आदेश काढण्यात येतात

प्रश्न १६निवडणूक निर्णय अधिकारी यांना प्रतिबंधात्मक आदेश काढता येऊ शकतात काय ?

उत्तर :- नाही.

३) निवडणूकीसाठी सुरक्षा प्रबंध

प्रश्न १ निवडणूक सुरक्षा आराखडा कोणाकरवी केला जातो ? यामध्ये जिल्हा दंडाधिकारी व पोलिस अधिक्षक यांची काय भूमिका असते ?

उत्तर :- संबधीत क्षेत्राचे पोलिस अधिकारी हे निवडणूकीचा सुरक्षा आराखडा तयार करतात. जिल्हादंडाधिकारी व पोलिस अधिक्षक हे आराखडयास मान्यता देतात.

प्रश्न २ मतदान पथकाच्या व इव्हीएमच्या सुरक्षेची जबाबदारी कोणावर असते ?

उत्तर :- मतदान पथक व ईव्हीएमच्या सुरक्षेची जबाबदारी ही नियुक्त सुरक्षापथकावर असते.

प्रश्न ३ मतदान व मतमोजणीचा सुरक्षा आराखडा (Security Plan) तयार करतांना काय दक्षता घ्यावी लागते ?

उत्तर :- मतदान व मतमोजणीचा सुरक्षा आराखडा तयार करतांना पूर्वेतिहास, उमेद्वारामधील स्पर्धा, नागरीकांच्या प्रतिक्रिया, होणारीगर्दी इत्यादी बाबत माहीती घेउुन सुरक्षा आराखडा तयार करणे आवश्यक असते.

प्रश्न ४ मतदान केंद्रावरील सुरक्षा रक्षकाची कर्तव्ये कोणती ?

उत्तर :- मतदान केंद्राचे १०० मीटर परिसरात जाहीर प्रचार होणार नाही, निवडणूकीचे चिन्ह यांचा वापर होणार नाही, मतदारांच्या स्वंतत्र रांगा लावून मतदारांना शिस्तीने मतदान केंद्रात प्रवेश देणे इत्यादी कामे मतदान केंद्रावरील सुरक्षारक्षकास करावी लागतात.

प्रश्न ५ निवडणूक कर्तव्यावर असलेल्या सुरक्षा कमर्चा-यांना टपाली मतदानाची सुविधा मिळू शकते काय ?

उत्तर :- होय, संबधीतांनी मागणी केल्यास व त्यांचे नांव मतदार यादीत समाविष्ट असेलतर त्यांना टपाली मतपत्रिका पुरविण्यात येते.

प्रश्न ६ निवडणूक भत्ता कोणत्या सुरक्षा कर्मचाऱ्यांना अनुज्ञेय असतो ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावरील सुरक्षा कर्मचाऱ्यांना निवडणूक भत्ता अनुज्ञेय असतो.

प्रश्न ७ तोतया मतदारांवर पोलिसांनी कोणती कार्यवाही करणे अभिप्रेत आहे ?

उत्तर :- तोतया मतदाराविरुध्द मतदान केंद्राध्याक्षांनी अर्ज भरुन दिल्यास त्यास संबधीत पोलिस स्टेशनमध्ये हजर करुन गुन्हा दाखल करण्यात येतो.

प्रश्न ८ मतदान केंद्रावर १०० मीटर व २०० मीटर अंतराच्या बाबतीत कोणत्या गोष्टींना प्रतिबंध लागू असतो ?

उत्तर :- २०० मीटर अंतराच्या बाहेर उमेद्वाराचे बुथ लावण्यात येतात. तर १०० मीटर अंतराच्या आत प्रचारास प्रतिबंध असतो.

प्रश्न ९ मतदान / मतमोजणी केंद्रावर मोबाईल, पेजर वा तत्सम इलेक्ट्रानिक साधने वापरावर आयोगाच्या काय मार्गदर्शक सूचना आहेत ?

उत्तर :- मतदान व मतमोजणी केंद्रावर मोबाईल, पेजर वा तत्सम इलेक्ट्रानिक साधने वापरास निर्बंध आहेत.

प्रश्न १०मतदान केंद्रावरील सुरक्षा व्यवस्था कोणाचे अधिनस्त असते ?

उत्तर :- मतदान केंद्रावरील सुरक्षा व्यवस्था ही सुरक्षारक्षक यांचे अधिनस्त असते.

प्रश्न ११ मतमोजणी केंद्राचे सुरक्षिततेबाबत कोणाचे प्रमाणीकरण आवश्यक आहे ?

उत्तर :- मतमोजणी केंद्राचे सुरक्षिततेबाबत निवडणूक निर्णय अधिकारी,बांधकाम विभाग,संबंधित पोलिसअधिकारी, अग्निशमन विभाग यांच्याकडून संयुक्त पहाणी करून तदनंतर त्या त्या विभागाकडून सुरक्षिततेचे प्रमाणिकरण करण्यात येते.

प्रश्न १२मतमोजणी केंद्राची निश्चिती कोण करतात ?

उत्तर :- राज्य निवडणूक आयोगाच्या सूचनांच्या अधिन राहून, निवडणूक अधिकारी पोलिस विभागाच्या सल्लाने मतमोजणी केंद्र निश्चित करतात

प्रश्न १३संवेदनशील भागामध्ये / परिस्थितीमध्ये निवडणूक पार पाडत असताना केंद्रीय सुरक्षा दलांची मदत घेण्याबाबत काय प्रक्रिया असते ?

उत्तर :- संवेदनशील भागामध्ये प्रसंगी केंद्रीय सुरक्षाबळाची मदत घेण्यासाठी जिल्हादंडाधिकारी यांच्यामार्फत गृह विभागाची परवानगी घ्यावी लागते.

४) संवेदशील व अतिसंवेदशील मतदान केंद्रे निश्चित करणे

प्रश्न १ संवेदनशील व अतिसंवेदनशीलमतदान केंद्र म्हणजे काय ? त्यांच्या निश्चितीचे निकष काय आहेत ?

उत्तर :- संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्र म्हणजे मागील निवडणूकीत ज्या मतदान केंद्रावर, कायदा व सुव्यवस्थेची परिस्थिती निर्माण झाली असेल, मतदान यंत्र ताब्यात घेण्याचा प्रयत्न झाला असेल, मतदान अधिकारी/कर्मचारी यांच्यावर हल्ला झाला असेल अशी मतदान केंद्र होत.

प्रश्न २ संवेदनशील व अतिसंवेदनशीलमतदान केंद्र निश्चित करण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- संवेदनशील व अतिसंवेदनशील मतदान केंद्र हे पोलिस अधिका-याकरवी निश्चित केली जातात

प्रश्न ३ संवेदनशील व अतिसंवेदनशीलमतदान केंद्राबाबत विधानसभा निवडणुकीतील मतदान केंद्र स्थानिक स्वराज्य संस्था निवडणूकीसाठी सुध्दा संवेदनशील ठरते काय ?

उत्तर :- जश्यास तसे लागू होणार नाही.तथापी,राज्य निवडणूक आयोगाच्या सुचनांनुसार परिस्थितीनुरुप निर्णय घेण्यात येतो

प्रश्न ४ सदर केंद्राबाबत कोणत्या विशेष उपाय योजना करण्यात येतात ?

उत्तर :- अशा मतदान केंद्रांवर विशेष सुरक्षा व्यवस्थेसहव्हीडीओ चित्रिकरण करण्याबाबत निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांच्याकडून परिस्थितीनुरुप निर्णय घेण्यात येतो.

२३

प्रसार माध्यमाविषयक तरतुदी

प्रश्न १ ग्रामपंचायत निवडणूकीमध्ये मतदानपूर्व वेगवेगळया टप्प्यांची माहिती कोणामार्फत प्रसारित केली जाते ?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकींबाबत मतदानपूर्व कार्यक्रमांची माहिती राज्य निवडणूक आयोग, निवडणूक अधिकारी यांचे कार्यालय व निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयामार्फत वेळोवेळी प्रसारीत केली जाते.

प्रश्न २ प्रसिध्दी माध्यमांना मतदानापूर्वी व मतदानानंतरची माहिती कशी दिली जाते ?

उत्तर :- निवडणूक प्रक्रियेदरम्यान निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी स्वतंत्र माहिती कक्ष स्थापन करुन त्याव्दारे निवडणुकीसंबंधीची माहिती प्रसिध्दी माध्यमांना दिली जाते.

प्रश्न ३ पत्रकारांना मतदान केंद्रामध्ये / मतमोजणी केंद्रामध्ये थेट प्रवेश देता येतो काय ? असल्यास त्यांना मतदान केंद्रामध्ये भ्रमणध्वनी वापरता येतो का ?

उत्तर :- पत्रकारांना मतदान केंद्र व मतमोजणी केंद्रात थेट प्रवेश देता येत नाही. तथापि, राज्य निवडणूक आयोगाच्या सूचनांनुसार पत्रकाराना प्रवेशपत्र (पासेस) देण्यात येतात. मतदान केंद्र व मतमोजणी केंद्रात भ्रमणध्वनीचा वापर अनुज्ञेय नाही.

प्रश्न ४ अधिस्वीकृतीधारक वृत्तपत्र प्रतिनिधी तसेच इलेक्ट्रॉनिक मीडिया यांच्या प्रतिनिधींना मतदान/मतमोजणी प्रक्रियेदरम्यान प्रवेशपत्र देण्याचे अधिकार कोणास आहेत ?

उत्तर :- निवडणूक अधिकारी / जिल्हाधिकारी हे निवडणूक आयोगाच्या सूचनांच्या अधिन राहून प्रवेशपत्र (पासेस) देऊ शकतात

प्रश्न ५ मतदानादरम्यान छायाचित्र काढतांना कोणती दक्षता घ्यावी ?

उत्तर :- मतदानकक्षात प्रवेश न करता दरवाजातून किंवा मतदान कक्ष दिसतच नसेल तर दरवाज्याचे आत परंतू प्रत्यक्ष मतदान कक्षापासून दूर वरुन मतदान गोपनीयतेचा भंग होणार नाही अशाप्रकारे अधिस्विकृती धारक छायाचित्रकारास छायाचित्र काढता येईल. छायाचित्र काढताना फक्त उमेदवार मतदान कक्षात असताना किंवा मतदान केल्यावर हातावर शाईची खूण दाखवताना छायाचित्र काढता येईल. इतर बाबींचा की ज्यामुळे आदर्श आचारसंहिता व मतदान गोपनीयतेचा भंग होईल अशी कोणतीही छायाचित्रे काढता येणार नाहीत.

प्रश्न ६ प्रसारमाध्यमांकरिता माहिती केंद्राची रचना कशी असते व तेथे काय सुविधा असतात ?

उत्तर :- निवडणूक कालावधीत निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयात मिडीया सेंटरची स्थापना जबाबदार अधिकाऱ्यांच्या नेतृत्वात करण्यात येते. निवडणूक प्रक्रियेबाबतची माहिती या केंद्रामार्फत प्रसारमाध्यमांना देण्यात येते. मतमोजणी केंद्राजवळ स्वतंत्र कक्ष स्थापन करुन प्रसार माध्यमाची बसण्याची व्यवस्था केली जाते. सर्व साधारणपणे निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी जाहीर केलेला निकालाचा आवाज जाईल अशी ध्वनिक्षेपन व्यवस्था त्या ठिकाणी पुरवलेली असते. माहिती केंद्रामध्येपिण्याचे पाणी, बसण्याची व्यवस्था, दूरचित्रवाणी संच (TV), दूरध्वनी, इंटरनेटसह संगणक इ. मुलभूत व्यवस्था केलेली असते.

प्रश्न ७ मतमोजणी व्यवस्था व मतमोजणी वेळी माहिती प्रसारित करण्याची व्यवस्था कशी असते ?

उत्तर :- मतमोजणी प्रक्रियेदरम्यानची माहिती निवडणूक निर्णय अधिकारी यांचे कार्यालयातून देण्यात येते. तर मतमोजणी वेळी एक स्वतंत्र माहिती कक्ष स्थापन करुन त्याव्दारे माहिती देण्यात येते.

प्रश्न ८ अधिस्वीकृतीधारक पत्रकार कोणास म्हणतात ?

उत्तर :- ज्यांना माहिती व जनसंपर्क विभागाने अधिस्विकृती परवाना/ओळखपत्र दिले आहे, असे पत्रकार म्हणजे अधिस्वीकृती धारक पत्रकार होय.

प्रश्न ९ मतमोजणीच्या दिवशी माहिती केंद्रामध्ये कोणाकोणास प्रवेश असतो ?

उत्तर :- अधिस्वीकृतीधारक पत्रकार व छायाचित्रकार, आयोगाने प्रधिकृत केलेले पत्रकार, निवडणूक अधिकारी / निवडणूक निर्णय अधिकारी यांनी प्रवेशपत्र दिलेले पत्रकार, मिडीया कक्षाशी संबंधित नेमणूक झालेले अधिकारी यांना मतमोजणीच्या दिवशी तेथे प्रवेश दिला जातो

प्रश्न १०पेड न्यूज संदर्भात प्राप्त झालेल्या तक्रारीवर कार्यवाही करण्यासाठी कोणती व्यवस्था असते?

उत्तर :- पेड न्यूज संदर्भात तक्रार आल्यास किंवा स्वइच्छेने (Suo-moto) कार्यवाही करण्यासाठी सदर तक्रारींची छाननी करणे, नोटीसा देणे, निर्णय घेणे, वेळ पडल्यास सदर पेड न्यूजचा खर्च उमेदवाराच्या खर्चात समाविष्ठ करणे यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने जिल्हाधिकारी यांचे स्तरावर पेड न्युज चौकशी समित्यांची स्थापना केलेली आहे.

(संदर्भ :- क्र. रानिआ/मनपा/२००१/प्र.क्र.१/का-५ दि.१६ जानेवारी २०१२)

प्रश्न ११स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकीच्या वेळी आकाशवाणी, दूरदर्शन, केबल, एफ.एम.वर जाहिरात प्रसारणाबाबत काय तरतुदी आहेत ? व मान्यता देण्याचे अधिकार कोणास आहेत?

उत्तर :- स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकांचे आचारसंहिता कालावधीमध्ये इलेक्ट्रॉनिक प्रसारमाध्यमे केबल नेटवर्क, आकाशवाणी, टेलिव्हिजन, खाजगी FM वाहिन्या, रेडिओ यांना राजकीय स्वरुपाच्या मुलाखती / इतर कार्यक्रम / जाहिराती / प्रचार प्रसारण इत्यादीव्दारे प्रचार / जाहिरात करता येईल परंतु त्यासाठी उमेदवारांनी सदर जाहिरात प्रसारीत करण्यापूर्वीजिल्हाधिकारी यांचे स्तरावरील समितीकडून प्रसारण योग्य असल्याबाबत प्रमाणपत्र प्राप्त करुन घ्यावे लागते.

(संदर्भ :- १) राज्य निवडणूक आयोग राजपत्र असाधारण, ६ जानेवारी, २००९, २) रानिआ/मनपा-२००९/प्र.क्र.०१/का.०५/२२ डिसेंबर, २०११)

प्रश्न १२निवडणूक कार्यक्रम जाहिर झाल्यानंतर एकूण किती वेळा, कोणकोणत्या टप्प्यांवर व कोणाद्वारे पत्रकार परिषदेचे आयोजन करणे अपेक्षित आहे ?

उत्तर :- निवडणुकीशी संबंधीत यंत्रणा गरजेप्रमाणे पत्रकार परिषदा आयोजित करुन माहिती देऊ शकतात.

प्रश्न १३मतमोजणीचे वेळी छायाचित्रकार / पत्रकार यांना मतमोजणी कक्षात छायाचित्र काढता येईल / छायाचित्रण करता येईल काय ?

उत्तर :- छायाचित्रकार / पत्रकार यांना मतमोजणी कक्षातील सर्वसाधारण छायाचित्र काढता येईल. तथापि, कोणत्याही परिस्थितीत मतमोजणी यंत्र / टपाली मतपत्रिका याचे फोटो काढता येणार नाहीत. तसेच एका ठिकाणी थांबून मतदानाची गोपनियता भंग होईल अशारितीने चित्रीकरण करता येणार नाही.

भवितव्य गाव अथवा राष्ट्राचे। आपुल्या मतावरीच साचे।
एकेक मत लाखमोलाचे। ओळखावे याचे महिमान।।
मत हे दुधारी तलवार उपयोग न केला बरोबर।
तरी आपुलाची उलटवा वार आपणावर शेवटी।।
दुर्जन होतील शिरजोर आपुल्या मताचा मिळता आधार।
सर्व गावास करतील जर्जर न देता सत्पात्री मतदान।।
मतदान नव्हे करमणूक निवडणूक नव्हे बाजार-चुणूक
निवडणूक ही संधी अचूक भवितव्याची।।

-राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज

''स्वातंत्र्याची सुरवात तळापासून झाली पाहिजे. त्यानुसार प्रत्येक गाव एक गणतंत्र व पंचायत असेल आणि तिला सर्व अधिकार असतील. भारताच्या खऱ्या लोकशाहीत प्रत्येक गावाला एक घटक मानले जाईल. तिचे संचालन खालून म्हणजे प्रत्येक गावातील लोक करतील.''

''काही अल्प लोकांच्या हाती सत्ता देऊन स्वराज्य साकारणार नाही, तर जेव्हा सत्तेच्या दुरुपयोगाला विरोध करण्याचे सामर्थ्य सर्व जनतेमध्ये येईल तेव्हाच खरे स्वराज्य साकार होईल.''

-महात्मा गांधी

''लोकशाही शासनप्रकार लोकशाही समाजरचना गृहित धरत असतो. सामाजिक लोकशाही अस्तित्वात असल्याखेरीज लोकशाहीच्या औपचारिक सांगाड्याला मुळीच किंमत नसते.''

''संसदीय लोकशाहीच मानवी जीवनाच्या प्रवाही स्वरूपांशी सुसंगत ठरते, कारण रक्तपात न घडविता सामाजिक आणि आर्थिक क्षेत्रात मूलभूत स्वरूपाचे बदल घडवून आणण्याचा मूलमंत्र फक्त तिलाच अवगत असतो''

-डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर